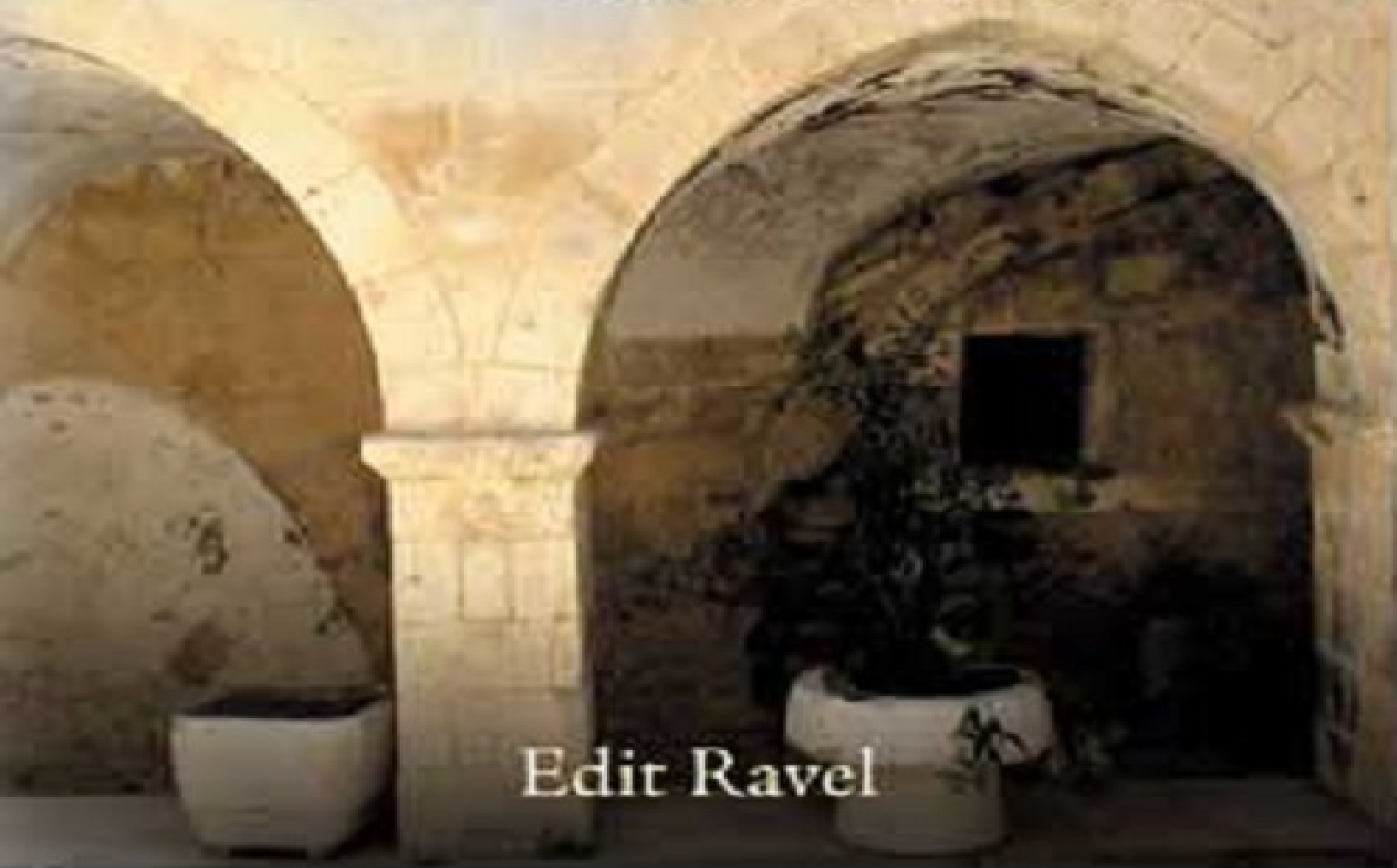

Deset hiljada ljubavnika

Ljubav u nemogućem svetu

Edit Ravel

Edit Ravel

Deset hiljada ljubavnika

Prevela Aleksandra Čabraja

Mojoj kćerki Larisi
i mom prijatelju Marku Maršalu

„Kakva je ovo zemlja, prijatelji?“
- Bogojavljenka noć

Jednom davno, kada mi je bilo dvadeset, zabavljala sam se sa čovekom koji je radio kao islednik.

Upoznala sam ga jednog petka posle podne, dok sam stopirala na putu od Jerusalima do Tel Aviva. Studirala sam na Univerzitetu u Jerusalimu, ali sam vikende uvek provodila u Tel Avivu jer se u Jerusalimu vikendom sve zatvaralo, pa nisam imala kuda da idem ni šta da radim. S druge strane, Tel Aviv je petkom i subotom bio najživlji. To je bio moj vikend: petak uveče i cela subota. Nedelja je bila običan radni dan, te sam morala da se vraćam na predavanja.

Stopirala sam u vojnoj autostoperskoj stanici, i stidela sam se. Stanica je bila namenjena isključivo vojnicima; studentkinja duge plave kose i u kratkoj suknji uvek bi zaustavila automobil pre vojnika, a to ih je ljutilo. Ali to je bilo jedino mesto gde se moglo stopirati, jer je od stanice put počinjao naglo da krivuda kroz tamnozeleno šume u brdima oko Jerusalima.

Obično bih petkom odlazila linijskim taksijem do Tel Aviva. Ti taksiji koji su prevozili po sedam putnika bili su automobili marke mercedes sedan, i u njima je bilo prilično udobno ako biste sedeli kraj prozora. Ali tog dana nisam imala novca. Moja cimerka, ruska imigrantkinja, zamolila me je za pozajmicu, te mi je ostalo jedva dovoljno novca za vikend, i tako sam otišla pešice do stanice, smestila se što dalje od vojnika, ispružila ruku i uperila palac ka autoputu. Autostopiranje u Izraelu nije logično. Kad stopirate, ne saopštavate vozaču šta vam treba (što bi nagoveštavao podignuti palac), već šta da radi (što pokazuje palac uperen ka putu).

Vojnici počеше da gundaju i mrmljaju. Trudila sam se da ih ne slušam. Želela sam da im se dopadnem.

Gotovo istog trenutka jedan automobil stade pored mene. Trojica besnih vojnika izadoše iz stanice i krenuše ka nama.

„Tel Aviv?“, upitala sam.

Muškarac u automobilu odgovori: „Tel Aviv.“

„Sigurno?“, upitah. Pošto me je, kad sam prethodni put stopirala, vozač

slagao i ostavio negde usred nedođije.

„*Ya-allah*, kakva paranoja. Požuri, pre nego što nas ubiju.“

Iza nas, vojnici su psovali. „*Kusemak*“, govorili su.

„Pusti ih u auto“, rekoh sedajući na prednje sedište.

„Pa otključaj zadnja vrata.“

Otključala sam vrata i troje vojnika, dva muškarca i jedna žena, smrknuto udoše u automobil. Žena je išla u Petah Tikvu, jedan muškarac ka Šfajimu, a drugi u Haderu. Još su bili nadrždani, ali pošto su dobili šta su hteli, nisu mogli da se bune.

Ya-allah je, naravno, arapski izraz. Ya je arapska rečca, po upotrebi slična uzviku „o“ (kao u „O, Pirame“ ili „O, zide“). Ispred ličnog imena, u svakodnevnom govoru (npr. *ya-Asaf*), ima svrhu naglašavanja i znači otprilike „Da, prijatelju, tebi govorim“.

Ne bi se očekivalo da je *ya-allah* omiljen izraz među Izraelcima, ali ipak jeste. Koristi se slično kao „bože“ ili „pobogu“.

I *kusemak* je arapska reč. U hebrejskom nema mnogo psovki, jer se taj jezik 1800 godina nije govorio. Kad je hebrejski (veštački) oživljen, neke psovke su pozajmljene. *Kusemak* na arapskom znači „pička materina“, ali se u hebrejskom ne koristi kao uvreda: tom se rečju samo izražava nervoza. U arapskom se ona ne bi olako izgovarala, ali u hebrejskom lakše prolazi, pošto govornici hebrejskog ne razmišljaju o njenom tačnom značenju.

Muškarac reče „Ami“, a ja „Lili“, pa se rukovasmo sa strane, govoreći „Drago mi je što smo se upoznali“ ili bukvalno „vrlo prijatno“, kako se kaže prilikom rukovanja u Izraelu; ne možete se rukovati a da pri tom ne izgovorite *na'im* (prijatno) *me'od* (vrlo). Dok sam boravila tamo, svi u Izraelu su to radili, čak i mladi, čak i vrlo moderni mladi ljudi. Bilo je *kul* rukovati se (smrknutog izraza lica, doduše) kada nekoga sretnete. Pitam se je li i danas tako.

Bilo je malo neobično rukovati se u automobilu; osećala sam prezir vojnika sa zadnjeg sedišta koji su mislili da posmatraju muvanje.

Ali Ami posle toga nije mnogo pričao. Samo me je pitao da li mi se žuri, jer je želeo da vojnike odveze što je moguće bliže njihovim odredištima, zbog čega je morao da ide zaobilaznim putevima. Meni to nije smetalo, Volela sam da se vozim, naročito u skupim automobilima s udobnim sedištima.

Vozio je jednog po jednog vojnika: ženu do njene kuće u Petah Tikvi, jednog muškarca do njegovog doma u Šfajimu, a drugog do raskrsnice ka Haderi. Više nisu bili ljuti; bili su mu zahvalni što ih vozi do kuće, odnosno raskrsnice. Srdačno su mu zahvaljivali, a jedan ga je čak potapšao po ramenu pre nego što je izašao.

Nakon što je razvezao vojnike, Ami upita: „Studentkinja?“

„Da.“

„Šta studiraš?“

„Književnost Lingvistiku.“

„Čomskog?“

„Da, on je sad u modi.“

„Naš dragi prijatelj Noam.“

„Aha.“

„Ti si Kanađanka.“

„Otkud znaš?“ Obično su me smatrali Amerikankom. „Razumem se u akcente.“

„Kanađani imaju isti akcenat kao Amerikanci.“

„Ne baš.“

„Ne verujem ti. Nagadao si.“

On se nasmeja. „Dobro“, reče.

„Čime se ti baviš?“, pitala sam. U Izraelu se takva pitanja ne smatraju nepristojnim. Ona su očekivana.

„Radim u istražnom odeljenju.“

Pošto je hebrejska reč za saslušavanje ista kao i reč za istragu, zbog nekog razloga sam pomislila da je on računovođa. Pitala sam: „Proveravaš poreske uplate?“

Činilo se da mu je to smešno. „Ne, saslušavam ljude.“

„Misliš, ideš po kućama?“ Još uvek sam mislila da priča o porezu. Nedavno, dok sam u Jerusalimu radila kao bebisiterka, dvojica smrknutih ljudi iz poreske uprave zakucali su na vrata i tražili da vide oca deteta. Rekla sam im da nije kod kuće i oni su otišli, rekavši da se će vratiti uveče. Kada je otac čuo da su dolazili, prebledeo je.

„Saslušavam ratne zarobljenike.“

„Ratne zarobljenike!“

„Da.“

„Je li to zaista tvoj posao?“

„Izgleda da jeste“, reče on. „Jesi li mislila da za to skupljaju ljude sa ulice? Izvinite, treba nam islednik na nekoliko sati, može?“

„Nikada nisam razmišljala o tome. Koliko uopšte ima ratnih zarobljenika? Ne ratuje se svaki dan.“

„Ta reč se koristi u širem smislu.“

„Kako u širem smislu?“

„U tom smislu da se odnosi na neprijatelje“, odgovori on. Rekao je to ironično, ali Izraelci su često ironični, a ne zna se šta se krije iza toga.

„Pa ipak, kako to može biti stalan posao?“

On se opet nasmeja. Bio je pomalo naduvan, mada to tada nisam znala. „Stalan je, još kako“, reče.

„Ne mogu da verujem. Ne mogu da verujem da sedim u autu s nekim ko živi od toga.“

„Veruj, Kanađanko“, odgovori on.

Kćerka mi je došla iz Belgije. Dovala je i momka, muzičara iz plesne grupe *Pjesas* u kojoj sada igra. Voli je, ali ona je još neodlučna.

Ponudila sam im da ih sačekam na stanici *Viktorija*, ali mi je kćerka rekla da nije sigurna kada stižu. Nestrpljivo sam čekala, gledajući kroz prozor svaki put kada bih čula da ulicom prolazi neki auto. Stanujem u mirnom kraju severnog Londona, gde ima vrlo malo saobraćaja.

Nisam je videla četiri meseca. Od rane jeseni je imala probe. U početku se svakodnevno javljala telefonom, sva ushićena: koreografija je božanstvena,

režiser je sjajan, svi su divni. Otkad se zabavlja s Kejsom, svojim dečkom, pozivi su se prorodili, mada je ona podjednako oduševljena, a dva puta me je nazvala da me pita za savet u vezi s kontracepcijom.

Konačno su stigli u osam uveče. Kejs je simpatičan, srdačan i uljudan. Ima mršavo, ljubazno lice i prijatan osmeh. Oboje su bili iscrpljeni pa su otišli pravo u krevet. Dala sam im svoju spavaću sobu dok sam se sama prebacila u radnu, koja je nekad bila soba moje kćerke. Njen krevet je još tu, u uglu kraj prozora, a uzela sam i njeno staro ćebe s balerinom.

Nije me pitao gde želim da izađem. Odvezao nas je u grad, parkirao auto u bulevaru blizu Ulice Dizengof i rekao: „Dođi, vodim te na ručak u *Mendis*.“

„Ne znam“, reko. Zagledala sam se kroz prozor u palme koje su rasle duž bulevara. Na klupi u parku jedna žena s belim rukavicama i šeširom žmirkala je i klimala glavom nevidljivim prolaznicima.

„Hajde“, mamio me je. „To je nagrada što si istrpela toliko vozikanja.“

„Volim da se vozim.“

„Pa, onda bez razloga.“

„Ne, ne mogu“, reko. Glas mi je drhtao. Oči mi behu pune suza.

„Molim te, hajde.“

„Ne bih. Ali hvala na vožnji“, rekla sam, ne pomerivši se. Sedeo je i čekao da se predomislim. Bio je divan oktobarski dan. Toplo sunce zamenilo je belu vrelinu leta, a vetrić sa okeana nosio je prijatan, vlažan miris soli kroz grad.

„Dobro“, konačno reko. Bila sam gladna; bila sam radoznala; bio je zgodan. Ne znam šta još da kažem.

Restoran *Mendis* nalazio se u Ulici Dizengof. Dobio je ime po Mendi Rajs-Dejvis, poznatoj po aferi Profumo. Posle tog skandala udala se za jednog Izraelca, a on je restoranu dao njeno ime. Sedeli smo za uglačanim drvenim stolom, čekajući konobara. Bilo je još rano za ručak i samo tri stola behu zauzeta, ali je konobar čitao sportski dodatak u novinama i nije želeo da ga prekidamo. Ami uzdahnu. Konačno je ustao, prišao konobaru i rekao mu: „Znam da je lepo kad nisi u vojsci, ali nama je stvarno potrebna pomoć.“

Konobar se nasmeja. „Izvinite“, reče.

Oboje smo naručili isto, pohovanu piletinu.

„Gde stanuješ?“, pitao me je Ami.

„Imam rođaku ovde, u Sokolovljevoj ulici. To je dalja rođaka moje majke. Udovica s jednom kćerkom, Nogom. Noga je u vojsci, pa spavam u njenom krevetu. Nekada sam menjala čaršave pre nego što bih tu prespavala - imala sam svoje čaršave u ormanu. Onda se Noga jednom iznenada pojavila u ponoć i zajedno smo prespavale u njenom krevetu. Tako se sada više ne trudim da promenim čaršave, a ni ona. Ovde se ionako svi stalno tuširaju. Prvi put kad mi je Braha ponudila da se istuširam, pomislila sam da smrdim na znoj. Nisam znala da je to ovde isto kao ponuditi nekome kafu.“

„Žene razmišljaju o takvim stvarima. Čaršavi. Treba li ih menjati ili ne. I zašto. To volim kod žena.“

„A večeras idem na žurku.“

„Gde?“

„Kod tog tipa, Ibrahima.“

„Kojeg Ibrahima?“

„Ibrahima koji živi s Davidom i Mikelom.“

„Sjajno. Idem s tobom.“

„Ne mogu te povesti.“

„Ja ću povesti *tebe*. Ibrahim i ja se odavno znamo.“

„Izmišljaš.“

„Vrlo si sumnjičava, Lili, znaš li to? Prvo ne veruješ da stvarno idem u Tel Aviv. Zatim ne veruješ kako sam pogodio da si Kanađanka. A sad misliš da sam izmislio prijateljstvo sa svojim starim dobrim prijateljem Ibrahimom.“

„Pa kad sam prošli put stopirala, vozač je pokušao da mi gurne ruku pod bluzu, pa sam ga naterala da stane i tako morala da pešačim do raskrsnice. Sledeći me je ostavio u nekom selu bogu iza nogu, pa mi je trebalo četiri sata da se vratim u Tel Aviv.“

„Možda ne bi trebalo da stopiraš.“

„Obično to i ne radim, ali ponekad mi ponestane novca. Danas sam morala da pozajmim novac cimerki. A kad se već tako dobro razumeš u akcente, trebalo bi još nešto da znaš o meni.“

„Provela si deo detinjstva u Izraelu?“

Nisam mogla da obuzdam divljenje. Ipak me nije lagao. „Da. Prvih sedam godina. Izraelka sam, kao i ti.“

„Odaje te tvoje *resh*, i savršeni *het*“, reče. „Kao i savršena pauza kod *alepha*. Ali samoglasnici ti još zvuče kanadski, mada se polako vraćaju na staro. Dakle, gde si rođena?“

„Zar ne možeš i to da pogodiš?“

„Nipošto.“

„Kibuc.“

„To sve objašnjava.“ On mi se nasmeši. Imao je predivan osmeh, jamice, savršene zube. „Kao na primer?“

„Pa, tvoju osećajnost, Lili. Ne gledaj me tako, ne ulagujem ti se. Podsećaš me na mog brata Ronija, divnu uspomenu. Šta rade David i Mikel ovih dana?“

„Ne znam, obojica su u Argentini, to mi je rekla njihova majka. Srela sam je prošle nedelje.“

„Još prodaju tepihe?“

„Nemam pojma šta prodaju. Mislim da niko ne zna, čak ni njihova majka. Naročito ne ona. Međutim, izgleda da uspevaju time da se izdržavaju.“

Konobar nam je doneo hranu, pohovanu piletinu u pletenim korpicama. Navalismo na nju. Bila sam mrtva gladna. U to doba sam stalno bila gladna.

„Odakle si ti?“, upitah. „Mislim, jesi li rođen ovde?“

„Da, ali za dlaku. Izašao sam iz utrobe matere svoje tek dva dana pošto je stigla u Haifu.“ Izraelci ponekad rado koriste stare biblijske i rabinske fraze s ironičnim prizvukom.

„Stigla u Haifu, odakle?“

„Iz Francuske. Rođena je u Lionu.“

„Kako možeš da se družiš s Ibrahimom? Zar mu tvoj posao ne smeta?“

„Znamo se odavno“, odvrati on.

„U srednjem veku, mučitelj je bila profesija. To sam saznala nedavno, kada smo radili misterije“, ¹ rekoh. „Našla sam spisak zanimanja i plata. Sudija, podvornik, mučitelj.“

„Ko je imao najveću platu?“

„Sudija. Mučitelj je bio u sredini. Podvornik je bio na dnu, ali je imao besplatan smeštaj i hranu u crkvi.“

Zamišljala sam Amija u prostoriji sa zatvorenikom, zatvorenika na stolici, Amija kako mu stoji iznad glave; potom slika nestade. Osetih kako se preznojavam u korenu kose i ispod pazuha.

„Čudi me što nisi vegeterijanka“, reče on. „Imaš ti ipak i svoju okrutnu stranu.“

„Jednog dana ću postati vegeterijanka. Možda već danas. Možda mi je ovo poslednji mrsni obrok.“

„Da, prilično si probirljiva, zar ne? Gledam kako ispituješ svaki komad pileatine pre nego što ga pojedеш. Sledeći put treba da ponesem mikroskop.“

„U pravu si, volim da vidim šta jedem. Šta ako se u mesu nađe neka vena, krv ili masnoća? Ili nešto gnusno?“

„Odlično govoriš hebrejski“, reče Ami.

„Grešim kod konjugacije. A i vokalizaciju ponekad samo nagađam, ne znam pravila.“

„Sad si me zapanjila. Moraćemo da obavestimo *Hebru moment*“

Govorio je o radio-emisiji u kojoj se pričalo o čestim greškama u govoru. Neki muškarac bi (obično) napravio gramatičku grešku, a onda bi ga žena (obično) ispravila. *Otmenije je reći...* govorila je ona. Nisu želeli da uvrede slušaoce, pa su koristili reč „otmeno“ (*yafeh*) umesto reči „pravilno“ (*nakhon*).

„Zavidim ljudima koji znaju sva pravila.“

Nasmejao se. Lepo se smejaao. „A sada, za sve naše nove imigrante i neobrazovane, neotesane članove našeg društva, podsećanje na vašu ništavnost.“ Oponašao je neprijatno izveštačeni glas radio spikera i htediti da se nasmejem, ali nisam.

„Želim da znam da li grešim“, rekoh. „Ispravi me ako pogrešim.“

„Ne postoji reč *oneh*.“ Mislio je na reč koju sam upotrebila za „mučitelja“, a koju sam izvela iz glagola. „Slažem se da bi trebalo da postoji, ali ne postoji.“ Trudio se da se ne nasmeši, a znala sam i zašto. Kada govornici kojima hebrejski nije maternji jezik pogreše u jezičkim konstrukcijama, rezultat nisu samo reči koje paraju uši, kao u engleskom. Te greške su obično komične ili dirljive, ili oboje. „Koja je prava reč?“

„Ne postoji prava reč, zapravo, mada bi mogla reći *me'aneh*, bar u krajnjoj nuždi.“

„Zanimljivo.“

„S druge strane, u engleskom ne postoji naziv za onoga ko trpi mučenje, a u hebrejskom postoje dve.“

„Volim da razmišljam o takvim stvarima.“

„I ja.“

Posle toga smo neko vreme ćutali, gledajući se. To volim kod Izraelaca. Sviđalo mi se što ne postoji obaveza da se održava razgovor. Mogli ste ćutati i to je bilo u redu, nimalo grubo niti nepristojno niti značajno. Čak i u većem društvu dešava se da svi iznenada utonu u misli. Takva zanesenost je gotovo grupna aktivnost. Čini se da uvek imaju o čemu da razmišljaju.

Nijedno od nas nije želelo desert. Ami je zatražio račun, a zatim rekao: „Dođi kod mene, Lili. Želim te.“ I to je tipično za Izraelce: neposredni su. A čak i ako niste Izraelac, čim počnete da govorite hebrejski, i vi ste prinuđeni da se izražavate otvoreno. U hebrejskom nema mnogo uvijanja. Imate ograničen izbor reči, ograničen broj načina da kažete ono što želite. Ne postoji čak ni mnogo glagolskih vremena. Hebrejski ne pruža beskonačne mogućnosti uvijenog izražavanja kao engleski.

„Želiš me, kako?“

„Želim te tako da želim da budem s tobom. Jesi li u nekoj vezi?“

„Trenutno ne.“

„Dođi kod mene u goste.“

„U goste?“

„Da, u posetu. Popićemo kafu, slušaćemo muziku, pušićemo. Kod kuće imam dobru travu.“

„Ne pušim.“

„Imam i dobrog hašiša.“

„Oh, budimo iskreni. Ako dođem, završićemo u krevetu. A ja to ne želim. Smeta mi tvoj posao.“ Glas mi je opet zadrhtao.

Konobar je doneo račun i želela sam da platim popola sa Amijem, ali nisam uspela. On je platio pa smo se vratili u njegov auto. Dala sam mu adresu mamine rođake u Sokolovljevoj ulici, ali nas je on umesto toga odveo svojoj kući.

Hebrejska imenica *rehem*, koja znači materica, odnosno utroba, može se povezati s rečju *rhm*, koja označava saosećanje. Isto važi za arapske reči istog porekla, *rahim* i *rihm*. Izgleda da obe reči (i u hebrejskom i u arapskom) vode poreklo od iste akadске reči *remu*.

Hebrejska reč za mučenje, *inuo*, vodi poreklo od istog korena kao arapska reč '*ana*. Reč *inui* takođe se odnosi na zlostavljanje uopšte, kao u biblijskom upozorenju: „Nemojte cvijeliti [*te'anu*] udovice i sirote.“ Ponekad se ta reč povezuje i sa silovanjem, kao u rečenici: „Ali je on ne htije poslušati, nego savladavši je prisili je [*ina*] i obleža je.“

Ovde se govori o Amnonu, Davidovom sinu, koji se očajnički zaljubio u svoju polusestru Tamaru. Smatrao je da nema mnogo nade da se njome oženi (Tamara je mislila kako treba bar da pokušaju da zatraže dozvolu za venčanje, ali je on nije slušao), i zato ju je uzeo na silu. Posle toga gnušao se i samog pogleda na Tamaru („A poslije omrže na nju Amnon veoma, te mržnja kojom mržaše na nju bješe veća od ljubavi kojom je prije ljubljaše“), pa joj je rekao da ode i više se ne vraća.

*

Upotreba reči *inui* u vezi sa isledničkim metodama prvi put se javlja u hebrejskom u srednjem veku, u vreme krstaških ratova.

Reč koja označava ispitivanje je *haqira*, od korena *hqr*. Hebrejski je štur jezik, ali hebrejske reči često imaju kompleksna značenja, zbog svoje istorije vezane za drevne biblijske, mistične i egzegetske tekstove. Reč *hqr* upravo predstavlja primer takve reči. Ona znači ispitivati, istraživati, saslušavati, unakrsno ispitivati ili detaljno preispitati tekst da bi se otkrilo njegovo skriveno značenje.

Kao i reč *inui*, i reč *haqira* se prvobitno javlja u vezi sa saslušavanjem u doba inkvizicije.

Arapska (a sada i internacionalna) reč hašiš takođe je dobila novo značenje u doba krstaških ratova. Sekta korisnika hašiša iz dvanaestog veka koji su živeli u oblasti Golanske visoravni i imali običaj da uzimaju hašiš pre polaska u svete misije u kojima su ubijali razne neprijatelje, dobila je naziv *hashshashin*. Odatle potiče reč „assasin“.²

Stanovao je u jednoj kući u Neve Avivimu, u blizini Telavivskog Univerziteta i, sasvim slučajno, pet minuta hoda od doma Šimona Peresa. Amijeva kuća je bila vrlo lepa, od belog kamena, obrasla puzavicama i okružena stablima, živicama i lejama cveća. Cveće u bašti je bilo pažljivo odabrano: bilo je tu visokog i egzotičnog rastinja, dok je drugo ličilo na sitno poljsko cveće, koje raste po šumama.

„Je li kuća tvoja?“, pitala sam. U Izraelu su samo bogataši imali sopstvene kuće. Većina ljudi stanovala je u stambenim zgradama. Šimon Peres je živeo u stanu.

„Da, moja je.“

„Tvoj posao je sigurno dobro plaćen.“

„Ja. Ja sam dobro plaćen.“

„Dobijaš više od ostalih?“

„Da.“

„Kako to?“

„Zato što sam izuzetno dobar u svom poslu.“

„Ko uređuje baštu? Divna je. Nikad nisam videla tako lepu baštu.“

„Hvala, Lili. Volim baštovanstvo, opušta me.“

„Možda bi trebalo time da se baviš.“

„Nije zabavno uređivati tuđe bašte. To je vrlo lično, zar ne misliš?“

Otključao je ulazna vrata. „Kafu? Čaj? Pivo?“, pitao me je čim smo ušli. Stajala sam leđima naslonjena na vrata i osvrtdala se. U prizemlju je bila samo jedna velika prostorija u kojoj se nalazila čajna kuhinja, trpezarija i dnevna soba. Francuski prozori vodili su na popločani put koji se pružao duž kuće. Zidovi su bili goli, a nameštaja beše veoma malo: osim belog dvoseda, televizora i muzičkog stuba u uglu, malog kuhinjskog stola i dve stolice u trpezariji, prostorija je bila prazna. Međutim, utisak nije bio spartanski već prijatan i primamljiv, možda zahvaljujući orijentalnim ćilimima i jastucima razbacanim po podu dnevne sobe.

„Čaj.“

„Ne budi tako besna.“

„Trebalo je da me odvezeš do Brahine kuće. Moram bar da joj se javim,

da joj kažem da ću zakasniti.“

„Imaš telefon u spavaćoj sobi.“

Na drugom spratu, do kojeg je vodilo kratko stepenište, nalazile su se tri prostorije: spavaća soba, radna soba puna knjiga, i ostava. U njoj je bio strašan krš, kutije i stari nameštaj nabacani jedni preko drugih kao u komadu *Avanture trgovaca kožom*. Bila je to jedina neuredna prostorija u kući.

Ušla sam u spavaću sobu i sela na krevet pokriven zeleno-belim jorganom. Zapitala sam se hoću li dobro upoznati taj pokrivač i hoće li mi jednoga dana biti teško da se setim kako sam ga prvi put ugledala a da to ne povežem s drugim uspomenama. Javila sam se Brahi. „Srela sam nekoga“, rekoh joj. „Možda ću otići s njim pravo na žurku, tako da ću verovatno doći kasnije.“

„Kad god želiš, bilo kad“, odgovorila je. „Imaš ključ. Umesila sam ti onaj kolač s jabukama.“

Naravno, osetih grižu savesti. „Jedva čekam“, rekla sam. Braha se ponašala kao stara žena, a takvom sam je tada i smatrala, premda joj je bilo tek pedesetak.

Kad sam se vratila Ami je sedeo na podu i motao džoint. Na poslužavniku su stajale dve šoljice i kockice šećera, kriške limuna i uvozni čokoladni keks.

Zapalio je džoint i ponudio mi dim, ali ja odmahnuh glavom. „Jesi li zaista kupio ovu kuću samo od plate?“, pitala sam.

„Da.“

„Nisu ti pomogli roditelji?“ Nasmejao se. „Ne.“

„Šta je smešno?“

„Pomisao da mi roditelji pomažu.“

„Zašto?“

„Čak i dok je bio živ, moj otac se mučio da nas prehrani. A majka mi je u duševnoj bolnici.“

„U duševnoj bolnici?“

„Da. Obojica braće su mi poginula iste nedelje i htela je da skoči s terase, ali ju je neko uhvatio. Ili joj bar ublažio pad. Neki debeli čovek. Potrčao je i stao ispod nje, podmestivši se kao jastuk. Sada nije sasvim jasno je li poludela, ili joj je mozak oštećen od pada.“

U Izraelu nema ničeg čudnog u tome da vam ljudi tek tako pričaju ovakve lične stvari. Čak vam i nepoznati govore ko im je i kako umro u porodici.

Izraelci ne bi razumeli zašto to ljudi u drugim sredinama ne rade. Ne bi shvatili zbog čega se o tragedijama i ličnim nesrećama ćuti.

„Kako su ti braća poginula?“

„Jedan je poginuo nesrećnim slučajem za vreme obuke, a drugi je nastradao na motociklu pet dana kasnije. Nije trebalo da vozi, i da sam bio kod kuće sprečio bih ga, ali nisam, bio sam na predstavi.“

„Na predstavi?“

„U pozorištu. Bio sam glumac. Nekad davno.“

„Bio si glumac?“

„Da.“

„Ne izmišljaš, je li?“

„Veruješ li ti nekome uopšte?“

„Verujem ljudima kad ih upoznam. Ne verujem im odmah, naročito sada. Mislim, nekada sam verovala, ali sam se opametila.“

„Ko te je lagao?“

„Nekoliko ljudi.“

„Momci?“

„Da. Pa, bila sam naivna. Zato sam sad oprezna.“

„Kao, pričali su da će se oženiti tobom, pa nisu?“

„Da. Između ostalog.“

„Da se dogovorimo onda, Lili. Obećavam ti da te nikad neću lagati.“

„Kažeš to kao da ćemo biti prijatelji. A nećemo. U svakom slučaju, šta očekuješ za uzvrat?“

„O tome odlučuješ ti, ne ja.“

„Još uvek ne znam da li da ti verujem. Možda čak nisi ni islednik. Možda me zafrkavaš. Moram u kupatilo.“

„Išla si malopre, u restoranu.“

„Idem često.“

„U jedno se ide iz spavaće sobe, a drugo je na odmorištu, ispod spavaće sobe.“

Otišla sam u toalet na odmorištu. Mirisao je na parfem sa aromom cimeta i zapitah se da li je u njemu skoro bila neka žena. Takođe sam se zapitala ima li

Ami kućnu pomoćnicu, ili sam sprema stan. Čak su i peškiri bili sveže oprani i uredno složeni.

Posle toga sam zavirila u ostavu. Na zidu je visio neki svitak papira, koji sam povukla i razmotala. Pomislih da je to možda purimski zapis,³ sa sićušnim Persijancima u širokim šalvarama i zlatno-plavim tunikama. Ali nije bio purimski zapis. Bila je to nekakva mapa.

Nisam znala da Ami stoji iza mene, i kad mi je prišao poskočila sam i uplašeno ciknula. Objgrlio me je oko struka i odvuкао od mape, koja se ponovo uvila u svitak odskočivši poput puštene prozorske roletne.

„To nije za tebe“, reče on puštajući me iz zagrljaja. Bio je mnogo viši od mene. Visoka sam metar i šezdeset; on je bio visok metar i osamdeset.

„Šta je to?“

„Vojna mapa. Lično mi to nije važno, ali ovako, ako bi te pitali, ne bi morala da lažeš. Mogla bi da kažeš da je nikad nisi videla.“

„Ko bi me to pitao?“

„Sada, niko. Ali ako se budemo zabavljali, čemu se nadam, srediću da prođeš bezbednosnu proveru. Dakle, do tada ništa. Dođi da popiješ čaj.“

Vratila sam se u dnevnu sobu i sela na jastuk. „Kuća ti je vrlo uredna, imaš li kućnu pomoćnicu?“

„Ne, sam čistim kuću.“

„Zašto u Izraelu svi peru podove sto puta dnevno? I zašto je svima tako važno da im stopala budu čista? Znaš, stalno viđam Izraelce kako peru noge u lavorima u svojim sobama. Dignu nogu - to je stvarno neobično, ali oni tako dignu nogu i operu je, prvo jednu, a zatim i drugu. I uopšte im ne smeta što ih neko gleda, mirno nastavljaju razgovor dok to rade.“

„Stopala su važna. Kako se ti izdržavaš, Lili?“

„Imam stipendiju. A i roditelji mi povremeno šalju novac. Leti radim u obdaništu, sjajno delim užinu. Trebalo mi je izvesno vreme da se naviknem na to kako deca ovde pričaju. Kao da odlučuju o sudbini sveta. A to nikom ne smeta... Je li ovde nedavno dolazila neka žena?“

„Da.“

„Osetila sam njen parfem. Miriše na cimet.“

„Vrlo dobro.“

„Pa kako onda hoćeš da se zabavljamo?“

„Zato što mi ta žena nije važna. Došla je na jednu noć i otišla ujutru. U svakom slučaju, udata je. Ali nije u tome suština. Da sam s tobom, ovamo ne bi dolazile žene s parfemima sa aromom cimeta. S tobom je drugačije.“

„S tobom je drugačije. S tobom je drugačije.' Zašto?“

„Vidim da će ovo teško ići.“

„Da. Nisam tako glupa kao ranije.“

„Kad si bila mlada?“ On se nasmeja. Već se bio naduvao. „Nekad davno, kad si bila mlada?“

„Kad sam imala sedamnaest, osamnaest i devetnaest godina. Koliko ti imaš?“

„Dvadeset devet.“

„Šta radiš? Šta radiš na poslu, ljudima koje saslušavaš? Ili ženama?“

„Ne saslušavam žene.“

„Kako to?“

„Pre svega, ne saslušavamo žene često.“

„A drugo?“

„A drugo, plašim se žena.“ Nisam bila sigurna da li se šali. „Šta radiš muškarcima?“

„Iseckam ih na komadiće i pojedem za večeru.“

„Voliš li svoj posao?“

Opet se nasmejao. „Sigurno se šališ. *Sigurno* se šališ.“

„Pa zašto ga onda ne ostaviš?“

„Stalno ga ostavljam. Sto puta sam odlazio. Kad god odem, ponude mi više novca. I ja se vraćam, kao Faust.“

„Zašto? Kako to da si im toliko potreban?“

„Rekoh ti, stvarno sam dobar u tome.“

„Koliko zarađuješ?“, upitah ga. U Izraelu je sasvim normalno pitati ljude koliko zarađuju. Novac nije tabu tema: Izraelci vole da se upoređuju i znaju ko dobija više, a ko manje.

„Većinu novca dobijam u dodatnim isplatama. Prošle godine sam zaradio oko dvesta hiljada lirota u bonusima. A dali su mi i auto.“

„Dakle, radiš to samo zbog novca?“

„Ništa nije tako jednostavno, Lili. Naročito pitanja koja počinju sa zašto.“

„Ne želim više da razmišljam o tome. Iscrpljuje me. Mislim da ću ipak uzeti džoint.“ Uzela sam džoint i zapalila. Malo sam se zakašljala, ali ne toliko kao prethodni put.

„Mislim da ću morati da te poljubim“, reče Ami.

„Dobro“, reko.

Moju kćerku zanima na čemu radim. Ušla je u moju sobu rano jutros dok se njen dečko, Kejs, tuširao. Ogrnula se Amijevim zeleno-belim jorganom i vukla ga za sobom poput šlepa, kao kraljica. U zimska jutra naš stan je prohladan.

„Istorija našeg jorgana“, reko joj.

„Je li to tužna priča?“, upita ona protežući se na krevetu.

„Neki delovi jesu.“

„Koji delovi? Kraj?“

„Da.“

„Volim tužne krajeve.“

„Znam.“

Pozvala me je da pođem s njom i Kejsom na izlet u Brajton, ali sam odbila. Morale to sama da razreši: ja bih joj samo smetala.

„Molim te, mamice, molim te.“

„Drugi put, obećavam.“

Za doručkom je oponašala druge plesače iz svoje trupe, posmevajući se njihovoj nervozni. Kejs se prema njoj ponaša oprezno, ali i zaštitnički, pun je nade za njih dvoje.

Uživam što opet imam s kim da kuvam. Takođe uživam i u njenoj ljubavi: moja kćerka se neprestano naginje da mi pomiluje ruku ili da me potapše po ramenu, kao da želi da se uveri da neću nestati, sad, kada ima novu ljubav. Pomalo se stidim takvih gestova u prisustvu njenog momka. Čini se da moja kćerka s tim nema nikakvih teškoća, što nije nimalo čudno, uzimajući u obzir da se u najnovijoj predstavi grupe *Pjesas* - dvočasovnom plesu zasnovanom na

komadu Petera Handkea - u jednoj sceni svlači do gole kože. Plesači ne smeju da se stide svog tela. Njen momak i ja smo obični ljudi, nismo tako hrabri.

Rekao mi je da se dve godine zabavljao s jednom Norvežankom; bili su vereni. Ali ona je imala alergiju; bila je alergična na Izrael, izraelsku vegetaciju. Od nje je dobijala astmu, koju nikad ranije nije imala, i koja je prestajala istog trenutka kad bi napustila zemlju. Na kraju to više nije mogla da podnese i, mada je volela Amija, vratila se u Norvešku. Preklinjala ga je da pođe s njom, ali on nije mogao da zamisli da živi u Norveškoj.

Pre nedelju dana mu je bivša devojka, Norvežanka, poslala sliku svoje novorođene bebe. Udala se za jednog akušera; bila je srećna.

Pokazao mi je sliku svoje bivše devojke, Norvežanke, s bebom. Beba je na glavi imala neboplavu kapicu od mohera i džemper iste boje. Norvežanka je izgledala podbulo i umorno. Ami je rekao da dugo nakon što je otišla nije želeo ni s kim da se zabavlja. Možda jednostavno nije sreo pravu devojku.

Ali ja sam, konačno, bila prava devojka. To mi je rekao posle seksa. Jeli smo kolače na krevetu, razbacujući mrvice po čaršavima. Obukla sam jednu njegovu košulju dok mi je on, još nag i ispružen na krevetu, pokazivao slike. „Tebe bih mogao da volim“, rekao je.

„Poznaješ me tek od jutros. To je ukupno jedanaest sati.“

„Za neke stvari nije potrebno mnogo vremena.“

„Ne želim da se zabavljam s tobom. Ne mogu. Tvoj posao je previše uvrnut.“

„I ti si uvrnuta, Lili.“

„Da, ali ne na isti način.“

„Odlično se slažemo.“

„Samo u krevetu. Ne i u drugim stvarima.“

„U krevetu, zbog drugih stvari.“

„Ne želim da budem kao ti.“

„Uzgred, kako to da nisi u vojsci?“

„Dobila sam odlaganje. Koje ističe krajem godine, kad diplomiram. Već su me dva puta zvali. Pregledali su mi oči, mokraću, krvnu sliku, stopala,

pluća, merili mi krvni pritisak... Čudi me da mi još nisu pregledali zube.“

„Doći će i to na red.“

„Tada me je prvi put u životu neko pregledao ne zbog mene, već zbog sebe. Da vide šta treba popraviti, ili koliko sam upotrebljiva. To je bilo neobično, ne umem da opišem. Kao da sam se odjednom pretvorila u auto.“

„Lili, Lili, gde ti je rodoljublje?“

„Zapravo, to mi se donekle svidelo. Otkrila sam neku privlačnost u tome, shvataš. Možeš opet biti dete, neko odlučuje umesto tebe o svemu. Možeš da se opustiš.“

Ami je ćutao ali je začkiljio, i videla sam da se povukao nekud daleko od mene, mada mi se činilo da mi istovremeno zaviruje pravo u dušu.

„A polagala sam i psiho-tehnički test“, rekoh s nelagodom. „Na kojem sam, uzgred budi rečeno, pala. Mislim da mi je koeficijent inteligencije na testu bio oko šezdeset pet. Nikad nisam bila dobra u tome. 'Koji je sledeći oblik?' Otkud ja znam? Taj deo mozga mi uopšte ne funkcioniše. U svakom slučaju, nameravaju da me prime. Sa svojim rezultatima, završiću u kuhinji ljušteći krompir.“ Brbljala sam, nervozna zbog njegovog pogleda.

„Kada treba da se javiš?“

„U avgustu. Znaš, mislim da sam bila tamo na dan neprilagođenih. Mislim da sve neprilagođene pozivaju istog dana. Pošto su tamo bili sve neki tipovi u tesnoj odeći koji su se udarali, i grozno ponašali. Šta se dešava s njima? Da li ih primaju u vojsku?“

„Da. Prime ih, a oni se loše vladaju i završe u zatvoru, a onda se loše vladaju i u zatvoru, pa dospeju u samicu. Posle četiri nedelje u samici obično odluče da budu pristojni, mada im je najčešće potrebno samo dve-tri rečenice da odustanu. Ili ih, ako su zaista poremećeni, proglase ograničeno sposobnim i onda odlaze na specijalnu obuku.“

„Neko mi je rekao da se ne može dobiti više od devedeset sedam poena ako si obrezan. Obrezanima skidaju tri poena, je li to istina?“

„Jeste. Šta ćeš ti da radiš, Lili? U vezi s vojskom?“

„Neću ići, naravno. Nekako ću se izvući. Reći ću da sam nesposobna. Ili ću naći nekoga da se oženi mnome, radi povlastica. Imam status imigrantkinje.“

„U pravu si, to nikad ne bi uspelo. Izdržala bi jedva nedelju dana, možda ni toliko. Bila bi jedna od onih devojaka koje osramoćene vraćaju kući.“

„Noga kaže da imam sreće. Kaže da joj je tamo dosadno.“

„Hoćemo li kod Ibrahima?“

„Da, baš sam raspoložena za žurku. Ali...“

„Ne brini, biću diskretan. Praviću se da te jedva poznajem.“

„Otkud poznaješ Ibrahima?“

„Znamo se odavno.“

„Zna li on šta radiš?“

„Da, Lili, zna.“ Ustao je, otišao u kuhinju, uzeo kesicu i napunio je marihuanom.

Zatim smo se obukli i otišli na žurku.

Moja kćerka je odlučila na napravi malu žurku pre nego što ona i Kejs odu u Brajton. Proveli su čitav dan praveći komplikovane poslastice i pozvali nekoliko prijatelja. Navaljivali su da im se pridružim, a ja sam uviđavno pozvala još jednog roditelja i jednu tetku. Sedeli smo u dnevnoj sobi i gledali kratki film koji je snimio jedan prijatelj moje kćerke, film o vratima. Otvorili smo boce vina, svi su se opustili, a Kejs nam je na flauti odsvirao jednu svoju kompoziciju. Bila je to čudesna melodija, posle koje smo svi ostali nepomični. „Začarao nas je“, reče moja kćerka, i činilo se da je zbilja tako.

Sada opet sedim za svojim radnim stolom, vraćajući se bajkama koje sam nekada pred spavanje pričala kćerki, iz kojih su pažljivo odstranjeni ljudožderi i zmajevi. Nekada davno, jedan mladić živeo je u kući s baštom. Jednoga dana...

Ami je, uzgred budi rečeno, moderno hebrejsko ime. Izgovara se slično kao Semi, osim što prvi samoglasnik podseća na zvuk koji ispuštate kada vam doktor kaže da otvorite usta i kažete *a*. Mnoga biblijska imena počinju sa Ami (Amijel, Amindav, Amišadaj), ali samo Ami moderno je ime.

Reč *am* označava narod, a *ami* znači „moj narod“, ali Amijevoj majci se to ime dopalo jer je bila Francuskinja. Zapravo, francuska reč za prijatelja, *ami*, slična je hebrejskoj reči za prijatelja, *amit*, i Ami je umalo i dobio ime Amit, ali je jedna sestra u bolnici greškom zapisala Ami u svim dokumentima. Kada su Amijevi roditelji otkrili grešku, već je bilo prekasno.

Reč koja znači „uvrnut“ glasi *muzar*, i potiče od reči *zar*, što znači stran, nepoznat, čudan, dalek, zao.

Moj omiljeni izraz je *muzar hayiti leahi*, otuđio sam se od svog brata.

Stan koji je Ibrahim delio s Davidom i Mikelom nalazio se u Ulici Edelson. Njih trojica su svakog petka uveče pravili žurke, koje bi obično potrajale do subote posle podne. Nije vam bila potrebna pozivnica, ali ste morali poznavati nekoga ko je redovan posetilac, dok to i sami ne biste postali. Ponekad je bilo tako pretrpano i bučno da ne biste čuli ni sopstvene misli, a ponekad je dolazilo svega nekoliko ljudi, pa bi atmosfera bila lagodna i opuštena.

Te večeri, kad je Ami došao sa mnom na žurku, bilo je mirno, delom zbog toga što David i Mikel nisu bili tu, a delom i zbog Meri Džo, Ibrahimove nove devojke.

Iako je u selu na severu imao ženu i decu, Ibrahim je živeo u Tel Avivu. Radio je u jednom servisu kao automehaničar i bio je, između ostalog, poznat i po svojim ljubavnim avanturama koje behu burne i veoma dramatične, i obično su se završavale tako što bi se žene zaključale u kupatilo i pretile da će izvršiti samoubistvo. To se dešavalo zato što se on uvek zabavljao sa određenim tipom žena: nestabilnim, neurotičnim, najčešće umeticama kovrdžave kose, obično iz Evrope ili Severne Amerike. Želeo je da se zabavlja i sa mnom, mada sam bila Kanađanka i nisam imala kovrdžavu kosu, i pala sam u iskušenje, ali sam ga na kraju ipak odbila jer sam znala da bih imala muke sa Ibrahimovom ljubomorom. Njegovim ženama nije bilo dozvoljeno da razgovaraju ni sa kim niti da bilo koga pogledaju, i nikada im nije verovao da su mu verne. Zato bi većina njih završila histerišući u kupatilu. Bio je težak čovek.

S druge strane, bio je veoma vedar. To me je čudilo, budući da je svaki čas pričao kako namerava da jednog dana otvori fabriku automobilskih delova u svojoj zemlji. To mi je zvučalo depresivno, jer (a) nije imao novca, i (b) nije imao ni svoju zemlju. U tim danima sam mislila da je nepodnošljivo imati san koji se ne može ostvariti. Tada nisam shvatala da je ostvarivanje snova uopšte podložno bezbrojnim preprekama, i da većina ljudi to zna.

Pokazalo se da je dobro što sam odbila Ibrahima, jer se neposredno posle toga pojavila Meri Džo, i Ibrahimov ljubavni život naglo je krenuo nabolje. To

je iznenadilo sve, pa i mene. Poznavala sam Meri Džo sa univerziteta. Bila je menonitkinja,⁴ otac joj je bio sveštenik, i bila je vrlo pobožna. Svirala je gitaru i uvek bi među Dilanove pesme ubacila i poneku versku. Nije se zabavljala s momcima i retko je izlazila. Imala je tamnoridu kosu, blede, vodenaste plave oči i tanak nos.

Nemam pojma kako je dospela na jednu Ibrahimovu žurku. To se desilo u avgustu, dok sam bila u Kanadi kod roditelja. Kada sam se vratila, Meri Džo se prebacila s Hebrejskog univerziteta na Univerzitet u Tel Avivu, i preselila kod Ibrahima, koji je izgledao zadovoljniji svojim ljubavnim životom nego ikada ranije.

Razmišljali su čak i o braku, ukoliko bi uspeli da pronađu način da to učine a da se Ibrahim pri tom ne razvede od svoje tadašnje supruge.

Ibrahim se prema Meri Džo nije ponašao paranoično, jednim delom i zbog toga što je Meri Džo bila devica kada ju je upoznao. Činilo se da mu je to veoma važno. Ponekad ju je (od milošte) nazivao „svojom devicom“, *ha'betulah shell* „Upoznajte moju devicu“, govorio je ljudima, a Meri Džo bi, smešeći se, oborila pogled.

Roditelji Meri Džo bili su očigledno zadovoljni njenim izborom. Poslala im je fotografiju Ibrahima u servisu, nasmešenog, sa osiguračem u ruci. Naravno, nije im rekla ništa o drogama, niti o Ibrahimovoj deci.

Istog trenutka kad je ugledao Amija, Ibrahim je skočio na njega i zagrlio ga. Za razliku od većine ljudi s Bliskog istoka, Ibrahim je bio ogroman, izuzetno visok i krupan. I veoma zgodan. „Gde si bio?“, upitao je Ibrahim Amija, a Ami mu odgovori na arapskom. Pošto su razgovor nastavili na arapskom, nisam imala pojma šta pričaju, sem što sam videla da je Ibrahim očigledno zadovoljan travom.

Te večeri je nastupila i trbušna plesačica. Donela je sa sobom kasetu, pustila je i počela da igra. Bila je izvanredna. Činilo se da je muzika napisana isključivo radi njenog plesa; bilo je nemoguće slušati, a pri tom ne poželeći da i sami zaigrate trbušni ples.

Sedeli smo na jastucima i posmatrali je. Pogledala sam kutiju od kasete; natpis je bio na arapskom. Pitala sam Amija šta na njoj piše.

„Misliš da znam i farsi?“⁵

„U čemu je razlika?“, pitala sam. U nekim pitanjima sam bila prava neznalica.

„Mislio sam da ti studiraš lingvistiku. Farsi čak ne pripada ni istoj porodici jezika kao arapski. Samo koriste isto pismo.“

„Otkud ti znaš arapski?“

„Odrastao sam sa iračkim imigrantima“, reče.

„Baš je čudno što Ibrahim tečno govori hebrejski. To je vrlo neobično, u istorijskom smislu.“

„Da, čitav koncept izraelskog Arapina je nadrealan.“

„Da li bi napustio Izrael kada bi imao kuda da ode?“

„Vezan je za svoje selo.“

„Tražiću da presnimim ovu kasetu. Sviđa mi se ova pesma. Volim ovakvu muziku.“

Naslonila sam mu se na ruku, a on me je privukao sebi i zagrlio me oko ramena. Trbušna plesačica priđe Ibrahimu i izvi se unazad tako da joj je kosa pala njemu u krilo. Ibrahim se zadovoljno smešio. Meri Džo je bila očarana.

Ostali smo na žurci do dva. Pričala sam s Meri Džo i još nekim prijateljima, zatim smo zaplesali, nekoliko nas popelo se na krov zgrade, a jedna grupa je otišla na plažu. I ja sam želela da idem na plažu, ali bilo je već kasno. Ami i ja smo stajali na krovu i posmatrali Tel Aviv. Preko dana, Tel Aviv je ličio na muzej sopstvene burne i teške prošlosti: slojevi prljavih zidova i mali balkoni stisnuti jedni uz druge. Ali noću se pogled menjao i grad je postajao jedinstven: uzbudljiv i dekadentan.

Činilo mi se da nekoliko gostiju dobro poznaje Amija. Aleks, saksofonista duge plave kose i prozirnih plavih očiju, prišao nam je i rekao: „Nisam znao da se vas dvoje znate. Gde si bio, Ami, šta si sve video?“

„Kako je, Alekse?“, upita ga Ami.

„Osvrni se, Ami. Osvrni se. Pred nama su mračna vremena, prijatelju. Ali kome se u ovoj ludnici zvanoj država još jebe za to? Reci mi.“

„Šta je bilo s tvojim opozivom?“

„Mojim opozivom? A, to. Stvarno te dugo nije bilo. Uspeo sam da ostanem na dvadeset četiri. Naterali su me da čekam šest sati na suncu, i kad sam došao na ispit, stvarno sam bio polumrtav. Da nemaš možda pečurke?“⁶

„Mislim da je Miki zadužen za halucinogene supstance.“

„Hej, čuj, ja hoću da *prestanem* da haluciniram. Reci mi da ne sanjam.

Reci mi da ne sanjam.“

„Svakako ne sanjaš.“

„Priča se da si dospao u Šabak.⁷ Neverovatno.“ Ami se nasmeši, pruži ruku i zamrsi Aleksu kosu. „Čuvaj se, Alekse“, reče mu.

Aleks uzdahnu. „Da mi je baba živa, pitam se... Pitam se šta bi sada bila. Možda nova Geula Koen, ko zna? Lili, uvek mi je drago što te vidim. Ti popravljáš raspoloženje.“ Zatim je otišao dalje, verovatno u potragu za Mikijem.

„Ko mu je bila baba?“, upitah.

„Čuvena špijunka. Uхватili su je i pogubili.“

Kada smo krenuli, Ibrahim nas je ispratio do vrata. „Vi se zabavljate“, rekao je.

Oboje smo ćutali.

„Ami je dobar dečko“, reče mi Ibrahim. „Uprkos svemu.“ Bio je prilično naduvan. „Svi smo mi dobri, uprkos svemu“, dodao je ubeđeno.

Ami me je odvezao do mamine rođake u Sokolovljevoj ulici. Parkirao je auto i ispratio me do uskog stepeništa koje je vodilo ka Brahinom malom stanu. Hodnici zgrada u Izraelu imaju automatsko osvetljenje koje traje samo nekoliko sekundi po pritiskanju prekidača, malo zbog (pretpostavljam) štednje struje, a malo i zbog toga što u ratu sve mora da bude zamračeno. Kada su se svetla u hodniku Brahine zgrade ugasila, zastali smo, ali Ami nije rukom potražio prekidač, premda mu je bio bliže. Umesto toga me je zagrlio i rekao: „Želim da te vidim sutra.“

„Ne mogu. Obećala sam Brahi da ću ići s njom na plažu. Ali slobodna sam u nedelju - profesor nam je rezervista, u nedelju je na dužnosti, pa su časovi otkazani.“

„Odlično, možeš da upoznaš moju sestru. Doći ću po tebe pre ručka.“

„Posle ručka. Braha voli da ručam kod nje. Upali svetio.“

„Plašiš se mraka?“

„Da. Ne vidim te. Mogao bi da me grli bilo ko.“ Upalio je svetio, ali me nije pustio. Morala sam sama da se izvučem iz njegovog zagrljaja.

Nekim tajanstvenim semantičkim procesom, reč zayin, koja označava oružje, i istovremeno je sedmo slovo azbuke, u modernom hebrejskom počela je da znači „kurac“.

Možda je to bilo i neizbežno, zbog blago falusoidnog oblika slova *zayin*; blago falusoidnog oblika većine oružja; povezivanja oružja uopšte sa seksualnim organima; uticaja glagola *zyn* koji znači hraniti ili opskrbljivati; i aliterativnog povezivanja reči *zayin* s potpuno nezavisnom biblijskom (i modernom) rečju *zona* (prostitutka).

Svi ti činiooci očigledno su se udružili stvarajući modernu hebrejsku reč *zayin* (i s njom povezan glagol, *le-zayen*, imati seksualni odnos). Kad je Aleks rekao kome se jebe za to, upotrebio je izraz *mi bekhal sam zayin*, od idioma *lo sam zayin*, što bukvalno znači „ne stavljati kurac (u nešto)“ i koji, čini mi se, predstavlja varijaciju izraza *lo sam lev*, „ne stavljati srce (u nešto)“. Ne stavljati srce (u nešto) znači ne posvećivati tome mnogo pažnje. Ali ne stavljati kurac (u nešto) nagoveštava tešku apatiju. To više nije samo pitanje srca. Čak i najprimitivniji i najjači instinkt, seksualni, prestaje da funkcioniše.

Sada shvatam koliko je Braha bila usamljena, i koliko joj je značilo da me viđa vikendom. Muž joj je umro od raka creva, a Noga, njeno jedino dete, bila je u vojsci. Uglavnom je radila kod kuće; bila je samostalni računovođa.

Kad sam posle Ibrahimove žurke došla kod nje, Braha je spavala, ali me je sledećeg jutra za doručkom pitala koga sam to srela.

„Jednog momka“, rekoh, proždirući kolač od jabuka koji je umesila za mene. „Upoznaćeš ga - doći će sutra posle ručka po mene, želi da upoznam njegovu sestru. Kolač je odličan, Braha. Hvala ti.“

„Kako se zove?“

„Ami.“

„Šta radi?“

„Nešto u vojsci.“

Ona odsutno upita: „Imaš li vesti od kuće?“

„Roditelji mi ne pišu često. A i kad pišu, ne kažu mi mnogo.“

„Kad nema vesti, to su dobre vesti. U ovoj zemlji imamo previše vesti.“
Ona uzdahnu. „Kako ti je sestra?“

„Ona mi piše još manje od roditelja.“

„Želela bih da mi se Noga'le češće javlja. Kaže da je uvek dugačak red ispred telefona, ili je preumorna, sirotica.“

Nastavak razgovora bio mi je dosadan. Nadam se da sam uspela to da prikrijem. A ako i nisam, nadam se da joj to nije smetalo.

U nedelju, kada je Ami došao po mene, Braha ga je pozvala na kafu i kolače. Svideo joj se. „Radiš u vojsci“, rekla je. „Da.“

„A stanuješ u Afeki?“

„Da, otprilike.“

„Čujem da imaš kuću. Blago tebi!“

„Hvala.“

„Lili je divna“, pohvalila me je.

„Da, to već znam.“

„Ako počne da odlazi kod tebe, uopšte je neću vidati.“

„Ne zabavljamo se“, rekoh. „Tek smo se upoznali.“

„Ali on je tako divan momak!“, pohvali Braha i njega. „Radi u vojsci, već ima svoju kuću, zgodan je, pristojan, očigledno obrazovan.“ Ona se okrete njemu. „Izgledaš mi poznato. Vrlo, vrlo poznato. Odakle?“

„Nekada sam radio u pozorištu.“

„Hamlet!“, uzviknu ona. „Sećam te se! Zašto si otišao?“, upita ona ljutito. „Nisi imao prava na to, s takvim talentom.. Ili si imao neke lične razloge?“, blaže upita ona. „Mislim da se sećam, stvarno mi je žao. Zaista mi je žao. Pa, kuda sada idete?“

„U porodičnu posetu. Sestra i ja idemo kod brata.“

„Nisam znala“, rekoh, „da imaš još jednog brata.“

Ali zapravo je mislio na grob svoga brata. Zahvalili smo Brahi, ušli u Amijev auto i odvezli se do groblja izvan Tel Aviva. Na zadnjem sedištu auta ležalo je cveće umotano u novine, kesa zemlje za cveće i dve saksije. Ami je nosio cveće i zemlju, a ja saksije.

Nikad ranije nisam bila na vojnom groblju. Zurila sam u zaslepljujuće nizove identičnih belih kamenih postelja s masivnim kamenim jastucima. Shvatila sam da ti ogromni jastuci predstavljaju spomenike. Postelje su bile izdignute tridesetak centimetara iznad zemlje i udaljene jedna od druge svega

nekoliko centimetara; jedna za drugom, savršeno simetrične, u bezbrojnim redovima; puteljci između tih redova bili su takođe popločani blistavim belim kamenom. Vrtelo mi se u glavi. Sve je ličilo na spavaonicu na nekoj drugoj planeti, gde je sve uredno i simetrično, s posteljama od belog kamena prekrivenim cvećem.

Krenuli smo popločanom stazom u susret Amijevoj sestri. Nije nas pozdravila, a Ami me nije predstavio. Samo je rekao: „Prvi čin, scena druga.“

Oko belog groba Amijevog brata stajale su saksije s ružičastim i plavim cvećem, koje kao da je polako disalo po mirnom danu. Amijeva sestra nas je ponudila keksom. Imala je tek nešto preko dvadeset godina, ali je bila vrlo ozbiljna i bez osmeha na licu, poput mnogih drugih mladih Izraelki, koje stoga izgledaju starije. Kosu je povezala iznad čela crvenom maramom.

Pošto nas je poslužila keksom, iz tašne je izvadila sveščicu i počela naglas da čita svome mrtvom bratu. Pročitala mu je svoj dnevnik nedeljnih događaja i jednu pesmu. Nisam znala da li ju je sama napisala, ili prepisala iz neke knjige.

Zatim je otišla, bez pozdrava.

Ami počeo da sadi cveće koje je doneo i plevi ono koje je već raslo na grobu.

„'Poginuo na dužnosti',,, pročitala sam.

„Nismo imali mnogo izbora kad je reč o natpisu“, reče Ami. „Mada bi 'poginuo u glupoj nesreći' bilo tačnije. Nije trebalo da bude sahranjen ovde, na vojnom groblju, već s Ronijem.“

„Šta mu se dogodilo?“

„Bio je na straži, a baterija u lampi mu se istrošila. Pao je u klanac i izgubio svest, ali to niko nije video. Trebalo je da još neko bude s njim na straži, ali nije - taj drugi momak se nije pojavio - i kad su ga pronašli, već je bio mrtav.“

„Odlaziš i kod Ronija?“

„Da, odlazimo naizmenično. Ovo treba još zaliti... Pa, pretpostavljam da će uskoro početi kiše.“

„Radiš li ovo svake nedelje?“

„Da, osim kada mi nešto iskrсне - znaš već, ako se sestri ne razboli neko dete ili ako ne moram da radim.“

„Je li ti sestra dobro?“

„Da, dobro je, Lili. Dobro je.“

„Činilo mi se da me ne primećuje.“

„Primetila te je, naravno. Podsećaš je na Ronija.“

„Otkud znaš? Otkud znaš da je podsećam na njega?“

„Poznajem je. Čitam je.“

„Ovo postaje sablasno. Izvini, moram da odem odavde. Ne sviđa mi se ovde.“ Rasplakala sam se. Bila sam vrlo besna. „Zašto si me doveo ovamo? I zašto mi nisi rekao kuda idemo? Pretpostavljaš da smo bliski, ponašaš se kao da jesmo, ali nismo. Ne znam ništa o tebi. Hoćeš da manipulišeš mnome.“

Poslednju reč sam rekla na engleskom, jer na hebrejskom zapravo ne postoji reč koja znači „manipulisati“; jednostavno se koristi engleska reč u hebrejskoj konstrukciji.

Nije odgovorio. Ustao je, te se vratismo do auta.

U autu nismo razgovarali, ali on uopšte nije izgledao uznemiren.

Kad smo došli kod njega, pustio je Bahove *Goldbergove varijacije* i skuvao kafu. Na kuhinjskom pultu stajala je paklica cigareta, kamel u evropskom pakovanju. Izvadio je jednu i zapalio je, ali je povukao samo jedan dim, a zatim ostavio cigaretu da gori u pepeljari.

Nemarno je rekao: „Već se svađamo.“

„Šta radiš na poslu?“

„Bolje bi bilo da me to pitaš pošto prođeš proveru. Naravno, ako još uvek nameravaš da se viđamo.“

„Zašto si me vodio na groblje?“

„Sviđa mi se tamo. Mirno je. Želeo sam da te moja sestra vidi. Nisam znao da će ti to tako teško pasti. Mi u ovoj zemlji zaboravljamo, navikavamo se. Zaboravljanje nam je jedna od najvećih teškoća.“

„Večeras moram da se vratim. Sutra ujutru imam predavanja.“

„Odvešću te nazad u Jerusalim.“

„U Jerusalim! To je predaleko.“

„Volim da vozim. Sutra sam slobodan. Imam dosta slobodnog vremena. A sledećeg petka moram da odem u Jerusalim da posetim majku u Ezrat Našimu. Možeš sa mnom, ako želiš, ili da posle toga dođem po tebe. Ako nisi zauzeta.

Ako nemaš druge planove.“

Nisam mu odgovorila, ali sam osetila kako moj bes kopni i ostatak popodneva proveli smo slušajući muziku. Ami je imao veliku zbirku džez i bluz ploča. Ležali smo na tepihu, a on me je zapitkivao o porodici i mom životu u Kanadi.

„Nema bogzna šta da se priča“, kazala sam. „Nismo bliski. Nismo bliska porodica.“

„Zašto?“

„Ne znam. Mislim da su moji roditelji jednostavno takvi.“

„S kim si bila bliska dok si odrastala?“

„Volela sam da odlazim kod bake. Razgovarale smo o Dostojevskom, jele preslane perece i pile čaj sa stotinu limunova i pola tone šećera. Pokušavala je da me nauči ruski, ali nisam umela da izgovorim sve te glasove nalik na ć, pa sam odustala. A imala sam i najbolju drugaricu, Šilu. I ona je u Izraelu, ali je postala desničarka.“

„A sada?“

„Imam mnogo prijatelja.“

„Da, primetio sam.“

„Prilično sam bliska s njima.“

„Lako stupaš u kontakt s ljudima.“

„Valjda je tako. Ljudi me zanimaju.“

Dok smo razgovarali, dodirivao me je. Uši, prste, stomak. Za večeru smo spremili špagete sa sosom, a dok su se kuvali, Ami je uključio televizor da čuje vesti. „Hajde da vidimo čime danas hoće da nas uplaše“, rekao je. Ali već posle nekoliko minuta mu je dosadilo, te je isključio televizor. „Ovo mi je omiljeni deo“, reče, gledajući u prazan ekran.

„Pa, plašiš li se?“

„Da, ali onoga što nam nisu rekli... Razmišljao sam, Lili, da bih možda mogao opet da te vidim голу pre nego što krenemo nazad u Sveti grad.“

„Da, ali ne u tvom krevetu, inače ću se razmaziti i neću hteti da se vratim.“

„Potrudićemo se da ti bude što neudobnije.“

„Teško je ustati iz kreveta.“

„Može li dvosed?“

„Mislim da bi najbolje bilo na podu.“

„Na podu, dakle. Doneću ćebe.“ Otvorio je plakar, izvukao smotano vuneno ćebe s vojnom oznakom i raširio ga preko orijentalnog ćilima. Imalo je blagi metalni miris.

„Jesi li ga ukrao?“, upitah.

„Ne, ni slučajno. Samo ga nekako... nisam vratio...“

„Išla sam na kampovanje s Izraelcima. Stalno su jeli konzerviranu hranu ukradenu od vojske. Naravno, bez nalepnica. To je baš čudno, kao da ne mogu sami sebi da kupe konzerve.“

„Ljudi vole da skupljaju suvenire. Naročito s mesta na kojima su se lepo proveli. Sviđa mi se tvoja kosa, Lili.“

„Strašno se mrsi, verovatno bi trebalo da je upletem.“

„Cionistička pletenica! Plašim se da ću, ako to uradiš, biti prinuđen da te predam mesnoj organizaciji nekog omladinskog pokreta.“

U ponoć me je odvezao nazad u Jerusalim, u Maunt Skopus.⁸ Pre nego što sam izašla iz auta, zatražio je spisak svih mesta u Izraelu gde sam boravila, i ljudi koji su me tamo poznavali. Spisak je bio kratak: studentski domovi, Braha, jedna prijateljica s kojom sam se dopisivala i koju sam posetila u Aškelonu.

Kada sam se vratila u svoju sobu, shvatila sam da još kod sebe imam sav novac koji sam odnela odlazeći na vikend.

U kući je opet mirno. Moja kćerka je otišla s Kejsom u Brajton; neće se vratiti do sutra. Starac u stanu do mene došao je da me zamoli za pomoć u vezi s nekim komplikovanim poreskim obrascem. Ne vidi dobro, a ja mu ponekad pomažem, mada, kako kaže, ima veliku porodicu „tamo kod kuće“, gde god to bilo.

Usred nedelje pozvala sam Amija, a on mi je rekao da će doći po mene u Maunt Skopus u petak. Rekla sam mu da dođe tek kasno posle podne, jer moram da napišem jedan esej. Želela sam da ga završim pre vikenda.

I tako je u pet sati, posle posete duševnoj bolnici, Ami došao po mene u Maunt Skopus. Nepropisno se parkirao u Ulici Martina Bubera i došao u moju sobu. Sedela sam za stolom i završavala svoj esej o Liru. Tema je bila „razgolićeni čovek“. Čitala sam odlomak u kojem Lir kaže: „...ti si sama suština stvari: razgolićen čovek nije ništa više od takve jadne, nage, dvokrake životinje kao što si ti. Dole, dole s tim pozajmljenim krpama! Raskopčajte mi ovo.“⁹ Potom Lir kida odeću sa sebe, iako je bez krova nad glavom, usred oluje. Tražila sam brojne reference u vezi sa odećom i razgolićenošću u ovom komadu, kao i različita značenja reči „razgolićen“ i „obučen“.

Srce mi je brže zakucalo kad je Ami ušao u moju sobicu, ali nisam ustala sa stolice. Osvrnuo se i nasmešio, kao da ga sve to zabavlja: univerzitet, dom, rublje na naslonu stolice, poster Džona Lenona iznad Nađinog kreveta.

Svoju stranu zida ukrasila sam crtežima i slikama, a on je prišao bliže da ih pogleda.

„Ti si ovo crtala?“

„Da, ali potpuni sam amater. Jedan pravi slikar je dolazio ovamo, i rekao da ne valjaju.“

„Ne mogu da verujem.“

„Rekao je da je sve naopako. Ne marim. Ne mislim da postanem slikar, crtam samo iz zabave. Ponudio se da mi daje časove, ali sam ga odbila.“

„O, časovi... to sve objašnjava.“

„Možda ću jednom pokušati da te nacrtam. Znaš li šta bih stvarno želela da naslikam? Kad bih umela da slikam?“

„Ne.“

„Šabazi. One vrlo stare kuće u Ulici Šabazi, koje izgledaju kao da će se raspliniti, jer su boje zidova i prozora sasvim izbledele.“

Kad sam to rekla, zagledao se u mene. Gledao me je pravo u oči, a ja sam mu uzvratila pogled. Kod njega je bilo nečeg neobičnog: nije se plašio bliskosti. Svi muškarci s kojima sam bila pre Amija udaljili bi se kad bi situacija postala napeta. Ali Ami je uživao u bliskosti sa mnom. Uopšte se nije ustručavao.

Seo je na krevet. „Kako napreduje esej?“, upitao me je.

„Završila sam ga. Nije mi trebalo mnogo, bio je već skoro napisan.“

„Gde ti je cimerka?“, upitao je.

„Otišla je na vikend.“

„Hajde da ležimo zajedno“, reče.

„Da ležimo?“

„Da, dođi da legneš sa mnom.“

Legli smo na uzani krevet. Sobe u Maunt Skopusu su male, a kreveti uski. Povukao mi je ruku ispod ramena i nasmešio se. „Dobro“, neodređeno je rekao. Na hebrejskom se „dobro“ kaže *tov*. To može da znači sve i svašta. Može da bude i opšta primedba tipa „Sad smo ovde, ma šta to značilo.“

Može takođe da znači i „Ovo je dobro.“

Neko vreme smo ćutke ležali na krevetu. „Jesi li dobro?“, upitao me je.

„Da. Ali mi srce brzo kuca.“

„I meni.“

Zatim mi je rekao da mi je za subotu pre podne ugovorio sastanak s nekim iz službe bezbednosti. Morao je da potegne veze da bi mi zakazao proveru tako brzo, rekao je. Bezbednosna provera podrazumeva razgovore s ljudima koji vas poznaju, a to obično traje nekoliko nedelja. Ali oni već behu obavili te razgovore.

„Koga su ispitivali?“

„Verovatno Brahu i Nađu, i možda nekog od tvojih profesora.“

„Nađa mi ništa nije rekla.“

„Možda joj je bilo neprijatno.“

„Jednostavno je ćutljiva. Zatvorena je. Zapravo ne znam ništa o njoj.“

„Osim da voli Džona Lenona“, reče on. Oboje pogledasmo u Nađin poster Lenona, a on nam je uzvratio pogled, naizgled skroman iza svojih okruglih naočara.

„Da... liči pomalo na Rusa, zar ne?“

„Na Rusa? Ne znam. Osim što ima naočare kao Trocki...“

„Možda mi se samo tako čini, zbog one njegove radničke pesme. Kad smo već kod toga, gladna sam.“

„Hajdemo onda.“

Ustala sam i spakovala se. Ami je ostao da leži, ali je pogledom pratio svaki moj pokret. Pokupila sam svoje stvari i ubacila ih u platnenu torbu. Potom smo otišli do auta.

„Nikad ranije nisam bio u ovom delu Maunt Skopusa“, rekao je Ami dok smo kretali. „Nisam video sve te nove zgrade. Kako je stanovati ovde?“

„Meni se sviđa. Upoznajem mnogo ljudi, sa svih strana. Na našem spratu stanuje kćerka jedne poznate ličnosti, vlasnika velike muzičke kompanije. Ponekad dolazi da je obiđe, svojim privatnim avionom. Kad je bila dete, na njene rođendane dolazile su velike zvezde. Upoznala je sve, Boba Dilana, Dženis Džoplin, Krozbiija... ima sliku na kojoj kao sedmogodišnjakinja sedi Dilanu u krilu.“

„Ima li kratku plavu kosu, krupne kućeće oči i beo ten?“

„Da, poznaješ li je?“

„Mimoišao sam se s njom na stepenicama.“

„Otkud znaš da je to bila ona?“

„Lako se prepoznaje. Napeta je, izludela je od tolikog ugađanja.“

„Neverovatno je to što kažeš. Svi je volimo - velikodušna je i zabavna. Ali zaista je dva puta pokušala da se ubije. Prvi put kada joj je bilo trinaest.“

„Možeš da zamisliš kako joj je bilo kod kuće.“

„O, roditelji kažu da ga ne vole jer je siromašan; kažu da nije dostojan da prođe kroz naša vrata“,,, zapevala sam.

„Jesi li bila u amfiteatru?“ Mislio je na otvoreni amfiteatar koji je gledao na talasaste svedoljubičaste i ružičaste dine Judejske pustinje što su podsećale na talase ili džinovske, blago naborane čaršave.

„Da, divan je. Prolazim kraj njega kad idem u Stari grad.“

„Odlaziš iz Maunt Skopusa u Stari grad?“

„Da, neko mi je pokazao put - to je neka prečica.“

„To nije baš pametno, Lili.“

„Zašto? Niko me nije dirao.“

„Pre svega, nepristojno je: nisi odgovarajuće odevena. A i opasno je.“

„Deluje mi savršeno bezbedno. Odlazim samo danju.“

„Nije bezbedno. Glupo je. Nemoj to raditi.“

„Dobro, dobro.“

„Mislimo da je ovo kraj priče. Došli smo, videli, pobedili. Sad možemo da upadamo bilo gde, gazimo preko svega, jer smo vladari.“

„Nisam upadala. I svakako nisam gazila. Šetala sam ulicom. Mislila sam

da se ponašam prijateljski. A ti mi kažeš da se sklanjam, da sumnjam, da se plašim.“

„U tome nema ničeg prijateljskog. Upotrebi intuiciju, Lili. Seti se svoje šetnje. Kakva je bila?“

„Pa, pomalo sablasna, pretpostavljam. Sve je oronulo. Nema nigde nikoga, čak ni dece, samo poneki starac sedi na zemlji ili na kutiji, i slično. Valjda su svi bili u kućama.“

„Ko ti je rekao da ideš tim putem?“

„Ne sećam se. Ne brini, sledeći put ću ići uobičajenim putem, otići ću autobusom do centra grada. Vidi, ovde si me pokupio. Da povežemo ove ljude?“

„Ne danas, Lili. Imao sam napornu nedelju.“

„Želiš li da čuješ nešto smešno?“

„Da.“

„Kad sam prvi put došla ovamo i videla sve one natpise na hebrejskom, 'Pazite na sumnjive stvari', nisam shvatala šta to znači. Mislila sam da možda misle na ukradene stvari, ali to nije imalo smisla. Onda sam počela da zapitkujem Izraelce, ali oni nisu umeli da mi objasne, jer su smatrali da je to očigledno. Mislim, stalno su odgovarali: 'Sumnjive stvari, razumeš, sumnjive stvari', dok konačno nisam rekla: '*Kako* to sumnjive?', a jedan čovek me je pogledao kao da sam pala s Marsa i odgovorio: 'Pa, tako kao da bi mogle da eksplodiraju.' Naravno, čula sam za bombe, ali nisam mislila da se eksplozije tek tako mogu sprečiti.“

„Šta je, Lili?“

Tek kada je to rekao shvatila sam koliko sam uzbuđeno zvučala, kako sam se osećala. „Plašim se.“

„Zašto?“

„Sećam se kako smo se sreli. Ne poznajem te. Plašim se.“

„Bez straha lutaš napuštenim arapskim naseljima, neustrašivo stopiraš, odupireš se nasrtajima vozača, opet neustrašivo stopiraš... a sad se odjednom plašiš? Čega?“

„Ne znam. Tebe. Ne znam ko si.“

„Hajde da slušamo muziku.“ Pustio je kasetu Madija Votersa. Odmah sam se opustila.

„Ako želiš, mogu te prvo odvesti kod Brahe“, rekao je. „Možemo se videti i kasnije.“

„Ne, u redu je.“

I tako smo opet otišli u *Mendis*, i provela sam noć kod njega.

Kejs i moja kćerka vratili su se iz Brajtona i sada su, čini mi se, sigurniji u svoju vezu nego kad su krenuli. Izgleda da su doživeli značajno iskustvo na obali. Dobro je što nisam išla s njima.

Ali sinoć je kćerka došla kod mene, zavukla se u moj krevet i plakala. To je nekad radila redovno, ali već duže vreme nije: zavuče se u moj krevet, okrene se ka zidu. plače. Ona plače, ja je grlim, a onda je odjednom sve gotovo. Vraća se u svoj krevet, a ja nastavljam da spavam. Ujutru je vesela kao i obično, nema nikakvih nagoveštaja da nešto nije u redu. A ja ćutim jer se nekoliko puta kada sam je zapitkiвала o tim noćnim posetama nasmejala i rekla mi da sam sigurno sve sanjala.

Ni ovog jutra nije bilo drugačije. Kad sam došla u kuhinju po kafu, sedela je Kejsu u krilu, šaputali su i kikotali se. „Izvini, mama“, rekla je kad me je videla. „Šaputali smo da te ne probudimo.“

„Imate pravo na svoje tajne“, rekoх. „Nemamo nikakvih tajni pred vama“, učtivo reče Kejs. „Naš život je otvorena knjiga“, lukavo dodade moja kćerka i opet se zakikota. „Ja ću ti doneti kafu.“ Skočila je i požurila da me usluži.

„Mislim da si noćas hodala u snu“, kazala sam. „Stvarno sam čudno sanjala! Neke kineske lampione. I male ljude koji plešu u loži. Poput onih starih pozorišnih loža. Izvoli. Dve ravne kafene kašičice smeđeg šećera, tri kapi vrelog mleka, šolja puna do vrha. Mama mnogo pazi na to“, reče ona Kejsu. „Danas idemo u kupovinu, hoćeš li i ti?“

„Ne, dušo, hvala ti.“

„Ostaješ kod kuće da pišeš?“

„Da.“

„O čemu danas pišeš?“

„O hebrejskoj reči koja znači sumnjiv.“

Hebrejska reč „sumnjiv“ (*hashud*) zuji kroz Izrael kao dosadna muva koja

vas ne ostavlja na miru. Sumnjivi predmeti i ljudi koje treba pregledati samo su deo problema. Veći problem su sumnjivo kretanje vojske, ili sumnjive osobe, kad ste na borbenom položaju. Ako je princip takav da (kako kaže portparol) treba pucati samo u opasnosti, koliko treba da bude jaka sumnja u opasnost da bi se pucalo? To je teško pitanje.

U subotu ujutru Ami me je odvezao u stambenu oblast Tel Aviva i parkirao auto ispred jedne obične stambene zgrade. Rekao mi je da će me čekati u autu; trebalo je samo da pozvonim na vrata stana broj šest i neko će mi otvoriti. „Ne dozvoli da te mrcvare“, rekao je.

Imena stanara behu ispisana rukom pored zvona: Grinštajn, Moris, Gal. Kraj zvona stana broj šest stajala je prazna pločica. Pritisnula sam dugme i sačekala. Morala sam dva puta da pozvonim, i već sam htela da odem kad brava zazuja i otključa se. Ušla sam u zgradu i popela se mračnim, uskim stepeništem. Osećala bih se kao tajanstveni lik u krimi romanu, ali je jak miris ribe pržene u ulju razvejavao sve romantične fantazije. Umesto toga, setila sam se svoje bake i odjednom osetila kako mi nedostaje.

Stan šest je bio na trećem spratu. Vrata behu otvorena i na njima je stajao neki čovek. „Šalom“, reče. Ušla sam u stan.

Činilo se da je stan prazan, sem nekoliko rolo-ormana. U kuhinji je, oko prljavih šoljica i praznih kutija od keksa koje su stajale na pultu, vrvela čitava četa bubašvaba. Jedino što je krasilo taj stan bio je akvarijum na stolu u predsoblju sa crnim i narandžastim ribicama, koje su plivale oko visokog plavog zamka. Dve sićušne figurice, dečak i devojčica, stajale su sa obe strane pokretnog mosta ispred zamka.

Čovek koji me je dočekaao imao je košulju kratkih rukava i stomak koji je kipteo preko kaiša. Teško je disao; činilo se da nije najboljeg zdravlja. Bili smo sami u stanu.

Bez osmeha mi je pružio ruku. Njegov stisak me je iznenadio: bio je topao i prijatan, i gotovo sam poževela da duže zadrži moju ruku u svojoj. Poveo me je ka jednim vratima na koja je bila zalepljena karikatura. Na njoj je Gospod pokazivao Mojsiju Hanaan; u daljini je stajala spremna velika hanaanska vojska. Mojsije je govorio Gospodu: „Smem li da vam predložim plan B?“

U sobi je bila uključena grejalica, a čovek je za nama zatvorio vrata da se

soba ne rashladi. Seo je za jedan od tri istovetna stola, a ja sam sela nasuprot njemu. Na stolu je stajala slika privlačne plavuše.

„Je li vam to žena?“, upitah ga.

On se zagleda u sliku kao da razmišlja šta da odgovori. Zatim je podiže i skloni u fioku, bez odgovora.

Počeo je nizom veoma dosadnih pitanja. Bilo je teško reći ko se više dosađuje, on ili ja.

Nakon što je zapisao opširne podatke o meni, rekao je: „Dakle, šesnaestog aprila 1974. učestvovali ste u demonstracijama zbog prihvatanja akreditiva čileanskog ambasadora.“

„Ne mogu da verujem da to znate. I sama sam to gotovo zaboravila. Imate li dosje o svakome?“

„Pa?“

„Da, bila sam tamo. To su stvarno bile žestoke demonstracije. Ostavili smo jak utisak, svih dvanaestoro nas.“

„Što je još gore, rečeno nam je da ste promiskuitetni i nedisciplinovani.“ Nikad ranije nisam čula reč koju je upotrebio, *muphqeret*, što znači promiskuitetan.

„*Muphqeret*, šta je to?“

„Laka, raspuštena, radodajka.“

„Ko je to rekao?“

„Razgovarali smo s nadzornicima studentskog doma.“

„Otkud oni to znaju?“

„Kažu da redovno dovodite muškarce u sobu. A nedavno ste sa svojim prijateljima pravili nered usred noći, na stepenicama, očigledno pijani.“

„Oni su pravili nered, a ne ja. Oni su bili pijani. Ja sam bila trezna.“ Zapravo, uzimali su *kvalud*¹⁰ ali sam smatrala da je bolje da to ne pominjem.

„Pa šta ste vi radili s njima u tri ujutru?“

„Zajedno smo se vratili sa žurke taksijem. Nisam imala izbora sem da se vratim s njima.“

„Šta ste radili na žurci s takvim ljudima?“

„To su mi prijatelji iz doma. Izašli smo zajedno.“

„Zašto ste promiskuitetni?“

„Nisam. Zaista nisam. Ko god vam je to rekao, preterao je.“

„Profesori vas vole, pametni ste, dobar ste student, ali se van toga ne ponašate mudro.“

Kad je to rekao, umusila sam se. Nisam očekivala da mi pridikuje.

„Dakle, šta je sa Salimom Asadom?“

„Šta je s njim?“

„Izlazili ste s njim?“

„Izlazili smo tri nedelje, onda me je ostavio.“

„Kako to?“

„Kako to, kako to. Ne znam.“

„A vi ste plakali kad vas je ostavio.“

„Pa, jesam. Uvek plačem kad me muškarci ostave.“

On uzdahnu.

„Govorim vam kao otac, delujete mi kao fina devojka. Odakle vam taj porok?“

Upotrebio je reč koju nisam znala, *stiya*, a ona mi se učinila grubom, povredila me je, pa sam morala da progutam suze.

„Nije to porok.“

On opet uzdahnu. „Pa, izgleda da vas Ami smatra pouzdanom.“ Video je da sam se snuždila i želeo je da me uteši. „Ja jesam pouzdana.“

„A šta je s vojskom?“

„Kako to mislite?“ Već sam mu rekla da mi je vojska odložena.

„Imate poziv za avgust.“

„Da, ali neću otići. Ja sam pacifista.“

„Stvarno? A ko će onda braniti vašu zemlju od neprijatelja?“

„Trebalo bi da se potrudimo da sklopimo mir. Trebalo bi da se, za početak, jednostrano povučemo s nekih teritorija. To je najmanje što možemo da učinimo. Palestinska država bi sve rešila, to je jedino pošteno rešenje.“

On baci olovku. Digao je ruke od mene. „Ne znam kako da vam dam odobrenje.“

„Pa kako vam ja mogu naškoditi?“

„Šta vam je Ami rekao o svom poslu?“

„Ne mnogo. Ništa.“

„Niste ga pitali?“

„Pitala sam ga. Pitala sam ga šta radi zatvorenicima. Rekao je da ih secka na komadiće i jede za večeru. Ili za ručak, zaboravila sam.“

„Znate, ovaj razgovor se ne odvija baš najbolje.“

„Žao mi je.“

„Vama u prilog, vaši profesori misle da ste stabilni, zreli, odgovorni. Isto smatraju i vaša rođaka Braha i njena kći, kao i vaša cimerka Nađa. Ali nadzornik doma misli da ste nestabilni, nezreli, neodgovorni. A za jednu Izraelku imate prilično razočaravajuća shvatanja. Šta vi kažete?“

„Nisam špijun - zar to nije najvažnije?“

„Pa naravno da niste špijun, ali pitanje je jeste li diskretni? Ili ste skloni hysteriji, neobuzdanim ispadima?“

„Diskretna sam.“

„Zašto se ponašate promiskuitetno?“

Istina je bila da sam se ponašala promiskuitetno jer sam tako želela. Ali takođe je istina da sam nekoliko puta dopustila sebi da se emotivno vežem iz čiste gluposti. Zato sam rekla:

„Lakoverna sam. Muškarci me lažu, a ja im verujem. Ili su me bar ranije lagali. Sad sam obazrivija.“

Bilo mu je drago što to čuje. „Dobro, to bi bilo to. Doviđenja.“

Želeo je da završi razgovor u pozitivnom tonu, pre nego što ja opet nešto zabrljam.

„Nisam sigurna da sam prošla“, rekoš Amiju kad sam se vratila u auto.

„Naravno da si prošla. To je samo formalnost. Ne konkurišeš za posao.“

„Pa zašto sam onda morala to da radim?“

„Ja sam to tražio. Da te zaštitim. Sad kad je sve na papiru, svi su zadovoljni.“

„Znaju da sam učestvovala na demonstracijama 1974.“

„Vole da budu dobro obavešteni.“

„Nadzornik doma kaže da sam nestabilna, nezrela i neodgovorna.“

„To je pravo olakšanje.“

Nasmejala sam se.

„Ovo je prvi put da si se nasmejala u mom prisustvu.“

„Stvarno?“ Iznenadila sam se.

„Da, stvarno.“

„Pa, još uvek sam nervozna zbog svega ovoga, zbog tebe.“

„Možda ću ti jednog dana pokazati svoje pamflete o mučenju.

Mislila sam da se šali, ali govorio je ozbiljno.

Reč koja znači promiskuitetan odnosno promiskuitetna (u seksualnom smislu), *muphqar* ili *muphqeret* (zavisno od roda), ima neverovatnu etimologiju. O toj reči bi se verovatno mogla napisati omanja knjiga.

To je verovatno stoga što je kroz vekove došlo do semantičkog stapanja tri različita korena:

1. *kpr* (odbacivanje principa božanskog i koncepta Izraela, u vezi s arapskom rečju *kaphara*);

2. *pqr* (udaljavanje od onoga što je dobro, povezivanje s lošim društvom, srozavanje u prostituciju ili seksualni promiskuitet, odsustvo poretka ili vladavine autoriteta, možda vodi poreklo od Epikura); 3. *prq* (otklanjanje nekog tereta, fizičkog ili iskustvenog, podela celine na delove; poreklo nepoznato).

U modernom hebrejskom jeziku jedna od najčešćih reči izvedenih iz ovih korena je *hefker*, koja se uopšteno odnosi na bezakonje, kaos i nered, i često se koristi u ironičnom kontekstu.

Neprijatelj na hebrejskom je *oyev*, a određeni, „taj neprijatelj“ je *ha-oyev*. Dok sam bila dete u Izraelu, stalno smo koristili tu reč, *ha-oyev*. Mi, koji se moramo boriti protiv neprijatelja. Tamo gde se nalazi neprijatelj.

Ta reč mi je oduvek zvučala zastrašujuće. Neprijatelj je, pre svega, bezličan i bezimen, mračna sila u daljini. Pored toga, on je večna sila, poput „noći“ ili „neba“. Neprijatelj je uvek tu, bez obzira na sve. On je nešto s čim morate živeti. Da neprijatelj ima ime, mogli biste pitati zbog čega vam je baš taj čovek neprijatelj i postoji li neki način da ga pretvorite u običnog suseda,

ali „neprijatelj“ vam je neprijatelj bez nekog određenog razloga. Jednostavno, nemate sreće.

S druge strane, ista reč sa uobičajenim nastavkom *oyeveynu*, naš neprijatelj, zvučala mi je nekako umirujuće. Niste se morali suočiti s neprijateljem sami. U tome smo svi ujedinjeni.

Ručali smo u predivnoj bašti restorana u Jafu. Ami se obraćao konobarima na arapskom i izgledalo je kao da ga svi poznaju, mada mi se možda samo tako činilo, zato što su se toliko šalili. Zamolila sam Amija da mi prevede te šale, ali on je rekao da su neprevodive.

Prethodne nedelje sam odlučila da pređem u vegeterijance. Trpala sam u sebe somun, salatu, umake i falafel, pržene krompire i pohovani patlidžan, i na kraju obroka ostala bih gladna. Pitala sam se hoću li se konačno ugojiti. U to vreme, ko zna zašto, koliko god da sam jela, nisam mogla da se ugojim.

„Ideš li sutra na groblje?“, pitala sam Amija.

„Da.“

„Mislim da se ne sviđam tvojoj sestri.“

„Naravno da joj se sviđaš. Veoma joj se sviđaš.“ Konobar nam je doneo račun, a Ami mu je nešto rekao i obojica prasnuše u smeh.

„Šta si mu rekao?“, pitala sam.

„Zahvalio sam mu na usluzi.“

„Nešto si izostavio.“

„Samo akcenat.“

„Kakav akcenat?“

„Hebrejski. Nemoj da zaboraviš torbu, Lili.“

U to vreme konobari nisu dobijali napojnicu (čujem da se to sada izmenilo); na sam račun dodavano je 15 odsto za uslugu. Ali ja nisam mogla da se odreknem navike da ostavljam bakšiš. Ami je platio ručak, a ja sam ostavila napojnicu na stolu. „Američki običaj“, reče Ami.

Kad smo se vratili do auta, primetila sam da se opet nepropisno parkirao. Shvatila sam da ne pazi na propise. „Imaš sreće što ti ne ostavljaju opomene“, rekla sam.

„Kodiran sam“, rekao je. „Ne dobijam opomene.“

„To je baš zgodno.“

Ami je predložio da pođemo na sever, u goste kod nekih njegovih prijatelja blizu Ejn Hoda, ali nisam bila raspoložena za to. Želela sam da idem na plažu. Zato smo krenuli južno ka Aškelonu, na jednu plažu blizu Nicanima, za koju još nikad nisam čula. Bila je mnogo lepša od plaža u Tel Avivu, s mnogo manje gužve.

Još nismo sasvim opušteni kad smo zajedno, rekoh dok sam bosa hodala obalom. Ja sam bila u suknji, a Ami u kratkim pantalicama. Nismo se držali za ruke.

„To je u redu“, reče on. Ja sam strpljiv tip.“

„Strpljiv i uporan.“

„Da.“

„Pričaj mi o svojoj glumačkoj karijeri.“

„Nema tu mnogo šta da se priča“, reče Ami.

„Ali Braha te se seća.“

„Iznenaden sam. Sigurno ima dobro pamćenje.“

„Jesi li bio poznat?“

„U svojoj sredini, pretpostavljam. Ali to je bilo pre sto godina.“

Navaljivala sam i dalje, pa mi je konačno rekao da je celog života želeo da bude glumac i da su ga sa samo šesnaest godina primili u *Nisan nativ* glumačku školu u Tel Avivu, koja je upravo tada otvorena. To je bila škola za odrasle, ne za decu, ali su za Amija napravili izuzetak. Studirao je tamo dve godine, dok nije pozvan u vojsku, a čim je odslužio vojni rok, dobio je ulogu Lenija u Pinterovom *Povratku kući*.

Predstava je odmah postala veliki hit. Svi su pričali o njemu, ljudi su gledali predstavu po dva i tri puta, samo da bi videli njega kao Lenija. Nastavili su da je igraju i posle planiranog roka.

Ali sve je to bila obmana, rekao je. Nije stvarno glumio, samo je izvodio neke svoje trikove. Nije mogao da veruje da su ljudi naseli na to.

Posle Lenija glumio je Hama u *Kraju igre*.¹¹ Publika je bila oduševljena. Međutim, i to je bila ista priča: nije glumio, samo je izvodio trikove, ali to niko nije primetio, čak ni kritičari, mada bi bar oni trebalo da znaju.

Posle toga je želeo da glumi nešto drugo, nešto što će ga razotkriti kao prevaranta. Zato se prijavio za *Hamleta* i naravno, dobio ulogu: već je bio zvezda. Ali, čak i u *Hamletu*, samo je očarao publiku, a ona je to oduševljeno prihvatila; ustajali su da bi mu pljeskali, hvalili ga do neba.

Nadao se da će se popraviti, i nije odustao. Nastavio je da glumi sve do Ronijeve smrti. U to vreme igrao je u jednom izraelskom komadu. I mada je bio u žalosti za drugim bratom, onim koji je poginuo na obuci, nije hteo da upropasti predstavu, i zato je nastavio da nastupa. Bio je to komad nepoznatog pisca o vojnom zapovedniku kome je taktika zavođenja discipline došla glave, a takođe i o homoseksualnosti. Izvodili su ga u jednoj maloj iznajmljenoj prostoriji, umesto u pravom pozorištu, ali su ljudi ipak dolazili, da vide Amija. I tako je nastavio da glumi. U svakom slučaju, to je bio način da pobegne od stvarnosti. Takođe, radio je samo uveče: dane je provodio s porodicom. Ali da je bio kod kuće, primetio bi da Roniju nije dobro i sprečio bi ga da vozi motocikl u jedanaest uveče.

I tako je na kraju potpuno prestao da glumi.

„Kako si postao islednik?“, pitala sam.

„Sasvim slučajno. Bio sam na dužnosti kao rezervista i poslali su me da isporučim jedan paket. Odmah posle isporuke, neko mi reče da pođem s njim. Rekao je da mu je hitno potrebna neka zamena. Pošao sam. Nisam imao pojma o čemu se radi. Bio sam zapanjen kad sam shvatio da treba da prisustvujem saslušanju. Očigledno, neko je u poslednjem trenutku bio sprečen da dođe, dok su oni želeli da u prostoriji budu trojica ljudi, a bila su samo dvojica. Hteli su samo da budem prisutan i da ništa ne radim. Ne znam o čemu se radilo, verovatno o nekom novom naređenju.

Ispitivanje je izgledalo gore od najgoreg pozorišnog komada. Bilo je teško poverovati da je to stvarnost, došlo mi je gotovo da se nasmejem. Naravno, ništa nisu uradili. Kada smo kasnije otišli kod oficira, rekao sam im šta mislim o svemu tome. Rekao sam im da bi samo debili tako vodili istragu. Na moje iznenađenje, zainteresovalo ih je to što sam pričao. Mislio sam da ih neće zanimati, da će mi reći da odjebem. Ali nisu. Možda je tu bio presudan moj glumački talenat. Bio sam veoma ubedljiv. Ili su možda oni bili u nekakvom prelaznom razdoblju, kada su isprobavali različite metode. Ko zna?

Zamolili su me da probam, samo jednom, da primenim svoje ideje. Rekao sam im da hoću da budem sam sa zatvorenikom; isprva nisu pristali, ali su konačno popustili. Sve je dobro prošlo, mada sam samo improvizovao.

Izvukao sam sve iz tog tipa, samo razgovorom. To, međutim, nije bio težak slučaj. Dali su mi lakog. Dečaka, zapravo, a od njega im i nije trebalo mnogo. Ali trajalo je pet sati. Bio sam premoren.

Nedelju dana kasnije pozvali su me i ponudili mi posao. I tako sam sada tu. Sad mogu da budem i loš glumac, ali je to sasvim umesno.“

„Šta radiš?“, pitala sam ponovo.

„Zavisi s kim imam posla. Svako je drugačiji, potpuno drugačiji, svi su imali različita iskustva. Ponekad su to važna i hitna ispitivanja, a ponekad rutinska. Ponekad je zatvorenik težak čovek, a ponekad uplašen. Poneko je miran i strpljiv. Ima raznih.“

„Šta ako ništa nisu uradili?“

„Većina njih ništa nije uradila. Ali obično znaju informacije koje su mojim nadređenima potrebne.“

„Ali šta ako zapravo ne znaju ništa?“

„Onda iz njih izvlačim beznačajne, sitne detalje.“

„Ali šta ako ne znaju ništa, mislim, ništa važno, a ti misliš da znaju, ali oni zapravo ne znaju?“

„U tom slučaju islednik može da nastavi da muči zatvorenika dok mu ne dosadi, ili dok zatvorenik nešto ne izmisli, ili oboje.“

„Zbunjuješ me. Reci mi šta ti radiš.“

„Ja odlučujem kada je kraj. I kažem nadležnima da mislim da je gotovo. Oni određuju šta dalje.“

„A šta se onda dešava? Mislim, šta se onda dešava sa zatvorenikom?“

„Obično ide na sud, ali ne uvek. Ponekad ih oslobađaju. Ili ih jednostavno zadrže u pritvoru.“

„Ne razumem. Tražiš li informacije ili priznanja?“

„To obično ide zajedno.“

„Šta ako se opiru?“

„Kakvo čudno pitanje. Naravno da se opiru. O tome se i radi. Inače uopšte ne bi bilo potrebe za ispitivanjem. *Ovde sam, evo šta znam.* I to se ponekad dešava, naročito s klincima, ali samo zato što su uplašeni.“

„Dakle, ako nisu uplašeni, ti moraš da ih uplašiš.“

„Moraš da nađeš načina da im slomiš odbranu.“

„Šta je najgore što radiš, ili što si ikad uradio?“

„Ne ide to tako. Ne postoji skala.“

„To je đavolski posao.“

„To je ovde deo života. Nije odvojeno od njega. To je deo života, samo njegov drugačiji deo. Licemerno je odvajati.“

„Ipak, ti si u središtu svega toga.“

„To je, na neki način, istina. Ali volim da budem u centru zbivanja. Kad već moram da budem ovde, više volim da sam aktivan, da vidim šta se stvarno dešava. Eno momka koji prodaje piće. Hoćeš li limunadu?“

„Da, molim.“

„Nasmejala si se, a sad kažeš molim', napredujemo.“

„To ništa ne znači“, rekoh na engleskom, i nastavih: „Još uvek ti ne verujem. Nisam čak sigurna ni da mi se sviđaš.“

Prešla sam na engleski jer mi se dve hebrejske reči koje znače „poverenje“ nisu sviđale. Jedna vodi poreklo iz istog korena kao i reč *bitahon*, koja znači „bezbednost“ i upotrebljava se kada se govori o bezbednosti države. Druga potiče od istog korena kao reč *emuna*, što znači „vera“, i odnosi se na religiju. Želela sam nešto ličnije.

U hebrejskom postoji reč za pakao, ali ona ne označava ništa konkretno, jer je pakao pretežno hrišćanski pojam. Hebrejski naziv za pakao, *gehenom*, potiče od biblijskog naziva za dolinu sina Enomova, gde su pagani žrtvovali decu (i koji je nekoliko vekova smatran nekom vrstom ljudskog otpada, gde su bacana tela onih koji nisu zasluživali pristojnu sahranu). U Jerusalimu još možete videti tu dolinu. Možete proći kroz dolinu Enoma; nalazi se južno od Starog grada, zapadno od doline Kidron. Ali, kao što su mnogi strani studenti otkrili, siledžije i pljačkaši često tamo čekaju svoje žrtve i zato nije pametno tuda lutati.

Jafo je prvobitno bio feničanski grad. Zatim su ga preuzeli Egipćani, pa Asirci, potom Jevreji, pa Aleksandar Veliki, posle njega Sirijci, pa Jevreji,

Vespazijan, Arapi, pa krstaši, pa Saladin, potom Ričard I, zatim opet Arapi, pa Napoleon, pa Britanci, pa Izrael.

Biblijski naziv *jafo* pretvorio se u *Bibliji kralja Džejmsa* u Džopu, pojavljuje se takođe kao Jopa u apokrifima, ali je uglavnom poznat kao Jafa, prema arapskom *yaafa*. Književnog kritičara i pesnika Muhameda al Batravija cenzori su, na primer, primorali da promeni naziv *yaafa* u *yafo* ako želi da mu se knjige pojave na okupiranim teritorijem. Taj poslednji samoglasnik uznemirio je cenzore. Zbog njega su pomislili da Al Batravi podstiče svoje čitaoce da njegovo *yaafa* shvate kao poruku: „Jafa je naša, znate, i jednoga dana ćemo je povratiti, ovako ili onako, čak i ako zbog toga treba da vas poubijamo.“ Jasno je da cenzori nemaju mnogo uvida u to kako književnost deluje.

Večerali smo kod njega. Došli smo kući s plaže, istuširali se i posle seksa spremili obrok od hleba i umaka i gotovih salata. Predložila sam da napravimo omlet, ali Ami je rekao da između ostalog o njemu treba da znam da ne podnosi ni ukus ni miris, niti samu pomisao na jaja. Ježio se čak i od reči koja označava jaja, *beytzim*. Nije mogao da je upotrebi čak ni kad se odnosila na testise. Naročito kada se odnosila na testise. Svoje je suviše voleo da bi ih nazivao rečju koja mu se toliko gadila.

Pustio je kasetu s grčkom muzikom pa smo sedeli i jeli na podu dnevne sobe, između dva zvučnika.

„Volim seks s tobom“, rekao je. „Neverovatno si topla. Nimalo se ne ustručavaš. Otkud to?“

„Bilo bi umesnije da pitaš zašto se neki ljudi ustručavaju.“

„Možda.“

„Čini mi se da se ni ti baš mnogo ne ustručavaš.“

„Uglavnom sam stalno naduvan“, reče on.

„Ovog vikenda nisi pušio.“

„Ne, zato što moram da radim u nedelju. Ne mogu da radim naduvan.“

„A to je i zbog tebe, zbog toga kako se osećam kad sam s tobom. Pred tobom se ne stidim. Upravo suprotno.“

„Imaš poverenja u mene u krevetu.“

„Kad malo bolje razmislim, da.“

„Pa, to je dobar početak. Čekaj, pokazaću ti one brošure o kojima sam ti pričao.“

„Brošure?“

Prišao je jednoj kuhinjskoj fioci, povadio iz nje brošure i pamflete i razbacao ih po podu dnevne sobe.

Bile su to brošure firmi koje prodaju opremu za mučenje. Sve su bile na engleskom. „Ne mogu da verujem da ovo stvarno postoji“, rekoh.

„Neko mora to da proizvodi, a neko mora i da kupuje, pa tako neko mora i da obavlja tu trgovinu. Stalno nam šalju ovakve stvari - ovo je samo mali uzorak. Čuvam svoje omiljene.“

„Bezbedni, humani, čisti“, čitala sam. „Delotvorni! Ne mogu da verujem. Šta znači 'čisti'?“

„Suprotno od prljavi. Ne ostavljaju tragove, ili ne ostavljaju uočljive tragove. Ne prave nered.“

„Šta znači 'bezbedni'? Da ne ubijaju?“

„Tako je.“

„A 'delotvorni'... To je najluđe od svega. Ko to kupuje? Vi?“

„Ne, ne kupujemo. Mada bi, veruj mi, neki ljudi s kojima radim to voleli.“

„Ovo je uglavnom oprema za elektrošokove. I stolice, kreveti. .. muka mi je.“ Odjednom pomislih da ću povratiti. „Kao nacistička oprema. Kao da nacisti prodaju opremu za svoje logore.“

„Stavi glavu između kolena.“

„Ne. Neću.“

„Onda bar lezi.“

Ispružila sam se na podu i pokrila oči rukom. Nekoliko minuta kasnije osećala sam se bolje, ali se još nisam pomerila.

„U pravu si“, rekao je. „U praksi se te sprave koriste u sadističke svrhe, a ne za dobijanje informacija. Institucionalizovani sadizam.“

„Ipak, ovde piše da je oprema 'humana'.“

„To moraju da napisu. Radi prodaje.“

„Zašto čuvaš te brošure?“

„Kao inspiraciju.“

„Kako možeš da se šališ na račun nečeg takvog? Reci mi pravi razlog.“

„Volim da znam šta se dešava u mojoj struci.“

„Je li to pravi razlog?“

„Ne.“

„Dolaze li njihovi predstavnici lično ili brošure dobijaš poštom?“

„Nikad nisam čuo da je neko dolazio. Ove su stigle poštom.“

„Odakle im tvoja adresa?“

„Nemam pojma.“

Otvorila sam oči i pogledala ga. „Šta ako tvoji nadređeni odluče da ih kupe? Znaš, ako posle nekog vremena pomisle - što da ne, mogli bismo ovo da isprobamo?“

„Pa, kako stvari stoje, ništa me ne bi iznenadilo. Ali čini se da trenutno daju prednost manje maštovitim metodama. Tako im je lakše da se pretvaraju kako se zapravo ništa ne dešava.“

„Čudno je kako smo se sreli. Takva slučajnost. Da nisam pozajmila cimerki novac. Da nisam kupila čokoladu na putu do autobusa. Da sam došla tamo deset minuta ranije ili kasnije.“

„I ja sam o tome razmišljao.“

„Pretpostavljam da je Bog sve to isplanirao.“

Nisam to mislila bukvalno, ali kada sam izgovorila te reči, Ami se potpuno promenio. Razbesneo se. „Ne uvlači Boga u to“, rekao je.

„Samo sam se šalila. Šta je bilo? Plašiš me.“

„Ne volim vernike“, reče on. Shvatila sam koliko može da izgleda zastrašujuće kad hoće.

„Pa, ja nisam vernik Ateista sam, rođena sam u kibucu, sećaš se? Prvi put sam čula reč 'bog kad smo se vratili u Kanadu i kad sam pošla u jevrejsku školu. Baš umeš da budeš strašan.“

„Izvini.“

„Nemoj više tako da me plašiš. Kad me sledeći put tako prepadneš, odlazim.“

„Nisam hteo da te prepadnem. Veoma si osetljiva, Lili.“

„Zašto mrziš vernike?“

„Psihوتيčno je reći da Bog nešto želi zato što ti to želiš. To je zapisano u Tori, Bog je rekao da nam ova zemlja pripada, a Arape, koji ionako nemaju dušu, koji ionako nisu ljudska bića, treba uništiti, jer Bog tako hoće. Ko može da se prepire s Jehovom? Želeo bih da se zemlja otvori i proguta ih.“

„U mojim maštanjima oni ne umiru, samo se svi sele u Njujork.“

Privukao me je sebi i okrenuo tako da sam ležala na njemu. Nasmušio se. „Da, to je daleko *humanije*“, reče on na engleskom.

„Imaš lep engleski naglasak. Drugačiji od većine Izraelaca.“

„Išao sam u glumačku školu, sećaš se?“, nastavi on na engleskom.

„Da, sećam se. U svakom slučaju, nisu svi vernici isti. Neki se iskreno protive onome što se dešava. I ne samo vernici. Mnogi drugi misle isto, samo to ne kažu otvoreno.“

„Lili, tako sam zaljubljen u tebe.“

„Poznaješ me tek nedelju dana.“

„Veruj mi, nedelja dana je dosta.“

Kladim se da većina pravovernih Jevreja to ne zna, ali u stara vremena bilo je sasvim u redu izgovoriti reč *yehova*, ili zapisati četiri slova kojima se piše to ime: יהוה. Na primer, po pismima iz Lahisa iz oko 600. godine pre nove ere vidi se da je bilo uobičajeno započeti pismo frazom: „Neka ti *yehova* donese dobre vesti.“

Ali u izvesnom trenutku reč *yehova* je postala zabranjena reč, i tako je već vekovima. Ne sme se izgovoriti niti zapisati, pa čak i kad čitate u sebi i naiđete na tu reč (koja se pojavljuje na svakoj strani Biblije, ukupno oko 6.630 puta), umesto toga čitate *ha-shem* („ime“), ili *adonai* (Gospod), ili *elohim*, ali nikako *yehova*.

Ako u razgovoru olako upotrebite reč *yehova*, vređate svoju religiju.

U prvim danima Izraela, međutim, svetovno opredeljeni Izraelci nisu se zapravo smatrali Jevrejima. Smatrali smo sebe Izraelcima. Hebrejski je bio jezik Izraelaca, ne Jevreja, a duga istorija povezana s time što je neko Izraelac bila je nekako slučajna; odnosila se na ono što se događalo u prošlosti, negde drugde, ljudima koji su govorili druge jezike, ljudima koji su najčešće bili slabići, zatucani i izolovani.

Izraelci su dugo nerado koristili čak i reč jevrejski, *yehudi*. Bila je to nezgodna reč, s mnogo neželjenih asocijacija. Zvučala im je strano i ružno; više su voleli biblijsku reč *ivri*, hebrejski. Bili su deo hebrejske nacije, išli u hebrejsku vojsku, pohađali hebrejske škole, uživali u hebrejskoj kulturi. Tel Aviv je bio prvi hebrejski grad, a njegova luka prva hebrejska luka koja je igrala važnu ulogu u hebrejskoj trgovini. (Uzgred, izgleda da reč „Hebrej“ vodi poreklo od tipa po imenu Ever, Nojevog čukun-čukun-čukununuka, koji se pojavljuje u tablici naroda u Postanju. Verovatno je u nekom trenutku odigrao važnu ulogu, ali njegova istorija je zaboravljena.) Jedna tradicionalna purimska pesma nekada je počinjala rečima *hag purim, hag purim, hag gadol hu la-yehudim*. To znači: „Purim, Purim, veliki jevrejski praznik.“ Međutim, u Izraelu su te reči promenjene u *hag purim, hag purim, hag gadol hu la-yeladim*. „Purim, Purim, veliki dečji praznik.“

Pošto je reč koja znači „deca“, *yeladim*, fonetski bliska reči koja znači „Jevreji“, *yehudim*, lako je došlo do ove promene.

Ali situacija se izmenila. Danas su svetovni Izraelci već navikli da viđaju/koriste reč *yehudi*, jevrejski, jer su navikli da viđaju/koriste reč *p(h)alestini*, palestinski, a u tom kontekstu teško je izbeći reč „jevrejski“.

Reč „Izraelac“ označava bilo kog građanina Izraela, ne izostavljajući ni Arape koji su ostali u Izraelu 1948. i dobili državljanstvo. Ali kad kažu „Izraelci“, ljudi obično ne podrazumevaju Arape koji žive u Izraelu. Arapi su prisutni u toj reči, ali i nisu prisutni u njoj. Tu su, ali nisu tu.

Naredne nedelje nisam mogla da se usredsredim na učenje. Stalno sam mislila na Amija.

Želela sam da popričam s nekim o njemu, ali nisam znala kome da se obratim. S roditeljima nikad nisam razgovarala o svom životu, jer kad god bih pokušala da pričam s majkom ona se pravila gluva, a kad bih pokušala da pričam sa ocem, on bi me uputio na nekog od svojih omiljenih pisaca: tamo negde, kod Tomasa Mana, Vilijema Foknera ili Džek Keruaka, sigurno ću pronaći traženi odgovor.

Moja najbolja prijateljica Šila, koja je u to vreme takođe boravila u Izraelu, bila je na Univerzitetu Bar Ilan, i nisam mogla da je dobijem telefonom. U svakom slučaju, u poslednje vreme smo se nekako udaljile. Na

kraju sam se poverila jednom od svojih profesora, doktorki Grubač. Doktorka Grubač me je volela. Za nju sam pisala esej o Liru.

Primetila sam je te nedelje u sredu u kafiću i pogledala prema njoj. Mahnula mi je, a ja sam prišla i sela s njom. Bila je prešla tridesetu, ličila je pomalo na Virdžiniju Vulf, izuzev očiju, koje su bile obične. Živela je s jednom violinistkinjom u Starom gradu.

Činilo se da svi na odseku vode istu politiku. Razmišljala sam pitaju li na razgovoru kandidate koji se prijave za mesto predavača kakav je njihov stav („Kakav je vaš stav prema studentima Arapima?“), ili možda profesore koji imaju pogrešan stav otpuštaju posle probnog rada.

„Danas mi je teško da se usredsredim“, rekla sam doktorici Grubač.

„Primetila sam.“

„Smem li nešto da vas pitam? Da vas zamolim za savet?“

„Mene? Ne znam jesam li prava osoba za to, dušo. Jedva sređujem i svoj život.“ Bila je teatralna, zbog čega su je svi voleli. Njeni časovi su bili veoma zabavni. „Jednoga dana će ovde zaista postojati mogućnost izbora“, dodade ona, tužno gledajući u svoje tvrdo kuvano jaje i zdelu rendane šargarepe i groždica.

Na drugim odsecima profesorima su se obraćali imenom, ali na odseku za engleski jezik profesore smo zvali po prezimenu. To, međutim, nije uticalo na nivo zvaničnosti. Koji nije bio naročito visok.

„Upoznala sam jednog momka, ali radi uvrnut posao“, rekoh.

„Sad si me zainteresovala“, reče ona. „Teško mi je čak i da kažem čime se bavi.“

„Pogrebnik? Bavi se prepariranjem?“

„Ne, u vezi je s politikom.“

„Ah!“

„On je islednik.“ Ona zinu.

„Opa!“, reče.

„Ne znam šta da radim. On hoće da se zabavlja sa mnom.“

Odmahnula je glavom. „Zašto bi se petljala s takvim čovekom, dušo?“

„To sam i ja mislila.“

„Sigurno imaš mnogo udvarača, s takvom kosom, bože moj.“ Ona pruži

ruku i pomilova me po kosi. „Kao kod Botičelija.“

„Ali ja nisam tako visoka. Kao Venera, mislim. Zato mi kosa izgleda duža.“

„Pa, moram da krenem, biblioteka se zatvara za dva sata. Ovde svi nekud žure. Kad odem kod svojih, treba mi nekoliko dana da se naviknem na onaj mir.“ Mislila je na Škotsku, koja joj je nedostajala. „Dođi kod mene jednom kad budeš u Starom gradu.“ Dala mi je svoju adresu. „Upoznaću te sa svojom cimerkom.“

Vratila sam se u dom, međutim nisam mogla da se skrasim. U četvrtak sam imala dva predavanja, s kojih iznenada reših da izostanem. Morala sam da vidim Amija.

Otišla sam autobusom do glavne stanice, linijskim taksijem do Tel Aviva i običnim taksijem do Neve Avivima.

Kada sam stigla do Amijeve kuće bilo je deset sati, ali njega još nije bilo. Sela sam na stepenice i čekala. Na stepeništu, međutim, nije bilo naročito udobno, pa sam koji minut kasnije otišla u baštu. Privukla sam dve stolice jednu do druge i sklupčala se na njih, stavila torbu pod glavu i pokrila se jaknom. Tako sam zaspala.

Trgla sam se iz sna. Ami mi je dodirnuo obraz. U uniformi je izgledao drugačije: bio je viši i sumorniji. „Koliko je sati?“, pitala sam.

„Tri ujutru.“

„Jesi li sad stigao kući?“

„Da. Uđi.“

Pošla sam za njim u spavaću sobu. Skinuo je uniformu i veš, ubacio ih u korpu za prljavo rublje na odmorištu i otišao da se istušira. Nisam znala da li mu je drago što sam došla. Dok se tuširao, ja sam u drugom kupatilu oprala zube i obukla spavaćicu. Zatim sam sebi sipala čašu ledenog čaja. Spremila sam jednu i za njega, ako bude žedan, i odnela je u spavaću sobu.

Ležao je na krevetu, nag pod zeleno-belim jorganom.

„Savršeno, hvala“, reče uzimajući čašu. „Dođi, lezi kraj mene“, kazao je. „Ne možeš ni da zamisliš koliko mi je drago što te vidim, Lili.“

Legla sam kraj njega. Činilo mi se da se jedva kreće. „Sad znam kako se osećao David“, reče. Uzeo je cigaretu iz paklice na noćnom stočiću i zapalio je.

Ćutala sam. On reĉe, na engleskom: „Šezdeset dva jebena sata.

Spustio je cigaretu u pepeljaru, zatvorio oĉi i zaspao. Nikad nisam videla nekoga ko povuĉe jedan dim cigarete, a onda je ostavlja da izgori. Nagla sam se i ugasila je, a zatim sam ugasila svetio. Ali dugo nisam mogla da zaspim. MoŹda prvi put u Źivotu, plařila sam se mraka.

„Ami“, řapnula sam.

Privukao me je i privio uz sebe. „Budi uz mene“, rekao je u snu.

Na poĉetku Prve knjige o carevima, David ne moŹe da se zagreje. KaŹu nam da David ne moŹe da se ugreje, ma koliko ga pokrivali haljinama. Njegove sluge tada predlaŹu da mu dovedu neku mladu Źenu. Ona obavlja dva posla. SluŹi kralja Davida i neguje ga, i leŹi kraj njega, poput ljudskog termofora. Za to im je bila potrebna prava lepotica, pa su je traŹili po celom carstvu (poznati motiv), i konaĉno pronařli Avisagu. Ona je sluŹila Davida i negovala ga, i pretpostavljamo da ga je i zagrejala, ali nije bilo seksa (tako kaŹu). Verovatno je on bio previše star.

Moja kćerka mi je danas plesala. Komad Petera Handkea je u poslednjoj fazi pripreme, te mi je izvela neke delove svoje solo taĉke i pokuřala da opiře celu predstavu. Bila je uzbuĹena, i veoma lepa.

Kad je zavrřila svoj mali nastup, Kejs je rekao: „Zaista je boŹanstveno. Nećete moći da verujete svojim oĉima.“

Moja kćerka reĉe: „Muziku je uglavnom napisao Kejs. Sjajan je.“

„A řta vi piřete?“, upitao me je Kejs. „Je li to tajna?“

„Ne, nije tajna. Piřem o onome řto mi se dogodilo jednom davno, u Izraelu.“

„Oduvek sam Źeleo da odem u Izrael“, reĉe on, „ali to danas nije lako.“

„Ne, nije lako“, sloŹila sam se.

„Dakle, vi ste Jevrejka?“, iznenada me je upitao. O ĉemu li ljubavnici razgovaraju u danařnje vreme?

„Da, zar nisi znao?“

„Ne, ali sam pretpostavljao.“

Moja kćerka prasnu u smeh. „Baš si smešan, Kejse“, rekla je. „Moja strina je Jevrejka.“

„Pogodi koliko Kejs ima braće i sestara od stričeva i tetaka, mama. Pogodi. Dvadeset osmoro!“

„Da, velika smo porodica, s mnogo drugih i trećih brakova, i dece iz različitih veza. Dakle, zapravo imam četvoro rođaka Jevreja. Nadam se da ćete ih jednoga dana sve upoznati.“

„I ja se nadam.“

„Dakle, o čemu pišete? O svojim sećanjima?“

„Da.“

„Želeo bih to da pročitam.“

„I ja“, reče moja kćerka.

„Daću vam da čitate kad završim.“

„Neću čitati ako je to neka sumorna priča“, dodade ona.

„Ja ću je prvi pročitati“, galantno ponudi Kejs. „Izbaciću sumorne delove zbog tebe.“

Ami je spavao do kasno posle podne narednog dana. Ponela sam sa sobom Okretaj zavrtnja, koji sam morala da pročitam za nedelju, i završila čitanje dok je on spavao. Ispekla sam peciva koja sam pronašla u zamrzivaču, a posle toga sam pojela premazan hleb, veliku zdelu krompir-salate, četiri čokoladice i popila čašu mleka.

Konačno sam čula tuš. Spremila sam kafu i čekala ga; dugo se tuširao. Izašao je iz kupatila u belom kućnom mantilu i s džointom u ruci. Stao je iza mene i poljubio me u kosu, obgrlio me jednom rukom i prineo džoint mojim usnama. Odmahnuh glavom. „Prerano je“, rekoh. Pružila sam mu šolju kafe.

„Hvala“, reče spuštajući kafu na sto. Seo je i privukao me sebi u krilo. „Otkud ti ovde, usred nedelje? Zar nemaš predavanja?“

„Nisam otišla na njih.“

„Zašto?“

„Nedostajao si mi.“

„Imam jedan prazan stan u kojem bi mogla da boraviš u Jerusalimu. Tako

bih mogao da dolazim kod tebe preko nedelje.“

„Važi.“

„Rekli su mi da si odličan student.“

„Volim svoj fakultet.“

„Nemoj da bežiš s predavanja.“

„Dobro, tata.“

„Šta je ovo?“

„*Okretaj zavrtnja*. Morali smo da ga pročitamo za nedelju.“

„Mislim da sam to čitao. Dadilja, dvoje dece, duhovi?“

„Da.“

„Dođi u krevet, duša mi gori od požude“, šaljivo reče on spuštajući ruke na moje grudi.

„Zar nećeš prvo da doručuješ?“

„Doručak može da čeka.“

Svi Izraelci s kojima sam spavala uzimali su seks zdravo za gotovo i to mi je odgovaralo, jer sam ga i sama tako shvatala. Ali još nikad nisam upoznala nekoga ko sve vreme priča. Obično se tada ne govori ništa; pre svega, usta su vam često zauzeta. A ostatak vremena radite nešto što ne zahteva razgovor.

Ali kod Amija je razgovor bio povezan sa seksom. Nikad nije prestajao da priča, čak ni kada je bio blizu vrhunca. Razgovor se uglavnom odnosio na ono što se dešavalo: komentarisao je ono što oseća, vidi, primećuje. Na primer: „Sviđaju mi se ove fine bele dlačice na tvojim nogama. Jesu li i u Kanadi bile iste boje, ili je to zbog sunca? Ne bih očekivao da tako lepo pocrniš. Ne mogu da verujem koliko si bela tamo gde nisi pocrnela, nisam znao da koža može biti tako bela. Čak ni Ingridina koža nije bila tako bela, a ona je bila vrlo svetle puti. Očekivao bih da izgoriš, ali ti zaista divno crniš. Pogledaj kako su ti ljupke ove pegice na kolenima. Mislim da sam opsednut stopalima. Zbilja volim stopala. Volim da sisam ženama prste na nogama, a računa li se to kao fetiš? Prsti na nogama su seksi. I na nogama i na rukama. Kako to da imaš tako malo dlačica ovde? Zašto se stidiš? Zar ne vidiš kako je to lepo? To me uzbuđuje, da, to me stvarno uzbuđuje, bolje vidim. Odavde imam odličan pogled. Znaš, ovo je kao dijagram u udžbeniku anatomije. Sve je tako jasno vidljivo. Predivna *kusi*. Savršena, božanstvena mala kupola. Kupola Kusi. Reci mi tačno šta voliš. Ne volim da nagađam... divno mirišeš, to nije parfem,

zar ne? Ne, parfem tako ne miriše. Mada bio to bilo fantastično. Tesno mi je, pomeri se malo. Ne, neću se buniti, mada će mi biti teže da ne svršim odmah. Da imam sedamnaest godina ne bih mogao više da izdržim, ali, s druge strane, za nekoliko minuta bio sam spreman da počnem ispočetka, to su bili dani... Jesmo li spremni za ulazak? Vrata raja... volim taj prvi trenutak, kada tek ulazim. Voliš li i ti? Onaj trenutak kad ne možeš da veruješ koliko je dobro, zaboravio si. Stvarno si uska, to je pravo blaženstvo. Stani, ovako, to je bolje. Možemo li tako? Ne treba ti mnogo da svršiš, zar ne? Kako neki muškarcu to ne znaju? Osećaš kako se unutra sve kreće i širi, a partnerkino lice odjednom postaje mnogo crvenije. A osim toga, čujem ti otkucaje srca. Čini mi se da je sada bilo bolje nego prvi put, jesam li u pravu? Prošli put je bilo obrnuto. Želiš li opet da svršiš? Nisam siguran koliko još mogu da izdržim. Potrudicu se. Ili možemo da nastavimo malo kasnije, ali već je skoro tri a mislio sam da posle odemo da se provozamo. Nastaviću još malo, mislim da mogu, ako se usredsredim, mada mi je sve teže, naročito ako ti... Da, ako se ovako krećemo, to je fino. Dobra ideja. Mislim da je to to. Imaš dara, znaš li? Tvoj dodir je pravi dar, treba da daješ časove, trebalo bi da podučavaš druge žene kako da dodiruju muškarce. Ako nastavim, eksplodiraću. *Wallah...* Neverovatno.“ I slično.

Kad je svršio, sklopio je oči i odspavao pet minuta. Zatim je otišao u kuhinju i vratio se s hladnom piletinom i krompir-salatom, rolnicama i puterom, seo na pokrivač prekrstivši noge i jeo. „Bilo je sjajno“, reče. „Mislio sam da ne može biti bolje, ali bilo je. Ili mi se možda samo tako čini. A toliko toga još želim da uradim s tobom. Ne mogu da te se zasitim.“

„Pričaš li o seksu ili o svojim osećanjima prema meni?“

„Da, kad kreneš kući naći ćeš novac na stolu. Ne ljuti se, Lili. Ne ljuti se na mene. Hoćeš li da gledamo neki film? Mogli bismo da se provozamo, da večeramo, a zatim da pogledamo neki film. A onda možemo da odemo u onu čajdžinicu u Jafu koja ti se, mislim, sviđa - možda je znaš. Moraću da kupim nešto namirnica, ali to može i da sačeka. Šta ti misliš?“

„Dobro zvuči. Samo nemoj da voziš naduvan.“

„Dobro, mama.“

„Izgledaš drugačije u uniformi.“

„Kako drugačije?“

„Sumornije. Otkud to da ti je uniforma tako obična?“

„Obična?“

„Ne liči na druge uniforme. Znaš, uniforme vojnika na ulici.“

„Ima raznih vrsta uniformi.“

„Kakva je tvoja?“

„Obična radna uniforma.“

„Ima li neki naziv?“

„B. Za razliku od A.“

„Ne mogu da te zamislim kako salutiraš.“

Nasmešio se. „Pa, ovih dana ne salutiram često. Vidim da tj se sviđa ova krompirsalata, pojela si skoro sve.“

„Izvini.“

„Sledeći put ću kupiti više. Otkud to da neko tako sitan toliko jede?“

„Ne znam. Imam istu težinu još od dvanaeste godine. Istu visinu i istu težinu.“

„Da, tvoje telo je neverovatno. Iznenađenje je otkriti žensko telo ispod tvoje odeće. Mada je vrlo oskudna. Lili, jesi li sigurna da je pametno što se tako oskudno oblačiš?“

Nasmejala sam se. „Hoćeš da se oblačim kao Nađa?“

„Ne želim da dođeš u neprijatnu situaciju.“

„Nađu hvataju za dupe koliko i mene. Znam to, jer se ona ljuti kada se to desi, i žali mi se. Pomalo je razočarana. Mislila je da su u Izraelu svi kao Avram.“ Upotrebila sam izraz *avraham avinu*, „naš otac Avram“, jer se u hebrejskom Avram tako naziva.

Oboje se nasmejasm. Tada smo počeli da se šalimo kako bi bilo u banci, na primer, ili u restoranima, u nekom zamišljenom Izraelu u kojem bi svi ljudi bili klonovi našeg oca Avrama i našeg učitelja Mojsija, i svih naših blagoslovenih mudraca.

„Naduvan“ se na arapskom kaže mastul, a sada se ista reč koristi i u hebrejskom. I wallah je arapska reč: to je uzvik koji na hebrejskom znači otprilike „daleko“, ali se takođe može koristiti i za naglašavanje, kao kada biste rekli „kunem ti se, čoveče“, ili „stvarno“.

Pitam se da li je hebrejski žargonski izraz za orgazam takođe pozajmljen iz nekog drugog jezika. Na engleskom se kaže *come*;¹² na hebrejskom *svršavate/ završavate/ okončavate*. Poput reči *come*, hebrejska reč za svršiti lepo zvuči. Taj glagol glasi *lignor*; a „svršio sam“ se kaže *gamarti*. Pitam se koji je odgovarajući kolokvijalni izraz u drugim jezicima. Da li svršavate, dolazite ili umirete. Pitam se koliko varijacija postoji. Pitam se koji jezici imaju kolokvijalni izraz za doživljavanje orgazma, a koji nemaju. Pitam se da li u nekim jezicima postoji samo muški rod te reči.

Pokušala sam da saznam kako glasi arapska reč, ali bez uspeha. Pošto u mom englesko-arapskom rečniku stoji pre definicija nego prevod reči orgazam, poslala sam mejl jednom prijatelju, novinaru, koji je osamdesete uglavnom proveo u Libanu i na Zapadnoj obali. Pitala sam ga zna li kako se na arapskom kaže svršiti.

Odgovorio mi je nedelju dana kasnije. Izvinio se zbog kašnjenja: upravo se bio vratio iz Pakistana. Takođe se izvinio i što nije u mogućnosti da mi odgovori na pitanje. „Nekada sam znao kako se na arapskom kaže orgazam“, čežnjivo je pisao, „ali sam zaboravio.“

„Šta je to trajalo šezdeset dva sata?“, pitala sam ga u autu.

„Ispitivanje.“

„Nemoguće da je trajalo celih šezdeset dva sata bez prestanka!“

„Ne, naravno da nije. Počeo sam u nedelju ujutru. Šezdeset i dva sata ukupno.“

„Spavao si tamo?“

„Da. Imam sobu u kojoj spavam. Srećom, mogu uvek da zaspim.“

„Radiš li uvek na istom mestu?“

„Ponekad me vode na druga mesta, kada su u pitanju posebni slučajevi. Inače, obično sam uvek na istom mestu.“

„Radiš li sam?“

„Da, uvek radim sam, pa čak imam i svoju sobu za ispitivanje, koju niko drugi ne koristi.“

„Niko ti ne pomaže?“

„Samo spolja. Donose mi kafu i obroke. Ali sam odlučujem o svojim zatvorenicima, ja izdajem sva naređenja.“

„Je li ovo bio težak slučaj?“

„Da. Meni daju samo teške slučajeve.“

„Šta to znači?“

„Znači agresivne ili ostrašćene ljude, koji znaju dosta informacija.“

„Šezdeset i dva sata za četiri dana, to je preko petnaest sati dnevno.“

„Pa, u ovom slučaju učinilo mi se da je to najbolji način. Imali smo pauzu od dva sata posle podne i osam sati noću, s tog stanovišta nije bilo tako loše. Zapravo, trajalo je četrnaest sati dnevno sve do kraja. Na kraju smo ostali do kasno.“

„Šta si radio?“

„Razgovarao sam s njim.“

„Razgovarali ste? To je sve? Nisi ga udarao?“

„Ne udaram zatvorenike.“

„Znala sam. Znala sam da ih ne udaraš.“

Ćutao je. Pitala sam: „A šta je s drugima? Šta je s drugim islednicima? Kakvi su oni?“

„Ne bih ih nominovao za Nobelovu nagradu za mir.“

„Nije baš tako strašno, je li?“

„Kao što možeš da pretpostaviš, Lili, ovaj posao privlači određenu vrstu ljudi, koji su obično osećajni koliko i panjevi.“

„Hoćeš da kažeš da privlači ljude sklone nasilju?“

„Da. Možda u početku i nisu nasilni, ali to se dešava s ljudima u vojsci. Mislili su da je moguće imati i jare i pare, dovesti ljude u vojsku, naučiti ih da odbace svoj unutrašnji otpor prema ubijanju, i nekako volšebno učiniti da posle toga opet pišu pesme o ptičicama. Većina ljudi ne može da izađe na kraj s posedovanjem moći, čak ni u najboljim uslovima. A u ovakvoj situaciji na terenu, gde ništa nije dovoljno jasno, još je teže vladati time. Kada to spojiš s čitavom istorijom posmatranja Arapa kao neke niže i zloćudne vrste, dobićeš savršen recept za poremećeno ponašanje kod ljudi koji bi inače možda mogli da budu normalni.“

„Ne znam kako možeš da radiš u takvom okruženju.“

„Nisam nimalo različit od drugih. Samo imam drugačiji stil.“

„Pa, je li bilo uspešno? Ispitivanje?“

„Da, izvukao sam sve iz njega. Neću više morati da ga vidim.“

„Kako? Kako si to postigao?“

„Imam razne metode. Komplikovano je. Pokušavam da mu se uvučem u misli.“

„Pretiš li mu?“

„Čime? Ako nam ne kažeš sve što znaš, uzećemo ti još zemlje?“

„Znaš na šta mislim.“

„Ne koristim pretnje kada nisu neophodne.“

„Dakle, ti samo razgovaraš s njima?“

„Zatvorenicima je uvek teško, bez obzira na sve.“

„Kako to izgleda, fizički?“

„Uvek postoji gubitak slobode i kontrole. A to otežava čak i najprostije stvari. Kada si u ratu, nisi sam: deo si veće slike, imaš podršku, naoružan si, dobijaš medalje za hrabrost. Prijatelji su uz tebe, svi radite zajedno i teorijski, manje-više, znaš šta da očekuješ. Zbog toga je sukob s neprijateljem drugačije iskustvo. Ne kažem da je u borbi lako - kada gledaš kako prijatelji oko tebe ginu, to može biti put u pakao. Ali psihološki imaš mogućnosti koje zatvorenik prilikom ispitivanja nema.“

„Dobijaju li hranu?“

„Moji zatvorenici jedu isto što ja jedem, i spavaju dok ja spavam. Delimo hranu, jedemo iz istog tanjira. Pokušavam da se prilagodim njihovom ritmu. Osim ako nije u pitanju neko koga samo uzgredno ispitujem.“

„Zbog čega je uhapšen taj kojeg si ispitivao šezdeset dva sata?“

„Bavio se svačim.“

„Kako to da se predao? Na kraju, mislim.“

„Na to pitanje nema odgovora.“

„Teško je poverovati da se to može postići samo razgovorom.“

„Znam, teško je u to poverovati. I sam se uvek iznenadim. Da je, zapravo, tako lako probiti sve barijere koje neko postavlja oko sebe. Mada je važan činilac i to što većina tih ljudi nema nikakvu vojnu obuku.“

„Vojnu obuku?“

„Da. U vojnoj obuci se uči kako da se odupreš ispitivanju. Možeš čak proći i kroz lažno zarobljeništvo, ako si u specijalnoj jedinici.“

„Lažno zarobljeništvo! Kako to izgleda?“

„Cilj je da se navikneš da se usereš u gaće, da ne dobijaš vodu i hranu i da te pozivaju na ispitivanje. Čak i da te tuku.“

„To je baš čudno. Da li tako nešto zaista pomaže?“

„Ne znam. Ali biti deo vojne mašinerije, unapred znati šta da očekuješ i kako da se izboriš s tim, takvo nešto pomaže.“

„Misliš li da je onaj ko štiti voljenu osobu manje sklon da poklekne?“

„Uvek su u pitanju lični razlozi. Nije važno kako ih nazivaš, ljubav ili ideologija, posvećenost, zbunjenost, bes ili očaj. Sve je u emocijama.“

„Znaš, moja majka ne bi mnogo istrpela da me zaštiti. Otac bi, ali majka ne bi.“

„To je baš tužno.“

„Da, ali je istina. A šta je s tobom? Da li bi ti štitio svoju zemlju?“

„Pokušao bih, naravno. Mislim da bih uspeo.“

„Zašto pričam o svemu ovome? Ne zanima me to. Od svega toga mi je muka. Kuda idemo?“

„Lili, razumeš li da ne bi trebalo da razgovaram s tobom o tome?“

„Ne bi trebalo?“

„Ne, naravno da ne bi.“

„Mislila sam da sam prošla proveru.“

„To je bilo samo da predupredim nevolje.“

„Kako? Kako to da ne smeš ništa da mi pričaš?“

„To je protiv zakona.“

„Šta bi moglo da se desi?“

„Mogao bih da odem u zatvor.“

„Ja to nikad ne bih nikome rekla“, kazala sam. Njegovo poverenje me je zapanjilo.

„Znam, samo te podsećam. Hoćeš li da ideš na neko određeno mesto?“

„Ne, ti odluči.“

„Pa, hteo da sam ti pokažem kuću u kojoj sam odrastao.“

„Važi. Je li daleko?“

„Oko sat vožnje. A onda ćemo videti šta se večeras daje u bioskopu. Mislim da ima nešto u Sinemateci.“

„Moja profesorka, doktorica Grubač, rekla je da ne treba da se petljam s tobom.“

„Jesi li zato došla?“

„Da.“

„Da proveriš da li stvarno imam očnjake?“

„Ne. Samo da te vidim.“

Kad je hebrejski postao moderan, govorni jezik, trebalo je pronaći reči za sve čega nije bilo dok se hebrejski razvijao.

Povremeno je na delu bio princip semantičke ekspanzije. Po uzoru na indoevropske jezike, značenje reči nar, *rimon*, prošireno je tako da obuhvati i (ručnu) granatu. Pretpostavljam da granate zaista pomalo liče na narove, mada mi deluje neverovatno izopačeno, gotovo sadistički, uzeti reč koja je povezana ne samo s konkretnim (predivnim) plodom nara, već i sa erotikom i senzualnošću (rascite nar i videćete zašto), i nadenuti je nečemu poput ručne granate.

Semantička ekspanzija je najčešće bila manje proizvoljan proces. Na primer, reč *eqdah*, pištolj, dobili smo preko reči *qdh*, koja znači napraviti rupu u nečemu, a takođe i spaliti.

Možemo se pozabaviti i manje očiglednim poreklom reči. Septuaginta,¹³ zasnovana pre svega na ranim midrašima¹⁴, daje prevod izuzetno nejasne reči *hashmal* u prvoj Jezekiljevoj mističnoj viziji Boga u vidu ognja. Odatle potiče moderna hebrejska reč za električnu struju.

Slično tome, reč *roveh*, puška, potiče od jedne nejasne reči iz Postanja, 21:20, koja se javlja u vezi sa Agarinim sinom. Pošto Avramova žena Sara ne može da začne, ona predlaže Avramu da to uradi s njenom sluškinjom, Egipćankom Agarom. Sara se kasnije kaje zbog tog predloga jer je na kraju ipak začela, a sada njen sin ima suparnika u Avramovom sinu kojeg je rodila Agara. Ona zato kaže Avramu da otera Agar i njenog sina (Ismaila), a Bog

uverava Avrama da će ih čuvati. I tako Avram (protiv svoje volje) daje Agari hleb i vodu i izbacuje je iz kuće. Ponestaje im vode, i upravo kad se Ismail nađe na ivici smrti od dehidracije, Bog mu šalje vode i obećava mu da će postati otac velike nacije (arapske nacije, prema muslimanskom i jevrejskom predanju).

Zatim saznajemo da je Ismail porastao i postao *roveh* lukova. Od početka niko nije imao pojma šta ta reč znači. Tumači su samo nagađali. Mislili su da ona označava nekoga ko gađa lukom, ili mladića s lukom, ili nekoga ko je vest s lukom i strelom.

Očigledno je tumačenje po kojem reč *roveh* označava „gađanje“ iz luka inspirisala njenu upotrebu u značenju puške.

S druge strane, *tank* je hebrejska reč za „tenk“. A *rimon roveh neged tankim* je ručni bacač protivtenkovskih granata.

Vidala sam siromašna naselja u Izraelu izdaleka, kroz prozor autobusa ili automobila, ali nikada u njih nisam zalazila. Kraj u kojem je Ami odrastao bio je jedva nešto bolji od *ma'abare*, naselja od kućica i koliba. Ulice behu popločane, ali izrovane i uske. U pukotine se uvlačilo blato. Dvospratne i trospratne stambene zgrade takođe behu oronule. Međutim, dopali su mi se konopci za sušenje rublja. Rastegnuti od jednog prozora do drugog, oblikovali su iznad uskih ulica krov s kojeg su visili čaršavi, čarape i pidžame.

Napolju se igralo mnoštvo dece; ulice su prosto vrvele od njih. To je jedna od prednosti dece u siromašnim (ali bezbednim) naseljima: kultura uličnih igara. Deca su ovde činila zasebnu zajednicu; stvorila su vlastiti svet. To sam znala iz sopstvene prošlosti. Kad su mi se roditelji iz kibuca vratili u Kanadu, bili su sasvim osiromašeni; trebalo im je nekoliko godina da se izvuku iz oskudice.

Ami je parkirao auto pa smo izašli na ulicu. Nekoliko dece je zurilo u nas, ali nijedno nije imalo hrabrosti da nam se obrati.

Krenula sam za Amijem u jednu stambenu zgradu. Na odmorištu su se nalazila teška čelična vrata. Ami ih je otvorio i upalio svetio: dočekala nas je haotična zbrka neupotrebljivog otpada i miris starog vinila i prašine što podseća na detinjstvo. „Eto je“, reče on. „Još je tu.“

„Šta?“

„Srebrna kruna, tu na zidu.“ On pokaza na izbleđeli crtež srebrne krune na naspramnom zidu. „Jesi li je ti nacrtao?“

„Da. Ovde je bio naš klub. Sinovi i kćeri laponske kraljice.“

„Laponske?“

„Voleo sam Ele Kari.“

„*Devojčica iz Laponije!*“

Ami se smešio, prisećajući se. I ja sam se nasmešila. Bio je to dečji klasik, knjiga s fotografijama Ele Kari, ljupke male plave devojčice iz Laponije.

„Sećaš li se one na kojoj plače?“, upitah.

„Neću se truditi da ti odgovorim.“

„Šta ste radili? U klubu.“

„Najčešće smo išli u šetnju. Poneli bismo sendviče i otišli u polja da se igramo. Stavljali smo krune od kartona. Čitao sam im priče.“

„Ti si čitao priče drugoj deci?“

„Da. *Hasamba*, i druge priče iz *Mishmar Layiladim*.“

„Moj otac je mrzeo *Hasambu*, nije hteo da čita te knjige meni i mojoj sestri. Nije mu se sviđalo što deca nose oružje, šunjaju se, ubijaju Britance i Arape.“

„Da, mnogi su odrasli smatrali da je *Hasamba* previše nasilna. Zašto pisati tako nešto? Pa, ovdašnja deca su je volela. Tražili su uvek iznova da im čitam iste priče.“

„Baš je divno što si im čitao.“

„Pa ja sam bio vođa.“

„Zašto me to ne iznenađuje?“

„Ja sam osnovao klub, i tako sam postao vođa. Sve ideje su bile moje. Ponekad smo priređivali predstave, obično s gospama u nevolji, koje sam ja spasavao. Na kraju sam, kao nagradu što sam ih spasao, dobijao poljubac.“ Ugasio je svetlo.

Nekoliko radoznale dece ušlo je za nama u zgradu. Šćućurili su se zajedno u dnu stepeništa i ćutke nas posmatrali. Konačno jedan progovori, visoki dečak kovrdžave crne kose. „Gospodine, jeste li stanovali ovde?“, upita on Amija.

„Da, u stanu broj dva.“

„Sada u njemu živi Gilda. Ona je luda.“

„Nije luda. Morate biti dobri prema njoj.“

„Poznajete li je?“

„Da. Ona ima čarobne moći, i ako ne budete dobri prema njoj, jednoga dana ćete zažaliti. Ne mogu vam reći zašto ćete zažaliti, jer biste se strašno uplašili.“

Dečak ga je gledao razrogačenim očima.

„Reci to svim svojim prijateljima“, nastavi Ami. „Dobro je što sam danas došao, da vas upozorim. Sad moramo da krenemo.“

„Kuda idete?“

„Idemo u polje, da malo razgledamo, a onda se vraćamo kući u Tel Aviv. Pošli smo u jednu važnu misiju, koja je zabranjena za decu.“

„Kako se zove ova gospođa?“

„To je tajna. Možda ću ti reći kad se vratimo do auta. Videćemo.“

„Dobro“, reče dečak.

Polje je bilo posuto praznim kutijama od cigareta i razbijenim bocama, puno otpada. Nekoliko busena trave nekako je opstalo pod đubretom.

„Ništa se nije promenilo“, reče Ami. „Ne mogu da verujem. Bio sam siguran da se nešto promenilo.“

„Otkad nisi bio ovde?“

„Petnaestak godina.“

„Kako to da si živio u ovako siromašnom kraju?“

„Moj otac je smatrao da Aškenazi i Sefardi treba da se izmešaju. A osim toga, bio je socijalista, nije verovao u prelazak u višu klasu. U svakom slučaju, zaista smo bili siromašni.“

„'Hiljadu devetsto četrdeset druge Kolumbo je preplovio okean plavi, a Španci su sve Jevreje proterali!'“¹⁵

„Pa, niko ne može optužiti Izrael da je previše pomogao istočnim imigrantima. Zašto da se bakću s njima ako imaju dovoljno ljudi za cenzus i vojsku?“

„Kako si otišao odavde?“

„Majka je postala sita tolikih problema. Preselili smo se u Tel Aviv kad mi je bilo trinaest.“

„Šta je radio tvoj otac?“

„Predavao je, kad ga je zdravlje služilo. Pre rata je bio fizičar U Rusiji. Posle rata je upoznao moju majku i došli su ovamo Bio je mnogo stariji od nje. Teško je podnosio ovdašnju klimu i uslove života uopšte.“

„A za vreme rata?“

„Lutao je, radio razne poslove po selima.“

„A tvoja majka?“

„Primila ju je jedna katolička porodica u Lionu. Imali su kuću na selu, preselili su se tamo i zahvaljujući njima bila je na sigurnom. Bili su veoma dobri prema njoj.“

„Jesi li naučio francuski?“

„Ne, nikad nije govorila francuski, a moj otac nikad nije govorio ruski. Čitali su knjige na tim jezicima, ali nikada nisu govorili nijedan jezik sem hebrejskog. Želeli su da se uklope.“

Oboje smo u istom trenutku ugledali mrtvog čoveka. Ležao je na ivici polja licem nadole, glave zaronjene u lokvu tamne krvi. Na sebi je imao odelo i bio je proćelav, ali mladog, vitkog tela. Kraj njega je, na zemlji, ležao fotografski aparat.

Moj prvi nagon bio je da mu pritrčim i okrenem ga, da vidim da li još diše.

Ali Ami me uhvati za ruku i potrča nazad ka ulici. „Svi unutra!“, vikao je. „I ti, Lili“, rekao je mirno. „Idem do auta.“

Začuo se poneki vrisak a zatim je, za nekoliko sekundi, ulica ostala pusta. Jedna žena me uhvati za ruku i povuče u svoj stan u prizemlju. Pogledala sam kroz prozor: Ami je u autu govorio nešto u radio-predajnik.

„Skloni se, skloni se od prozora!“, reče žena koja me je uvukla u kuću. Njena moderna kratka suknja bila je u čudnom kontrastu sa šarenom maramom na glavi. Marama je bila vezana tako da su dva kraja štrčala poput zečjih ušiju. Zatvorila je kapke i nervoznim, hitrim pokretima me uvela u kuhinju. Za stolom su sedela dva dečaka, blizanci, i jedna devojčica. Dečacima je bilo oko četiri-pet godina i imali su sitna, lepa lišća. Devojčica, nekoliko godina starija od braće, nosila je ljupku crveno-belu kariranu haljinu s bisernim dugmadima. Sve troje su zurili u mene kao da sam upravo sletela iz svemira.

Videlo se da se domaćica trudi da kuhinja bude uredna, ali skoro sve je u

njoj bilo oronulo i propalo; stolice, kuhinjski pult, fioke, slavina. Ispod sudopere iz koje je curila voda stajala je kofa, a sloj boje na zidovima se beše potklobučio. Žena zaplaka. Krupne suze lile su joj niz obraze. „Eto, šta je sledeće?“, projeca. Deca nisu obraćala pažnju na nju.

„Bože, o bože, zašto baš ja?“, jadikovala je. Odjednom sam postala svesna nekog prijatnog osećanja. Trebalo mi je nekoliko sekundi da shvatim njegov uzrok: kroz kuhinju se širio prijatan miris. Dopirao je iz suda tek izvađenog iz pećnice, punog pečenog krompira i luka. Krompir je bio začinjen travama i začinima. Odjednom nisam mogla da mislim ni na šta drugo osim tih krompira. Želela sam ih. Obuze me strahovita glad za njima; žudela sam za njima poput narkomana. „Kakav predivan miris“, rekoh gledajući u krompire. Ali žena beše suviše obuzeta svojim jadom da bi me čula. „Smem li da ih probam, molim vas?“, upitala sam. „Tako dobro izgledaju.“

„Sve će nas pobiti u sopstvenim kućama!“, kukala je žena. Ustala sam i prstima uzela jedan krompir. Deca su i dalje buljila u mene. „Sjajno!“, rekoh. „Ovo su najbolji pečeni krompiri koje sam ikad jela.“

„Pobiće nas u kućama!“

Devojčica ustade od stola i pruži mi tanjir i viljušku. Čak je i tanjir bio okrnjen. „Hvala ti, dušo.“ Nasmejala se.

Natrpala sam krompira u tanjir. „Ko još hoće krompira?“, pitala sam. Sve troje dece digoše ruke, kao da su u školi. Bili su sigurni da im ja sada zapovedam. U daljini začuh sirene. Našla sam još nekoliko viljušaka i stavila zdelu na sto. „Molim vas, pridružite nam se“, rekoh ženi. „Vašoj deci će biti drago ako pojedete malo krompira.“

„Ona nam nije mama, ona nam je tetka“, uljudno me ispravi devojčica.

Žena klimnu glavom. Sela je za sto, a ja joj dadoh viljušku. Svi smo navalili na hranu.

Tada se začu kucanje na vratima i Amijev glas. „Sve je u redu“, reče on. „Nema opasnosti, lažna uzbuna.“

Otvorila sam mu vrata. „Jedemo krompire“, rekoh.

On me pogleda i reče: „Imao je srčani napad. U padu je rasekao glavu. Sad možete da izađete.“

„Zbogom, deco“, rekoh.

„Čekajte, čekajte“, reče žena. Otvorila je svoju tašnu i prekopavajući po

njoj izvadila amajliju protiv urokljivog oka, prefinjenu srebrnu ruku sa ovalnim tirkizom. „Ovo je za tebe, anđele moj.“

Uzela sam amajliju i zagrlila je. „Zauvek ću je čuvati“, rekoh.

Ostavila sam ženu i decu i pošla za Amijem ka polju. Hitna pomoć i nekoliko policijskih automobila već behu parkirani kraj leša. U međuvremenu je pristiglo i nekoliko vojnika.

Okrenuli su čoveka na leđa. Klekla sam kraj njega. Lice mu beše umrljano zemljom i krvlju. „Dakle, mrtav je?“, upitah.

„Da, mrtav je“, reče policijski oficir. „Umro je prirodnom smrću. Turista, izgleda da je nešto snimao.“

Sagla sam se i dotakla čovekovu ruku. Bila je hladna i ukočena, i pokušala sam da je zagrejem među dlanovima.

„Šta to radiš?“, upita Ami.

„Samo ga dodirujem. Siromah, umro je potpuno sam. Koliko je dugo mrtav?“

„Bar nekoliko sati“, reče čovek iz hitne pomoći.

„To znači da ga nismo mogli spasti“, rekoh. „Hajdemo“, reče Ami uzimajući me za ruku i pomažući mi da ustanem.

Vratili smo se u auto. Ulica još uvek beše pusta. „Ne plašiš se mrtvaca“, reče Ami.

„Ne. Takve stvari me ne plaše. Znači li to da nešto nije u redu sa mnom?“

„Samo je malo neobično.“

„Oduvek sam radila sve ono što niko drugi nije hteo“, rekoh. „Jednom sam u školi sklonila crknutog miša. Našli smo ga u jednom ormaru. Niko mi nije verovao da se ne plašim, ali zašto bih se plašila? Bio je mrtav, nije me mogao ugristi, a imala sam rukavice, nisam ga zapravo dirala. I uvek su mene zvali kad je neko povraćao. Bila bih dobra medicinska sestra.“

„Da.“

„Možda sam negde duboko u sebi hladna.“

„Samo si hrabra.“

„Nisam hrabra, jer me tako nešto ne plaši. Ne radi se o tome da se savlađujem. Međutim, ne volim pećine. Umrla bih kad bih morala da uđem u pećinu.“

Neko vreme smo se vozili u tišini. Odjednom je zaustavio auto uz kraj ulice. „Imam neodoljivu i jaku želju da te poljubim“, reče on.

„Dobro.“

Neko vreme smo se ljubili. Oboma nam je bilo žao što u autu ne možemo i više od toga.

„Bolje je da prestanemo pre nego što bude prekasno“, reče Ami. Upalio je motor.

„Kako to da nikada nisi doveo Ingrid tamo gde si odrastao?“

„Znaš, voleo sam tu ženu, ali neke stvari nisam razumeo. To nije bila njena krivica, došla je iz drugačijeg sveta. Znam da ti vidiš isto što i ja.“

„Koji ste jezik govorili?“

„Engleski.“

„Baš čudno, veza u kojoj oboje govore stranim jezikom.“

„Ovde je to uobičajeno. Pogledaj moje roditelje.“

„Znam. Pre četiri godine, kad sam dolazila ovamo avionom upoznala sam ženu koja se upravo udala za jednog Izraelca. Muž je sedeo do nje. Upoznali su se u Holandiji i venčali, tek tako. Njen muž je znao oko tri reči na engleskom. Morao je da je zaprosi uz pomoć rečnika. Rekao je: 'Hoćeš li da udaš za mene?' U prvi mah se nasmejala, jer nije umeo čak ni da je zaprosi, a on je pomislio da se smeje njemu. Hoćeš li da udaš za mene? U svakom slučaju, pristala je. Mada nije bila Jevrejka, došla je s njim u Izrael, a da čak nikad nisu ni razgovarali! Pitam se koliko je potrajao njihov brak.“

„Možda to nekim ljudima odgovara. Ako se jedva sporazumevate, ne morate se sukobljavati. Možeš se pretvarati da je sve savršeno.“

„Kod mene je sasvim suprotno. Ja volim sve da znam.“

„Prisetio sam. Šta je to bilo s krompirima?“

Opisala sam mu tu scenu. „Morala sam da ih probam“, rekoh. „Nisam mogla da odolim. Ništa me nije moglo sprečiti. Zašto nisi telefonirao iz kuće?“

„U tom kraju još nema telefona.“

„Otkud ti radio-stanica u kolima?“

„Pa, kao što vidiš, dobro mi dođe.“

„Jesi li zaista mislio da smo u opasnosti?“

„Da. Činilo mi se da je čovek ustreljen, a niko nije uzeo njegov skupoceni

aparatu, ležao je kraj njega. Zato mi se činilo da postoji mogućnost da su ga ubili teroristi, i da su još uvek u blizini. A ja, znaš, imam neke informacije.“

„Misliš li da ti posao pojačava paranoju?“

„Moj posao mi ublažava paranoju.“

„Stvarno?“

„Da.“

„Zato se nisi plašio da uđeš u auto umesto u kuću?“

„Plašio sam se. Veoma sam se plašio. I bilo mi je vrlo drago što kod sebe imam pištolj.“

„Imaš pištolj?“

„Da, zar nisi primetila? U pretincu za rukavice.“

„A da li bi ga upotrebio?“

„Da, Lili, naravno da bih. Ne želim da umrem.“

„Odakle ti pištolj?“

„Potreban mi je za posao. Ne smemo da radimo bez oružja.“

„Sećaš se one eksplozije u Jerusalimu prošlog februara? Bila sam u tom autobusu samo sat ranije.“

„Nadam se da to nisi rekla svojim roditeljima.“

„To ne bi ništa značilo.“

„Kako je to moguće?“

„Oni tako ne razmišljaju. Ne kažem da im nije važno šta će biti sa mnom. Ali ne razmišljaju o meni.“

„Zašto?“

„Ne znam.“

„Ni o tebi ni o tvojoj sestri?“

„Ni o jednoj od nas. Ali mojoj sestri to nije važno. Ista je kao oni. Tako se izborila s tim. Ona ih podražava.“

„Možda razmišljaju o tebi više nego što misliš.“

Te reči su me razljutile. „Šta ti znaš o tome? Mrzim to, mrzim kad ljudi govore takve nepromišljene gluposti samo zato što žele da one budu istinite. Misliš li da ne poznajem svoje roditelje? Misliš da sve to izmišljam? Kako se usuđuješ? Kako se usuđuješ da pričaš o nečemu o čemu nemaš pojma,

nikakvog pojma, i nikad nećeš ni imati? Nisam dužna ništa da ti dokazujem. Ne želim sada da pričam o tome.“

Ćutao je.

„Pa, reci nešto“, reko.

„Izvini. Nisam hteo da te povredim.“

„U redu je.“

„Ljudi u sebi nose minska polja. Nikad ne znaš kada ćeš nagaziti na minu.“

„Pričaš kao da tu nema nikakve logike. Ima.“

„Da, ima logike, uvek ima logike, ali se ona spolja ne vidi tako lako. Zato je to minsko polje. Zato što ga ne vidiš. Razumem zašto si se naljutila.“

„Ispričaću ti jednu priču. Jednom sam bila kod svoje prijateljice Šile i htela sam da testiram majku. Rekla sam Šili da je pozove telefonom i predstavi se kao ja. Pozvala ju je i rekla: 'Kod Šile sam, pozvali su me na večeru, mogu li da ostanem?' A moja majka je rekla da, naravno. Nije čak ni primetila da glas nije moj. Nisam to uostalom ni očekivala.“

„Stvarno neverovatna priča.“

„Imalo je to i svoje prednosti. Često sam izostajala iz škole, naročito u završnom razredu. Tek kasnije sam otkrila da je razredni zvao moje roditelje i rekao im da nedeljama odsustvujem. Oni nisu ništa rekli. To je bilo dobro.“

„Kuda si išla kad si izostajala iz škole?“

„U grad, gledala filmove, zujala. Sa Šilom.“

„Je li razredni zvao i njene roditelje?“

„Da, i oni su je odmah napali, ali ona im je rekla da odlazimo zajedno u biblioteku, da učimo, i oni su joj poverovali.“

„Sigurno su bili vrlo naivni.“

„Zapravo i nisu, jer smo stvarno bile dobre devojke. A često smo radile zajedno i oni su to znali. Znali su da obe želimo dobre ocene. Šila mi je dala ideju da dođem u Izrael na studije. Ja se toga ne bih setila. Toliko godina sam maštala o povratku da sam to shvatala kao fantaziju, kao nešto što se ne može stvarno desiti. Baš sam moron.“

„Je li ona u Jerusalimu?“

„Ne. Nemoj da se ljutiš - ona je u Bar Ilanu. Roditelji su je naterali da ode na verski fakultet. Želeli su da neko pazi na nju.“

Nasmejao se.

„Izvini što sam se tako razbesnela“, rekoh.

„Stalno saznajem nešto novo o tebi. Kad si ljuta, usne ti preblede. A kad vidiš mrtvog čoveka, prilaziš i dodiruješ ga.“

„Jesi li se rastužio kad si video onu krunu?“

„Da, pomalo. Vratila mi je mnoge uspomene.“

Potom smo ćutali sve do Tel Aviva. Parkirali smo se u Gordonovoj ulici i počeli besciljno da lutamo kroz grad. Ami mi je pričao svoje dogodovštine. Kad mu je bilo četrnaest, kod kioska u Herclovoj ulici jedan čovek ga je zgrabio za jaja. Oko kioska je bila gužva i čovek je iskoristio priliku. Ami je u početku (optimistički) pomislio da je to učinila žena. Onda je video ko je to i rekao mu: „Pokušaj to opet i zauvek ćeš ostati bez svojih.“

Kad mu je bilo sedamnaest, u Ulici rabija Mejra ponudila mu se jedna mlada prostitutka. „Ali to ću ti pričati neki drugi put“, rekao je.

U Ulici Zobotinskog naleteo je na pesnika i pozorišnog pisca Natana Altermana i na kraju su otišli zajedno na čaj.

Lutali smo negde do devet. Nije nas interesovao nijedan od filmova koji su se davali u bioskopu, i upravo smo počeli da razmišljamo o tome da odemo nekuda na večeru kad neko pozva Amija po imenu. Krupan, preplanuo muškarac i zgodna žena su nam mahali. Oboje su imali oko četrdeset i smejali se, zadovoljni svojim životom, zadovoljni jedno drugim. Navaljivali su da pođemo s njima na večeru, a zatim na satiričnu predstavu koja se davala u blizini. Ami me pogleda da vidi šta ja želim. „Naravno“, rekoh. Volela sam da upoznajem nove ljude.

Večerali smo u bašti jednog kafea. Dok smo čekali hranu, muškarac je telefonom rezervisao još dve karte za predstavu. „Dobio sam poslednje dve“, reče kad se vratio za sto. „Morao sam da im ponudim sopstvenu babu, ali su se na kraju smilovali.“

„Odakle poznajete Amija?“, pitala sam. Čovek se nasmeja. „Ami je sjajan momak“, reče. „Jedan u milion. Genije zlatnog srca. Ne sreću se često takvi ljudi.“

Žena, koja je bila advokat, počela je da nam priča o svojim slučajevima, o korumpiranim ljudima kojima je pokušavala da pomogne, o korumpiranim ljudima koji su progonili njene korumpirane klijente, i o korumpiranim

svedocima sa obe strane. Smeh joj je bio zarazan i Ami i ja se pridružismo, mada su priče bile užasavajuće. Muškarac obgrli ženu oko struka i reče: „Zar nije sjajna? Recite mi, zar nije sjajna? Šta joj fali?“

Žena reče: „Nu, pred ljudima, Emile?“, te se oboje vedro nasmejaše i poljubiše.

Zahtevali su da oni plate večeru. Dok je advokatica bila u toaletu a njen muž plaćao na kasi, pitala sam Amija odakle ih poznaje. „Nju nikad ranije nisam video“, rekao je. „Poznajem samo njenog muža.“ To je bilo sve.

Otišli smo do pozorišta pešice. Bilo je prepuno, a stolica je bilo čak i na pozornici. Nisam shvatila sve šale, jer su se neke odnosile na unutrašnju politiku. Oduvek sam preskakala taj deo u novinama: suviše me je zbunjivao.

U jednom skeču bina se zamračila i glumac u odelu pravovernog Jevrejina, s kapicom, šalom i crnom kutijicom privezanim za čelo, počeo da puze u mraku na sve četiri. Za leđa su mu bili privezani molitvenik i jedna gola lutka. Drugi glumac ga je osvetlio baterijskom lampom i pozvao trećeg, koji je glumio rabina. „Gospodine premijeru, ilegalni doseljenik ide ka Hebronu“, rekao je u telefonsku slušalicu.

„Dajte mu keksa!“, rekao je rabin, i oni dadoše Jevrejinu kutiju keksa.

Zatim na scenu dopuza drugi Jevrejin. Ovaj je imao kutiju privezanu za teme. Drugi glumac opet uze telefon. „Gospodine premijeru, još jedan ilegalni doseljenik kreće ka Hebronu!“

„Nestalo nam je keksa, dajte mu deonice!“, odgovorio je rabin.

Tako se nastavilo još neko vreme. U jednom trenutku rabin naloži onome koji je telefonirao da doseljeniku da fotografiju Zobotinskog. „Nestalo nam je i njih“, doviknu neki glas iza pozornice.

„Onda mu dajte Musolinijevu fotografiju“, reče rabin, a neko u publici počeo da se smeje i aplaudira.

Konačno rabin više nije imao šta da daje doseljenicima, kojih se na jednom kraju pozornice već nakupila čitava gomila. Oni tada podigoše zastavu s natpisom: „Teritorija očišćena od Arapa: jeftini stanovi za mlade parove.“

Ne sećam se kraja tog skeča. Ili je možda to bio kraj. Ami mi je objašnjavao ono što nisam razumela, a između skečeva mi zavlačio ruku u kosu i golicao mi vrat. Kikotala sam se. Bila sam veoma srećna.

Začudo, jevrejski izraz za teroristu (*mehabel*) ima sasvim bezazleno poreklo. Zapravo, ta reč se pominje u jednom od najlepših i najpoetičnijih odlomaka iz Biblije, u erotskoj ljubavnoj *Pesmi nad pesmama*: „Golubice moja u raselinama kamenim, u zaklonu vrletnom, daj da vidim lice tvoje, daj da čujem glas tvoj; jer je glas tvoj sladak i lice tvoje krasno. Pohvatajte nam lisice, male lisice, što kvare [*mehablim*] vinograde, jer naši vinogradi cvatu.“

Ako vam ove reči deluju sugestivno, budite sigurni da je to i bila njihova namera. Pesa je bila namenjena recitovanju za vreme seksa, dok istražujemo telo partnera, sa svim njegovim raselinama kamenim, i lisicama. (Ili su možda prsti te lisice.) Moguće je čak da se koren *hbl* spojio sa arapskom reči *habal*, trudnoća, stvarajući hebrejsku reč za porođajne bolove, koja se javlja u *Pesmi nad pesmama*: „Ko je ona što ide gore na pustinje, naslanjajući se na dragoga svoga? Pod jabukom probudih te, gde te majka tvoja rodi [*hiblatkha*], gde te roditeljka tvoja rodi [*hiblatkha*].“ (Ljubavnike uzbuđuju ne samo ženske genitalije već i pomisao o začecu i rođenju, čitav taj čarobni krug koji se tu odigrao.) Reč „terorista“ bila je već snažno ukorenjena u hebrejskom jeziku u vreme britanskog mandata. Ali, ko zna zašto, za arapske teroriste usvojena je nova reč. U početku (pedesetih i početkom šezdesetih) Izraelci su koristili reč „*mistanenim*“, koja znači uljezi. Ali bilo je raznih vrsta uljeza, među njima i ljudi koji su samo pokušavali da se krišom vrata svojim kućama, ili da ukradu koje pile. I zato je za teroriste skovana nova reč. Ta reč je bila *mehabel*, od korena *hbl*. Ta reč bukvalno znači „onaj koji sabotira“, ali u konkretnoj upotrebi znači „terorista“.

Oblik za množinu, *mehablim*, povremeno je korištena za celu Palestinsku oslobodilačku organizaciju. Izrael je napao Liban da bi uništio *mehablim*.

Palestinske zatvorenike osuđene za ilegalna dejstva, od neposedovanja odgovarajuće dozvole do upotrebe oružja koje ili ubija ili ne uspeva da ubije civile, zatvorsko osoblje zbirno naziva *mehablim*. Jedna žena-vojnica koja je imala zadatak da pretresa posetioce u vojnom zatvoru pričala je kako je pregledala vaginu (svim ženama) i anus (ponekim) žena, majki i sestara koje su dolazile da posete *mehablim*. Najčešće je nalazila poruke skrivene u plastičnim kapsulama, mada je jednom pronašla telefon u gaćama jedne žene.

Stan u Jerusalimu koji je Ami rekao da možemo da koristimo veoma je

ličio na Frojdrov dom u Beču.

„Ko ovde živi?“, pitala sam ulazeći za Amijem u dnevnu sobu. „Ovo je neverovatno. Kao da putujem kroz vreme.“

„Moji prijatelji iz doba kad sam bio glumac. Oni su scenografi - otišli su u Evropu i na Daleki istok u potrazi za novim idejama. Biće na putu osam meseci.“ On uključi frižider u struju i počeo da ga puni namirnicama koje smo doneli sa sobom.

„Jesu li stari?“

„Ne, moje su godište. Pretpostavljam da jednostavno vole taj stil.“

„Pogledaj ovaj sekreter! I bočicu mastila, pa ove slike... jedino u stanu što je izmišljeno u ovom veku jeste frižider.“

„Sad imam dve nedelje slobodno, mogu da ostanem ovde s tobom. Možda ću čak ići i na predavanja s tobom. Volim da se vraćam u školsku klupu.“

„Ne znam čak ni šta si studirao, ni gde.“

„Studirao sam na dramskom odseku na Univerzitetu u Tel Avivu. Sporedni predmeti su mi bili književnost i filozofija. Međutim, nisam diplomirao, jer sam prekršio pravilo da ne smem da glumim u drugim predstavama.“

„Jesi li istovremeno i radio?“

„Da, radio sam nekoliko poslova. Bio sam pomoćnik u laboratoriji, urednik, radio tehničar - čak sam neko vreme radio i s Kišonom, kao radnik u pozorištu.“

„Još uvek toliko toga ne znam o tebi.“ Sela sam u ogromnu fotelju sa zaobljenim drvenim rukonaslonima. „Dakle, dragi moj prijatelju“, rekoh na engleskom, s nemačkim naglaskom, „kakve traume nosite iz detinjstva? Recite her profesoru.“

„Uhvatio sam roditelje kako čitaju Junga“, reče Ami.

„Pala sam na tebe“, rekoh, i dalje na engleskom.

„Pala - kao, u zamku, ili zaljubila se?“, upita on, takođe na engleskom.

„Zaljubila se.“

„Pa?“

Prešla sam ponovo na hebrejski. „Pa, navikavam se na pomisao o tvom poslu. Više me ne užasava. Čak više i ne razmišljam o tome. Neobično je kako se to dešava.“

„Rekoh ti da u ovoj zemlji zaboravljamo.“

„Ali kako možeš biti grozan na poslu, a ne biti grozan van posla? To nije kao kad u pozorištu glumiš Lenija. To je stvarnost.“

„Da, to je stvarnost.“

„I ne samo to, već si grozan prema ljudima koje naizgled podržavaš. To nema smisla. Što više znam, to manje razumem. Šta je Ingrid mislila o tvom poslu?“

„Nije ni znala šta radim.“

„Nije znala!“

„Mislila je da radim nešto u administraciji.“

„Ne mogu da verujem da joj nisi rekao.“

„Rekao sam joj, ali mi se činilo da ona to nije shvatila. I više to nikad nije pomenula. Politika je nije zanimala. Nije čak znala ni s kim se graničimo. Mislila je da se graničimo s Turskom i Irakom.“

„To je baš čudno.“

„Ne misle svi da su naši problemi ovde u Izraelu centar sveta.“

„Ali bila je Jevrejka?“

„Da, ali potpuno asimilovana. Nije čak znala ni za praznike - zaista nije imala u sebi ničeg jevrejskog. U Izrael je došla jedino zato što je njen tadašnji dečko došao ovamo da volontira u jednom kibucu. Mislila je da će to biti pustolovina.“

„Turska i Irak...“

„Pa, geografija joj nije bila jača strana.“

„Ali bili ste bliski.“

„Da, bili smo bliski.“

„Je li i ona bila student?“

„Upisala se na muzički odsek na Univerzitetu u Tel Avivu. Želela je da studira klasično pevanje. Odmah su je primili, ali su posle toga počele njene tegobe sa astmom.“

„Pretpostavljam da sam pomalo ljubomorna. Mada zapravo nisam sklona ljubomori.“

„Ono što sam osećao prema njoj nije ništa u poređenju s ovim što osećam prema tebi. Ne bi trebalo to da govorim jer je to izdaja, ali istina je. Osećam

da si deo mene. Nikada to nisam osećao ni prema jednoj ženi. Voleo bih da vidim tvoj kibuc, onaj u kojem si rođena.“

„Nikada se nisam vraćala tamo.“

„Nikada nisi otišla da ga vidiš?“

„Ne, nisam imala hrabrosti.“

„Šta to znači?“

„Previše je osećanja povezano s tim mestom.“

„Sećaš ga se?“

„Da, sećam se svega, kao da je juče bilo. Sećam se pločica u Dečjoj kući. Sećam se crvenih tačkica na Mirinim stopalima. Mogu da prizovem u sećanje čitave razgovore, od reči do reči.“

„Možda ćemo se odvesti tamo, zajedno.“

„Da, mislim da bih mogla da odem tamo s tobom. Nisam mnogo putovala, znaš. Da sam odrasla u Izraelu upoznala bih zemlju na ekskurzijama, a da sam došla ovamo kao turista upoznala bih je s vodičem, ali nisam, ni jedno ni drugo, tako da nikad nisam videla Masadu. Nikad nisam bila ni u Latrunu, ni u Cezareji, pa čak nisam obilazila ni znamenitosti Jerusalima. Braha misli da je to sramota.“

„A šta je s Mrtvim morem?“

„Da, bila sam tamo, pa čak i na Sinaju. Tucala sam se na pesku Nuvejbe.“

„Upravo si stala na jedno od mojih minskih polja.“

„O! O bože, izvini, molim te.“

„Samo nemoj to da ponoviš. Nije to ljubomora, već osećanje da me neko vređa. To me ljuti.“ Bio je zaista besan, mada se savladavao.

„Reci da mi opraštaš. Molim te, reci da mi opraštaš.“

Izgledao je zaprepašćeno kad sam to rekla.

Ustala sam iz fotelje jer sam osetila da crvenim, i odjednom sam se zbunila. Otvorila sam vrata spavaće sobe. „O, vidi ovaj krevet!“, uzviknuh. Na sredini sobe stajao je antikni krevet sa stubovima i tankim belim zavesama sa svih strana. „Ja sam Marija Antoaneta!“, rekoh skočivši na krevet i ispruživši se. „Smemo li to da radimo ovde?“, pitala sam. „Da li bi tvojim prijateljima smetalo?“

„Bilo bi im drago. U svakom slučaju, ovaj krevet bi mogao da podnese

koji heteroseksualni odnos.“

„Ali jutros sam dobila menstruaciju.“

„Pa?“

„Pa, samo te upozoravam.“

„Upozoren sam.“

„S dijafragmom neće biti mnogo prljavo.“

„Menstruacije su seksi.“

„Stvarno?“

„Da, stvarno. Idem da uključim bojler.“

Doneli smo posteljinu i jastuke, i zajedno namestili krevet. Kad je bio spreman, otišla sam u kupatilo i stavila dijafragmu. Zatim sam ušla u spavaću sobu i legli smo jedno do drugog, okruženi belim zavesama, skriveni od sveta.

„Ti si mi ravna“, reče Ami svlačeći mi gaćice. „Nad tobom nemam nikakvu moć, od mene ne treba da tražiš oprostaj.“

„Dobro.“

„Hajde da probamo nešto novo.“

„Novo za nas, ili novo za tebe?“

„I jedno i drugo.“

Moja kćerka i Kejs vode ljubav. Vrlo su tihi, jer se svi trudimo da rešimo delikatni problem ovog stana u kojem se sve čuje: pustili su indijsku muziku na mom CD plejeru, a ja sam uključila radio. Izraelski vojni radio, koji slušam preko interneta. Upravo slušam javne objave koje su, pretpostavljam, upućene uglavnom mladim vojnicima, tinejdžerima koji su nedavno regrutovani. „Ovo je igra [čuje se zvuk nintenda]. Ovo je igra [čuju se zvuci tenisa]. Ovo nije igra [čuje se zvuk mitraljeza]. Vaše oružje NIJE za igru.“

Gledam Amijevu fotografiju koja visi na zidu kraj mog radnog stola.

Možda je vreme da se javim Ibrahimu, da ga pozovem u goste. Svake godine za Božić Meri Džo mi šalje čestitku i kratko pismo. U početku mi je pisala i o Ibrahimu, ali je sigurno izgubila kontakt s njim, jer je konačno njegovo ime nestalo iz njenih pisama. Ona je sad učiteljica u Africi. Prava učiteljica, a ne misionarka: više nije vernik.

Neće biti teško pronaći Ibrahima. Verovatno još živi u Tel Avivu, možda čak u istom stanu u Edelsonovoj ulici, mada su se David i Mikel verovatno dosad poženili i otišli.

Mislim da sam spremna; ne zato što sam sad manje osetljiva na uspomene nego ranije, već zato što sam spremna da uvidim da nisam sama u svojoj ranjivosti.

Prve nedelje u Frojdovom stanu kao da smo bili izolovani od sveta, zbog samog stana i zato što je padala kiša, i što smo se tuširali zajedno, slušali radio do kasno u noć i spavali u velikom krevetu s baldahinom, a Ami je išao sa mnom na časove poezije i Šekspira. Upoznala sam ga s doktorkom Grubač; srećom, ona je ili zaboravila naš razgovor ili pretpostavila da sam poslušala njen savet i zaključila da je Ami neko drugi, a ne islednik o kojem sam joj pričala. U jednom trenutku, Ami je nestao na nekoliko sati; kad se vratio, rekao mi je da je išao da obiđe majku.

U četvrtak ujutru Ami je otišao kući da se pobrine za baštu, rublje, hranu i račune, a ja nisam htela da dolazi po mene u petak; zahtevala sam da sama odem do Tel Aviva.

Kad me je sačekao na stanici, rekao mi je da je Ibrahim uhapšen u sredu zbog neke gužve u servisu. Pušten je narednog dana ali je još bio smrknut, vrlo besan i neraspoložen. Nije bilo jasno je li ljut na zatvorske čuvare i sudiju ili zato što su ga uopšte privodili, ili je pak još besneo na vlasnika automobila koji ga je optužio da ga je prevario, upropastio mu auto, da ga je slagao i zamenio nove delove starim, dok je on, zapravo, utrošio silno vreme na to đubre i izveo pravo čudo.

Zbog Ibrahimovog lošeg raspoloženja žurka je tog petka otkazana, ali Ami predloži da izvedemo njega i Meri Džo u restoran i da se provozamo, možda do plaže Nicanim.

Tako smo i učinili.

Odveli smo ih u jedan skup restoran blizu reke Jarkon i seli u baštu. Kraj nas je rasla žalosna vrba čije su nežne grane dodirivale stolice. Hrabre ptičice sletale su na prazne stolove u potrazi za mrvicama hleba; jedna slete Meri Džo na cipelu i ne htela da odleti, čak ni kad je ona protresla stopalo. Meri Džo beše zapanjena. „Ovo je ili najgluplja ili najhrabrija ptica koju sam ikad

videla“, reče ona, i obe se nasmejasm. „Hej, Herkule! Iš!“

Naša vedrina ipak nije razvejala Ibrahimovo tmurno raspoloženje. Sedeo je smrknut, prekrštenih ruku i ispruženih nogu. Ami je takođe ćutao, pa smo samo Meri Džo i ja pričale. Ćaskale smo o poznanicima sa univerziteta. Bila je spokojna kao i uvek, i pomalo sam joj zavidela. Pitala sam se kako izgleda biti uvek tako smiren.

Posle jela, Ibrahim se malo razvedrio. Odvezli smo se na Nicanim i ćula sam kako se on i Meri Džo ljube na zadnjem sedištu.

Kad smo stigli na plažu, već je bio mrak i na njoj nije bilo nikoga. Ami i Ibrahim se skidoše i potrćaše u vodu. Ibrahim glasno uzviknu bacajući se u hladne talase. Meri Džo i ja smo ponele kupaće kostime, ali ona reče da treba da ih pustimo da poprićaju. I tako smo skinule cipele i zarile prste u pesak. Obe smo se trudile da drđimo svoje ljubavnike na oku. Kad god bismo ih izgubile iz vida, pomalo bismo se uspanićile, jer je more noću, još više nego danju, lićilo na živo biće sa sopstvenom pameću.

„Izgleda da mu se raspoloženje popravlja“, rekoħ.

„O, dobro je“, reče Meri Džo. „Preboleće on to.“

„Misliš li da ćeš ostati u Izraelu do kraja studija?“

„Da, Ibrahim ne može da ostavi svoju porodicu. Ne želi. Ne smeta mi da ostanem ovde. Srećna sam u Izraelu. U svakom slućaju, jednostavnije je da ostanemo ovde, pogotovo ako se venćamo. Ne biħ mogla da se udam za njega u Sjedinjenim Drđavama ako se prvo ne razvede.“

Njen odgovor me je iznenadio. Nisam znala da se Meri Džo zaljubila, da želi zauvek da ostane sa Ibrahimom. Ali sad sam shvatila da nikad ne biħ razbila svoje seksualne tabue niti se odrekla vere bez jakog razloga i zapitala sam se kako sam mogla biti tako slepa.

„I ja sam zaljubljena“, rekoħ. Nikom dotad nisam rekla da volim Amija, i osećala sam se kao da joj poveravam neku divnu tajnu. „Nikada se ranije nisam ovako osećala.“

„Ami je divan momak.“

„Neke stvari me kod njega zbunjuju. Njegov posao...“

„Hrabro je od njega što to radi, to je nešto ćime niko ne želi da se bavi. Smem li nešto da te pitam?“

„Naravno.“

„Pomalo je lično.“

„U redu je.“

„Pitam se, misliš li da treba da uzimam pilule? Hoću da kažem, ne znam kuda i kod koga treba da odem?“

„Pilule imaju mnogo sporednih dejstava. Možda bi bilo bolje da uzmeš dijafragmu, ja je koristim. Mogu ti preporučiti lekara, ako hoćeš, ali moraćeš da platiš. A možeš da odeš i u studentsku kliniku - tamo je besplatno.“

„Ako bi mogla nekog da mi preporučiš, to bi bilo sjajno.“

„Šta si dosad koristila?“

„Zapravo ništa. Samo sam, znaš već, računala plodne i neplodne dane.“

„To je vrlo nepouzđano. Uzmi bar kondome.“

„Stidim se - znaš već, da ih kupim. A u svakom slučaju, mislim da Ibrahim ne bi hteo...“

„Pa, sutra ću ti javiti broj.“

„Hvala.“

Osetila sam da želi još nešto da me pita. „Možeš da me pitaš što god poželiš“, rekoh. „Pa, ima još nešto...“

„M-hm?“

„Ne znam tačno kako da se izrazim. Radi se o tome da sa Ibrahimom to stvarno dugo traje. I na kraju počne, znaš, da me boli, a ja ne želim to da mu kažem. Ne znam šta da radim.“

„Možda posle nekog vremena ostaješ pomalo suva. Probaj da kupiš neko bademovo ulje ili nešto slično.“

„Nisam se toga setila. Hvala. Nisam znala da to toliko traje. Mislila sam da traje negde oko tri minuta.“

„Ponekad traje i tri minuta, to zavisi od muškarca!“

„Mislila sam da je to normalno.“

„Tri minuta je u svakom slučaju prilično kratko.“

„Ipak, nisam mislila da će trajati sat vremena.“

„Blago tebi.“

„Zapravo, meni je to malo predugo.“

„Radi nešto drugo. On može da svrši i na druge načine.“

„Stidljiva sam, ne razumem se u to.“

„Trebalo ti vremena.“

„Kad bi moji roditelji saznali, dobili bi infarkt.“

„Jesi li sigurna da ne znaju?“

„Šališ se? Kad god pričamo telefonom, po pola sata mi čitaju stihove iz Biblije i drže propovedi o čestitosti.“

„Stvarno?“

„Da.“

„Ne znaju da stanuješ s Ibrahimom?“

„Misle da stanujem u susjedstvu.“

„Sigurno nešto podozrevaju, Meri Džo. Zašto bi ti inače držali propovedi?“

„Rade to već godinama. Ali, znaš, Ibrahim i ja smo venčani pred Bogom. Pitala sam Boga je li to u redu, s obzirom na okolnosti, i osetila sam da je On rekao da jeste.“

Klimnuh glavom. „Ja se nisam čula sa svojim roditeljima još otkad sam došla ovamo“, rekoh. „Bila sam kod njih jednog leta, to je sve. To je bilo kada si se ti upoznala s Ibrahimom... Drago mi je što smo imale priliku da popričamo. Trebalo bi češće da se viđamo, sve četvoro.“

„Kako to da si ti tako... znaš već?“

„Da nisam stidljiva?“

„Da.“

„Valjda sam tako odgajena.“

„Sećam se kako si jednom u domu, u menzi, jednoj devojci detaljno objašnjavala kako da doživi orgazam. Bila sam zgranuta. Mislila sam da si prostitutka, ili tako nešto.“

Nasmejala sam se. „Izvinjavam se. Možda menza i nije bila pravo mesto.“

„Sad znam da sam ih doživljavala celog života. Samo nisam znala šta je to.“

„Zaista si usrećila Ibrahima. Otkad te je upoznao, još je vedriji nego pre. Osim večeras, zapravo. Mrzim mnogo šta što se dešava u ovoj zemlji.“

„Moraš da gledaš dobru stranu svega toga. Ima nade.“

„Zbilja tako misliš? Misliš da ima nade?“

„Naravno. Svi smo samo ljudi.“

„Zašto si došla ovamo?“

„Šta bi moglo biti uzbudljivije nego živeti tamo gde je živeo Isus? Ovde ima toliko mesta koja još uvek izgledaju isto - možeš da zamisliš da živiš u onom vremenu, pre dve hiljade godina.“

Ibrahim i Ami izadoše iz vode a mi im pružismo peškire, kao dve biblijske sluškinje.

„Ledeno je!“, reče Ibrahim skakućući dok je oblačio farmerke.

„Je li voda hladna?“, upita Meri Džo.

„Voda je dobra. Hladno je kad se izađe iz nje.“

Zagregjali smo se u jednoj zadimljenoj čajdžinici u Jafu. Zlatni piskovi nargila i rezbarene zlatne ploče niskih orijentalnih stočića svetlucali su na prigušenom svetlu. Zavalili smo se na izvezene jastuke na podu. Ispružila sam se kraj Amija, a Meri Džo se sklopčala uz Ibrahima. Otišli smo kući tek u tri ujutru.

„Baš je bilo zabavno“, rekoh. „Ovo je bilo divno veče.“

„Ja sam sve vreme bio napet“, reče Ami.

„Stvarno? Nisam primetila.“

„Umem to dobro da skrivam.“

„Jesi li još napet?“

„Da.“

„Zašto?“

„Zato što je Ibrahim strašno ponižen zbog onoga što se dogodilo. Još se oseća poniženim.“

„Šta se to desilo?“

„Kao što možeš da zamisliš, taj čovek u servisu ga je, u suštini, nazvao arapskim lopovom. Zato je izgubio živce. Mora da trpi dovoljno sranja i bez toga. To je verovatno bila kap koja je prelila času. A onda se u zatvoru žestoko posvađao s drugim Arapinom, koji ga je nazvao izdajnikom. Ibrahim mu je rekao da ide do đavola i konačno su morali da ih razdvoje, a čuvar je prokomentarisao kako Arapi ne mogu da se slože čak ni jedan s drugim. Posle toga se sudija koji ga je pustio ponašao snishodljivo. Zapravo, bio je na Ibrahimovoj strani. Rekao je drugom čoveku koji je Namac, ništa manje, da

svojim ponašanjem sramoti Sjedinjene Države i da to što je rekao nije na mestu, da treba da se izvini i bez odlaganja plati svoj račun u servisu. Ali onda je rekao Ibrahimu da treba da bude dobar dečko. Stvarno, taj sudija bi to rekao svakome - on ima sto godina i za njega je svako ko je mladi od pedeset dečko. Ali, razumljivo, Ibrahim nije bio raspoložen da to shvati na taj način.“

„Bio si na sudu?“

„Da, otišao sam po njega. A hteo sam da se nađem tamo i u slučaju da mu zatreba neko ko će posvedočiti o njemu, pošto je vlasnik servisa otišao u Elat na nedelju dana. Ali to nije bilo potrebno, sudija je zaključio slučaj čim je video s kim ima posla.“

„Razgovarala sam s Meri Džo. Ona i Ibrahim ne pričaju o svemu kao ti i ja. Mislim da su oboje stidljivi.“

„Ibrahim? Nije on stidljiv.“

„Možda bi se iznenadio da znaš.“

„Bih, iznenadio bih se.“

„Nisu čak razgovarali ni o kontracepciji.“

„To je zato što on želi dete s Meri Džo.“

„Da li bi ona morala da se odrekne svoje vere da bi se udala za njega?“

„Ne, mada bi i u tom slučaju samo trebalo da kaže pred dva svedoka da prihvata Boga i Muhameda. To nije kao prelazak u judaizam.“

„To je sve? Samo kažeš da hoćeš da postaneš musliman, i odmah to postaješ?“

„Da.“

„Nije čudo što ima više muslimana nego Jevreja.“

„Možda postoje i drugi razlozi...“

„Roditelji drže Meri Džo propovedi o čestitosti preko telefona.“

„Mislim da ih očekuje neprijatno iznenađenje.“ Upotrebio je dve reči koje nisam znala, te sam morala da zatražim objašnjenje.

„Uz tebe stvarno učim hebrejski. Učim reči koje nikad nisam znala... Teško je poverovati da se poznajemo tek tri nedelje.“

„Znaš, i ja želim da se oženim tobom.“

Nasmejala sam se. „Planiraš li zajedničku svadbu sa Ibrahimom?“

„Ne, želim sopstveno. Ne svadbu, samo venčanje.“

„Kako možeš biti siguran nakon tako malo vremena? Ne poznaješ me dovoljno.“

„Potpuno sam siguran. Posle deset minuta sam to pomislio, a posle našeg prvog zajedničkog ručka u *Mendis* već sam znao. Bilo mi je posebno teško da se obuzdam kad si počela da čeprkaš po mesu tražeći venu, krv ili masnoću, ili nešto gnusno.“

„Možda sam te samo podsetila na Ronija.“

Te reči su ga povredile. Posegnuo je za cigaretom, upalio je i povukao jedan, uobičajeni dim.

„U redu je. Shvatam tvoje stanovište.“

„Na koji način ličimo, ja i Roni?“

„Jednostavno ličite. Nema načina da se to objasni.“

„Izvini. Stvarno to nisam mislila tako kako je ispalo.“

„Sigurno si imala gadnih iskustava s momcima kad si toliko nepoverljiva. Ne čudi me. Većina muškaraca nije u stanju da ostvari normalan odnos sa ženom.“

„U pravu si, teško mi je da verujem muškarcima“, rekoh. „U svemu tražim neku zamku“, dodadoh na engleskom. Nisam znala kako to da kažem na hebrejskom.

„Zamku!“, uzviknu on.

„Postoji li način da to kažem na hebrejskom?“

„Ne znam, razmisliću. Zar ti je teško da poveruješ da te neko može voleti?“

„Možda.“

„Možda nisi imala dovoljno iskustva u tome.“

„Mislim da sam s drugim momcima bila izgladnela. Bila sam željna pažnje. Želela sam da mi neko pruži pažnju koju nisam dobila od roditelja. A to znači da sam loše procenjivala ljude, jer sad vidim da je bilo prilično očigledno da ti momci nisu mogli da mi je pruže. Nijedan fini momak mi nikad nije poklonio pažnju. Dakle, u pravu si. Ovo mi je prvi put.“

„Zaključila si da sam fin?“, upita on.

„Moram da zaključujem po onome što vidim. Ne mogu to da povežem s tvojim poslom, ali ne mogu a da ne primetim kakav si van posla.“

„Dakle, hoćeš li da udaš za mene?“

Opet sam se nasmejala. „Možda“, rekoh. „Moraću da razmislim.“

S rečima se ponekad dešavaju neverovatne stvari. Ako hoćete da kažete „idi do đavola“ na hebrejskom, reći ćete *lekh le'azazel*, ili „idi kod Azazela“.

Ta fraza potiče od čudnog drevnog rituala opisanog u Levitskoj knjizi.¹⁶ Uzmite dva jarca i baca se žreb da pokaže koji jarac ide Bogu, a koji Azazelu (šta god to bilo; muslimani ga nazivaju anđelom smrti, hrišćani smatraju da je to nekakav pustinjaški demon, Jevreji misle da je to verovatno ime nekog brda, ali nisu sigurni). Jarac na kojeg padne božji žreb prinosi se bogu kao žrtva za grehe, dok jarac koji pripadne Azazelu prolazi kroz Azazelov ritual. On se sastoji u tome što sveštenik spušta ruke na glavu (živog) jarca i priznaje sve grehe svih ljudi (vrlo sveobuhvatno: „sve poroke njihove, sve prestupe njihove, sve grehe njihove“), a zatim potera tog jarca u pustinju, „Azazelu“. Jarac sa sobom odnosi sve grehe, i svima je bolje. To je dobar plan. Osim, naravno, kada se žrtvuje čovek. U svakom slučaju, u nekom trenutku su Izraelci počeli da skraćuju izraz *lekh le'azazel* na *lekh le'aza*. Idi u Azu.

S jedne strane, Aza je predstavljala samo kraći oblik reči Azazel. Kao kad kažete „nosi se“, a zapravo mislite „nosi se u pizdu materinu“. Ali, istovremeno, Aza je Gaza. Aza je stvarno mesto. Dakle, govorili ste zapravo „idi u Gazu“.

Šta se prvo pojavilo, skraćivanje ili novo značenje? Podozrevam da su se pojavili zajedno. Skraćeni oblik, „idi u Azu“, bio je privlačan, jer je imao i dodatno značenje. Bila je to igra reči.

A ta igra je imala smisla. Što zna svako ko je bio u Gazi.

Druga nedelja u Frojdovom stanu nije bila tako savršena kao prva. Prehladila sam se; Ami je spavao u drugoj sobi jer je mislio da želim da budem sama; ja sam se naljutila na njega što me je napustio, ali mu to nisam rekla; umesto toga pustila sam da mi zagori pirinač koji sam kuvala i uništila sam jednu masivnu Frojdovu šerpu.

Ami je predložio da pođem s njim u posetu njegovoj majci. Rekao je da mi treba promena.

Psihijatrijska bolnica je bila nova i veoma čista. Jutarnje sunce lilo je kroz velike prozore u prostrane sobe, a bolesnici, u pidžamama ili običnoj odeći, slobodno su šetali hodnicima. „Divna si!“, dobaci mi jedan.

„Hvala“, rekoh. „Zašto se ovde osećam tako prijatno?“, upitala sam Amija.

Nasmešio se i pokucao na pritvorena vrata. „Rahela? Ja sam, Ami, doveo sam svoju prijateljicu Lili.“

Amijeva majka je krotko sedela na krevetu u modroj spavaćici i žutom džemperu. Bila je sitna žena, i bilo je teško poverovati da je rodila Amija i još nekoliko ljudi. Koža joj je bila glatka kao u devojke, a oči boje oblutaka po kišnom prolećnom danu. Uprkos svojoj krhkosti delovala je živahno i snažno. „Uđi, uđi“, reče ona. „Znala sam da dolazi Mesija.“

Ami je poljubi i dade joj bombonjeru. Uzela ju je i sakrila pod krevet.

„Nisam još popunio obrazac za Mesiju“, reče Ami sedajući na jednu od dve stolice u sobi. „Ovo je Lili, moja nova prijateljica. Veoma dobra prijateljica. Sada smo u Džonovom i Pjetrovom stanu ovde, u Jerusalimu.“

„Ne zaboravi da paziš na zube“, reče nam Amijeva majka. Nisam očekivala da je baš u takvom stanju. „Creva mi danas odlično rade“, objavi ona.

„Drago mi je što to čujem, Rahela“, reče Ami. „Trebalo li ti nešto?“

„Možda muž“, promrmlja ona nervozno, obazirući se da vidi da li je neko sluša.

„Još nešto? Nešto što ti mogu doneti?“

„Možda muž“, ponovi ona.

Počeh da se smejem. Trudila sam se da se uzdržim, ali nisam uspela da se obuzdam.

Ami mi se pridružio, te se i njegova majka nasmeja. „Pravimo žurku!“ Ona vedro pljesnu rukama. „Sirota Rahela“, kazao je Ami kad smo izašli. „Nisam imala pojma da je toliko loše“, rekoh. „Ipak, voli da je posećujem.“

„Ne mogu da zamislim kako izgleda biti u takvom stanju. Je li bila dobro pre, znaš...?“

„Da, bila je savršeno normalna. Radila je u pekari, ništa joj nije falilo.“

Naravno, imala je svoje mušice. Njeni roditelji i babe i dede nestali su iz njenog života kada joj je bilo četrnaest i nikada ih više nije videla. Pretpostavljam da je zato mnogo brinula. Uvek je mnogo brinula, i uvek se plašila da nas ne izgubi. Želela je da ode iz Izraela da ne bismo morali u vojsku, ali moj otac nije hteo ni da čuje za to. Zaista nas je obožavala.“

„Baš tužno! Tako nesrećna porodica!“

„Ne postoje srećne porodice, znaš. Zbog toga su sve one slične, zato što postoje samo u našoj mašti. Osim toga, u ovoj zemlji ima mnogo porodica poput naše. Ovo je zemlja koja proždire svoje stanovnike“, reče on.

Još smo bili na terenu bolnice, išli smo preko travnjaka ka autu. Nekoliko pacijenata sedelo je na klupama, uživajući u suncu posle mnogo kišnih dana. Zastala sam i pogledala u Amija. „Da“, rekoh. „Da, šta?“

„Da, *hoću da udam za tebe*“

Digao me je sa zemlje i prebacio preko ramena. Dvojica bolesnika počеше da aplaudiraju. „Šta to radiš?“, vrisnula sam.

Potrčao je ka autu i bacio me na zadnje sedište. Zatim je seo kraj mene, zatvorio vrata i počeo da me ljubi. Bolesnici ustadoše s klupe i okupiše se oko auta. Gledali su kroz prozore kako se ljubimo, i činilo se da su zadovoljni onim što vide.

Priča o uhodama u zemlji hanaanskoj javlja se u Brojevima.¹⁷ Kada je Mojsije sa ostalim bivšim robovima stigao nadomak zemlje hanaanske, Bog ga posavetova da pošalje ljude da upoznaju zemlju, izvide i saznaju kakva je.

Oni se vraćaju donoseći ogromne plodove i protivrečne vesti. S jedne strane, u zemlji teče med i mleko, ali s druge, puna je jakih ljudi i velikih, utvrđenih gradova. Amalkiti žive u Negevu, Heteji, Jevuseji i Amoreji u planini, a Hananci na moru i na Jordanu.

Halev, glavni uhoda, ne brine mnogo zbog toga. „Hajde da idemo da je uzmemo, jer je možemo pokoriti“, kaže on. Ali ostali nisu tako sigurni. Smatraju da su stanovnici zemlje jači od njih. „Zemlja koju prođosmo i uhodismo zemlja je koja proždire svoje stanovnike“, kažu oni.

Usledila je masovna histerija. Halev ponovo pokušava: „Ne bojte se naroda one zemlje“, kaže on, „jer ih možemo pojesti; odstupio je od njih

zaklon njihov, a s nama je Gospod.“

Ali ljudi se ne smiruju. Odlučuju da kamenuju Mojsija i Arona što su ih tu doveli - što toliko razljuti Boga da poželi sve da ih uništi, pa Mojsije mora da ga odgovara od toga. Pomisli kako će to izgledati, kaže on Bogu. „Gospodnji bes je spor“, podseća Mojsije Boga.

I tako Bog pristaje na kompromis. Ubiće samo uhode (osim Haleva, razume se) i odgođiće ulazak u zemlju za četrdeset godina. „Djeca vaša će poznati zemlju za koju vi ne marite“, kaže on ljudima. „Ali vaša telesa mrtva će popadati u ovoj pustinji.“ On time hoće da kaže da će oni umreti od starosti, jer je četrdeset godina mnogo vremena.

Međutim, kada Bog kaže: „zemlja za koju vi ne marite“, čitava priča kao da dobija drugačiji ton. Zemlja se odjednom pretvara u nešto drugo: nešto što zahteva ljubaznost pre nego zahvalnost. Ljubaznost prema Bogu. Vređate Boga, ako prezirete njegovu zemlju.

Sledeće nedelje odvezli smo se do kibuca gde sam rođena. Bio je divan jesenji dan, nebo beše jasnoplavo, toplo, lenjo sunce grejalo nam je leđa. Krenuli smo u devet ujutru i nekoliko puta usput zastali da razgledamo i ručamo.

Stigli smo do kibuca sredinom poslepodneva, u vreme popodnevnog odmora. Nije bilo nikoga, sve je bilo pusto.

„Možda su ih napali i sve pobili“, rekoh. „Ili je možda zavladala kuga, pa su pomrli.“

„Vidim da zbilja voliš ovo mesto.“

„Zapravo, volim ga, zbog nekoliko razloga. Zbog krajolika. Vidiš i sam zašto.“

„Da, divan je.“

„Moja majka je rekla da su bili ljudi što su došli na ovo mesto. Rekla je da ga je nekoliko grupa već bilo odbilo. Ali možda ih je pogled osvojio.“

Parkirali smo auto kraj puta i izašli. Nekoliko trenutaka smo stajali i posmatrali zeleno-sive planine u daljini. Zatvorila sam oči i udisala sladak, čist vazduh. Pamtila sam taj miris: miris vlažnog drveta i grožđa.

„Kad smo bili deca, ovde smo se zaista osećali bezbedno. Odrasli su nas

puštali da lutamo sami, sa samo sedam godina - možeš li to da zamisliš? Nikada nam nisu rekli da ne smemo da se udaljavamo od kibuca. Činjenica da se nalazimo tri kilometra od granice i da se stalno dešavaju incidenti kao da ih nije brinula. Mislim da su to potiskivali. Ovo je bila njihova zemlja, i to je bilo to.“

„Siguran sam da su ipak pazili na tebe, Lili. Sigurno je postojala *shmira*“

„To zvuči logično, ali jednom smo Majki i ja bili neposlušni. Pobjegli smo u vreme popodnevnog odmora, i sećam se kako smo naišli na jednog Arapina u *keffiyehu*. Sedeo je na jednoj kutiji i ljuštio krompir, što znači da smo sigurno otišli prilično daleko od kibuca. Pitali smo ga zašto su mu zubi tako sitni. Izgledali su kao da su sastrugani.“

„Verovatno je to bio samo neki unajmljeni radnik... Ove kuće su neobične, jerusalimski kamen, to se ne viđa često.“

„Ne znam imam li snage za ovo“, rekoh. „Odavde vidim krov kuće svojih roditelja - treći s kraja. Zamisli život u samo jednoj sobi. Nije nam bilo potrebno više od jedne sobe, jer je čitav kibuc bio jedna velika, vesela kuća.“

„Izgleda li sada drugačije?“

„Ne, sve je sasvim isto, koliko vidim. Možda ću, kad uđemo, uočiti neku razliku.“

Krenuli smo putem kroz kibuc. Duž puta su bile bašte i raslo je uredno žbunje, ali - ko zna zašto - to me je podsećalo na danonoćno negovanje i težak rad potreban za njihovo održavanje; utisak je bio sumoran i blago zastrašujući.

Dvoje ljudi je prošlo kraj nas, ali ništa ne rekoše. „Sigurno misle da smo došli kod nekog u goste“, reče Ami. „Pretpostavljam da više nije kao nekad. Svi bi znali da nas niko ne očekuje.“

„Formalno, ja sam još uvek član“, rekoh. „Ne moram da tražim ničiju dozvolu“, dodadoh detinjim glasom.

„O-ho“, reče Ami.

„Šta je?“

„Atmosfera kibuca još uvek vlada.“

„Ne, samo regresiram. Uskoro ću tražiti da idem da piškim.“

„Pa, je li sve isto?“

„Da, sasvim. Zar to nije čudno? Očekivalo bi se da mi sad bar izgleda veći ili manji, ali nije tako. Eno Dečje kuće. O, bože, eno je.“ Zaplakala sam.

Prišla nam je jedna žena sa slamnatim šeširom. Potražila sam papirnate maramice u tašni i izduvala nos, trudeći se da prikrijem suze. „Ko ste vi?“, upita ona prijateljski, smešeći se. Osmeh joj je bio širok i otkrivao mnogo zuba. Odjednom sam se setila ko je to.

„Edna?“, rekoх.

„Da.“

„Ja sam Lili, Ilana.“

„Ilana!“, uzviknu ona. „Ne mogu da verujem!“

„Sad sam Lili. Ovo je Ami.“

Edna i Ami se rukovaše. „Čula sam da si u Izraelu“, reče Edna još uvek se smešeći. „Pitali smo se kada ćeš doći da nas obideš. Jesi li se rastužila?“

„Ne, stvarno, nisam. Sve izgleda tako pusto. Deca spavaju?“

„Ne, nisu tu - otišli su na izlet. Možeš da uđeš i malo razgledaš. Ostaćete na večeri?“

„Da, hvala.“

Sve troje smo otišli do Dečje kuće, jednostavne zgrade kvadratne osnove, s četvrtastim prozorima. Nisam bila sigurna da li mi takav asketski izgled deluje umirujuće ili sablasno. Na tremu su još uvek bile svetloljubičaste pločice različitog oblika, poput kapi ulja u vodi. Leti su bile glatke i hladne, i po vrućini sam prislanjala obraz na njih; sećam se da bih tada poževela da ih pojedem. Nekoliko puta su nam na tom tremu prali kosu petrolejom; nisu nam rekli zašto. Ništa nam nisu govorili.

Otvorila sam vrata, ušla u glavnu sobu i zaneseno zastala. Trake svetlosti padale su na sudoperu, male stolove i stolice i kutiju s igračkama u uglu. Vrata što su vodila u dve spavaće sobe behu otvorena, ali su kapci bili zatvoreni a prostorije zamračene.

„Sve je isto“, rekoх.

„Imamo nove umivaonike“, reče Edna, „ali to sigurno ne bi primetila.“

Ušla sam u jednu od dve spavaće sobe. „Spavala sam s ove strane. Raspored kreveta je bio malo drugačiji. Moj je bio u uglu. Gila je bila tamo, Dalija s leve strane, Majkl u suprotnom uglu, siroti Boaz ovde. Šta je bilo s Boazom?“

Nije htela da mi kaže. Celo telo joj se ukočilo. „Nije više s nama“, rekla je tužno.

„Oh! Nisam znala. Roditelji mi nikad nisu rekli.“

„Čudi me. Pa, on se ubio.“

Ušla sam u kupatilo. Sve je bilo kao što sam pamtila: tri tuša, dva toaleta, četiri majušna umivaonika.

„Moram da idem“, iznenada reče Edna. „Vidimo se za večerom. Reći ću svima da si tu. Baš je lepo što si došla.“

„Hvala.“

Ami me obgrli oko struka. „Jesi li dobro?“

„Setila sam se nečeg čudnog. Jednom, dok smo se tuširali, Majki mi je prišao i rekao: 'Znaš li kako se prave bebe?' Naravno, ovo je bio napredan kibuc - svi smo to znali. Rekla sam, da, znam. A on upita: 'Hoćeš li da probaš?', a ja sam odgovorila, naravno. Stajali smo ispod tuša pred svom ostalom decom, a on me je dodirnuo vrhom penisa. To je bilo tako ljupko.“

„Jesi li dobro?“, upita me Ami opet.

„Zašto?“

„Izgledaš čudno. Izgledaš čudno i zvučiš čudno.“

Rekla sam: „Pa, znaš, ovde su se dešavale i tužne stvari. Svi su navodno bili prosvećeni, trebalo je da imamo potpunu slobodu i mi deca smo navodno bili najvažniji u kibucu. Niko nije smeo da nas zlostavlja, svi su se zajednički brinuli o nama. To je stvarno ironično, nema smisla, znaš?“

„Hajde da se prošetamo.“

„Ne, moram još malo da ostanem ovde. Pogledaj kako su ovi umivaonici mali! Bili su upravo moje visine. Naša dadilja, Miri, bila je sadista. Bila je selektivni sadista, nije se usuđivala da me takne, jer se plašila mojih roditelja. Okomila se na Boaza - Boaza i Daliju, jer su oni iz nekog razloga bili bez zaštite. Takođe, sve nas je prisiljavala da gledamo. A niko ništa nije preduzeo - mislim, od odraslih. Još uvek to ne razumem. Sve je to bilo potpuno protivno pravilima kibuca. Oni čak nisu podržavali ni vikanje na decu, a batine su bile nezamislive. Ispričala sam ocu, čak sam mu i pokazala šta se dešava, ali to se ipak nastavilo. Dobijala je napade i tada je tukla Daliju i Boaza, ponižavala ih, bacala ih na pod, šutirala ih i vukla za kosu. Vezivala je Boaza za krevet, uvek u nastupu besa. A svi smo morali da gledamo. To je bilo deo kazne, ponižavanje žrtve, a verovatno je time htela i nas da uplaši. Jesi li morao da uzimaš riblje ulje kad si bio mali?“

„Bože sačuvaj.“

„Ali imao si prilike da ga probaš?“

„Da, jednom je majka pokušala da mi ga da. Nisam ga zapravo ni progutao, ispljunuo sam ga i počeo da jurcam po sobi držeći se za vrat i vičući da sam otrovan. Pretpostavljam da sam se već pripremao za glumačku karijeru.“

„Pa, mi nismo imali izbora. Morali smo da stanemo u red i progutamo po kašiku. Nemoguće je opisati kako je to izgledalo, koliko smo bili bespomoćni. Ali Boaz je verovatno bio toliko nervozan ili osetljiv da bi uvek povratio. Progutao bi ulje, a zatim bi ga povratio. Svi smo želeli da ga povratimo, ali bismo nekako uspevali da ga progutamo. Davali su nam i slatkiše da bismo ga lakše podneli. Ali on to nikako nije mogao. A ona mu je davala ulje uvek iznova, iako je verovatno bilo skupo, traćila ga je... Dobro, hajdemo.“

„Ne moramo da ostanemo na večeri ako ne želiš“, reče Ami kada smo krenuli putem.

„Hoću da nađem jedno mesto, jedno divno mesto na ivici kibuca. Tu ima kupina, tamo, blizu pećine u kojoj je sahranjen neki čuveni mudrac.“

Raspitali smo se gde je groblje. Nisam se tačno sećala kako se ide do tamo. Samo sam pantila kako je izgledala okolina pećine.

Pećina u kojoj se nalazilo groblje bila je na izdvojenom brdašcetu. Pogled s tog brda bio je čaroban: hiljadu nijansi zelene, planine spokojno zagledane u večnost. Glas dragoga mojega; evo ga, ide skačući preko gora, poskakujući preko humova.

Seli smo pod jedno stablo ogrozda i ja dlanom dotakoh zemlju. Zatim legoh na nju potrbuške, ispruženih ruku. „Volim zemlju. Volim ovu travu.“ Poljubila sam zemlju a zatim se okrenula na leđa, iščupala čitav busen trave i prosula je sebi po licu. Nastavila sam da čupam travke i posipam se njima sve dok nisam bila sva pokrivena njima, kao ćebetom. „Jedna džamija se nalazila tačno na sredini kibuca kada su ga zauzeli“, rekoh. „Nisam znala za to kad sam bila dete, naravno, to sam tek nedavno otkrila. Tamo je bila džamija i nisu znali šta da rade s njom. Da je ostave? Dignu u vazduh? Pretvore u skladište?“

Glasali su i beskonačno se svađali oko nje. Trockisti su se posebno protivili njenom rušenju. Na kraju je došla vojska i rekla im da ne mogu oni da odlučuju o tome, te su vojnici doneli gomilu eksploziva i pokušali da je raznesu, ali se ona nije srušila. Pokušavali su mnogo puta, nisu imali pojma

zašto je tako otporna. Imala je čelične šipke, ili tako nešto, unutar zidova, i jednostavno nisu mogli da je unište. Morali su da se vrate sutradan, i te noći je izbila velika svađa oko toga treba li ih sprečiti. Zato što vojnicima to zapravo nije bilo tako važno, ljudi iz kibuca su mogli da ih odvrate od toga. Ali na kraju su je vojnici ipak razneli. Majka mi je pričala da je kupola iznenada poletela u nebo poput padobrana - rekla je da je to zbilja sablasno izgledalo.“

„Kako su tvoji roditelji glasali?“

„Oboje su bili za to da se džamija dignu u vazduh. Inače će, rekli su, Arapi koji su tu živeli i dalje biti vezani za to mesto i razmišljati o svojoj džamiji.“

„Sjajno“, reče Ami.

„Bili su u nedoumici, nisu znali kako da je reše. Nisu znali šta da misle. Pre četrdeset osme zalagali su se za jednu državu, znaš, u kojoj će Arapi i Jevreji živeti zajedno. Ali posle četrdeset osme politika se promenila. *'Ki lanu lanu eretz zof'* „, zapevala sam. *Jer je naša, naša, ova zemlja.* „Bili su stvarno ushićeni, znaš? Bili su ushićeni zbog ovog malog komada zemlje usred kojeg je stajala džamija. Moj otac je stalno govorio: 'Konačno, naš teren, jevrejska vlada, jevrejska policija, više nismo prezrena manjina, konačno živimo na mestu gde ne moramo da brinemo hoće li na vlast doći nacisti i hoćemo li moći da studiramo.' To se dogodilo njemu, znaš. Nije mogao da se upiše na univerzitet zbog kvote. Pa, sad nas niko ne može sprečiti da se upišemo na univerzitet, jer imamo sopstvene univerzitete. Mi sami odlučujemo. Sad imamo sopstveni kutak sveta. Stalno je ponavljao kako je to ostvarenje sna.

Trebalo je da ih vidiš praznikom, naročito na zemljoradnički praznik kao što je Bikurim, kako je to izgledalo, kakvo oduševljenje. I koliko su radili. Ubijali su se od rada, uopšte nisu prestajali. Moraš biti strahovito ubeđen u to što radiš da bi dobrovoljno toliko radio. Naravno, neki, poput mojih roditelja, preživeli su depresiju u Kanadi i Sjedinjenim Državama, tako da su već bili navikli na oskudicu. Ali život je ovde bio još teži. Zaista su verovali da rade pravu stvar. Nešto novo, blistavo i važno. Da imaju misiju! U početku ovde nije bilo ničega sem nekoliko oronulih zgrada koje su Arapi ostavili za sobom i dvadesetak ari arapskih vinograda i, čini mi se, poneki maslinjak. Ali uspevali su da se snabdeju. Neko vreme morali su da idu do najbližeg grada po hleb, pedeset kilometara tamo i natrag. Ali zatim su nabavili kamion. Pa onda još jedan. A zatim i krave, pa piliće, mazgu, i doveli su stručnjaka da im objasni kako da navodnjavaju kibuc. Unajmili su Arape da im pomognu oko žetve i sagrađe nove zgrade - možeš li to da zamisliš? Vlada je odobrila da se

trideset Arapa vrati da pokupi duvan koji su ostavili u svojim kućama. To je sigurno bilo strašno čudno. Pa, izgubili su rat i kuće, ali mogli su da uzmu duvan. Pretpostavljam da ljudima u kibucu duvan nije bio potreban - pušenje je bilo protivno politici Hašomer hacaira... Ali šta je sa mnom? Šta je s mojim osećanjima? Potpuno su ista!“

„Vezanost za zemlju nije problem. Problem je kako se odnosiš prema toj vezanosti.“

„Prelazili smo preko ovog polja punog tamnocrvenih cvetova - kao da ništa drugo ne postoji, da ništa loše ne bi moglo postojati. Čak i ta visoka divlja trava me je opijala. Mislila sam da je ta trava nešto najlepše na svetu. Još uvek to mislim. Volela sam da budem bliska s drugom decom, naročito s Dalijom. Sviđalo mi se što je sve tako čisto i uredno, i to što su nas podsticali da o svemu imamo svoje mišljenje. Mislila sam da je život u kibucu *kul*, bilo mi je iskreno drago što sam deo svega toga, čak i kao dete. Volela sam čistu, ispeglanu odeću i izlaženje iz kuće noću u pidžami, što su nam ponekad dozvoljavali. Volela sam da po podne viđam roditelje. A dobij ali smo i divan čokoladni jogurt, kakav posle toga više nigde nisam videla.“

Odjednom pozeleh da odem. „Mislim da bih radije umrla nego da večeram u toj zajedničkoj trpezariji i smešim se svima“, rekoh. „Mislim da ću se onesvestiti ako vidim one plastične sudove, svetlozelene i boje mesa. Hajde da pobeegnemo.“

„Dobra ideja. Ali moramo se nekome javiti.“

„Ti im reci, molim te, Ami. Pronađi nekog i izmisli neki izgovor. Čekaću u autu.“

Sedela sam u kolima i čekala Amija. Sećala sam se dana kada smo napustili kibuc. Majka mi je rekla da odlazimo tek noć uoči polaska, a Majki mi je poklonio svetlucavi beli pojas, koji je pronašao bogzna gde, kao poklon za rastanak. Međutim, nisu mi dozvolili da ga ponesem. Majka mi je rekla da ga ostavim na jastuku.

Ami se vratio, koračajući ka meni u farmerkama i teksas jakni. Nasmejala sam se njegovom hodu, osobenom koraku Izraelaca: odlučnom i odsečnom, i istovremeno savršeno opuštenom. „Bili su razočarani“, reče on. „Razočarani i ožalošćeni.“

„Šta si im rekao?“

„Istinu.“

„Da mrzim njihovo posuđe?“

„Da si previše osećajna.“

Dok smo odlazili rekoh: „Možeš li da zamisliš odlazak odavde u Kanadu? Kanada mi je izgledala tako beskonačno siva, nigde ničeg sem betona, sivog neba i snega, i još snega. Čak su mi i leta izgledala siva. Ne mogu ti opisati koliko mi je nedostajala lepota ovog mesta. To, i pesme. Tako divne pesme - da li ih pantiš? *'Bepundak katan...'* „

Ami i ja zajedno zapevasmo. Dugo smo pevali, jednu pesmu za drugom. Neverovatno je kako smo se setili reči svih tih pesama, i kako smo se uzajamno dopunjavali kada bi jedno od nas dvoje zaboravilo neki deo. Neke pesme su bile vedre, neke setne, a neke su bile čisti cionistički kič. One kičerajske pevali smo što glasnije, naglašavajući pionirsku melodramsku poruku, iako je to ponekad delovalo okrutno, naročito u pesmama o palim vojnicima i uplakanim majkama. Nikad ranije nisam osećala takvu bliskost s nekim.

„Hajde da dođemo ovamo ponovo, da se prošetamo“, rekoh. „Morala sam najpre ovo da pregrmim. Sledeći put ćemo ići na sever i zabavljati se. Ništa osim zabave nećemo imati u planu.“

„Kako to da su tvoji roditelji otišli?“

„O, ne znam. Moj otac se posvađao s nekim ljudima, a majka je želela lagodniji život.“

„Jesi li gladna?“

„Znaš odgovor.“

„Blizu Kinereta ima jedan sjajan restoran.“

„Volim da putujem s tobom.“

„Možemo da obiđemo neka mesta koja još nisi videla.“

„Volela bih to. Mada ne Masadu, ne znam zašto. Ne volim da idem tamo kuda svi idu. Masada, Masada, koga je briga?“

„Dobro, Lili, nećemo u Masadu. Možemo i avionom u Pariz ili London, ako želiš. Možemo da odemo tamo na nekoliko dana dok si na raspustu, avionom se brzo stiže.“

„Stalno zaboravljam da se zabavljam s milionerom.“

„Ne baš.“

„Ipak, moraću malo i da učim za ispite.“

„Ne želim nikad da te izgubim. Ne mogu da zamislim šta bi bilo da te nisam sreo“, reče.

„Govoriš nešto što muškarci obično ne govore.“

„Jesi li ti stručnjak za to?“

„Izraelci svakako ne govore takvo šta.“

„Suviše smo mačo?“

„Da.“

„Pokušaću to da upamtim.“

Glagol „imati“ u hebrejskom ne postoji. Umesto da kažete „imam“, govorite „u mene je“ (*yesh li*). Ili „ovo je moje“ (*zen sheli*).

Zanimljivo je kako Biblija rešava taj nedostatak, jer se na prvi pogled čini da je tema čitave Biblije imati i nemati. Od samog početka Adam i Eva imali su baštu po kojoj su se šetali. A posle je više nisu imali.

Ali, kad pogledate u tekst, s nevericom shvatate da se u njemu uopšte ne pominje tako mnogo da je neko nešto imao. Zapravo, konkretne reči *yesh li* (imam) ili *yesh lanu* (imamo) javljaju se u čitavoj Bibliji svega sedam ili osam puta. Najčuvenije *yesh li* nalazi se u Knjizi postanja, u priči o Jakovljevom pomirenju s bratom Isavom. Jakov je prevarom preoteo Isavu naslede ali se, dvadeset godina kasnije, kaje. Odlučio je da ponudi Isavu dvesta koza s dvadeset jaraca, dvesta ovaca s dvadeset ovnova, trideset kamila dojljica s kamiladima, četrdeset krava i deset bikova i trideset magaraca. Nada se da će time umiriti brata i sprečiti Isava da ga ubije zbog onoga što je učinio.

Isav izlazi pred njega s četiri stotine ljudi. Ili ne veruje Jakovu i poveo je ljude radi bezbednosti, ili zbilja želi osvetu. Najverovatnije je u pitanju prvi razlog, jer čim vidi Jakova (koji se brzo pokloni do zemlje sedam puta), zagrlji ga i obojica se rasplaču. Jakov mu nudi sve što mu je doneo.

Ali Isav dirljivo odgovara: „Ima, brate, u mene dosta. Neka tebi što je tvoje.“ *Yesh li rav, ahi, yeheyeh la-kha asher le-kha.*

Kineret je hebrejsko ime za Galilejsko more, gde je Isus hodao po vodi, i

gde se Petar uplašio i počeo da tone. Kad stojite na obali Galilejskog mora, jasno vam je zašto je ono povezano s čudima i verom u nevidljivo.

Shvatate takođe i šta je nadahnulo čuvenu hebrejsku pesmu pesnika Rahela (1890-1931), i stihove: „O, Kinerete moj, jesi li stvaran, ili samo san?“ (Prisvojna zamenica ne označava uvek posedovanje.)

Reč *shmira* znači „čuvati stražu“ ili „stražariti“. Ta reč se često čuje u Izraelu, jer gde god da krenete, *shomer* (čuvar) drži *shmiru* (stražu). Hašomer hacair, marksističkocionistički omladinski pokret kojem su pripadali moji roditelji, znači „mlada straža“.

Ova reč znači takođe i „čuvati“, i u tom smislu se najčešće koristi u Bibliji: čuvati božje zakone, čuvati pravdu, čuvati red, čuvati sve na svome mestu. „Gospod će te sačuvati od svakog zla, sačuvaće dušu tvoju Gospod. Gospod će čuvati ulazak tvoj i izlazak tvoj, odsad i doveka.“

Moja kćerka i Kejs su otišli. Vratili su se u Belgiju da plešu, sviraju i uživaju u svojoj mladosti i ljubavi.

Ami nije mogao da ostane sa mnom u Jerusalimu sledeće nedelje: morao je da ide na posao. Ja sam se vratila u dom jer su mi sve stvari bile tamo i zato što nisam htela da budem sama u Frojdovom stanu, mada mi je odatle bilo bliže da idem na predavanja nego iz studentskog doma.

U početku nisam mogla da se snađem: sad, kad sam bila s Amijem, osećala sam se otuđeno od studentskog života. Amerikanci su bili previše veseli, Rusi previše sumorni, a Izraelci previše ozbiljni. Samo mojih troje prijatelja Evropljana, iz Nemačke i Švedske, kao da su još pripadali životu koji sam upravo započela. Pitala sam se da li se moj život zaista promenio, ili se osećam otuđeno samo zato što mi nedostaje Ami.

U to vreme se Hebrejski univerzitet nalazio u zapadnom jerusalimu, dok su se domovi i neke starije univerzitetske zgrade nalazile u Maunt Skopusu u istočnom Jerusalimu. Sa svog prozora imala sam divan pogled na istočni Jerusalim, a zlatna Kupola na kamenu blistala je u daljini.

Domovi u Maunt Skopusu bili su novi i veoma lepi, ali su bili odsečeni od grada i prilično pusti, naročito uveče. Nije bilo mesta za izlazak, čak ni za

šetnju, a osim kad se davao neki film, svi su uglavnom ostajali u sobama. Neki filmovi su se uvek iznova prikazivali jer ih je bilo malo, ali smo se toliko dosađivali da smo filmove *Il Conformista* i *Paklena pomorandža* gledali po nekoliko puta. Bilo mi je drago što imam predavanja u zapadnom Jerusalimu. Tamo je univerzitetski prostor bio veći i lepši, izgledao je kao stvoren za druženje i izlaske.

Nisam videla Nadu više od dve nedelje i kad sam ušla u sobu skočila je sa stolice, pogledala me sa strahom u očima i brzo se vratila svojim knjigama.

„Ja sam. Jesam li te prepala?“

„Ne, sve je u redu“, reče ona.

„Nema loših vesti od kuće?“ Nađina porodica u Sovjetskom Savezu čekala je dozvolu da joj se pridruži u Izraelu. „Ne, ne, sve je u redu.“

Ali kad smo pošle na spavanje i ugasile svetio, ona odjednom reče: „Moram nešto da ti kažem.“

Ponovo sam upalila svetio. „Naravno, reci šta je bilo?“

„Uradila sam nešto grozno.“

„Sigurno nije tako strašno.“

„Jeste. Neki ljudi su dolazili i raspitivali se za tebe.“

„Znam. Izvini, jesu li te uplašili? To je bila samo rutinska provera, znaš. Moj dečko radi u vojsci, proveravali su zbog bezbednosti. To se ovde stalno radi.“

Umesto da odahne, Nađa pritrča mom krevetu i kleknu na pod, bleđa i razrogačenih očiju. Da nisam čitala ruske romane, prepala bih se. „Rekla sam im da si bila na demonstracijama“, drhteći reče ona. „Možeš li mi oprostiti?“

Prasnula sam u smeh. „Nađa, ustani. Nije ovo Sovjetski Savez, ludo. Ovde smo svi na istoj strani. Nikoga nije briga jesam li bila na demonstracijama ili nisam. Samo žele da znaju umem li da čuvam tajne. Nisi uradila ništa strašno. Hajdemo u kuhinju da popijemo čaj.“

Kuhinja je bila jarko osvetljena i mirisala je na krompirpire. Sele smo i sačekale da voda u *finjanu* provri. Nađa je u svojoj dugoj flannelskoj spavaćici ličila na junakinju nekog gotskog romana, i još je bila usplahirena. „Ovo nije Sovjetski Savez“, ponovila sam. „Dobro si postupila. Najgore što se moglo desiti bilo je da zaključe da sam nepouzdana. To je sve. Nisam bila ni u kakvoj opasnosti, kao ni ti, ovde smo svi bezbedni. To je naša vojska, znaš. Ona nas

štiti.“

„Ipak, nije trebalo to da kažem. Izgledali su tako ozbiljno kada sam to rekla - zapisali su to i z gledali se. Bila sam sigurna da si u nevolji.“

„Trebalo je da ti kažem da će doći, ali ni sama nisam znala.“

„Dakle, još smo prijateljice?“

„Naravno.“

„Svima kod kuće sam pisala o tebi. Ti si mi najbolja prijateljica, uvek si tako dobra prema meni. Zato bi bilo neoprostivo da te izdam. Ali oni su navaljivali. A ja sam se plašila. Učinilo mi se da treba to da im kažem, ali sam se posle pokajala.“

„Pa, sve je u redu. Moj dečko obavlja veoma poverljiv posao. Radi se o nečemu što niko ne sme da zna, čak ni ja. Želeli su da se uvere da sam pouzdana, to je sve.“

„Radi li u Ministarstvu spoljnih poslova?“

„Ne, on je islednik. Saznaje mnoge tajne od svojih zatvorenika.“

Izgledala je užasnuto i odmah sam shvatila da nije trebalo da joj to kažem. „Ne možeš se zbližiti s takvim čovekom! Ne smeš!“, reče ona.

„Pa, u pravu si. Islednici nisu baš najbolji ljudi. Ali on zapravo radi samo s decom“, dodadoh. „I veoma je nežan prema njima.“

Delovala je umireno. „Da, znala sam da se ti nikad ne bi viđala s takvim čovekom.“

„Nadam se da će svi uspeti da se izvuku, Nađa. Tvoja porodica.“

Ona uzdahnu. „Tamo niko nije srećan“, reče ona, a ja nisam znala da li joj nedostaje Rusija ili brine da će se njena rodbina razočarati Izraelom, čak i ako dobiju dozvolu da dođu.

Poslala sam Meri Džo pismo sledeće sadržine:

„Draga Meri Džo, molim te izvini što pišem u žurbi. Želim da te pitam imaš li novu Ibrahimovu adresu. Volela bih da ga vidim. Nadam se da si dobro, Lili“

Rano jutrom, u petak, otišla sam u Tel Aviv noseći gomilu knjiga i beležaka; već sam zaostajala s učenjem.

Sedela sam za Amijevim pisaćim stolom i zapisivala ideje za lingvističku analizu odlomka iz *Alise u zemlji čuda*, kada Ami iznenada ulete u kuću. Bio je tako besan da sam pomislila kako će dograbiti stolicu i tresnuti je o zid. Umesto toga je uzeo svoju baštovansku opremu, izašao u baštu i počeo da čupa korov.

.Kad je neko u vašoj blizini besan morate biti obazrivi, zbog te obazrivosti postajete ranjivi, a zbog ranjivosti besni. Ali kad ste zaljubljeni, nije tako. Kad ste zaljubljeni, niste besni. Samo se osećate loše zbog svog voljenog, i pitate se šta mu je.

Ami je sat vremena proveo u bašti. Potom je ušao u kuću, napravio sebi kafu, smotao džoint i popušio ga uz kafu.

„Šta se desilo?“

„Hajde da se provozamo“, reče on. „Dobro.“

Napunio je metalni termos vodom i krenuli smo na jug, ka pustinji. Dok smo odmicali, blago valovite dine postepeno su ustupale mesto kraterima i brazdama, pejzažu nalik Mesečevom, koji se prigušeno presijavao, kao da ga iznutra osvetljava neka nevidljiva vatra.

Izgubila sam osećaj za vreme i nisam primetila da je Ami skrenuo s glavnog puta sve dok nisam shvatila da se ispred nas drum završava. Završavao se bez ikakvog upozorenja, usred bakarnocrvenih brežuljaka koji su se dizali iz zemlje poput bizarnih modernih skulptura što se međusobno nadmeću da privuku pažnju.

Izašli smo iz auta i napili se vode iz termosasa. Ovde je bilo mnogo toplije nego u Tel Avivu. „Put koji ne vodi nikuda“, rekoh. „Bukvalno.“

„O, ovaj put vodi nekud, i te kako“, reče Ami. „U neki nevidljivi grad?“

„Nevidljiv je odavde, svakako.“

„Pretpostavljam da se tamo ide pešice.“

„Ne, obično se ide džipom. Hajde da sednemo.“ Popeo se na jedan brežuljak, pružio mi ruku i pomogao i meni da se popnem. Seli smo jedno do drugog, kao kralj i kraljica dvorca. Ili pustinje.

„Kao da smo na Jupiteru“, rekoh.

„Kao da smo u drugoj galaksiji.“

„Da, u ovoj ogromnoj pustinji čovek se oseća sićušno.“

„Gde smo tačno?“

„Negde između Egipta i Jordana.“

„'Ozimandijas ja sam, kralj nad kraljevima. Gledajte dela moja i strepite pred njima!“

„Volim tu pesmu.“

„Svakako odgovara ovom pejzažu. Dakle, jesi li već dolazio ovamo?“

„Dok sam služio vojsku bili smo ovde ulogoreni.“

„Lep pogled.“

„Da, odgovarao je doživljaju. Izvini, Lili. Izvini što te uvlačim u sve ovo.“

„Izvini što me uvlačiš u šta? Svoje raspoloženje? Svoj posao? Pustinju?“

„Ne u pustinju.“

„Volim da znam šta se dešava.“

„Pa, ti si u ovoj zemlji izuzetak.“

„Šta se desilo?“

„O, zapravo ništa, Lili. Ništa novo, ništa neobično, jednostavno me to ponekad stigne.“

„Zašto si bio tako besan?“, pitala sam.

„Još sam besan.“

„Sada se to ne vidi.“

„Zato što sad osećam i nešto drugo. Pre toga je bio samo bes.“

„Šta drugo?“

„Tebe. To što sam tu s tobom.“

„Šta se to desilo?“

„Suviše je komplikovano za priču.“

„Reci mi. Hoću da znam. Osim ako...“

„Ne, nije to.“

„Onda mi reci.“

Nije odgovorio. Lice mu se smračilo i izgledao je kao sasvim drugačiji čovek: hladan i bezosećajan. Kao da je od kamena. Plašila sam se da progovorim, plašila sam se njega. Video je kako ga gledam i nasmešio se.

„Opet si me preplašio“, reko.

„Da, vidim. Izvini, Lili. Izvini.“ Nasmejao se.

„Zašto se smeješ?“

„Setio sam se nečega. Prvog dana obuke, momak kojega su izgrdili rekao je: 'Izvini.' Tip koji je držao obuku ga pita: 'Šta sam ti ja, tetka?' I svi počesmo histerično da se smejemo. Jednostavno nismo mogli da prestanemo. Što se oficir više ljutio, mi smo se više smejali. Ne znam zašto sam se toga setio.“

„Jesi li imao problema zato što si se smejao?“

„Ne sećam se“, slaga on.

„Šta se desilo danas na poslu?“

„Jedini način da preživim na svom poslu jeste da uspostavim nekakvu vlast nad situacijom. Kad je ta vlast ugrožena, razbesnim se.“

„Kakvu vlast?“

„Komplikovano je“, ponovi on.

„Želim da znam.“

„Dobro. U redu.“ On začuta. „Ja sam na platnom spisku vojske“, kazao je. „Tehnički, radim u vojsci, ali zapravo nije tako.“

„Mislila sam da radiš u zatvoru.“

„Da, ali to nije vojni zatvor. Počeo sam da radim kao vojni islednik. Ali glavne istrage vrši *Šin bet*, a oni su želeli da radim za njih. Pokušali su da me vrbuju, ali ja sam odbio - nisam želeo da radim za njih. Međutim, na kraju su me ipak prebacili tamo. Tako sada radim u jednom njihovom zatvoru, mada zvanično ne radim za njih. A to mi daje izvesnu prednost. Nekako sam, u svemu tome, uspeo da uspostavim nekakvu kontrolu. Zato što sam im potreban. Ostali islednici samo povremeno postižu uspehe i zato su im informacije nepouzidane i nepotpune. Ja sam im potreban za važne i teške slučajeve. A pošto sam im potreban, i zato što sam uspešan, uspeo sam ponešto da postignem. Kao, na primer, da imam sopstvenu prostoriju za ispitivanje. Zatvorenik obično sve vreme ostaje u toj sobi. Tu ima krevet na kojem noću može da spava tako da, umesto da se vraća u svoju ćeliju, ostaje u sobi, a i ja ostajem tu. I ja spavam s njim. Naravno, ja sam jedini koji tako radi. Ostali dolaze, obavljaju svoj posao i odlaze. Imaju mnogo različitih zatvorenika. Ne razlikuju ih međusobno, rade kao na traci. Ne možeš da zamisliš šta se tamo dešava, Lili. Ponekad se pitam da li uopšte znaju zašto su tu. Mislim, islednici.

U svakom slučaju, kad zatvorenik stigne do mene obično je već u lošem stanju, zbog hapšenja i pritvora... Ne znam, možda ne bi trebalo sve ovo da ti pričam.“

„Ne, želim da znam.“

„Pa, hapšenje je obično nasilno. Nekad manje, nekad više, to se ne može predvideti. Tako da je zatvorenik obično već u lošem stanju. Ali kada nakon toga još dođe i ispitivanje, to je stvarno beznačajno. Rekao sam im da ne mogu da radim s istim zatvorenikom zajedno s drugim islednicima. Moram da budem zatvorenikov prvi i jedini islednik. I oni su se složili. Zato se moji zatvorenici odvajaju, i ja radim s njima do kraja.

Svi znaju da niko ne sme da takne moje zatvorenike. Svi to znaju. Trpim sve ostalo, sve to bezumlje. Ali to je jedino pravilo kojeg se pridržavam. Ponekad me pozovu radi velikih, hitnih slučajeva, mada ljudi koji me pozivaju imaju sopstvene islednike. To nije uobičajeni način rada, ali ja imam određenu reputaciju i zato me traže. Prvi put kad su to uradili nisam mogao da verujem da su tražili mene, uzimajući u obzir to ko su mi prijatelji i kako živim. Ali nisu obraćali pažnju na to, nije im bilo važno šta radim u slobodno vreme.

Isto je bilo i tamo. Od početka sam im rekao da odbijam da budem poslednji u nizu. Odbio sam da budem onaj koga će pozvati kada niko drugi ne uspe. Moram da budem sa zatvorenikom od samog početka. U početku su navaljivali da preuzmem neke slučajeve koje su oni upropastili, ali ja to nisam hteo. Izmišljao sam razne izgovore. Izvlačio sam se. Na kraju su shvatili.

Međutim, u tom poslu ima i neuračunljivih ljudi. Vrlo sjebanih i neuračunljivih ljudi. A tu su i birokratske zavrzlake. Uobičajene stvari, papiri se gube ili zaturaju. Ove nedelje sam radio na jednom lakom slučaju s finim, pametnim, zanimljivim čovekom. Smatrali su ga teškim slučajem, zato što je aktivan, ali zapravo je bilo lako. Nisam morao da provedem više od nekoliko sati s njim. Mogao je da bira hoće li ostati u prostoriji ili se vratiti u svoju ćeliju. Odabrao je da se vrati u ćeliju, tamo je imao prijatelje, nije želeo da bude sam. A ja sam lepo napredovao. Bio sam na samom kraju - bio sam sasvim siguran u to. Bio sam siguran da sam blizu kraja. Poslednji put sam ga video u četvrtak ujutru, a onda sam došao kući. Nije bilo nikakve potrebe da se duže zadržavam. Danas sam otišao tamo očekujući da održim poslednji sastanak s njim.“

Zastao je. „Situacija se sada naglo pogoršava. Već godinama gledam kako sve propada. Bilo je loše od samog početka, ali sada je još gore. Ljudi na vrhu

postaju očajni, sve je više zatvorenika, smešno je koliko ih ima, i sve je veći pritisak da se informacije dobiju brže, paranoja i panika rastu. Vidim kuda to vodi. Ne može tako ostati, jednoga dana će brana pući. Ali oni misle da će izdržati. Misle da je rešenje u sve većoj histeriji, da sve treba pojačati, unajmiti više straže, više islednika, više istražnih zatvora, da treba biti grub sa zatvorenicima, da im treba što više zagorčati boravak u zatvoru, ako je to moguće. Sve to liči na rusku nadrealističku dramu, osim što je stvarno. A čini se da niko u ovoj zemlji nije svestan šta se dešava. Ne žele da znaju, ili znaju ali se prave da ne znaju, a i oni koji donose odluke kao da ne znaju šta rade. Ili je možda ovo to što žele, možda ih to uzbuđuje. Moć, nasilje, pobeda. Možda zaista misle da će tako dobiti ono što žele, šta god to bilo. Mada mi se često čini kao da niko ne zapoveda. Ponekad imam osećaj da ovde vlada potpuna anarhija, da svi izdaju različita naređenja, da jedna ruka ne zna šta radi druga, da stalno dobijamo protivrečne naredbe, nemojte ovo, nemojte ono, izbegavajte glavu, izbegavajte genitalije. Jedna drugoj skaču u usta, poput glasova u mračnoj pećini. Kad bi znala šta se dešava, Lili, kad bi to znala, ne bi verovala. Niko ne bi mogao da izmisli takvu farsu, ma koliko se trudio.

Zbog svega toga, teško je kontrolisati šta se dešava. Kad je više ljudi angažovano, više ljudi izdaje i prima naređenja, zbrka je sve veća, svaki dan neka nova *fashla*. Dvojica novih ljudi dokopali su se mog čoveka i gurnuli mu glavu u govna. Naterali su ga i da popije neki bučkuriš - bog zna šta? - tako da je počeo da povraća i dobio dijareju. Zatim su mu nabili lice u izmet i bljuvotinu. Siguran sam da su se za sve to vreme smejali.“

Kad je začutao, postala sam svesna tišine oko nas. Zvučna praznina, kao u svemiru. Obično se uvek nešto čuje, makar u daljini; retko kada vlada potpuna tišina. „Ovde je tako tiho“, rekoh.

„Da.“

„Misliš li da ima zmija?“

„Da, tu i tamo, ali mislim da nećemo naleteti na njih.“

„Kako to podnosiš, Ami? Hoću da kažem, čak i ako to nije tvoj zatvorenik, kako podnosiš to u svojoj blizini?“

„To što nešto ne vidiš ne znači da se ne dešava.“

„Mogao bi da se suprotstaviš.“

„To ne bi ništa pomoglo. Tako smo odlučili. Odlučili smo da je mučenje u redu, da je pritvor u redu, rat sve opravdava. Radimo to da bismo preživeli, da

ne bismo ponovili sopstvenu istoriju.“

„Šta ćeš učiniti? U vezi sa svojim zatvorenikom?“

„Ne mogu ništa.“

„Jesi li ga video?“

„Da, proveo sam prepodne s njim. Igrali smo *shesh-besh*. Doručkovali smo i pili kafu i igrali *shesh-besh*. Obojica smo ćutali.“

„Hoće li ga osloboditi?“

„Ne, odležaće najmanje deset godina, verovatno i više.“

„Šta je uradio?“

„Učestvovao je u nečemu.“

„Hoćeš li ga opet videti?“

„Verovatno, ali više ga ne ispitujem. Probaće da me nagovore da nastavim, a ja neću odbiti da ga vidim, ako me za to plaćaju. Ako hoće da me plate da igram *shesh-besh*, neću se buniti.“

„Ali, ako ne uspeš, hoće li ga prepustiti nekom drugom?“

„Već mi je dosta rekao. Mislim da će biti zadovoljni. Reći ću im da je, po mom mišljenju, to kraj. Obično mi veruju.“

„Kako to da te još uvek drže kada imaš takav stav?“

„Ja sam im najbolji islednik, Lili. Užasno se plaše da me ne izgube. Potreban sam im. A ne umeju da podražavaju to što radim. Ja svoj metod ne mogu preneti drugim islednicima. Stalno traže da obučim druge, ali ne mogu. Jer ja improvizujem. Zato što je svako drugačiji, i nikad ne radim dvaput isto. Ne znaju kako to radim, a ne znam ni ja.“

„Ko bolje igra *shesh-besh*?“

„Prilično smo izjednačeni.“

„Šta se dešava s informacijama koje dobiješ?“

„Time se ne bavim.“

„Ali jesu li korisne? Da li spašavaju živote?“

„Da, tu i tamo, ali nije u tome stvar. Stvar je u tome da se dođe do suštine problema. Čini se da to niko ne vidi. To što rade je bespredmetno, sasvim bespredmetno. Kao kad su mudraci iz Helma sitom zahvatali vodu. Mudraci iz Helma su geniji u poređenju s ljudima što izmišljaju strategije pomoću kojih rešavamo probleme za koje čak i ne verujemo da postoje. Kako da postigneš

da te ljudi manje mrze, da budu manje nasilni prema tebi? Tako što ćeš ih tući, unesrećiti, pretvoriti im život u pakao, da, to bi trebalo da uspe. Šta oni misle? Šta je u njihovim glavama? Zar stvarno veruju da mogu toliko zaplašiti ljude da prestanu da postoje? Da ih mogu do te mere obeshrabriti da odustanu? To se neće dogoditi. Tako će samo stvoriti više besa, više mržnje. Šta bi moglo biti očiglednije? Znaš, Lili, za sve ove godine koliko radim kao islednik nijedan me zatvorenik nikad nije napao. Nikad. Ne mogu da radim s vezanim zatvorenicima i uvek smo sami, nas dvojica, mada imam dugme kojim mogu da pozovem nekoga, za svaki slučaj. Naoružan sam, ali zatvorenici to ne znaju. A za sve vreme dok ovo radim, čak i s vrlo agresivnim zatvorenicima koji su zaista izgubili živce, niko nijednom nije pokušao da me napadne. Najgore što mi se dogodilo bilo je da me pijunu, ali i to se uvek dešavalo u početku, nikada nakon što bismo proveli izvesno vreme zajedno. A ponekad se čak kasnije izvine. U svakom slučaju, ne želim da razmišljam o tome. Korišćenje informacija je sasvim drugi resor. To nema nikakve veze sa mnom. Ja sam na samom dnu.“

„Meni ne zvuči kao da si na dnu.“

„Potreban sam im, ali sam na dnu, gde i želim da budem. Ne donosim nikakve odluke, samo vršim ispitivanje i tu se moj posao završava.“

„Zašto onda to radiš, ako te to tako malo zanima?“

„Rekao sam ti, Lili, na pitanja koja počinju sa zašto nema jednostavnih odgovora.“

„Da li to radiš zato da im oni ne bi radili nešto gore?“

„Svi smo mi isti, Lili. Ne zavaravaj se, nemoj me smatrati herojem. Cela ta situacija je suštinski izopačena i od toga se ne može pobeći. Koristim ljudske slabosti i manipulišem ljudima da bi mi rekli nešto što ne žele da kažu. Manipulišem da bih ih naveo da izdaju ono u šta veruju, da izdaju svoje prijatelje. Protivnik sam nasilja, ono je zlo i neće im doneti to što žele. Samo će pogoršati stvari. Ali ne možeš da zamisliš koliko su oni očajni. A ja sam deo onoga zbog čega su očajni, ma kako gledala na to.“

„To nije sasvim isto. Od zla uvek ima i gore.“

„To je najgora zamka u koju možeš upasti. Stalno to viđam kod drugih. Čak i oni koji nemaju ni trunku savesti upadaju u tu zamku. Stalno pričaju: 'Pa, bar ne radim ovo, bar ne radim ono. Nikad ne bih otišao tako daleko. Nikad ne bih uradio ono što su radili u Siriji, ovo nije ništa u poređenju s onim što su naši

prošli u Egiptu. Ja sam dobar čovek. Dobar sam prema svojoj deci, dajem milostinju prošnjacima, a to dokazuje da sam i na poslu dobar čovek. Pa šta ako polomim poneku kost? Šta ako zaključavam ljude u ćelije za mučenje i uvrćem im muda i pišam im u hranu i udaram ih po glavi i ponižavam ih na sve moguće načine? Bar im ne čupam nokte...' To potpuno uništava ljude, takav način razmišljanja. To je najgore što čovek može da uradi.“

„Ali ti jesi dobar čovek.“

„Ljudi nisu ni dobri ni loši. Oni samo rade dobre ili loše stvari. Možeš se nadati samo da ćeš umeti da razlikuješ to dvoje.“

„Pa prestani onda, Ami.“

Nije mi odgovorio. Začutao je. Dugo smo ostali tamo, i konačno je putem naišao otvoreni džip, jedan od onih kakve smo imali u kibucu i u kojima sam volela da se vozim, sedeći u očevom krilu. U njemu su bila dva oficira, koji iskočiše napolje kada su nas ugledali: bili su napeti, uznemireni i sumnjičavi. Ami im je prišao i popričao s njima, i sigurno ih umirio, jer nam nisu tražili dokumenta. Samo su nam rekli da odemo. Ušli smo u Amijev auto, okrenuli se i vratili putem.

Odvezli smo se u Arad i napunili rezervoar pre nego što se pumpa zatvori za vikend. Divlje litice, klisure i provalije oko nas prosto su se nadimale, kao da se spremaju da preuzmu svet u svoje ruke. Usred takve geološke drame bilo je nemoguće zadržati iluziju o smisaonom postojanju. Njihove neverovatne strmine postavljale su suštinska pitanja: šta radimo ovde, odakle dolazimo i zašto. Zapitala sam se da li se ljudi koji ovde žive naviknu na život bez odgovora.

„Moj otac je oduvek želeo da živi ovde“, rekoh.

„Da, priroda je neverovatna.“

„Ali ne zbog toga. To mu nije bilo važno. Bio je srećan bilo gde samo da je u Izraelu. Međutim, ovde mu se sviđao vazduh. Voleo je što je tako čist.“

„Zašto se nije preselio u Arad umesto u Kanadu?“

„Mislim da se naljutio na Izrael.“

„Naljutio se na Izrael?“

„Pa, to sam ja zaključila. Nikad nije pričao o tome, ali mislim da je konkurisao za posao u El Alu a da ga je dobio neko drugi, neko koga je on smatrao manje kvalifikovanim, ali ko je bio nečiji rođak. To ga je uvredilo.

Zato je otišao.“

„Toliko o cionizmu.“

„Uvek je žalio zbog toga. Kajao se, želeo je da se vrati. Ali, ko zna zašto, nikada se nije vratio. Hajde da jedemo, umirem od gladi.“

Večerali smo na kiosku gde su prodavali falafel, a zatim smo se odvezli do Mrtvog mora i uvukli u vreću za spavanje koju je Ami držao u autu. Ali ni on ni ja nismo mogli da spavamo. Ja nisam mogla da zaspim, a Ami je ostao budan da mi pravi društvo. Pred zoru smo spakovali vreću za spavanje i bosu pošli obalom Mrtvog mora. Kad je granulo sunce, seli smo na vlažni pesak i posmatrali kako ružičasti i purpurni velovi pokrivaju nebo. Zatim smo se odvezli kući.

Fashila je arapska reč koja znači doživeti neuspeh, izgubiti hrabrost, očajavati, razočarati se, ponašati se kukavički.

U hebrejskom slengu *fashla* označava zbrku, frku, neprijatnu, pogubnu ili ponižavajuću grešku. Može se koristiti za sitnice, kao kad zaboravite neki sastanak, ili pak za nešto krupno, kao što je Jomkipurski rat.¹⁸

Ćelija za mučenje je zatvorska ćelija dimenzija metar i po puta metar i po puta sedamdeset pet centimetara. U njoj čovek ne može da se uspravi niti da se protegne. Takve ćelije postoje u većini izraelskih zatvora: one služe za mučenje i u njima niko ne može dugo da izdrži - ljudi brzo počinju da lude i ne žele da se vrate u njih pošto jednom izađu.

Naziv za ovakvu ćeliju je *tzinok*, i potiče iz Knjige proroka Jeremije: „Gospod te postavi sveštenikom na mjesto Jodaja sveštenika da pazite u domu Gospodnjem na svakoga čoveka bezumna i koji se gradi prorok, da ih mećeš u *mehapeket* i *tzinok* [drevne sprave za mučenje].“

Shesh-besh je farsi/turski/arapski, a sada i hebrejski naziv za trik-trak.

Helm je stvaran grad u Poljskoj, južno od Lublina. U jevrejskom folkloru, međutim, Helm je grad budala. Mudraci iz Helma rade sulude stvari, kad pada

sneg nose gradskog telala na ramenima da svojim koracima ne kvari snežni pokrivač.

Nuklearni reaktor je *kur gar'ini*, od reči *kur*, peć, i *gar'in*, seme.

Ami me je podsetio da zapostavljam Brahu i kad sam joj se javila, pozvala nas je oboje na večeru. „Mislila sam da si nas zaboravila“, rekla je.

Dogovorili smo se za narednu sedmicu. Ami se vratio na posao, verovatno da se posveti zatvoreniku s kojim je igrao *shesh-besh*, a ja u Jerusalim. Krajem nedelje, u petak uveče, otišli smo kod Brahe na večeru.

Čim smo ušli, začusmo glasne jecaje iz Nogine sobe.

„Aj, aj“, jadikovala je Braha. „Uđite, deco, uđite. Možda mi vi možete pomoći, ne znam šta ću s njom. Zaključana je u sobi već dva sata.“

Braha nas povede u kuhinju i tiho nam ispriča celu priču. „Tebi smem da kažem“, reče ona Amiju. „I ti radiš u vojsci. A Lili mi je rođaka.“

Ispostavilo se da je Noga imala momka koji je živio u Haifi. Upravo je odslužio vojsku i studirao je tehniku na Univerzitetu u Haifi, što je i Noga želela. Uvek je dolazio po nju kad je bio na odsustvu. Ona bi se dovezla autobusom do jedne raskrsnice blizu njene baze, gde bi je on sačekao. Ali ovog puta, iz nekog nepoznatog razloga, odlučio je da dođe po nju u bazu. Izgleda da je smatrao da, pošto je sam odslužio vojsku, sme da zna gde se nalazi njena baza, mada su to područje smatrali osetljivim. A verovatno to nikome ne bi ni smetalo, možda bi je samo opomenuli, da on sa sobom nije povezo i jednog stopera, nekog australijskog hipika kojeg je pokupio usput. Dovezao se pravo do baze, s veselim nasmejanim hipikom u kolima, i rekao da je došao po Nogu.

Nogini nadređeni su poludeli. Prvo su je sat vremena ponižavali i pridikovali joj. Zatim su joj naredili da tri dana pere sudove. Ali, što je bilo najgore od svega, rekli su joj da zaboravi na svoju prijavu. Podnela je prijavu za posao u vojsci, u svojoj struci, kad odsluži vojni rok, i očajnički je želela da ga dobije.

Sada su joj rekli da to ne dolazi u obzir. Mada nije bila kriva za to što je njen dečko povezo nekoga sa sobom, odgovornost je bila i njena, jer mu je

otkrila lokaciju svoje baze.

Tako je sada izgubila priliku da radi posao koji je želela, bila je javno ponižena pranjem sudova i, povrh svega toga, strahovito se posvađala s dečkom, tako da sad čak i ne govore.

„Videću šta mogu da učinim“, reče Ami kad je Braha završila priču.

Braha je s nevericom zurila u njega. „Možeš nešto da učiniš?“, pitala je.

„Ne mogu vam obećati, ali pokušaću. Samo mi mora dati nekoliko informacija.“

Braha je izgledala kao da će se baciti Amiju pred noge. Umesto toga ga je zagrlila. Zatim priđe Noginim vratima. „Noga'le, Noga'le, imam nešto važno da ti kažem. Otvori vrata, molim te, otvori vrata.“

U početku Noga nije otvarala, ali ju je majka konačno ubedila da zaista ima dobre vesti.

„Ne mogu da obećam“, ponovi Ami, rekavši Nogi da će pokušati da joj pomogne, „ali učiniću sve što mogu. Ispričaj mi sve detalje. Možda nekog poznajem.“

Noga nije izgledala naročito oduševljeno, ali to je bilo samo zato što još nije bila spremna da očajanje zameni radošću. Još je bila ljuta na svog dečka, i istovremeno se plašila da će ga zauvek izgubiti. Primetila sam kako su joj ruke crvene i ogrubele, verovatno od pranja sudova.

Pre nego što smo seli za sto, Braha je uključila televizor da čuje vesti. „Da vidimo da li još postojimo“, rekla je. Izraelcima nikada ne dosadi da to kažu pre nego što počnu vesti.

Gledali smo vesti prvih dvadesetak minuta, a zatim smo se svi stisli oko stola u malenoj Brahinoj kuhinji. Ami i ja celoga dana nismo ništa jeli jer smo znali šta nas čeka, a ja sam morala da izbegavam njegov pogled kad je Braha počela da se izvinjava što nije imala vremena da spremi još nešto. I ovako je na stolu jedva bilo mesta za svu hranu, koju smo mogli jesti danima.

„Nije trebalo toliko da se trudite, Braha“, reče Ami.

„Ko će ako neću ja?“, odgovori Braha. „Ja sam joj ovde jedini rod i dužna sam njenim roditeljima da brinem o njoj. Šta tvoji roditelji kažu o tvom finom novom momku, Lili?“

„Još im nisam rekla.“

Braha se zbunila. „To nije tajna, zar ne?“, pomalo zabrinuto upita ona.

„Ne, samo im nisam pisala u poslednje vreme. Reći ću im u sledećem pismu.“

„Ja sam im već o svemu pričala!“, zadovoljno reče ona, kao da nas je lično ona upoznala. „Biće im drago. Tako divan dečko!“

„On nije dečko“, reče Noga. Nekako je čudno posmatrala Amija. „Sigurno imaš vrlo visok položaj u vojsci“, reče ona.

„Imam vrlo nizak položaj u vojsci. Ali poznajem dosta ljudi. Verovatno znam nekoga ko poznaje nekoga ko ti može pomoći.“

„Zaslužujem taj posao! Imala sam najviše ocene na testu.“

„Šta radiš u vojsci, ako smem da znam?“, upita Braha Amija.

„Radim kao islednik. Ispitujem palestinske zatvorenike.“

„Stvarno! Palestince...“ Izgledala je zbunjeno. Nije bila navikla na tu reč. „Dakle, radiš na teritorijama?“

„Da.“

„Ah, imaju sreće što su ovde u Izraelu, gde tako dobro postupamo s njima. Toga nigde drugde nema.“

„Ne postupamo dobro s njima. Uslovi u zatvoru su užasni, a ispitivanja sve više izmiču kontroli.“

Braha nemarno odmahnu rukom. „Ono što je ovde izvan kontrole, na drugim mestima je smešno.“

„Nije smešno, verujte mi. Niko se tome ne bi smejaio i niko se i ne smeje, a ponajmanje zatvorenici.“

„Pa šta očekuju? Ne treba da podmeću bombe. Onda ih niko ništa ne bi pitao.“

„Znate, mnogi od njih su uhapšeni zbog, recimo, posedovanja novina koje su savršeno legalne izvan teritorija.“

„Sigurna sam da nije samo to u pitanju“, ubeđeno reče Braha.

„Možemo li da pričamo o nečem drugom?“, upita Noga. „Da bar ovo malo vremena kad sam slobodna mogu da se odmorim od svih tih sranja?“

„Kakvo izražavanje za stolom“, popustljivo reče Braha. „Ne znam gde si to čula.“

„U vojsci, *eema*“, zadirivala ju je Noga, ne skidajući pogled s Amija. Zurila je u njega sve dok nismo otišli.

Dok smo se vraćali kući, rekoh: „Kako je moguće da ljudi ne znaju šta se dešava?“

„Ne žele da znaju. Zaista ne žele da znaju, i tako uspevaju da potisnu sve informacije koje nekako procure do njih. Osim toga, čak ni policiji nije dozvoljeno da ulazi u prostorije za istragu. Čak ni zatvorskim vlastima. Te odaje su zabranjene za sve, uključujući i vojsku, i manje-više zvučno izolovane. A ljudi koji tamo rade ne smeju ništa da pričaju - to je protivzakonito.“

„Ali zatvorenici... kada izađu...“

„Da, izraelski novinari prosto trče da objave njihove priče. Cela nacija napeto čeka na njih. Snimaju ih za večernje vesti. A sada“, počeo on da oponaša televizijskog spikera, „uživo iz našeg studija, Marvan Hasan detaljno opisuje mučenje koje je preživeo u specijalnom *Šabakovom* krilu jednog od najnovijih istražnih zatvora na okupiranim teritorijama.“

Nisam mogla da se ne nasmešim njegovoj imitaciji izraelskog stila najavljivanja vesti, s čudnom mešavinom osećajnosti i teatralnosti. „Zašto svi televizijski voditelji tako pričaju? Kao da se herojski drže pred opasnošću. To samo izaziva još veći strah zbog onoga što se dešava.“

„Heroizam je ovde deo kulture. Kako inače postići da ljudi žele da idu u vojsku?“

„Jesi li i ti želeo?“

„Pitanja u vezi s vojskom nisu dozvoljena u ovom autu.“

„A izvan ovog auta?“

„Takođe ni izvan ovog auta.“

„Pretpostavljam da se voditelji uvek trude da deluju ozbiljno, čak i u Kanadi. Ipak, to ovde zvuči drugačije. Možda to ima neke veze s jezikom. Tako je formalan. Prosto osećaš da tamo negde imaju stručnjake za izgovor koji proučavaju svaku reč, i bilo bi ravno nacionalnoj katastrofi kad bi napravili i najmanju grešku.“

„Ne tako davno, svi su tako govorili. Barem svi odrasli.“

„Da, hebrejski je u jednom pokolenju skočio od Henrija Džejmsa do Alena Ginsberga... Ali sigurno ima novinara koje sve to zanima. Mislim, imamo slobodnu štampu. Šta piše *Ha'olam Haze*h?“, pitala sam misleći na popularni tabloid usmeren protiv establišmenta. Njegov stvarni angažman bio

je politički (palestinska država, prekid prisvajanja teritorija, jednakost), ali su mamili čitaoce pričama o prostitutkama i striptizetama. *Šin bet* (koji su nazivali „oruđem mraka“) bio im je jedna od omiljenih tema.

„Da, oni objave poneki članak tu i tamo, ali niko ne obraća pažnju na to. Mučenje nije tema kojom su ljudi spremni da se bave. Jedva znaju i za hapšenja. Kako se ona vrše, i koliko često.“

„Zašto je Noga onako buljila u tebe?“, pitala sam.

„Stvarno? Nisam primetio“, reče on.

„Kako si mogao da ne primetiš?“

„Samo je zahvalna što sam joj ponudio pomoć.“

„Ne, to je zbog tebe. Harizmatičan si.“ Mislim da sam tada prvi put primetila da Ami nije običan. U njegovom izgledu, njegovom prisustvu i načinu govora nije bilo ničeg običnog.

„Sigurno ti se učinilo“, reče on, a ja sam prestala da pričam o tome, jer sam shvatila da on tako želi.

Hebrejski je imao dosta muke s rečju Palestinac. U početku, engleska reč Palestinac označavala je Jevreje koji žive u Palestini. Posle 1948, kada je „Palestina“ postala „Izrael“, „Jordan“ i „Egipat“, to značenje je, kako u engleskom tako i u hebrejskom, zastarelo.

Tragajući po svojim knjigama otkrila sam da ni Langenšajtov hebrejsko-nemački rečnik iz 1975, ni Larusovi hebrejsko-francuski rečnici iz 1976. i 1988, ni hebrejski rečnik *Jejl univerziti presa* iz 1989, ni Alkalajev hebrejsko-engleski rečnik iz 1963, ne sadrže reč Palestinac. Ni u Even-Šošanovom hebrejskom rečniku, objavljenom između 1966. i 1970, nema reči „Palestinac“, ali u dodatku iz 1983. postoji reč *palestinai*:

„Ovako sebe nazivaju Arapi rođeni u izraelskoj zemlji, ili oni koji su se u nju doselili u poslednjih nekoliko vekova, tvrdeći da imaju pravo na nezavisnost u izraelskoj državi.“

Danas, naravno, ne možete otvoriti nijedne hebrejske novine a da ne vidite reči „Palestinac“ i „palestinski“ na svakoj strani, mada se ne slažu svi u načinu pisanja. Jedne novine koriste strani način pisanja, bez slova *aleph*, druge hebrejski način bez slova *aleph*, a treće hebrejski ali zadržavaju *aleph*. A

novine koje pišu o verskim pravima u Izraelu mešaju sve to, upotrebljavajući nekoliko oblika reči na istoj strani i istovremeno odbijajući da je uopšte upotrebe, te umesto toga govore o „Arapima“ ili (da bi povezali današnje Palestince s raznim biblijskim neprijateljima) „Išmailćanima“, ili, ako su genocidno raspoloženi, „sinovima Amalekita“ (pleme za koje Gospod kaže Samuilu da ih zatre, i ljude i žene i decu i novorodenčad, pa čak i volove i ovce).

I na radiju su pomalo nedosledni. Kad na internetu slušam izraelski radio, obično čujem reč *palestini*, gde je početni suglasnik u skladu s hebrejskim izgovorom, ali povremeno se čuje i *phalestini*, prema arapskom izgovoru.

Reč koja takođe u hebrejskom stvara nevolje jeste reč „okupacija“. Okupacija je relativno noviji vojni pojam. Ne biste mogli reći da su Rimljani okupirali većinu zemalja koje danas čine Evropu: oni su ih jednostavno pokorili, prikupljali od njih porez, i to je bilo to.

Reč „okupacija“ podrazumeva da uzimate u obzir stanovništvo pokorene zemlje. Ona nagoveštava da postoji pojam nacionalne države, i da vi okupirate teritoriju koja u suštini pripada nekom drugom. U hebrejskom nema reči koja znači „okupirati“. Ili jeste negde, ili niste. Ili ste negde došli, ili ste to mesto napustili.

Jedini način da se (vojna) okupacija izrazi na hebrejskom jeste da se upotrebi reč koja znači „pokoriti“.

Kada su ove teritorije prvi put okupirane, u Izraelu se pojavilo nekoliko drugih prideva: „zaposednute“, „oslobođene“, „kontrolisane“. Izvesno kraće vreme posle 1967. termin „oslobođen“ uživao je veliku popularnost (mada je nekoliko proročkih glasova, poput profesora Ješajahua Lajbovica, od samog početka upozoravalo protiv takvog opuštenog stava). Ali konačno je ta reč prešla u domen velikoizraelskog pokreta, i ostala samo njihova. Niko drugi je nije želeo. Reč „zaposednute“ korišćena je još neko vreme, ali je verovatno bila suviše neodređena i nezgrapna da bi opstala. Ili možda eufemizmi prosto ne mogu daleko da doguraju. Izraz „kontrolisane“ je imao izvesnog uspeha, uglavnom u administraciji. Reč „kontrolisan“, međutim, nagoveštava nešto pitomo i dobroćudno, te se brzo istrošila pod navalom metaka, suzavca, palica i slično.

Dakle, ostaju nam samo „pokorene teritorije“ i tako se konkretno i kaže, ali ljudi u Izraelu najčešće kažu samo „teritorije“ (*ha-shtahim*). Jednostavnije

je ako se pridev sasvim izostavi, a u svakom slučaju svi znaju na šta se misli. Reč *ha-shtahim*, teritorije, u hebrejskom i nema nikakvo drugo značenje. Ona označava teritorije koje je Izrael okupirao od 1967. Neverovatno je koliko težine i značenja može imati jedna jedina reč, „teritorije“.

U decembru je Ami morao da otputuje na tri nedelje. Rekao je da ga zovu zbog nekog važnog posla; nije znao kuda, ali je znao da će putovati avionom i da se neće vratiti dok se istraga ne završi. Stanovaće u hotelu, a ispitivanje će obavljati u nekoj vili.

Dok je Ami bio na putu, u Jerusalimu je gotovo neprestano padala kiša. Bilo je vetrovito i hladno. Vratila sam se u Frojdov stan jer sam sve više osećala da ne spadam u dom, a delimično i zbog toga što me je taj stan posećao na Amija. Mnogo sam spavala. Bila sam dremljiva već u jedanaest pre podne, i ostajala pospana do kraja dana. Sedela sam na predavanjima sanjareći o krevetu, a čim bih se vratila u stan, s kosom još vlažnom od kiše, legla bih na veliki Džonov i Pjetrov krevet i gotovo odmah zaspala. Budila sam se u ponoć, spremala sebi večeru i vraćala se u krevet.

Možda mi se zbog te pospanosti činilo da sam uplovila u neki drugi svet, u kojem se negde iza ugla možda dešava nešto natprirodno. Jednog jutra sam se na pijaci Mahane Jehuda sagla da ubacim masline u torbu, a kad sam htela da se uspravim, izgubila sam ravnotežu. Jedan čovek me je prihvatio i pomogao mi da do stana odnesem robu koju sam kupila. Dok me je pratio, pokušao je da me ubedi da se udam za njega. Ponudio je mom ocu kamilu; ili je možda rekao da će se oženiti mnome ako mu moj otac kupi kamilu, ne sećam se više. Rekao je da ću imati odlične uslove, svoj sopstveni radio. Zamišljala sam sebe u šatoru, kako zadovoljno slušam radio, i učinilo mi se da je to stvarno moguće, da bih se mogla navići na takav život, da sedim u turskom sedu pod šatorom, umotana u tkaninu boje ostriga, i slušam muziku na svom tranzistoru, pa neodređeno pomislih kako bih, da nije Amija, porazmislila o njegovom predlogu.

Sledećeg dana krenula sam na predavanja autobusom broj devet, i čim sam sela, čovek preko puta mene se trgao. Trgao se i uzdahnuo, kao da je video duha. Bilo je očigledno da je preživeo holokaust i da upravo prisustvuje vaskrsnuću. Pogledali smo se i poželega sam da mu priđem i budem ta koju je

on želeo da vidi, ali se nisam ni pomerila. Pustila sam da zaprepašćeno i s nevericom zuri u mene, a kad je autobus stigao do moje stanice, neoprostivo sam izašla.

U kafiću, između predavanja, svi su se raspitivali o mom novom momku.

„Niko te više i ne viđa“, reče mi moja prijateljica Amerikanka Elen. „Nekad si bila glavna u društvu. Sada si nestala.“

„To je zbog mog dečka.“

„Znam, onoga koji je došao s tobom na predavanje kod doktorke Grubač.“

„Da.“

„Bože, kakvo parče! Gde si ga našla?“

„Stopirajući.“

„Božanstven je.“

„Navikla sam se na njega, više to i ne primećujem.“

„Neko mi reče da je slavan. Da nije pisac?“

„Nekada je bio glumac, ali to je bilo davno. Sad radi u vojsci.“

„Izgleda mi star za vojsku.“

„Ne služi vojsku. Zaposlen je u vojsci.“

„O! Nisam znala da i to postoji.“

„Svaka vojska ima plaćene službenike“, reče prezrivo Erik, moj prijatelj iz Frankfurta. „IDF-u¹⁹ su naročito potrebni, jer Izrael ima malo stanovnika. Mada su, naravno, ono što stvarno održava ovu fašističku okupaciju milioni koji stižu iz Sjedinjenih Država, u zamenu za one fine jafa pomorandže.“

Erik nikad nije propuštao priliku da obznani svoje stavove o cionizmu uopšte, a posebno o Izraelu, i često sam se pitala zašto se uopšte upisao na Hebrejski univerzitet. Sigurno su ga na to nagovorili roditelji, koji su preživeli holokaust.

„Kako to da više ne glumi?“, upita Elen.

„Brat mu je poginuo.“

Odjednom se oko mene sve zavrtelo i skliznuh sa stolice. Erik me uhvati.

Svi su se zabrinuli. „Obična vrtoglavica“, rekoh.

Otišla sam u toalet da se ispljuskam vodom, a kad sam otvorila vrata preda mnom je stajao stariji čovek, uplašen i skrušen. „Ja sam Avram. Avram

Bejner“, reče on grčevito se držeći jedinog čega se sećao.

Našla sam mu stolicu u holu i rekla mu da sačeka da odem po pomoć, ali kad sam se vratila s jednim čuvarom, on već beše nestao.

Nekoliko dana kasnije čitala sam *Izgubljeni raj*, kad sam i sama zaboravila gde se nalazim. Zapravo, bila sam u biblioteci u Lautermanovoj zgradi. Izvesno vreme sam čitala, i odjednom zaboravila da sam u biblioteci. Pomislila sam da sam kod kuće i počela naglas da čitam, što sam često radila kad sam bila sama: „Misli, kuda me vodite? Kakvom slatkom *Prinudom nosite, da zaboravim* Šta nas je ovamo dovelo?“, rekoh. Svi su zurili u mene, ali su srećom pomislili da sam to uradila namerno nasmešili se i upozorili me da ćutim.

Tako ošamućena, ostavila sam kasetofon u kafiću. Uvek sam ga nosila sa sobom na časove lingvistike, jer su ta predavanja bila na hebrejskom i nisam mogla dovoljno brzo da hvatam beleške. Kasetofon sam nosila u kesi, a kesu sam ostavila na stolici u kafiću. Kada sam se sat kasnije vratila da ga potražim, dočekali su me ledeni pogledi. Čitav kafić je evakuisan zbog mene; pozvali su ekipu za demontiranje bombi; odneli su kasetofon na bezbednosnu proveru. Morala sam da odem u službu bezbednosti, da mi tamo održe lekciju zbog neodgovornog ponašanja.

Stigla sam tamo sva unezverena. Čovek za pultom je bio besan i spremio se da mi očita bukvicu. Međutim, sigurno se sažalio, jer je, kada me je video, izgubio volju da mi pridikuje. Pokušao je da podvikne, ali nije bio u stanju. Izvinila sam se sa suzama u očima i vratila se kući sa svojim kasetofonom. Bila sam zapanjena što je preživeo sve napore stručnjaka da ga demontiraju. Čak je i kaseta bila netaknuta.

Iako sam se preselila u Frojdiv stan, zvanično sam još stanovala u domu i morala sam da dežuram kada je na mene došao red. Nađa je naletela na mene na fakultetu i upozorila me da sam te noći dežurna.

Rečeno mi je da sedim za stolom kraj vrata zgrade broj jedan od ponoći do četiri ujutru i od svih koji naiđu tražim dokumenta. A ako se pojavi neko ko nije Izraelac i nema studentsku legitimaciju, ne smem da ga pustim da uđe. Takvima je trebalo da kažem da dođu po danu. U četiri ujutru dolazila je zamena.

Pošto nisam imala ni oružje ni voki-toki, ne bih mogla da se odbranim od napada terorista. Ako bi se pojavili za vreme mog dežurstva, to bi jednostavno značilo da sam baksuz. Ali

(smatrali su da) mogu sprečiti teroristu da unese eksploziv u zgradu. U tom slučaju, morao bi da ga ostavi na nekom drugom mestu. I tako sam se umotala u džempere i topli kaput, sela za sto i čuvala zgradu.

Sat kasnije, oko jedan ujutru, u dom je ušao neki muškarac. Pogledala sam njegovu legitimaciju i nisam se iznenadila kad sam videla da nije ni student ni Izraelac: kad su mi davali uputstva, znala sam da će se to dogoditi. Imala sam nekakav predosećaj. Bio je bedno obučen, neobrijan, četrdesetih godina. Izgledao je zaista jadno.

Nikad u životu nisam bila tako zbunjena. Zaboravila sam šta treba da radim i zašto. Zurila sam u pohabanu legitimaciju, a zatim bespomoćno pogledala u njega.

Bio je pun razumevanja. Činilo se kao da kaže: u redu je. Kao da mi se obraćao telepatski. U redu je, navikao sam na ovo i više se ne osećam poniženo, jer je to poniženje već postalo deo mene. Navikao sam da mi dvadesetogodišnjaci koji su deo režima traže legitimaciju. Ne sekiraj se i ne plaši se, u redu je što sam tu.

Vratila sam mu legitimaciju i gledala kako odlazi uz stepenice. Jedno je bilo sigurno: nije nosio eksploziv. Nije nosio ništa.

Nikad nisam saznala ko je on, niti šta je radio u zgradi. Nečiji rođak, možda, ili samo prijatelj, koji je ilegalno boravio u Jerusalimu i tražio krov nad glavom.

Narednog dana nisam otišla na predavanja; bila sam suviše pospana nakon neprospavane noći. Provela sam dan u krevetu, a kad sam se probudila shvatila sam da suviše vremena provodim sama i spavajući. Odlučila sam da posetim Elen u Šikunej Elefu, studentskom domu u zapadnom Jerusalimu.

Šikunej Elef izgrađen je kao privremeni smeštaj i trebalo je da bude srušen čim se umesto njega izgradi novi. Ali novi domovi izgrađeni su na Maunt Skopusu, tako da su privremeni ostali na svome mestu. Zgrade su više ličile na barake nego na studentski smeštaj. Sobe su bile majušne i grejale su se parafinskim pećima. Cena smeštaja je, međutim, bila niža nego u Maunt Skopusu, a prednost je bila i u tome što se odatle na predavanja moglo ići pešice.

Otišla sam do autobuske stanice ali pljuštala je kiša, i kad sam ugledala taksi, počeh besomućno da mašem rukama. U žurbi sam zaboravila da pogledam boju tablice. Vozačima sa Zapadne obale nije bilo dozvoljeno da

ulaze na univerzitetski prostor. Mogao me je odvesti samo do kapije, a odatle sam morala da pešačim još dva-tri kilometra do doma.

Gume su zaškripale, taksi se zaustavio i ja sam ušla. „Šikunej Elef, molim“, rekoh.

„To nije za mene“, odgovori vozač. Osetih kako crvenim. „Samo me odvezite do kapije.“ Kad smo stigli do kapije, vozač je pokušao da uđe. Znao je da je beznađno, ali je ipak pokušao. Čuvar mu je rekao da ne sme. Bila sam očajna.

Platila sam mu uz veliki bakšiš, svesna da to ništa neće promeniti, ali se bar vozač veoma obradovao. Izašla sam iz auta i pitala čuvara mogu li da sačekam u njegovoj kućici da me neko poveze.

„To je protiv pravila, ali zbog vas ću napraviti izuzetak“, rekao je.

Ušla sam u malu staklenu kućicu drhteći u mokroj jakni. „Zar ne znate da je vozilima s plavim tablicama zabranjen ulaz?“, upita me čuvar. Bio je veoma ljut.

„Zaboravila sam. Zaboravila sam da pogledam. Zašto?“ On slegnu ramenima. „Radi bezbednosti.“

„Mrzim ovu zemlju.“

„Niko vas ne tera da ostanete ovde“, reče on. „Niko vam nije tražio da dođete, niko vas ne tera da ostanete, i ako je ne volite, možete slobodno da odete.“

„Hvala“, rekoh. Bio je mlad, s vragolastim pogledom i osmehom koji je govorio da pobeđuje neprijatelja bistrinom i snalažljivošću. Znala sam da mu delujem kao strankinja, i to vrlo srećna. Bogata Amerikanka koja studira, nedostižan život.

„Uzgred, rođena sam ovde, baš kao i ti“, rekoh.

„Pa kako onda pričaš američki?“

„Odrasla sam u Kanadi.“

„Da Mojsije nije mucao, sad bismo svi bili tamo, u Kanadi“, reče on.

„Čula sam taj vic.“

„Hteo je da kaže, u zemlju kanadsku, ali je rekao haa... haan, a Bog je pomislio da želi da ide u zemlju hanaansku.“

„Znam taj vic.“

„Pa ko ti je tražio da se vratiš?“

„Niko.“

„Onda nemoj da se buniš.“

„Pomisli kako se oseća taj čovek. Mogao bi otac da ti bude.“

„Ni njemu niko nije tražio da ostane ovde.“

„On je ovde *rođeni*“

„Ah, ti si jedna od *onih*...“

„Samo saosećam s tim vozačem. Da imaš srca, i ti bi saosećao s njim.“

„Imam veoma meko srce. Izadi sa mnom, pa ću ti pokazati.“

„Već imam momka.“

„Stvarno? Slaže li se on s tvojim političkim gledištima?“

„Moraćeš da pitaš njega.“

„Dakle, svaki put kad ubiju nekog teroristu koji postavlja bombe, ti se rasplačeš?“

„Misliš da podržavam teroriste zato što hoću da taksisti bude dozvoljen ulazak u studentski dom?“

„Mogao bi da krije nešto u prtljažniku automobila.“

„Svi su paranoični.“

„Pa, da nismo paranoični, već bismo svi bili mrtvi.“

„Kad bismo sklopili mir, ne bismo morali da budemo paranoični.“

„Samo ti sanjaj. Lepa ogrlica.“ Nosila sam ogrlicu od sitnih srebrnih i zlatnih dukata. „Gde si je kupila?“

„U Starom gradu.“

„Koliko?“

„Dvadeset lira.“

„Odrali su te.“

„Dobro je da znam.“

„Raskopčaj jaknu, hoću da vidim kakve farmerke nosiš.“

„Ne, hvala.“

„Hajde, ne budi dete. Radim s farmerkama.“

„A, dobro.“ Otkopčaj jaknu, a on mi pregleda farmerke.

„Li.“

„Da.“

„Odlična izrada. Mogu ti nabaviti farmerke odličnog kvaliteta, bilo koje marke, upola cene. Za trećinu cene.“

„Imam dovoljno farmerki.“

„To je nemoguće. Možda tvom momku trebaju nove farmerke. Šta on radi?“

„U vojsci je“, rekoh.

„Hej, sigurno odsustvuje mesecima. U međuvremenu možeš da izlaziš sa mnom.“

„To zbilja zvuči primamljivo - ali vidi, evo auta.“ Potrčala sam da vidim bi li vozač hteo da me poveze. Bio je to mini moris u kojem je već bilo četvoro putnika, jedan napred i troje stisnutih pozadi. Međutim, rekoše mi da ipak uđem i sednem nekome u krilo, jer je vožnja bila kratka. Tako sam ušla i sela jednome od putnika u krilo. Sve četvoro putnika su bili slepi, i osetila sam kako se onaj kome sam sedela u krilu uzbudio. Pokušala sam da se pomerim, ali me je on zadržao i stisnuo uz sebe. Pomislila sam: o, šta mari? Na kraju krajeva, slep je.

Kad se auto konačno zaustavio, iskobeljala sam se iz njegovog zagrljaja i istrčala napolje.

Više nisam želela da vidim Elen. Sela sam pod bodljikavu krošnju bora i obgrlila kolena. Nije mi smetalo što pada kiša. Zatvorila sam oči i naslonila čelo na kolena.

Jedan glas kraj mene reče: „Hej.“ Digla sam glavu. Mladić s mitraljezom uperio je u mene svoju baterijsku lampu. „Zdravo“, reče. Zvučao je ljubazno. „Šta se dešava?“

Ustala sam. „Ništa. Ništa. Sve je u redu.“

„Zašto sediš tu na kiši?“

„Onako.“

„Amerikanka?“

„Izraelka.“

„U zdravstvenoj službi je dežurni psiholog.“

„Dobro sam, dobro sam.“

„Muke s momkom?“, upita on.

Pogledala sam ga. Imao je tužno, pametno lice. „Ne.“

„Gde živiš?“

„Resnik“

„Došla si nekome u posetu?“

„Jesam, ali sam se predomislila. Idem kući. Vratću se taksijem.“

„Dođi, skuvaću ti čaj.“

Pošla sam za njim u kuhinju, u jednu od baraka. Tamo je sedeo i pušio neki student u punoj hipi opremi - s trakom na glavi, lancima i priveskom sa simbolom mira, u vezenim farmerkama. Otresao je cigaretu iznad napola punog tanjira sa špagetama.

„Ko je ovo? Kao da ju je mačka dovukla“, reče on momku s mitraljezom. Imao je australijski naglasak.

„Jesi li Australijanac?“, upitah ga. Pitala sam se da li je, nekom čudnom igrom slučaja, to isti onaj autostoper kojeg je Negin dečko povezao do vojne baze.

„Aha.“

„Ne mogu da verujem.“

„Šta?“

„Je li te pre neki dan povezao autom neki student tehnike, iz Haife?“

„Student... pa da, kad bolje razmislim. Poznaješ ga?“

„Otišli ste po njegovu devojku?“

„Da, pokušali smo ali ga nisu pustili, i tip se zbog nečeg iznervirao. Sigurno je mislio da ga je šutnula.“

„Kuda je išao po nju?“

„Na neku farmu na kojoj je volontirala“, reče on.

Prasnula sam u histeričan smeh. Nisam mogla da prestanem da se smejem. Obojica su zurila u mene, čovek s mitraljezom tužno, a hipik zbunjeno.

Konačno sam se smirila, poslušno popila čaj, i vratila se kući taksijem.

Okolo dva puta godišnje vraća mi se san koji potiče iz ovog razdoblja mog

života, možda baš od te noći kada sam išla kod Elen u Šikunej Elefu. U tom snu Ami odlazi na posao, ali zaboravlja svoju plavu automobilsku tablicu. A veoma je važno da je uzme, jer su na njoj hebrejska slova, koja samo on razume. On jedini zna šta znače i veoma je važno da ih protumači. Počinjem besomučno da jurim za njim, kroz gužvu i tezge na pijaci Mahane Jehudi, kroz Stari grad i ulice Jafa, ali kad god ga ugledam, on skrene za ugao.

Taj san me uvek dovodi do očajanja. Očajna sam u snu, i očajna sam kad se probudim.

San nije uvek isti; detalji se stalno menjaju. Ne trčim uvek istim ulicama, i ne vidim uvek Amija kako skreće za ugao. Ponekad ulazi u autobus, a ponekad je u autu i ne vidi me.

Međutim, slova na tablici su uvek ista i uvek me zbunjuju, ne samo u snu, već i kad se probudim. Ta slova su *aleph, lamed, nun*. Vokal, glas L, glas N.

Elen? Skraćeni oblik mog sopstvenog, odbačenog hebrejskog imena, Ilana? Ili prosto *ilan*, drvo?

Ili je to možda arapska, a sada i hebrejska reč koja znači zdravo, *ahlan*.

Nedavno mi je pala na pamet još jedna mogućnost. Možda su slova izmešana, a zapravo znače le'an.

Kuda?

Kuda idemo odavde? Ili je možda pitanje lično. Kuda ja idem odavde?

Ami se s tronedelnog ispitivanja vratio potpuno iscrpljen. Došavši u Jerusolim, srušio se na krevet s baldahinom i spavao čitava tri dana. Budio se samo da se istušira, jede i nasmeši mi se. Zatim bi nastavljao da spava.

Posle tri dana se konačno oporavio. Seo je na krevet i izvinio se što je bio toliko ošamućen. „Mislim da sam spreman da se vratim među ljude“, rekao je.

„Mnogo si mi nedostajao“, reko mu. „Ove tri nedelje su mi bile strašno čudne, kao u nekoj Agnonovoj knjizi.“

„Jedva čekam da to čujem. Ali prvo moram da vidim je li mi oprema još u radnom stanju. To jest, ako si u stanju da to proveriš.“

„Dostupna sam.“ Počeh da otkopčavam košulju.

„Ne, pusti da te ja skinem. Romantično sam raspoložen.“

Kasnije je rekao: „Je li uskoro raspust?“

„Da, u januaru.“

„Hajdemo u London.“

„Stvarno?“

„Stvarno. Pošto sam dobio veliki bonus, ići ćemo na visokoj nozi. Šta kažeš?“

„Koliko visokoj?“

„Vrlo visokoj. Odsešćemo u *Savoju*“

„U *Savoju*? Da li takvo mesto stvarno postoji?“

„Tako sam čuo.“

„Nikad nisam bila u Londonu. Nikad nisam bila nigde. Jednom sam presedala na *Hitrou*, ali to je bilo sve. Četiri sata na aerodromu *Hitrou*. Čak i to je bilo uzbudljivo, slušala sam sve te različite naglaske.“

„Svideće ti se London.“

„Čini mi se da sanjam. Strepim zbog tolikog dobra. Plašim se tolike sreće.“

„Ne brini, neće potrajati.“

Te reči su me zaprepastile. „Kako to misliš?“, pitala sam.

Nasmejao se. „Nemoj toliko da se plašiš. Nisam mislio na sebe. Nisam mislio na nas. Želim da te usrećim, naravno. Nadajmo se da će nam dobri anđeli pomoći u tome.“

„Jesi li srećan?“

„U ovom trenutku, da.“

Ispričala sam mu sve što se događalo dok je bio odsutan. Nije mu bilo drago kad je čuo za razvratnog slepca u mini morisu. „Šupak“, rekao je.

Pitala sam ga kako je prošlo ispitivanje. Rekao je da je prošlo prilično dobro. Rekao je da nije u stanju da učini čudo, ali da je, s obzirom na okolnosti, dobro obavio posao. Težak tip, veoma bistar, izuzetno posvećen i obučen („mada nije bio obučen za mene“, rekao je Ami); ali učinio je sve što je mogao. Borba umova, u kojoj je povremeno pobeđivao. I više nije želeo da razmišlja o tome. Želeo je da ide na ples.

„Na ples?“

„Da. Hajdemo u Tel Aviv, u *Bar-Minan*.“

„*Barminan!* Zar to ne znači leš, ili tako nešto?“

„To je igra reči.“

„Nikad nisam bila tamo.“

„To je univerzitetski disko klub. Iz moje kuće možemo peške stići do tamo. Ali prvo ćemo na večeru. Na neko stvarno lepo mesto.“

„Izdržavaš me“, rekoše. „To je pomalo protiv mojih principa. Da me muškarac izdržava.“

„Ne razmišljaj o tom novcu kao da je moj. Ja tako ne mislim. Smatram to donacijom iz budžeta za odbranu.“

„Tako kaže taj tip, kojeg znam s fakulteta. Erik. Rekao je da te plaćaju Sjedinjene Države.“

„Da, rat je veliki biznis.“

Amijev odnos prema novcu bio je još opušteniji od mog. Mrzeo je banke i držao je velike svote gotovine u kuhinjskoj fioci. Rekao mi je da ga direktor banke stalno nagovara da uloži novac ili bar otvori račun, ali njega je to mrzelo. Povremeno direktor jednostavno više nije mogao da se uzdrži i jednostavno je sam stavljao novac na račun, a Ami je samo potpisivao papire.

„Pravi si lažov“, rekoše mu kad smo se vratili u Tel Aviv. Gurao je novčanice iz fioke u svoj novčanik „Rekao si da se vraćaš na posao radi novca. Meni se čini da uopšte ne mariš za novac.“

„Volim ovu kuću. Volim svoj auto. Volim da pomažem sestri.“

„Znaš, Ami, jedan deo tebe će mi zauvek ostati zagonetan.“

„Zagonetan sam i sebi. *Yalla*, hajdemo.“

Ami nas je odvezao u mali poljski restoran gde smo se dobro najeli, a zatim smo otišli na ples u *Bar-Minan*, gde smo plesali tri sata gotovo bez prestanka. Ami je dobro plesao, i zaista smo se zaneli. Sećam se haljine i sandala koje sam te večeri nosila. Haljina boje vina, bez leđa, s bretelama, i sandale s visokom platformom. Ami je nosio farmerke i majicu na kojoj je pisalo: „*Here for the long haul*“, ²⁰ na engleskom.

Sledećeg dana je telefonirao, rezervisao let za *Hitrou* i sobu u hotelu *Savoj*. Nije dobio sobu s pogledom na reku, rekao je, ali mu je agent obećao nešto dobro.

Danas sam dobila razglednicu od Ibrahima. Sunce izlazi nad morem, ili možda zalazi. S druge strane na hebrejskom piše: „M.

Dž. kaže da si me tražila. Javi se. Javi se. Ibrahim“, i njegov stari broj u Tel Avivu. Bila sam u pravu, nije se odselio, još je tamo, u istom onom stanu u Edelsonovoj ulici.

Prvog dana raspusta javio se Ibrahim i zamolio Amija da ga odveze na sever. Želeo je da vidi svoju porodicu i predložio da odemo sve četvoro zajedno, na izlet.

Odvezli smo se do Ibrahimovog stana u ponedjeljak ujutru, krajem januara. Vreme je bilo kišovito, oblačno i muljavo, kako je rekao Ami. Ibrahim je već bio spreman, u beloj košulji dugih rukava i u svom omiljenom sakou od crnog somota sa zelenim vezom. Oko njega je stajala gomila kartonskih kutija, punih stvari koje je nosio svojim: smotan tepih, posuđe, čajnik, farmerke svih veličina, cipele, sveske, vešalice, hrana. Takođe i alat, i nešto građevinske opreme. Počeli smo da ubacujemo stvari u auto. U kutiji koju sam ja nosila bilo je desetak *Osem* supa, somotske pantalone, i (što me je, ko zna zašto, dirnulo) bojanka i bojice. „Imam jednog koji je lud za *Osem* supama“, reče Ibrahim dajući mi kutiju. „Pravi je zavisnik.“

Pošto smo sve utovarili, u autu nije ostalo mnogo mesta, pa sam se ponudila da sednem pozadi s Meri Džo, jer sam bila gotovo dvostruko sitnije građe od Ibrahima.

Ibrahim je želeo da ode sam u svoje selo, te smo se dogovorili da mu u Nazaretu damo auto i sačekamo ga tamo. Kada smo stigli do Nazareta bilo je skoro deset, a Ibrahim reče da će se vratiti najkasnije do dva. Dogovorili smo se da se nađemo u jednom kafeu u Ulici Pavla VI.

Ispratili smo Ibrahima i krenuli kroz Nazaret bez određenog cilja. Još je bilo oblačno i hladno, ali je bar kiša prestala. Meri Džo je bila presrećna što je u Nazaretu, a nas je iznenadilo koliko dobro poznaje grad. Vodila nas je starim uskim ulicama ne primećujući odvodne kanale i vlažne, smrdljive prolaze. Ponela je fotoaparat i kad smo prošli kraj jednog krotkog magarca koji je stajao na ulazu u malo dvorište, htela je da slika mene i Amija s njim. Još imam tu sliku, s vlažnim šiljcima ograde u pozadini, magarac tupo zuri u prazno a Ami me grli. Ami se smeši: ushićenje Meri Džo ga je radovalo.

„Žao mi je što nisam mogla da se popnem na magarca“, rekoh zažalivši odmah zbog tih reči, pošto sam pomislila da sam možda uvredila Meri Džo.

Međutim ona se nasmejala. „Da, baš šteta što nemamo jastuk, da ti gurnemo pod košulju.“

Ručali smo u kafeu u Ulici Pavla VI. Čekali smo Ibrahima, ali ga nije bilo. Meri Džo predloži da obiđemo salezijansku Baziliku mladog Isusa i vratimo se za sat vremena. „Divna je“, kazala je Meri Džo. „Ne smete to propustiti.“ Ostavili smo kod konobara poruku za Ibrahima, u slučaju da stigne dok nas nema.

Krenuli smo pešice, ali mi je šetnja uzbrdo bila naporna, pa smo na kraju uzeli taksi.

Crkva je zaista bila prelepa. Stepeništa su sa obe strane vodila do ogromnih lučnih vrata, a lukovi i kružni motivi smenjivali su se na čitavoj fasadi. Zgrada se dizala na brdu s kojeg se pružao pogled na čitav grad. Sve troje se zagledamo u Nazaret, sićušne izbledele kuće, tihe i spokojne u izmaglici. Svi smo osećali isto: nepodnošljivi teret istorije, njenu lepotu i tugu. „Možemo li da uđemo?“, pitala sam. „Ne znam je li otvorena“, reče Meri Džo. Popesmo se uz stepenice. Vrata behu otključana, ali je crkva bila prazna. Krenula sam prolazom i smestila se na jedno sedište. Ami i Meri Džo sedoše kraj mene. Visoki svod i zamršeni splet ispresecanih lukova delovali su na neki način istovremeno krhko i sigurno, i osetih se čudesno zaštićenom. Bila sam iscrpljena od hodanja i legla sam, sklupčavši se i spustivši glavu Amiju u krilo. Meri Džo je sklopila oči, kao da se moli.

Dugo smo ostali tamo. Ami mi je milovao kosu, dok se Meri Džo molila. Odjednom je crkvom prošla jedna opatica. Njeni sitni odlučni koraci nas trgoše i mi zbunjeno ustadosmo i izadosmo iz crkve. Vratili smo se u restoran, ali tamo još uvek nije bilo ni traga ni glasa od Ibrahima. Naručili smo kafu i kolače i čekali ga. Čekali smo još dva sata. Uzvrpoljila sam se jer mi je bilo dosadno, a Meri Džo počeo da se nervira. „Nikad ovoliko ne kasni“, rekla je. „Sigurno se nešto dogodilo.“ Ami odluči da se raspita u policijskoj stanici. Hteo je da ode sam, ali sam videla da Meri Džo želi da se držimo zajedno. Otišli smo do policijske stanice i Ami se raspitao je li bilo nekih nezgoda u toj oblasti, ali mu oficir reče da je sve u redu. „Arapci imaju drugačiji osećaj za vreme“, ljubazno reče on. „Opustite se. Vraćće se on.“

Nismo imali izbora sem da se vratimo u restoran i naručimo večeru. Nismo bili naročito gladni, ali je hrana bila odlična, i uživali smo u njoj. Naša

potištenost je zabavljala konobara. „Još čekate prijatelja?“, smeškao se.

U jedanaest se Ibrahim konačno pojavio. Upravo smo naručili četvrtu rundu kafe i pistaća. „Izvinite“, vedro reče on. „Uleteo sam u veliku, neverovatnu svađu. Nisam mogao da odem, morao sam to da rešim. Baš je dobro što sam se danas pojavio.“

„Mogli bismo da prenoćimo ovde“, reče Meri Džo. „Šta mislite?“

Ami i ja smo ćutali. Nismo imali pojma koliko Ibrahim ima novca.

Međutim, konobar je čuo Meri Džo i, poput anđela čuvara, pritekao nam u pomoć. „Da, da! Ostanite! Znam dobro mesto, jeftino. Dođite, povešću vas, zaista je džabe, dvanaest lira za noć.“

Svi uđosmo u Amijev auto: konobar je seo napred, Ibrahim je vozio, a Ami, Meri Džo i ja smo sedeli pozadi. „Lep auto“, reče konobar. „Tvoj auto?“

„Ne. Njegov auto“, reče Ibrahim.

„To je bio poklon“, reče Ami.

„Zašto meni bog ne šalje takve poklone?“, upita konobar. „Ovamo, ovamo!“, uzviknu on. Stali smo ispred jednog manastira. „Čekajte“, reče nam konobar. Izašao je iz auta, prošao kroz manastirsku kapiju i pokucao na masivna vrata. Nekoliko trenutaka kasnije dva starija kaluđera u sivim mantijama otvoriše vrata i konobar im se prigušeno obrati. Zatim se okrenu ka autu i mahnu nam rukom, pozivajući nas da priđemo.

Kaluđeri su nas srdačno primili, mada je bilo kasno. Onaj koji je bio zadužen za izdavanje soba zapisao je naša imena u knjigu gostiju. Zatražio nam je isprave da bi mogao pribeležiti matične brojeve. Ami, Ibrahim i ja smo predali svoje, ali Meri Džo nije imala dokumenta kod sebe. Pošto nije bila Izraelka nije imala ličnu kartu, a studentsku legitimaciju i pasoš je ostavila u Tel Avivu.

Kaluđer je neko vreme razmišljao šta da uradi, te odluči da precrta njeno ime. Cena je bila još bolja nego što smo očekivali, jer, iako je soba koštala dvanaest lira za noć, ispostavilo se da smo svi smešteni u istoj sobi. Ami je platio i rekao Ibrahimu da će se kasnije obračunati; Ibrahim ga pljesnu po leđima i reče nešto na arapskom; nešto pomalo lascivno, čini mi se, sudeći po zbunjenom izrazu Amijevog lica kada se nasmešio.

Kaluđer zatvori knjigu gostiju i povede nas u spavaonicu s visokom tavanicom u kojoj je bilo sedam ili osam kreveta. Na vratima nije bilo brave.

Ibrahim i Meri Džo spojiše dva kreveta na jednom kraju prostorije, a Ami i ja na drugom. Ibrahim izvadi džoint iz džepa košulje i zapali ga. Ami i ja mu se pridružismo, i tako smo sve četvoro sedeli na improvizovanom bračnom krevetu i pušili džoint.

„Kakav dan!“, reče Ibrahim. „Prvo, ta svađa. Moj deda-stric je šest godina čekao dozvolu da izgradi kuću za svog sina i snahu. U međuvremenu mu je sin umro i sada udovičin otac misli da treba da uzme tu dozvolu za svoju kćerku i njenu decu, a moj deda-stric smatra da je dozvola njegova, jer ju je on dobio. Celo selo se podelilo - možete da zamislite kako to izgleda. Uspeo sam da ih izmirim. Naterao sam ih da se dogovore, mada sam u međuvremenu umalo i sam poludeo. A onda, moj najstariji sin, Tufik. Ne znam šta da radim s njim. Težak je, strašno je težak. Stalno mu govorim da dođe da živi sa mnom, da mi pomaže u servisu, ali on kaže da bi radije umro nego radio za Jevreje.“

„Koliko ima godina?“, upitah, iznenađena što je Ibrahimov sin dovoljno odrastao da može da radi u servisu.

„Sedamnaest.“

„Nemoguće!“, rekoh.

„Bio sam mlad kada se rodio. Bio sam njegovih godina.“

„Je li on zavisnik od *Osem* supa?“

Ibrahim se nasmeja. „Da, neće da radi za Jevreje, ali obožava njihovu hranu.“

Ami upita: „Zašto ne nastavi da se školuje?“

„Upravo je u tome muka. Neće da radi za Jevreje, a neće ni da studira s njima. Kažem vam, potpuno je lud. Inače, najbolji prijatelj mu je jedan volonter iz obližnjeg kibuca, Jevrej iz Birmingema. Dospeli su u nevolju, njih dvojica. Vozili su bez dozvole, na zabranjenom terenu, ne znam tačno gde, žena mi nije sasvim određeno rekla. Moraću da provodim više vremena kod kuće.“

„Tinejdžeri prolaze kroz razne faze“, reče Ami.

„Ne znam.“ Povukao je poslednji dim džointa i ugasio ga o metalni okvir kreveta. „Moraću nešto da smislim, ali ne znam šta. Nemam ideju.“

„Zašto samo ne dođe kod tebe, ne mora da radi?“

„Mora nešto da radi. Ne može čitav dan da sedi kod kuće i duri se. Na dedu je, na ženinog oca, najtvrdoglavijeg čoveka na svetu. Naravno, zahvaljujući upornosti naših deda i baba, još uvek imamo svoje selo. Odvešću

vas tamo jednog dana, kad budemo imali više vremena. Tako je divno da vam od lepote zastaje dah.“

„Kakva ti je žena?“, iznenada upita Meri Džo. Obračala se Ibrahimu na engleskom, koji je on razumeo ali ga je nerado govorio, a on joj je odgovarao na hebrejskom koji je ona razumela, ali ga je nerado govorila. „Zna li ona za mene?“

„Moja žena je sjajna“, reče Ibrahim. „Trudi se da nabavi novac za seosku biblioteku. Piše, peva, to je neverovatna žena.“

„Nedostaje li ti?“

Ibrahim zagrla Meri Džo. „Naravno da mi nedostaje, šta misliš?“

„Znali ona za mene?“

„Znaš, dušo, to su pitanja srca, nisu za razgovor.“

„Izvini.“

„Život je zbrka, Meri Džo.“ Upotrebio je reč *balagan*.

„Ne bih volela da misli da je povređujem.“

„Veoma je nezavisna. Želi da uvede pokret za oslobođenje žena u muslimansku kulturu. To je pravi izazov...“ Povukao je Meri Džo na krevet i legao na nju, priljubivši čelo uz njeno. Ami i ja se povukosmo na svoj krevet. Ami je ugasio svetlo, i sve četvoro se svukosmo.

Ami i ja smo se smestili u uobičajeni položaj za spavanje, noge mu behu obavijene oko mojih, ruka oko mog struka. Odjednom začusmo tihe, ustreptale uzdahe, neobuzdano muško dahtanje i nepogrešivi zvuk ritmičkog škripanja kreveta.

Ami i ja nismo imali pojma šta da radimo: bilo je nemoguće ostati u sobi, nemoguće otići. Takođe smo se plašili da ćemo prasnuti u smeh, i da će se Ibrahim i Meri Džo uvrediti. Činilo se da je jedino rešenje da im se uljudno pridružimo. Setih se svog razgovora s Meri Džo o Ibrahimovoj izdržljivosti i zapitah se hoće li izdržati ceo sat. U nekom trenutku mi ćemo završiti, a oni će i dalje to raditi, i biće isto kao na početku.

Srećom, međutim, ili je Ibrahim bio izuzetno uzbuđen svom aktivnošću u sobi, ili mu je to bilo drugi put tog dana i bio je umoran; u svakom slučaju, on i Meri Džo su završili pre nas. Znali smo da je gotovo, jer je Ibrahim svršio glasno ječeći. Nadala sam se da se kaluđeri neće uznemiriti.

Ami je u tom trenutku izgubio erekciju. Za razliku od Ibrahima, nije mogao

da ignoriše činjenicu da ima publiku.

„Hvaljen Gospod“, reče Ibrahim za sebe. Rekao je to najpre na hebrejskom, a zatim i na arapskom.

Ami i ja prasnusmo u smeh.

I Ibrahim se nasmeja. „Zašto smo inače na ovoj planeti, pitam vas?“, reče on.

Muškarci nastaviše razgovor na tu temu sve dok ih Meri Džo, očigledno smatrajući da su stvari otišle dovoljno daleko, nije prekinula: „Moram u kupatilo“, odlučno reče ona. „Ibrahime, upali svetio.“

Nas dve se obukosmo i izađosmo iz sobe, a kad smo se vratile, naši muškarci su hrkali.

Muškarac i žena se mogu sresti na bunaru ili na pijaci, mogu se venčati ili ne venčati; ali poznati jedno drugo, kao u rečenici: „I pozna Kain ženu svoju, a ona zatrudni i rodi Enoha“, nešto je sasvim drugo. Poznati muškarce i žene koje volimo i želimo znači upoznati njihova tela ispod odeće. Ne možete upoznati ono što ne možete videti, dodirnuti ili osetiti. Do tada, samo nagađate.

Hebrejska reč *balagan* potiče od farsi reči koja označava sklepanu pozornicu na kojoj se u Iranu pijačnim danima izvode predstave. Značenje te reči prošireno je tako da obuhvati improvizaciju uopšte, a zatim u hebrejskom i semantički, te tako označava zbrku ili nered, bilo u borbi, ili posle rođendanske proslave, ili zbog razvoda. Ta reč se obično koristi popustljivo, u pomirljivom tonu; ponekad se primenjuje na celokupnu političku situaciju, čitav sukob, ceo Bliski istok.

Dva dana kasnije Ami i ja odleteli smo u London. Iako sam bila uzbuđena zbog putovanja, zaspala sam istog trena kad smo uzleteli i spavala sve dok nismo sleteli na *Hitrou*. Do Savoja smo se odvezli metroom i taksijem. Oko mene je oživelo stotine engleskih romana i svaka sitnica me je oduševljavala: starinski crni taksij, sedokosi vozač u uniformi, njegov neverovatni naklon.

„Ne mogu da verujem da sam ovde, kao da je neko rekao: 'Sezame, otvori se' i otvorio mi vrata čarobne pećine“, rekoh. „Tako sam se osećala i kad sam došla u Izrael.“

„Koliko je to osećanje potrajalo?“

„Na neki način još uvek traje. A mislim da bih ga i ovde uvek imala. To je nešto suštinsko, nekakva veza koju osećaš sa određenim mestom.“

Taksista nas je odveo do hotela. „Nije loše“, primetila sam kad smo ušli u *Savoy*. „Mogla bih se navići na ovo.“

Primetila sam da nas ljudi krišom posmatraju. Bili su sigurni da je Ami neka slavna ličnost i pokušavali da se sete odakle ga znaju. Nismo izgledali glamurozno: nosili smo samo jednu torbu; Ami je bio u farmerkama i teksas jakni; moja somotska jakna beše već iznošena. Ali zbog toga smo bili još zanimljiviji; očigledno, bili smo ne samo zvezde, već zvezde koje su tako *kul* da ne mare kako se nose.

Čim smo se našli u svojoj sobi, teatralno sam uzviknula: „Poći ću sada u toalet.“ Bila sam zadovoljna svojim engleskim rečnikom.

Ispod farmerki sam nosila crni gimnastički triko, zbog čega mi je odlazak u ve-ce predstavljao poteškoću, jer sam morala da se svlačim do kože samo da bih piškila. Amija su moje muke zabavljale.

Kad sam završila, ispružih se na krevetu. „Jesi li ikad ranije bio ovde?“

„Ne u ovom hotelu. Bio sam već jednom u Londonu.“

„Sa Ingrid?“

„Da.“

„Gde ste odseli?“

„U jednom malom pansionu.“

„Dakle, dobro poznaješ London.“

„Ne, uopšte. Nekoliko puta smo se izgubili.“

„Šta ste ovde radili?“

„Pa, kao što znaš, Ingrid je volela muziku, želela je da ide na koncerte i recitale. Uglavnom smo tako provodili vreme. Zapravo, to je bio glavni razlog zbog kojeg smo došli.“

„A šta si ti želeo?“

„Bio sam savršeno zadovoljan da odlazim na koncerte, Lili. Slušali smo

Dženet Bejker. Bio je to nezaboravan doživljaj.“

„Zamisli da provedeš čitav život na ovakvim mestima. Morao bi da postaneš dekadentan, ne bi imao izbora.“

„Odlučimo šta ćemo raditi, dok još imamo zdravog razuma.“

„Želim da šetam. Želim da idem u Nacionalnu galeriju i na predstave. Želim uživo da vidim *Kupanje u Anijeru*.²¹ Želim da vidim Trafalgar skver.“

To smo radili prvog dana. Šetali smo i gledali izloge i prolaznike. Ami je rekao da više ne može da podnese moju otrcanu torbu, prugasti platneni ranac nekada živih boja, sada već posiveo, pa mi je kupio kožni, ručno rađeni. Sunce se trudilo da nas zagreje do ranog poslepodneva, a zatim odustalo. Amiju nije smetala hladnoća, ali ja sam drhtala, pa smo otišli taksijem do Nacionalne galerije, gde smo veselo tumarali sve do večere. Jeli smo u jednom restoranu u Sent Martin lejnu, čije su zidove od cigle krasile umetničke crno-bele fotografije nagih ljudi od kojih su neki, očigledno, bili konobari. Uveče smo otišli u pozorište *Royal kort* da vidimo predstavu *Sizve Bansi je mrtav*.²²

Dok smo u foajeu čekali da se vrata sale otvore, Ami reče: „Upotrebi svu svoju intuiciju, Lili. Sada. Usredsredi se.“ Upravo sam se vratila iz garderobe i sa zanimanjem sam posmatrala red kraj bara. U Izraelu mi se sviđalo i to što niko nije pio. Nisam se osećala usamljeno.

„Na šta da se usredsredim?“

„Nešto se dešava, upravo sad. Pokušaj to da osetiš.“

„Ne znam na šta misliš.“

„Usredsredi se.“

„Trebalo li nešto da vidim?“

„Ne, samo da osetiš.“

„Neće nas uzeti za taoce?“

„Ne, ništa slično.“

Onda mi je sinulo. „Prate nas!“, uzviknula sam. „Vrlo dobro.“

„Uh, možda to nije trebalo da kažem tako glasno. Jesmo li u nevolji?“

„Ne, savršeno smo bezbedni. Zapravo, to je kao da imamo ličnog telohranitelja.“

„Ne shvatam. Ko nas prati?“

„Izraelska obaveštajna služba, ko bi drugi?“

„Zašto?“

„Ne veruju mi“, odgovori on.

„Ali radiš za njih, zašto bi te pratili?“

„Oni me koriste. Ali znaju šta ja mislim o svemu tome, to nikad ne tajim. Zato su zaključili da to radim zbog novca i misle ako me oni mogu kupiti, da može bilo ko. Misle da sam možda došao u London da uspostavim neke veze.“

„U to je skoro nemoguće poverovati.“

„Oni vole da misle kako sve znaju.“

„Prisluškiju li naš razgovor?“

„Reci ti meni.“

Neupadljivo sam se osvrnula. „Ne“, rekoh.

„Tako je. Drže se na odstojanju, ovde je ionako suviše bučno.“

„Znaš li ko je to?“

„Naslućujem.“

„Kada si primetio?“

„Imao sam taj osećaj još na *Hitrou*, ali nisam bio siguran dok nismo otišli u galeriju. Mislim da sam to donekle i očekivao.“

„A šta je bilo kada si prošli put bio ovde? Jesu li te i onda pratili?“

„Mislim da nisu. U ono vreme smo živeli kao pustinjaci, pa nisu toliko brinuli zbog mene.“

„O, bože, ja sam kriva za ovo!“

„Naravno da nisi.“

„Jesam. Trebalo je da lažem na onom razgovoru, trebalo je da se pretvaram da sam sasvim drugačija, trebalo je da kažem da je Salim raskinuo sa mnom zbog mojih političkih stavova!“

„Ko je Salim?“

„Znaju da sam izlazila s tim dečkom kojeg sam upoznala na snimanju filma. Statirala sam u tom filmu, glumila sam Izraelku koja odlazi iz Egipta, i tamo sam ga upoznala. Nije to bilo ništa značajno, zabavljali smo se vrlo kratko, a onda odjednom više nije hteo da se viđamo. Nije mi rekao zašto. Nikad nisam ni saznala zašto. Ne znam šta se desilo, činilo mi se da mu se stvarno sviđam.“

„Jesu li te pitali o tome na razgovoru?“

„Da, nisam imala pojma kako su saznah, nikad nije došao u dom, nisam imala prilike ni sa kim da ga upoznam. Ali verovatno te zato sada prate. Zbog mene.“

Ami je zurio u mene, i nisam znala šta misli.

Zatim je rekao: „To nema nikakve veze s tobom, Lili. To ima veze sa mnom. Oprosti mi zbog tog razgovora. Da sam to znao, nikada ga ne bih organizovao.“

„Nije važno. Meni nije smetalo.“

„Zbilja, oprosti“, ponovi on.

Svetla su se upalila, ušli smo u salu i seli na svoja mesta. Komad je bio kratak ali pun izvanrednih obrta, a produkcija je bila izvrsna. Nadala sam se da onaj ko nas prati, ma ko to bio, uživa u predstavi koliko i mi.

Vrativši se u hotel, obreli smo se sami u liftu. Ami pritisnu crveno dugme i lift naglo stade između spratova. On mi zavuče ruku u pantalone.

„Ami! Šta to radiš?“

Nije mi odgovorio. Bio je suviše zauzet.

„Poludeo si“, rekoh, ali ga nisam sprečila.

Konačno me je pustio. „Oduvek sam želeo to da uradim“, reče on pritiskajući dugme sprata na kojem se nalazila naša soba. „Od šesnaeste godine.“

„Hriste.“

„Da. A sad sam to uradio. I to u hotelu *Savoj*.“

„Ti si takvo dete! Pa, je li doživljaj ispunio tvoja očekivanja? Ili, bolje da kažem, maštanja?“

„U ovom slučaju, rekao bih da je stvarnost prevazišla maštu.“

Otključavajući vrata naše sobe rukom mi je dao znak da ćutim. Čim smo ušli, zatvorio je vrata i počeo da traži bubicu. Našao ju je gotovo odmah, sa unutrašnje strane abažura jedne lampe.

Odlučio je da se malo zabavi.

„Ugovorio sam sastanak u Hajd parku, sutra u tri posle podne“, rekao je. „Ne smeta ti da ostaneš sama, je li tako, Lili?“

„M-hm“, odgovorila sam.

„Malo brinem zbog Mosada“, ²³ rekao je. „Moram da priznam da me

zabrinjavaju njihove sposobnosti. Kako mogu mirno da spavam noću kad znam da moji zaštitnici nisu večito budni? 'Jer on nikad ne drema, nikad ne spava.',

„Ko?“

„Neprijatelj, Lili. A ja sam svoje poverenje poklonio Mosadu. Uzdam se u njih, da nas zaštite od tog neprijatelja što pati od nesanice. A sad je moje poverenje sasvim poljuljano. Nisu čak ni primetili oglas koji sam dao u londonskom *Tajmsu*, 'Prodajem izraelske državne tajne'.“

Jedva sam uspevala da se ne zakikoćem. „Pitam se šta da radim sa onih dvadeset pet dolara koje su mi Palestinci dali što sam im otkrio njihove sopstvene tajne.“

„O ne, Ami“, rekoh. „To su novčanice za monopol!“

„Nije važno, na moj oglas su se zato javili mnogi drugi. Već mi se obratila Albanska obaveštajna služba.“

„Hajdemo u krevet“, rekoh na engleskom. „Moje vrele usne žude za tobom.“

„Da, ali bolje bi bilo da najpre preduzmemo neke mere. U slučaju da nas neko *prisluškuje*“

Skinuo je bubicu s lampe. Zatim je pregledao telefonsku slušalicu, ali ništa nije pronašao. Mojom turpijom za nokte odšrafio je donju ploču i rasklopio telefon. Na kraju se pokazalo da je prisluškivač ipak u slušalici, ali ga isprva nije primetio. „Kako to da znaš sve o prisluškivačima?“, upitala sam. „Ti ovo nazivaš znanjem?“, reče on gledajući u rastureni telefon čiji su delovi bespomoćno ležali na krevetu. Oboje prasnusmo u smeh. „Naplatiće ti rasturanje telefona“, rekoh. „Reći ću im da račun pošalju Mosadu.“

„Šta će na to pomisliti?“

„Da smo izraelski špijuni. Ili neki bogati ekscentrici s telefonskim fetišom.“

Umotao je mikrofone u peškir i gurnuo ih u orman.

„Pomalo želim da ih bacim u klozet“, uzdahnu on, „ali ne mogu, jer znam da su skupi. Ponećemo ih kući.“

„Sad sam nervozna. Zar ovo nije kao nepoštovanje suda, ili tako nešto? Osećam se kao da sam uradila nešto zbilja protuzakonito zato što sam se sprdala sa obaveštajnom službom.“

„Posetiću te u zatvoru.“

„Ozbiljno ti kažem.“

„Ne bih toliko brinuo o tome na tvom mestu.“

„Ali verovatno nisi smeo da mi kažeš za prisluškivanje. A ja sam se izmotavala!“

„Nije trebalo da ih postavljaju.“

„Kako su to uradili?“

„Baš kao u špijunskim filmovima.“

„Stvarno ti ne veruju.“

„Seti se koliko znam. Znam mnogo više nego što bi neko na mom mestu trebalo da zna. Zabrinuti su.“

„Da li ti je i kuća ozvučena?“

„Naravno da ne. To bi bilo sasvim protivzakonito. Nije to naš stil.“

„Hoće li nastaviti da nas uhode?“

„Da, ali ćemo ih mi ignorisati. Izazvaćemo u njima ljubomoru, pokazujući im koliko se volimo i kako se dobro provodimo.“

„Dobro zvuči.“

On se ispruži kraj mene na krevetu.

„Imam li pravo na sve to?“, upitah.

„Hajde da razgovaramo o tome posle seksa.“

„Hvala ti što si me doveo ovamo. Današnji dan je bio savršen.“

„Jeste.“

Kao i obično, nastavio je da priča o raznim temama u krevetu, ali kad mi je dodirnuo grudi, naglo je začutao. Kao da je odjednom primetio nešto čudno. Nastavio je da me miluje, ali sada ljubopitljivo. Zatim mi je spustio ruku na stomak i zagledao se u mene.

Zbunjeno sam mu uzvratila pogled. „Šta se dešava?“

„Kada si poslednji put imala menstruaciju?“

„Ne znam, nisu mi redovne.“

„Ne vodiš evidenciju?“

„Nikad nisam imala uredne menstruacije. Oduvek su bile neredovne.“

„Poslednja menstruacija koju ja pamtim bila je prvog dana u Frojdovom stanu. Osim ako nisi dobila za vreme one tri nedelje kada sam bio odsutan?“

„Ne... ne, mislim da je ta verovatno bila poslednja. Ali to ništa ne znači. Često mi se dešava da dugo nemam menstruaciju, a onda se odjednom pojavi.“

„Trudna si, Lili.“

„Nisam. Koristim dijafragmu.“ Ugrizla sam se za usnu. Zapravo, u jednom trenutku mi se desilo da sam ostala bez spermicida, a nisam odmah kupila novu tubu.

„Šta kriješ od mene?“, upita on, i u deliću sekunde učinilo mi se da znam kako se osećaju njegovi zatvorenici kada čuju to hipnotičko pitanje, postavljeno tonom koji mogu da opišem samo kao neodoljiv.

„Potrošila sam spermicidnu pastu. Ali to je bilo samo jednom ili dvaput...“

On se oduševljeno nasmeši. Zaista mi se činilo da je zablistao.

„Ne mogu da rodim bebu!“, vrisnula sam.

„Smiri se“, reče on.

„Ne mogu da rodim bebu“, ponovila sam. „Zašto?“

„Zato što sam premlada i želim da magistriram i da doktoriram i ne želim da se porađam i to uopšte ne dolazi u obzir. To je poslednje što želim.“

On se srećno smešio. „Plašio sam se da ćeš reći da je to zbog nečega u vezi s nama, sa mnom.“

„Ne, to nema veze s tim. Osećam se kao da te poznajem oduvek.“

„Hajde da izračunamo koliko si već trudna.“

„Kako možeš biti tako siguran da sam trudna?“

„Nisam siguran. Ali mislim da je to prilično verovatno, Lili. Šta ti misliš?“

„Ako sam poslednji put imala menstruaciju kada smo prvi put isprobali taj krevet, to je bilo... početkom novembra? A sada je januar... Ne znam kako se to računa.“

„Mislim od poslednje menstruacije. Vidiš to bi objasnilo zašto si toliko pospana i zašto si imala napad nesvestice dok sam bio odsutan. I zašto ideš u toalet češće nego obično.“

„Ne mogu da verujem. To je nemoguće.“

„Ne znam zašto mi je toliko trebalo da primetim.“

„Ne mogu da rodim dete, Ami. Plašim se. *Užasno* se plašim.“

„Hajde da ne pričamo sad o tome. Pustimo da se to slegne.“ Ali nije mogao da obuzda osmeh.

„Zašto izgledaš tako oduševljeno? Ovo je katastrofa!“

„Želim dete“, jednostavno reče on. „Želim kćerku. I želim je s tobom.“ Počeo je najpre da mi miluje stomak, a zatim da ga ljubi. Potom je položio obraz na njega.

„Onemogućavaš mi da odbijem“, rekoh. „To nije pošteno. Šta će biti s mojim ispitima?“

„Ne bi se porodila pre... avgusta? Mogla bi da stigneš. Ili bi mogla da polažeš ispite posle, imaju razumevanja za takve stvari.“

„Neću da rodim dete. Tek mi je dvadeset.“

„Obezbedićemo pomoć, mogla bi da nastaviš da studiraš.“

„Ako misliš da bih ikome ostavila bebu nakon onoga što sam doživela u kibucu, ti si lud. Ne bih ostavila svoju bebu nekom nepoznatom ni na pet minuta, a kamoli iz dana u dan. Ne znam kako to iko može da uradi.“

„Ja bih je čuvao kad ideš na predavanja.“

„Kako bi mogao da radiš ako bi imao dete? Morao bi da se поделиš nadvoje.“

„Živim tako već godinama.“

„Ne mogu. Plašim se porođaja.“

„Ići ćemo na časove Lamazeove obuke,²⁴ a ja ću stalno biti s tobom. Mogli bismo otići čak i u Švedsku ako želiš - tamo olakšavaju porođaj na sve moguće načine.“

„U Švedsku...“

„Da. Ako želiš.“

„Plašim se. Ovo je tako nenadano.“ Ali odjednom mi se pomisao o majušnom detetu koje raste u meni učinila očaravajućom.

„Razmisli o tome natenane.“

„Zaista to želiš?“

„Da.“

„Pretpostavljam da ćemo sada morati da nađemo načina da se venčamo.“ Do tada nismo razgovarali o braku jer se Ami gnušao verskog obreda, a to je bio jedini način sklapanja braka u Izraelu. I tako smo to odlagali, smatrajući da

ćemo to uraditi do avgusta, kada je trebalo da budem mobilisana.

„Možemo otići na Kipar“, reče Ami. „A možemo se venčati i kod Šulamit Aloni - ona sklapa građanske brakove.“

„Mislim da Šulamit Aloni nije tako dobra ideja - njeni brakovi zapravo nisu važeći. Pomisli samo na sve birokratske zavrzlake. Bolje je da odemo na Kipar.“

„Ili možemo potražiti nekog od onih rabina iz kibuca koji varaju.“

„Rabina iz kibuca?“

„Rabini koji nisu tako strogi. Oni obavljaju venčanja u kibucu - mogu da dođem do nekoga od njih.“

Shvatila sam da prvi put otkad sam ga upoznala izgleda savršeno srećan.

„Sad kad znam da u sebi nosiš našu bebu uzbuđuješ me još više, ako je to uopšte moguće.“

„Moraću da te zovem *ba'ali!*“

„Primorani smo da govorimo jezikom starim pet hiljada godina.“

„Zbunjena sam. Plašim se. Nekako sam ošamućena.“

„Pomagaću ti u svemu.“

„Zar u meni zaista raste ljudsko biće?“

„To *stvarno* zvuči neverovatno - kao u nekom naučnofantastičnom romanu. Izvini, ne mogu više da čekam, ulazim, slažeš li se? Čini mi se da si prilično vlažna.“

„Slobodno uđi.“

Baal je bio hanaanski Zevs. Bio je vrlo zanimljiv bog, jedan od onih koji privlače ljude, na užas i oćajanje biblijskog boga.

Bilo je, takođe, i nekih nižih i lokalnih hanaanskih bogova, kao što je Baal Zvuv (Gospodar muva; lik koji je bio inspiracija za Belzebuba), ali nisu bili tako privlačni kao Baal.

Nije nimalo ćudno što hebrejska reć *baal* znaći „gospodar“, „vlasnik“ ili „posednik“. Ona takođe znaći i „muž“. U biblijsko i rabinsko vreme taj glagol je znaćio „imati seksualni odnos sa“ (ili, zaćudo, „imati preljubnićki odnos s ljubavnikom ili ljubavnicom“), ali ta upotreba nije ušla u kolokvijalni hebrejski jezik, mada se javlja u formalnom kontekstu.

Sufiks *nu* na kraju imenice znači „naš“. Na primer, žrtve su *halal*; „naše žrtve“ su *halaleynu*. Takav nastavak (u prvom licu množine) nekada je bio vrlo čest u Izraelu. U vestima, spikeri su govorili: „Naše snage [*kohotaynu*] pretrpele su gubitke od jednog mrtvog i dvoje ranjenih. Njihove porodice su već obavestene.“ (To se više ne može čuti, u medijima više ne govore „naše snage“ već „snage IDF-a“; počeli su prefinjenije da se izražavaju.) Na radiju se čak čulo i upozorenje u kojem su opominjali građane da ne voze neoprezno, jer nesreće na putu umanjuju naše (ljudske) resurse.

Upotreba tog nastavka pruža osećanje porodične bezbednosti; niste sami na svetu. Ima nečeg utešnog u rečima „naš jezik“, „naše prisustvo“ i „naša tajna služba“. Na taj način učestvujete u svemu tome. I zapravo ih nikad ne odbacujete. Duboko u sebi uvek mislite: „naše snage“. Duboko u sebi, uvek mislite: „naša zemlja“. Duboko u sebi, uvek mislite „naš neuspeh“.

Sledećeg jutra za doručkom prišla nam je jedna Amerikanka. Nosila je jaknu od tirkiznog i skerletnog pačvorka povezanog kožom. Imala je moderno-neurednu frizuru i široki pojas s metalnom šnalom u obliku krokodila. „Molim vas, izvinite, više nisam mogla da se uzdržim“, rekla je, uljudno i toplo mi se osmehujući, mada se zapravo obraćala Amiju. „Ja sam Merilin Rouz. Znam da ne bi trebalo ovako da vas spopadam, ali umreću ako ne saznam gde sam vas već videla.“

„Siguran sam da nas niste videli nigde“, reče Ami. „Osim možda juče, kad smo išli u šetnju.“

„Ne prepoznajem vaš akcenat. Odakle ste?“

„Iz Izraela.“

„Učinilo mi se da sam tu i tamo prepoznala poneku hebrejsku reč. Već dva puta sam bila u Izraelu. Predivna zemlja. Moj muž i ja smo se peli na Masadu, neverovatno iskustvo.“

„Drago mi je što ste uživali“, reče Ami.

Ona blago zaškilji i prekorno se nasmeši; nije bila naivna. „Dakle, Izraelci... Ali videla sam vas u nekom filmu. Jednostavno znam da jesam.“

„Ne, nikad nisam snimio film. Možete sesti s nama, ako želite.“

„O, hvala! Dakle, niste glumac?“

„Bio sam nekad, ali to je bilo davno.“

„Znala sam! Znala sam, znala sam, znala sam. U Izraelu?“

„Da, pre mnogo godina.“

„Slušajte, želela bih da vas upoznam s nekim ljudima. Pridružite nam se večeras, za večerom. Mislim da imam ponudu koja će vas zanimati.“

„Ne glumim više, Merilin. Povukao sam se.“

„Ne budite smešni, tako nešto ne postoji. Mislim da imam vrlo, vrlo uzbudljivu ponudu za vas“, ponovi ona. „Možemo li da se vidimo večeras u osam? U gril-restoranu? Smem li vas zamoliti da mi kažete svoja imena?“ Ona me pogleda i zaverenički se nasmeši. Nije želela da se osećam isključeno, naročito u slučaju da imam nekog uticaja na Amija.

„Ja sam Lili“, reko. „Ovo je Ami. Ami Sarig.“

„Lili i Ami. Baš ljupko. Hoćete li ga ubediti da dođe, Lili?“

„Večeras idemo na predstavu“, reko. „*Djusa, Fiš, Stas i Vaj*“

„Sjajno, sjajno! Dođite onda posle predstave na piće. Čekaćemo kraj bara da se pojave duhovi Hemingveja i F. Skota. I vi. Ovo je broj moje sobe. Pa, sad vas ostavljam, izvinite na smetnji.“

Kad je otišla, rekla sam: „Želi da te pretvori u holivudsku zvezdu.“

„Ko zna šta ona želi?“

„To je očigledno. Sigurno je nekakav agent ili producent, ili tako nešto. Hoćeš li prihvatiti ako ti ponudi ulogu na filmu?“

„Mislim da to ne ide tek tako.“

„Hoćeš li?“

„Ne, naravno da neću.“

„Čak ni samo jednom, da vidiš kako izgleda?“

„Čak ni samo jednom, da vidim kako izgleda.“

„Zato što ne želiš da glumiš?“

„Zato što ne želim da glumim.“

„Možemo li da se nađemo s njom, tek radi zabave?“

„Ako želiš, Lili.“

Ali nekoliko minuta kasnije konobar je doneo Amiju poruku na komadu

hartije. Neko ga je tražio telefonom, morao je odmah da se javi - hitno.

Ami opsova. „*Kusukhtak*“, reče. „Sranje.“

„Šta je to?“

„Nemam pojma“, reče on cepajući poruku i bacajući papiriće u pepeljaru. „O čemu se radi?“

Nije odgovorio. Dok smo išli u sobu njegovo očajanje je preplavilo lift, i bila sam sigurna da ga je još nekoliko ljudi osim mene osetilo. Telefon u našoj sobi diskretno je popravljen dok smo bili na doručku; zvonio je kada smo ušli. Ami je isprva pokušao da ga ignoriše, ali je konačno digao slušalicu.

Slušajući nekoga na drugom kraju žice ponovo je rekao:

„*Kusukhtak*.“

Usledio je dug odgovor i Ami napokon spusti slušalicu, bez pozdrava. Njegov jedini doprinos razgovoru bila je ta jedna reč, *kusukhtak*.

„Šta je bilo?“

„Izvini, Lili, moram da idem. Naravno, ti možeš ostati. Međutim, ne znam koliko ću se zadržati.“

„Ne želim da ostanem bez tebe. U redu je, Ami, nije važno. Uvek možemo ponovo doći, London će i dalje biti tu. Kad moramo da krenemo?“

„Odmah. Doći će po mene za deset minuta i odvesti me na aerodrom. Već su nas odjavili iz hotela, samo treba da vratim ključ. Ali ti možeš da ostaneš. Objasniću im sve na recepciji.“

„Idem s tobom.“

Bio je vrlo neraspoložen. Pokupili smo svoje stvari, vratili ključ od sobe i ušli u auto koji je čekao ispred hotela. Vozač je ćutao, kao i mi. Odvezli smo se na neki aerodrom, ukrcali u mali avion i vratili se u Izrael.

Da li se ijedna druga zemlja na svetu naziva prosto „Zemlja“? Na hebrejskom su „izraelska država“ i „zemlja“ (*ha-aretz*) savršeni sinonimi.

Događaji se dešavaju „u Zemlji“ (*ha-aretz*) i ljudi idu „u Zemlju“ (*la-aretz*), a svako ko nije u Izraelu je „izvan Zemlje“ (*hutz la-aretz*).

Rekla bih da se reč „Zemlja“ čak češće čuje u svakodnevnoj upotrebi nego reč „Izrael“.

Posle 1967, međutim, reč „Izrael“ je postala problematična. Pre 1967. ona je značila „izraelska država“. Ali „izraelska država“ nije obuhvatala okupirane teritorije, skupa s milion Palestinaca.

Kada je Begin 1977. postao premijer, resio je ovaj problem ponovo uvodeći pojam „izraelske zemlje“ (*eretz yisrael*). „Izrael“ se odnosilo na zemlju u okviru granica iz 1967, a izraz „izraelska zemlja“ (koji se do 1948. odnosio na Palestinu u vreme britanskog mandata), označavao je sve zajedno. I okupirane, i sve ostale teritorije.

Od sada će „Zapadna obala“ biti poznata kao Judeja i Samarija, s tim što su se neke teritorije tako nazivale još u drevna vremena (a od sada ćemo takođe koristiti i biblijsku jedinicu za težinu *shekel* umesto funte, kao u odlomku u kojem se kaže: „A Efron odgovori Avramu govoreći mu: 'Gospodaru, čuj me: zemlja vredi četiri stotine sikala srebra između mene i tebe; šta je to?'„) Doseljenici-vernici, oni koji su se naselili na okupiranim teritorijama smatrajući ih nasleđem dobijenim od Boga, voleli su izraz „izraelska zemlja“, *eretz yisrael*, jer je *eretz* važan biblijski pojam. U Bibliji, reč *eretz* znači „zemlja“ i „tlo“ i „nacija“. To je jedna od suštinskih biblijskih tema. Za verske doseljenike, „nasleđe“, „spas“ i „iskupljenje“ usko su povezani s pojmom *eretz yisrael*. I „proterivanje arapskog stanovništva“ takođe je povezano s pojmom *eretz yisrael*.

Pre prve *intifade*, „Izrael“ (*yisrael*) i „izraelska zemlja“ (*eretz yisrael*) često su se mešali. Ljudi su zaboravljali razliku između to dvoje.

Ali sad već odavno svi u Izraelu znaju razliku između „Izraela“, koji predstavlja teritoriju u okviru granica iz 1967, i „izraelske zemlje“ (ili, takođe, „Velikog Izraela“), koja obuhvata i okupirane teritorije.

Međutim, „Zemlja“ (*ha-aretz*) još uvek označava mesto danas poznato kao Izrael. Sa okupiranim teritorijama ili bez njih. Sa Sinajem ili bez njega. Sa Golanskom visoravni ili bez nje. Pre ili posle britanskog mandata. Pre ili posle stvaranja države. Ta reč nema veze s granicama niti s vlašću. To je slobodna, fleksibilna i sveobuhvatna reč.

U sumrak, avion je sleteo na vojni aerodrom. U srebrnasto-zlatnoj svetlosti helikopteri i avioni čudnih oblika izgledali su maglovito i majušno, poput igračkica na prozorskom ispustu. Čekala su nas dva automobila: taksi za

mene i crni mercedes za Amija.

Uhvatila sam se za Amija. Do tog trenutka prihvatila sam promenu plana, neudobno putovanje nazad, užurbani povratak u Izrael. Ali odjednom više nisam mogla da podnesem da on ode. „Ne idi“, rekla sam. „Ne idi, imam užasan osećaj da te više nikad neću videti ako sad odeš. Molim te. Molim te, molim te.“

Ami se nasmešio. „Obećavam ti da ću se vratiti, Lili. Ne idem na neko opasno mesto, idem u Dženin. To nije daleko.“

„Ne idi“, preklinjala sam.

„Obećavam ti da ću ti se javiti telefonom. Javiću ti se čim stignem.“

„Zašto je toliko hitno?“

„Znaš zašto.“

„Nu, Ami“, doviknu vozač mercedesa. Ami izvadi tri stotine lira iz džepa. „Dobro je što nisam promenio sav novac“, reče on. „Evo ti, kupi namirnice, nema više ničeg u kući. Ja ću uzeti torbu. I vratiću se čim budem mogao.“ Zatim me je poljubio. „Čuvaj našu bebu.“

Nisam odgovorila. Gledala sam kako odlazi, kako crni mercedes nestaje. Potom sam se smestila na zadnje sedište taksija. „Znam da ga više nikad neću videti“, rekoh. „Naša beba će ostati siročće.“

„Beba?“, reče vozač. Beše to krupan, maljav čovek; ličio je na medveda. „Mazel tov!“ Nije me pitao za adresu; već su mu rekli kuda treba da me odveze.

„Da, siročće.“

„I moja žena je ista takva“, reče on. „Kad god odlazim u rezervu, uvek isto - 'Zašto moraš da ideš, šta ću bez tebe mesec dana?' Samo što je to kod nje gluma.“ Nasmejao se. „Ne može da dočeka da uskoči u krevet s ljubavnikom.“

„Ljubavnikom?“

„Ona misli da ne znam. Misli da nemam nos za to.“

„Verovatno i vi imate nekoga.“

„Možda.“

„Jeste li i vi s njima?“

„S kim?“

„Sa onim drugim vozačem.“

„Ja? Nipošto, ja sam samo taksista.“

„Ko su oni?“

„Otkud ja znam? Ne pitam, i ne znam.“

„Nemojte me odvesti kući“, iznenada reko.

„O?“

„Ne želim da idem kući.“

„Mm-hm“, izgovori on značajno.

„Ne budite ludi.“

„Pa, kuda želiš da ideš?“

Želela sam da odem kod nekoga, da kažem nekome da sam trudna. Razmišljala sam o tome da prihvatim ponudu doktorke Grubač i da navratim do nje u Stari grad, ali nisam mogla da upadnem bez najave, a nisam imala pojma ima li telefon, niti kako da nađem njen broj; u telefonski imenik bili su upisani samo vlasnici stanova. Braha bi me nahranila, pazila i mazila; nisam bila spremna za njenu pažnju. A nisam bila raspoložena ni za Meri Džo i Ibrahima. Konačno sam odlučila da potražim Šilu. Nisam znala da li je u Bar Ilanu, jer je i ona bila na raspustu, a imala je po celoj zemlji mnoštvo rođaka, koji su je stalno pozivali u goste. S druge strane, obično je zaostajala s učenjem, pa je bilo moguće da je još u domu i da piše radove s kojima je okasnila. Studirala je psihologiju.

„Vozite me u Bar Ilan“, reko.

„Bar Ilan. Zanimljivo.“

Posle toga sam zanemarila vozača, a i on je začutao. Ali parkirajući se ispred kapije Bar Ilana rekao je: „Samo sam se šalio, u redu? Ne ljutite se?“ Videla sam da se brine da će imati nevolja s ljudima koji su ga poslali da me vozi.

„Razmisliću o tome“, reko.

Čuvar na kapiji me je sumnjičavo upitao koga želim da vidim. Bio je to stariji, prosed čovek, sitnih očiju i zlobnih usta. „Jesi li ljudsko biće ili zver?“, misleći na duboki izrez mog trikoa, koji je otkrivao više nego što je on smatrao podobnim za ljudsku vrstu.

„Ja sam satir“, reko.

„Hm?“

„Transseksualni satir.“

„Kod koga dolazite?“ Odustao je od pokušaja da me razume.

„Šlomit Vajs.“ Šila je ovde, u Izraelu, koristila svoje jevrejsko ime. „Stanuje u novom domu.“

„Ja ću vas odvesti“, rekao je. „Pođite za mnom.“ Nije hteo da me pusti da sama lutam po univerzitetu.

Poveo me je do Šiline sobe, glasno pokucao na vrata i viknuo: „Poseta za Šlomit.“ Šilina cimerka otvori vrata. Sobe u Bar Ilanu bile su mnogo veće nego u Maunt Skopusu, a ispred svake se nalazilo malo predsoblje, radi intime stanara.

„Poseta za Šlomit“, ponovi čuvar.

„O, čao!“, nasmeši mi se cimerka. Imala je jamice i oblak kovrdžave kose, a u ruci je držala knjigu o zen budizmu, kojom je odmahнула čuvaru. „Gnjavator“, reče, očigledno ne mareći za to što će je on čuti. „Šlomit je otišla na žurku u Ramat Gan. Evo, daću ti adresu. I ja sam htela da pođem, ali sam dobila menstruaciju i grozno se osećam. Uđi. Hoćeš li sok od pomorandže?“

„Ne, hvala. Šta je bilo sa Šilinom starom cimerkom?“

„Udala se. A ja sam iskoristila priliku da zamenim sobu Moja cimerka je bila potpuno luda. Po celu noć je sređivala nokte na nogama. Kakav kaos. Šlomit je sjajna. Hoću da kažem, Šila. Volim je. Evo ti adrese. Ulica Nordau jedanaest. Slušaj, možda bih mogla da nađem nekog da te poveže.“

„U redu je, uzeću taksu. Imate li negde telefon?“

„Naravno, ja ću ti pozvati taksu.“ Povala me je do telefona u hodniku i sačekala sa mnom taksu. „Pozdravi Šlomit“, rekla je kad je taksu stigao. „Reci joj da bude dobra.“

Taksu je mirisao na losion za sunčanje od kokosa, i odjednom sam se vratila u vreme kada sam s roditeljima išla na kampovanje. Kamp je bio blizu jezera, a ja sam odlutala i sreća upravnikovog sina, koji mi je ponudio da me provoza svojim splavom. Nisam umela da plivam, ali sam znala da ću biti u sigurnim rukama. Čitav prizor mi se vratio u misli: sićušni insekti nad vodom, nebo bez oblaka, moja ruka na zaobljenim deblima splava dok plovimo ka dubinama jezera, daleko od obale, a karavani i šatori postaju sve manji. Dečak je nosio kratke pantalonice i belu majicu bez rukava, a lopatice su mu mirisale na losion za sunčanje, sa aromom kokosa. Bese to uzbudljiva pustolovina, ali kad sam se vratila, moj otac je bio ljut: mislio je da sam se utopila.

„Odakle si?“ Vozač me je probudio iz sanjarenja.

„Iz Lete.“

„Gde je to?“

„U blizini Hada.“

„Nikad čuo.“

„U poslednje vreme nemamo mnogo posetilaca.“

„Studiraš na Bar Ilanu?“

„Ne.“

„Tako sam i mislio. Kako se zoveš, srećo?“

„Penelopa.“

„Ti si strašna mačka. Hoćeš li da se malo provedemo? Nećeš zažaliti, zahvaljivaćeš svojoj srećnoj zvezdi što si me srela.“ Okrenuo se da mi pokaže svoje lepo lice i šta bih dobila ako se kresnemo. „Ja sam Tal. Drago mi je što smo se upoznali.“ *Tal* znači „rosa“. Oduvek me je čudilo kako Izraelci dobijaju prefinjena, ženska imena.

Nisam uzvratila na Talovu srdačnost i on se uvredio. „Rekoh, drago mi je što smo se upoznali“, pokuša on ponovo.

„Čula sam vas“, rekoh.

Bio je previše uvređen da nastavi. Ali, dok sam plaćala vožnju, rekao je: „Izvinjavam se. Nisam znao da si religiozna. Izvini. Želim ti dobro zdravlje i sve najbolje.“

„U redu je“, rekoh. Činilo mi se da je ovo moj dan za taksiste-pokajnike.

Vrata zgrade u Ulici Nordau behu otvorena, a odozgo se čula glasna muzika. Žurka je bila na drugom spratu. Na vrata je bio zalepljen natpis na engleskom: „Seks, droga i *rock&role*. Ulazite na sopstveni rizik.“

Otvorila sam vrata i ušla. Unutra je bilo krcato, a dinamična južnoamerička muzika je tutnjeći iz dva ogromna zvučnika svakoj pridošlici nudila svoj optimizam.

Provlačila sam se kroz gomilu u potrazi za Šilom. Pronašla sam je na balkonu. Napolju je bilo hladno, a ona je nosila moju omiljenu bluzu, sa sitnim belim biserima na kragni; nekad je pripadala njenoj babi, u Poljskoj. Pristajala je uz njeno porcelansko, lutkasto lice, i činilo se da je Šila stigla ne samo iz nekog drugog vremena, već verovatno i iz nekog nevinijeg sveta. Vrisnula je

ugledavši me. „Lili! Otkud ti ovde?“

„Tvoja cimerka mi je dala adresu.“

„Sjajno! Šta se dešava? Dođi da se upoznaš sa ostalima. Gde si bila?“

„Zapravo, u Londonu.“ Odjednom se setih žene s kojom je trebalo da se nađemo u baru. „O, ne - treba mi telefon. Imaju li ga ovde? Platiću.“

„Naravno.“ Krenuh za njom u spavaću sobu. Nekoliko ljudi je sedelo na krevetu i grickalo čips i kikiriki iz plastičnih posuda. Uprkos upozorenju na vratima, gosti na krevetu su bili mirni i uredni, zaštićeni identičnim, pažljivo sazdanim tvrđavama ustaljenog ponašanja. Devojke su bile u širokim bluzama s dugim rukavima i u nabranim suknjama, i pravile su se da ne primećuju kako im se momci odvažno naslanjaju na ruke. Međutim, pravili su nered. Mrvica je bilo na sve strane, a pod stopalima sam čula krckanje komadića hrane.

Spustila sam novčanicu od pedeset lira na stočić kraj kreveta, zatvorila vrata da prigušim muziku i pozvala hotel. Veza je bila loša i morala sam da vičem. Zamolila sam recepcionera da kaže gospođi Rouz kako smo morali iznenada da odemo, zbog hitnog slučaja, i ostavila naš broj. Kada je muškarac s druge strane žice shvatio ko sam, promenio je ton. Iznenadila sam se što mi je prepoznao ime, ali vesti o rasturenom telefonu i tajanstvenom odlasku sigurno su se brzo proćule. On ozbiljno reče: „Vaša poruka će biti prenesena.“

„Dakle, šta se dešava?“, upita Šila.

„Ovde je tako bučno.“

„Znam. Hajde da se vratimo na balkon.“

Veći deo prostora na balkonu zauzela su dva debela studenta koja su sedela u Budinom stilu na pločicama i jeli semenke suncokreta. Bili su okruženi morem ljuspica. Šila i ja se stisnusmo u ćošak. „Lepa torba, gde si je kupila?“ Ona pređe prstom preko ugraviranih cvetova na mojoj kožnoj torbi.

„U Londonu.“

„Divna je.“

„Pokloniću ti je. Hajde, uzmi je. Mogu da kupim drugu kad god hoću.“

Šila se opirala, ali sam ja navaljivala. Poklonila sam joj tašnu, zadržavši samo svoj novčanik i ličnu kartu, koje sam gurnula u džep.

„Luda si“, reče Šila, „ali hvala ti. Šta si radila u Londonu?“

„Išla sam tamo sa Amijem, svojim dečkom.“

„Super, koliko ste ostali?“

„Pa, trebalo je da ostanemo nedelju dana, ali vojska ga je već drugog dana pozvala nazad. Zbog nekog hitnog slučaja.“

„Stvarno? On radi za vojsku?“

„Da.“

„Pa, gde ste odseli?“

„U *Savoju*, častili smo se.“

„U *Savoju*! Kako ste to mogli da platite?“

„On odlično zarađuje.“

„O, stvarno? Sigurno radi nešto važno.“

„Valjda.“

„Ljudi koji rade za Mosad ne smeju to čak ni da kažu svojim ženama.“

„On svakako ne radi za Mosad. Oni nikad ne bi primili nekoga kao što je on. Ima prijatelje Palestince.“

„To je verovatno samo paravan. A kakve to veze ima s Palestincima?“

„Pa, znaš...“, rekoh oklevajući. Pomalo sam se plašila Šile. Umela je da bude vrlo otresita.

Debeli studenti se radozno okrenuše ka nama. „O čemu to pričate?“, upita jedan. Nastavili su da krčkaju semenke.

„O Palestincima!“, odgovori Šila, i svi prasnuše u smeh.

„Oni ne postoje“, reče jedan student. „To je samo geografski pojam, a ne narod ili nacija. Izgubili su svoju zemlju jer su tvrdoglavo odbijali kompromis. Izgubili su je jer nisu mogli prestati da nas mrze.“

„I ti bi nas mrzeo da si na njihovom mestu“, rekoh.

„Šta smo uradili? Dali smo im sve mogućnosti da izgude stvar. A oni ih nisu iskoristili. Mogli su da promene svoj život milion puta. Mogu da krive samo sebe, sopstvenu nazadnu kulturu. Pogledaj šta su Jevreji ovde uradili za ovako kratko vreme. A oni samo razmišljaju gde će baciti sledeću bombu. Zašto im druge arapske zemlje ne pomognu? Arapi jednostavno ne mare jedni za druge.“

Osetih kako me obuzima potištenost, poput toplog, paklenog vetra. Šila je odmah shvatila da nešto nije u redu. „Šta ti je? Jesi li dobro?“

„Jesam, dobro sam.“

„Izgledaš mi snuždeno.“

„Ne, dobro sam. Trudna sam.“

„O, ne!“

„Ne, ne, zaljubljeni smo. Venčaćemo se.“

„Opa! Otkad to?“

„Jednostavno se sve brzo dogodilo.“

„*Mazel tov!*“ Svi na balkonu počeše da mi čestitaju.

„Hej, zvaćeš i Palestince na venčanje?“, reče jedan od studenata. Počeo je da se smeje, ali mu se smeh pretvori u kašalj; činilo se da se guši suncokretovom semenkom.

„Kako možeš da se smeješ?“, upitah. Glas mi je treperio u strahu od svađe. „Zar ne znaš kako većina Arapa živi? Kako postupaju s njima? Zar ti to nije važno?“

„Važno mi je“, reče onaj drugi student. „Žalim ih, ali to nije naša odgovornost.“

„Jeste. Mi sada upravljamo ovom zemljom, mi smo odgovorni za sve njene stanovnike.“

„Baš si naivna. Zar ne znaš da oni žele da nam otmu ovu zemlju? Oni nas ne žele ovde. Ako ih ne sprečimo, oni će je preuzeti. Naoružaću se i pokušati da nas zbrišu.“ Razrogačio je oči, zamišljajući krvave pojedinosti te katastrofe. „Ne žele da budemo prijatelji. Žele da se vratimo u zemlje iz kojih smo došli.“

„O, koga je briga za to?“

Svi su ćutali. Neko je promenio muziku i pustio Naomi Šemer, te studenti počeše glasno i u falšu da pevaju „*Lu yehi*“. Kad bi, kad bi.

„Moram u toalet“, rekoh.

Ušla sam u toalet i zaključala vrata. U umivaoniku su bili opušci cigareta, a na klozetskoj šolji mrlje od rđe. Kraj umivaonika je, ulepljen dlakama i osušenom penom za brijanje, ležao brijač.

Istrčala sam iz kupatila, iz stana, iz zgrade. Trčala sam iz jedne ulice u drugu. Sad je već bilo mračno i hladno. Konačno sam stala da povratim dah. Naslonila sam se na ogradu i pokušala da zakopčam svoju smeđu somotsku jaknu, ali se rajsferšlus zaglavio. Ami je nekoliko puta pokušao da me ubedi da kupim zimski kaput, ali ja sam volela tu jaknu koju sam kupila na buvljoj pijaci u Jerihonu.

Jedan momak mojih godina, možda godinu-dve stariji, prišao mi je i pitao imam li šibicu. Imao je riđu kosu i pegice, i krupne oči koje su me ispitivački posmatrale iza naočara s tamnim okvirom.

„Izvini, ne pušim. Znaš li kuda se ide do mora?“

„Ne možeš odavde peške, predaleko je.“

„Samo mi pokaži pravac.“

„Pretpostavljam da bi mogla da ideš Arlozorovljevom ulicom do kraja. Ali nemoj se zbuniti, ona kraj stanice prelazi u Ulicu Zobotinskog. Samo nastavi i vratićeš se u Arlozorovljevu ulicu.“

„Hvala ti. Mogu li nešto da te pitam?“

„Da.“

„Šta radimo ovde?“

„Isto što i svi ostali, svugde“, reče on. „Trudimo se da preživimo.“

„Trudimo se da preživimo...“

„Uz malo sreće. Pošto se ne bih oslonio na pamet.“

„Zašto ne?“

„Zato što su ljudi previše emotivni. U svakome se odvija po sedam stotina grčkih tragedija. I još po trista Kafkinih priča pride.“

„Da. Pa... hvala što si mi pokazao put.“

„Čuvaj se, Devojko u jakni, koja traži more.“ On izvadi beležnicu iz džepa i počne nešto da zapisuje pod slabim sjajem ulične svetiljke. Mahnuo mi je u znak pozdrava, ne dižući glavu: nije želeo da prekine talas nadahnuća koje ga je iznenada obuzelo.

Krenula sam ka mom. Ulice behu gotovo puste, a četvrtaste betonske zgrade delovale su mi hladno, kao da odbacuju svakoga ko nije bezbedan u svom domu. Bila sam suviše nervozna da bih marila za to ili da bih čeznula za domom. Konačno stigoh do plaže i produžih obalom. Tu i tamo, usamljeni muškarci su mi ponešto dobacivali, ali sam ja, ne obraćajući pažnju, nastavljala zagledana u tamne talase.

Upravo sam došla do jednog kamenog zida i počela da ga obilazim, kada začuh glasove: ženu koja moli i muškarca koji viče. S druge strane zida, muškarac je potegao nož na ženu; drugom rukom joj je stezao ručne zglobove. Žena je jecala. Preplašeno sam ustuknula. „Naučiću te pameti tako da nikad ne zaboraviš“, govorio je muškarac. „Setićeš se kad god pogledaš u ogledalo.“

Grozničavo sam se osvrtna tražeći pogledom nekoga ko bi mogao da pomogne, ali taj deo plaže beše pust. „Izvinite“, doviknuh. Uljudno sam mahnula rukom. Muškarac instinktivno spusti nož. „Izvinite“, ponovih prilazeći im. „Samo sam htela da pitam koliko je sati.“

On se oprezno zagleda u mene i konačno zaključi da sam neka glupa turistkinja. Bio je prilično nizak, možda čak niži i od mene, a žena mnogo viša. Uprkos tome, pomalo su ličili na blizance, možda zato što su nosili istovetne crne kožne jakne, a ženina bela suknja odgovarala je njegovim belim mornarskim pantalonama.

Čovek pogleda na sat. „Pola dvanaest“, reče. „Hvala“, odgovorih. „Znate li put do Ramat Aviva?“

„Trebam vam autobus broj šest“, reče žena. „Do stanice ima malo da se pešači.“

„Hajde, pokaži joj put“, reče joj muškarac. „Imaš sreće, kučko“, dodade on.

Žena me uze za ruku i povede ka ulici. Suknja sa volanima bila joj je tako kratka da je više ličila na malo širi kaiš nego na suknju. Zapitah se da li joj je hladno.

„Mrzim tog jebenog drkadžiju“, reče ona čim smo dovoljno odmakle. „Nikad ne veruj muškarcu. Ni za živu glavu. Svi su oni jebeni lažovi.“

Trudila sam se da duboko dišem da bi mi se srce smirilo.

Odvela me je do autobuske stanice. „Nadam se da autobusi još idu.“ Izvadila je iz tašne paklicu cigareta i ponudila me. „Hvala“, rekoah. Uzela sam cigaretu i obe zapalismo. Nikad ranije nisam pušila običnu cigaretu.

„Imaš li momka?“, pitala je.

„Da, ali on je u Dženinu.“

„Radi?“

„Aha.“

„Kakav je?“

„Ima neobičan raspored.“

Nasmejala se. „Srećna si ako je to najgore kod njega.“

„Da li bi te stvarno posekao onim nožem?“

„O, videla si?“ Činilo se da joj je neprijatno. „Ma, šta“, slegnu ona

ramenima. „Pa, bolje je da krenem, noć je pred nama. Hej, srećno. Ti si dobra devojka... da nemaš možda deset lira? Ono kopile mi je uzelo i poslednju aguru“

Dadoh joj novčanicu od sto lira. Iznenađeno je pogledala u novac i htela nešto da kaže, ali se predomislila. „Hvala. Ti si dobra devojka“, ponovila je. Zatim je otišla.

Jedan taksi uspori i zatrubi, ali nisam imala želju da se sretnem s još jednim taksistom. Konačno je stigao autobus. Neka luda žena na zadnjem sedištu stalno je ponavljala: „*Sheh-yamutu, sheh-yamutu*“ Neka umru, neka umru. Svima je laknulo kada je izašla.

Kćerka mi je ostavila pismo u svojoj jastučnici. Pretpostavljam da je mislila kako ću odmah promeniti posteljinu, što i jesam uradila, ali sam jastučnicu ostavila; želela sam da u snu udišem miris njenog šampona sa aromom jabuke. I tako sam pismo pronašla tek danas. Napisala je:

Mama, izvini što sam se pravila da ne znam o čemu pričaš u vezi s mojim dolascima u tvoj krevet. To je bilo grozno od mene. Ponekad mi nedostaje tata, i zato plačem. Pričala sam danas o tome s K.-om u parku i sad shvatam da sam krivila tebe, i želela da znaš koliko si me unesrećila i da ti nametnem grižu savesti i zato sam dolazila u tvoj krevet, a kasnije se pretvarala da nisam. To je zaista bilo detinjasto od mene. Znam da nema smisla da krivim tebe, ali bila sam glupa. Pretpostavljam da sam takođe želela i da me sažaljevaš. Pa, najiskrenije se izvinjavam. Sećaš li se kako ti nikad nisam dozvoljavala da mi čitaš nikakvu priču s tužnim krajem? Trudiću se da manje strahujem od tužnog kraja, a K. kaže da treba povremeno da čitam i novine. Vidiš li? On zaista dobro utiče na mene. Volim te i izvini, tvoja A.

Iznenadila sam se zatekavši Amija kod kuće. Ne samo da se vratio ranije nego što sam očekivala, već nije bio ni umoran. Zapravo, činilo mi se da je odlično raspoložen.

„Gde si bila, ljubavi?“, pitao je. „Brinuo sam se. Zvao sam te tri puta, ali

se niko nije javljao.“

„Izašla sam“, odgovorih. Sručila sam se na dvosed, ali mi je nervoza potisnula umor. „Išla sam kod Šile, ali ona je bila na žurci u Ramat Ganu. Otišla sam tamo, ali se nisam zadržala. Zatim sam šetala po plaži. Videla sam jednog čoveka koji je potegao nož na ženu. Da ga sprečim, pitala sam ga koliko je sati.“

Ami je zurio u mene.

„A onda me je ona ispratila do autobuske stanice. Sad sam kod kuće. I baš me briga šta ti misliš.“

„Šta se dešava, Lili?“

„Ništa. Ništa.“

„Mogao te je silovati ili ubiti. Ili oboje.“

„Ne, videla sam da on nije taj tip.“

„Šta si radila na plaži?“

„Volim more.“

„Gde ti je nova torba?“

„Poklonila sam je Šili.“ Ništa nije rekao. Samo me je gledao. „Nisam želela da se vratim u praznu kuću.“

„Prišla si čoveku s nožem.“

„Da. Šta bi ti uradio?“

„To je nešto drugo, Lili. Ja sam obučen.“

„Trebalo bi da mi čestitaš na hrabrosti.“

„Nije to hrabro, to je glupo. Ljut sam što si se toliko izlagala opasnosti.“

„Pa dobro, misli šta hoćeš.“

„Žao mi je zbog Londona, Lili.“

„Otkud to da si se tako brzo vratio?“

„Imao sam sreće.“

„Jesu li ti išta rekli o prisluškivanju?“

„Ne, niko mi ništa nije rekao. Samo sam im stavio mikrofone na sto. Rekao sam: 'Poklon za vas.' Imali su drugih briga.“

„Aha.“

„Lili, stvarno mislim da treba da se javiš roditeljima i da im kažeš da si

trudna. Zaslužuju to da znaju.“

„To mogu i sama da odlučim.“

„Zamisli kako će se osećati ako saznaju od Brahe.“

„Nije ih briga. Već sam ti rekla.“

Nije odgovorio. Tražio je cigarete, ali nije mogao da ih nađe.

„Već smo se toliko udaljili“, rekoh.

„Da, ti si se udaljila.“

„Jesi li tužan?“

„Naravno da sam tužan.“

„Ostavila sam poruku onoj ženi, Rouz. Dala sam joj naš broj ovde.“

Nasmešio se. „Mislim da neće potegnuti za nama u Izrael“, reče on.

„Provela sam grozno veče!“, rekoh. Ali kad mi je prišao i pokušao da me zagrlji, otrešla sam njegovu ruku.

Ustala sam i pošla u kuhinju. Gazila sam bosim stopalima po hladnom kamenom podu. „Hoćeš li piće?“, pitala sam otvarajući frižider.

„Može.“

Uzela sam tetrapak soka od grejpfruta i dve čaše. Međutim umesto da u njih sipam sok, kao što sam mislila, uzela sam čaše i bacila ih na pod. Sagla sam se i počela da skupljam staklo desnom rukom, stavljajući ga u levu. Videla sam da levom rukom stiskam staklo. Gotovo da nisam bila ni svesna da jecam. Ami mi je otvorio šaku, izvadio komade stakla. Umotao mi je ruku u peškir. „Mislim da moraš u bolnicu“, reče on.

„Ne, neću da idem“, odgovorila sam. Podigao me je iznad mora stakla i krvi, a ja mu naslonih glavu na rame. „'Dijamanti i rđa',“, rekoh gledajući u pod. „Gledala sam je uživo. Džoan Baez. Pre nego što je napisala tu pesmu. Nije htela da peva ovde.“

Odneo me je u krevet.

„Nije to bilo ništa lično. Samo je htela da razmislimo o onome što radimo. O tome kako to nije u redu. Volim onaj stih, 'Što se mene lično tiče, oboje smo mogli umreti tada, na tom mestu.',“

„Ne znam ga.“

„Znaš, čuo si, samo si zaboravio. Onu pesmu koju je napisala za Dilana. On je došao i otišao. A ona je rekla: 'Što se mene lično tiče, oboje smo mogli

umreti tada, na tom mestu'. Zato što ga je toliko volela. Boli me ruka. Ranije me nije bolela. Odjednom. Boli.“

„Moramo u bolnicu. Nemamo izbora.“

„Ne. Neću da idem.“

Dodirnuo mi je obraze zglibom šake, napipao puls. „U redu, pozvaću Hilmana, on je naš porodični lekar. Videćemo šta on kaže.“

„Ljutiće se na mene.“

„Neće se ljutiti. Nije on takav čovek.“ Okrenuo je broj doktora Hilmana. Nisam slušala razgovor. „Dobro, krenuo je. Mislim da sam ga probudio.“

„Mrziš me.“

„Ne“, reče on.

„Mrziš, mrziš me. Baš me briga.“ Pogledao me je, zagledao mi se u oči. Zaplakala sam. „Plakanje nije dozvoljeno, ljubavi“, reče on sklanjajući mi kosu sa čela. „Ovde naplaćujemo porez na suze, zar ne znaš?“

„Neću lekara.“

„Znaš, kad je mom bratu bilo sedam godina, puklo mu je slepo crevo. Hilman se vozio s njim u kolima hitne pomoći i celim putem mu pevao smešne pesmice. Takav je on čovek.“

„Kakve pesmice?“

„Mislim da su to bile pesme kakve pevaju pijanci, vrlo smešne.“

Neko je pozvonio na vratima. Doktor Hilman je stanovao vrlo blizu, u Ramat Avivu. Bese to žustar, atletski građen čovek vedrog pogleda, vrlo svetlih i plavih očiju, u šarenoj košulji, ružičastoj, narandžastoj i svetlozelenoj. Proverio mi je puls, a zatim me pitao, na južnoafričkom engleskom: „Imaš li problema sa zdravljem, Lili?“

Odmahnuh glavom.

„O čemu se radi?“

„Ne znam.“

„Cela ova zemlja je poludela.“ Uzdahnuo je i razmotao peškir s moje ruke. „Kakva zbrka.“ On mi zabode iglu u nadlakticu, a zatim privuče stolicu do kreveta i sede. „Ami, sedi s druge strane kreveta i zabavljaj Lili. Lili, gledaj u Amija.“

„Ne brinite, nisam kukavica. Ne plašim se takvih stvari.“

„Budi dobra devojka, Suzi Kju, i ne raspravljaj se. Ionako je dovoljno komplikovano.“ Otvorio je svoju lekarsku torbu i sačekao da lek počne da deluje. Ami se ispružio kraj mene na drugoj strani kreveta, a ja zatvorih oči. Osećala sam se kao da lebdim, i setih se dečjih pesmica o krevetu koji se pretvara u brod. Kao iz velike daljine čula sam kako doktor Hilman priča Amiju o raznim birokratskim teškoćama, beskonačnim administrativnim zavrzlamama, kvakama 22. Zatim je pričao o nedaćama svoje žene, koja je takođe bila lekar. „Dobro, mislim da možemo da počnemo“, reče on. „Kakva zbrka“, ponovi on, uzdišući.

Bila sam svesna bola, ali mi se kao i priče o nevoljama doktora Hilmana s raznim administrativnim službama činio dalek i nebitan. Ami mi je pričao o svom kampovanju u detinjstvu, o pećini koju je otkrio sa svojim drugovima, o zečićima koje su spasli.

„Ovo bi trebalo da bude u redu“, reče doktor Hilman. „Pozovite me ako bude otoka ili temperature, ili bilo kakvih neprijatnosti. Evo recepta za antibiotike. Ami, možeš li nas ostaviti koji minut nasamo, molim te?“

Ami izađe iz sobe, a doktor Hilman se zavalio u stolicu i zagleda u mene. „Dakle, Suzi Kju, šta se dešava?“, upita on.

„Ne znam. Desilo se odjednom. Nisam nameravala.“

„Šta se dešavalo neposredno pre toga?“

„Ništa. Trudna sam. Ami je rekao da bi trebalo da javim roditeljima. Nisam to htela.“

„Trudna si, a ni ti ni on mi to niste rekli?“

„Izvinite. Je li to važno?“

„Kada si imala poslednju menstruaciju?“

„Početkom novembra. O bože, hoće li lek naškoditi bebi?“

„Srećom, neće. Sledeći put spomeni sitne detalje kao što je trudnoća, hoćeš li? Dakle, nisi htela da se javiš roditeljima. Zašto?“

„Zato što njih nije briga. Samo se prave.“

„Imaš li braće i sestara?“

„Stariju sestru.“

„Jeste li bliske?“

„Ne, jedva je poznajem. Ona se bavi biologijom mora.“

„Dakle, još jedna savršena porodica. Jesi li kao dete čitala *Blizance Bobsi*?“

„Da, mislim da jesam.“

„Voleo sam te knjige. U stvarnom životu, moj otac je bio tiranin i svi smo strahovali od njega dok nije umro od srčanog udara kada mi je bilo deset godina. Maštao sam o tome da ga ubijem njegovom lovačkom puškom. Evo mog saveta. Reci Amiju da pozove tvoje roditelje i kaže im. Šta te još muči?“

„Ne znam. Srećna sam.“

„Kako si provela dan?“

„Išla sam u Bar Han kod drugarice. Prijateljice s kojom sam se družila u školi, u Kanadi. Bila je na žurci u Ramat Ganu, pa sam i ja otišla tamo, ali se nisam dugo zadržala.“

„Jesi li se posvađala s njom?“

„Ne, samo se nisam slagala sa ostalima tamo.“

„Shvataš li da nisi ti kriva za političku situaciju u Izraelu? Trebalo je da te pitaju za savet, ali se nisu setili.“ On ustade. „Doći ću sledeće nedelje“, reče. „Čuvaj se u međuvremenu.“

Bila sam toliko iscrpljena da nisam mogla ni da se maknem, i osetih kako tonem u omamljenost i san. Ami se vratio, legao kraj mene i zapevao stih popularne pesme: „Sudija je bio blag, dao mi je tek dvadeset godina.“ Nasmešila sam se i zaspala.

Biblija je puna uplašanih ljudi. Skoro na svakoj strani neko se plaši. I mada u Bibliji nema mnogo sinonima, postoji pet različitih izraza za strah.

Prvi ljudi koji su se plašili bili su Adam i Eva, pošto su pojeli zabranjeno voće. Čuli su glas Gospodnji u vrtu i sakrili se, što zvuči prilično dirljivo, među drvećem. I Bog reče Adamu: „Gde si?“, mada On, razume se, savršeno dobro zna gde je Adam. A prestravljeni Adam zbunjeno odgovara: „Uplaših se, jer sam go, te se sakrih.“ Uvek je teško biti go kada se osećate ranjivo. Tada jače osećate stid. Čini se da je u početku Adam na pravom putu, da je spreman da prizna šta je učinio, ali potom gubi hrabrost i, povlačeći potez koji se jedino može nazvati očajničkim, pokušava da prebaci odgovornost na Boga i Evu: „Žena koju si mi dao dade mi plod, te jedoh.“

Ali strah se ne javlja samo pred Bogom. Isto tako često izazivaju ga i ljudi, naročito vojska. Kada se pojave Filistejci s trideset hiljada kočija, šest hiljada konjanika i četama brojnim kao zrna peska na obali, svi beže u zaklon: „...u pećine i u česte i u kamenjare i u raseline i u jame“. Ubrzo potom, kada Jonatan i njegov štitonoša odvažno odluče da upadnu na neprijateljsku teritoriju i uspeju da pobiju dvadeset Filistejaca, beže Filistejci: „I uđe strah u oko u polju i u sav narod, i straža i oni koji behu izašli da plijene prepadoše se, i zemlja se uskoleba i beše strah vrlo veliki.“

Rano jutros jedno dete se javilo telefonom radio-stanici u Tel Avivu. Slušala sam tu emisiju na netu. Dečak je pričao o sjajnom oružju prikazanom na Dan nezavisnosti. Želeo je ponovo da ide da ga vidi sledećeg dana, ali kako je rekao, „zbog svih tih ratova i eksplozija nismo mogli“. Mislio je na svakodnevno nasilje od početka druge *intifade*. Zatim je rekao spikerima na radiju da su ranije ljudi dobijali oružje, a da nisu znali da ga koriste. „Ako ljudima date oružje, bar ih naučite kako da ga koriste“, rekao je.

Zvučao je zabrinuto, a voditelji su rekli: „Slušajte ga, baš je ljut.“

A dečak je odgovorio: „Da, plašim se jer ako, ne daj bože, počne novi rat i ako me ne nauče da koristim oružje, neću znati šta da radim.“

Kada sam se probudila. Ami je sedeo u krevetu kraj mene i čitao neki roman.

„Zdravo“, rekao je.

„Koji je danas dan?“

„Ponedeljak. Spavala si šesnaest sati.“

„Jesi li sve vreme bio ovde?“

„Nekoliko sati sam proveo na poslu.“

„Nisi iscrpljen.“

„Danas sam imao samo decu, s njima je lako.“

„Kojih godina?“

„Petnaest, šesnaest. Doneo sam ti čizkejk.“

„Sjajno, umirem od gladi.“

U krevetu smo pojeli kolač i popili čaj. Legla sam na bok i jela slasni

čizkejk. Bila sam mrtva gladna. „Kako se osećaš, Lili?“

„Povratila sam se. Molim te, izvini što sam bila onako grozna i gruba. Žao mi je što sam se glupo ponela na plaži.“

„Na plaži si se ponela junački.“

„I izvini zbog one čaše. Sigurno misliš da sam luda.“

„To mi nije ni na kraj pameti.“

„Većina ljudi ne radi tako nešto.“

„Stvarno? Ne poznajem te ljude. Naravno, svako ima svoj stil. Oblici samodestruktivnog ponašanja motivisanog besom i osećanjem krivice su bezbrojni.“

„Sada mi je neprijatno.“

„Ne brini. Sve što radimo u životu radimo zato što smo ljudi. Možeš pokušati da shvatiš šta radiš i da prosудиš o tome, ali nema razloga da se osećaš neprijatno.“

„Pa, Izraelcima nikad nije neprijatno. Jesi li ikad upoznao Izraelca koji se zbog nečeg osećao neprijatno?“

„U pravu si, previše smo nadmeni.“

„O čemu razmišljaš?“

„O istom o čemu razmišljam još otkad sam te upoznao. Da te volim. I brinem zbog tebe, naravno.“

„Dobro sam. Očigledno sam luda, ali inače sam dobro.“

„Očigledno si normalna, ali možda nisi sasvim dobro.“

„Još mi nisi rekao kako to da si se tako brzo vratio posle Londona.“

„Ispostavilo se da je slučaj bio lak“, reče on. „Zajedno smo pušili.“

„Ko?“

„Ja i zatvorenik.“

„Zajedno ste pušili?“

„Odlično smo se slagali. Pričao sam mu o tebi.“

„O meni?“

„Da, o tome koliko te volim i da si trudna, i koliko sam uzbuđen što ću postati otac. Iako je mnogo mlađi od mene, ima troje dece, i počeo je da priča o njima. Tada sam ga pitao o porođaju i ispričao mi je svoja iskustva.“

Zapravo, pomagao je ženi prilikom poslednjeg porođaja, pošto je počeo neočekivano. Pušili smo cigarete, a on reče da bi voleo da umesto njih ima džoint, pa sam napravio pauzu, pozvao svog dobavljača i nabavio nam malo trave. Ljudi koji su prisluškivali gotovo su dobili nervni slom, pogotovo oni koji žele da me otpuste. Vratio sam se pa smo pušili zajedno. Obojica smo se naduvali, smejali se i pričali svoje doživljaje. Sve mi je ispričao. Nije mu bilo važno. Ne zato što je bio naduvan, već zato... Pa, u svakom slučaju, bio je pravi zlatni rudnik podataka, napolju u hodniku su bukvalno zaigrali *horu*. I to je bilo to.“

„Ali zašto je bilo toliko hitno?“

„Zbog njegovih informacija. Upravo su ga bili uhvatili, a informacije su im trebale odmah.“

„Šta će sada biti s njim?“

„Doživotna, pretpostavljam.“

„O! Ubio je nekog...“

„Da, nekoliko ljudi. Bavio se svačim.“

„Otkud to da se ne uspaničiš?“

„On je samo čovek.“

„Dešava li ti se nekad da ne uspeš? Ostaju li nekad tvoja ispitivanja bez rezultata?“

„Da, ima ljudi koje ne mogu da ispitam. Ponekad mi pošalju nekoga ko je prešao tačku posle koje nema povratka. Tada im kažem: 'Vidite, ne mogu da radim s ovim čovekom, on je takoreći autističan.' U početku su ih predavali našoj isledničkoj zvezdi, Gabiju. Čak se i drugi islednici plaše tog tipa - krišom ga zovu Ginter. On je, osim mene, jedini koji radi sam za sebe, voli sve da radi po svome. O njemu kruže razne priče... U svakom slučaju, Gabi bi pokušao i, naravno, ni on ne bi mogao ništa da uradi, te bi na kraju morali silom da ga odvajaju od zatvorenika, pa su prestali to da rade. Sad kad im kažem da je neko beznadežan slučaj, obično prihvate. A jednom...“

„Šta?“

Začutao je. „Ovo je stvarno poverljivo.“

„Dobro.“

„Pa, jednom su me pozvali zbog jednog velikog slučaja. Od početka sam bio nepoverljiv kad su mi rekli šta se dešavalo. Taj čovek nije imao nikakve

veze s Bliskim istokom, jednostavno je hteo da pobije nekoliko Jevreja, a ispitivanje je bilo na engleskom. Oklevao sam, ali su me prilično pritisli. Međutim, znaš, ušao sam u sobu, pogledao ga i izašao. Rekao sam im: 'Neću da radim s tim čovekom, on je nacista, ne mogu.' Nije me bilo briga šta će biti s njim, ni šta će mu uraditi.“

„Šta su uradili s njim?“

„Ne znam, nikad nisam pitao.“

„Zašto su zbog njega pozvali tebe? Zar nisu i oni mislili isto?“

Ami prasnu u smeh. „Misliš da su me pozvali iz humanitarnih razloga? Baš si naivna, Lili.“

„Ko želi da te otpusti?“

„Ljudi kojima se ne sviđa moj stav. Ali ni oni ne mogu da zanemare moje rezultate. Sad je red na tebe, Lili. Šta se tačno dogodilo pošto smo stigli na aerodrom?“

Ispričala sam mu sve o taksistima, žurci u Raman Ganu, šetnji po plaži.

On uzdahnu. „Najbolje što ova zemlja može da pruži, sve za jedno veče.“

„Ti momci na balkonu, stvarno su se plašili“, rekoh.

„Da, strah je stvaran. Strah od toga da Jevreji truju bunare bio je stvaran. Strah da ubijamo hrišćansku decu i od njih pravimo svoj maces²⁵ bio je stvaran. Strah da ćemo preuzeti svet u svoje ruke bio je stvaran.“

„Ali i bombe su stvarne, retorika je stvarna.“

„Te ljude ne plaši to, znaš. Plaši ih slika pomahnitolog, izbečenog Arapina koji juri naokolo s nožem, cereći se ispod svog *keffiyeha*“²⁶

„Kakvo je rešenje?“

„Za rasizam? Ne znam - možda lobotomija.“

„Da li ti se moja ruka gadi?“

Nasmejao se. „Vidao sam i gore, pa sam preživeo.“

„Ne znam šta me je spopalo.“

„Znaš, nagađam da si ponavljala neku scenu iz svog života. Da bi ovaj put mogla da izmeniš zaplet.“

„Misliš... s Dalijom?“

„Ne znam. Ali vidiš koliko si brzo uspostavila vezu. To sigurno nešto

znači.“

„To bi stvarno bilo uvrnuto.“

„Šta ti je tada nedostajalo?“

„Neko da je spase. Ne ja, ja to nisam mogla. Bila sam dete. Trebao mi je neko odrastao. Moji roditelji.“

Ami nije odgovorio. Rekoh: „To je suviše jednostavno.“

„U pravu si, nikad nije tako jednostavno. Mislim da to možda ima neke veze i s trudnoćom, sa željom da zaštitish bebu, nisam siguran kako. Možda je to ideja koja ti je padala na pamet dok si posmatrala Daliju i Boaza, kako neko mora da bude povređen da neko drugi ne bi bio. A želela si da ti budeš ta kako to ne bi bila naša beba. Ima li to smisla?“

„Trebalo bi da budeš psihijatar, Ami.“

„Mnogo toga ti se dogodilo za kratko vreme. Ponekad čovek jednostavno poklekne.“

„Doktor Hilman je rekao da bi trebalo da pozoveš moje roditelje.“

„To je verovatno dobra ideja.“

„Slušaću na drugom telefonu.“

„Želiš li da ih odmah pozovem?“

„Možeš. Koliko je sati u Kanadi?“

„Oko jedanaest pre podne.“

„Mislim da će majka biti kod kuće. Otac je verovatno na poslu.“

„Nisi mi čak rekla ni čime se on bavi.“

„Radi u jevrejskoj zajednici...“, neodređeno rekoh. Ami ode u kuhinju da telefonira, a kad je telefon zazvonio, podigla sam slušalicu u spavaćoj sobi.

Javila se moja majka.

„Halo, Lea?“, reče Ami.

„Da?“

„Ja sam Lilin prijatelj, Ami, zovem iz Izraela.“

„A da, Braha nam je pisala o tebi. Baš lepo što si se javio.“

„Imamo lepe vesti.“

„Odlučili smo da se venčamo.“

„Divno! Kada?“

„Nismo još odredili tačan datum.“

„Pa, obavestite nas. Kako je Lili?“

„Dobro je. Želi da vam kažem da je trudna.“

„Ćao, mama“, rekoh.

„O, Lili, tu si! Kakva divna vest! Reći ću tati čim stigne kući. Večeras imamo goste na večeri, imam mnogo posla.“

„Trebalo da se porodim negde u avgustu“, rekoh.

„Nadam se da će biti dečak, volela bih da imam unuka. Kako je na fakultetu?“

„Dobro. Međutim, danas sam izostala s predavanja. Posekla sam ruku. Imam kopče.“

„O, gadno. Treba li nešto da ti pošaljemo?“

„Ne, ne, imam sve.“

„Pa, srećno, dušo.“

„Hvala“, rekoh.

„Do viđenja, Ami. *Lehitra'ot*“, dodade ona koketno. *Au revoir*.

„*Lehitra'ot*, Lea.“

„Zdravo, mama.“

„Zdravo, dušo. Hvala ti što si mi javila uzbudljive vesti.“ Razmenili smo još nekoliko pozdrava, a zatim svi spustismo slušalice.

Ami se vratio u spavaću sobu. „Pa, to je zbilja nešto.“

„Rekla sam ti.“

„Kao da ste poznanici.“

„Oni su jednostavno takvi“, rekoh. „Možda su morali da se distanciraju u kibucu. Moja majka kaže da je danima plakala kad je prvi put morala da me ostavi u Dečjoj kući. Tako je možda primorala sebe da se udalji. Ali moj otac kaže da mu se takav raspored sviđao. Voleo je da bude sam s majkom uveče. Kladam se da su zapravo muškarci došli na tu ideju o odvajanju dece.“

„Ja ne mislim tako. Očevi su ponosni na svoju decu, vole da budu uz njih.“

„Pa zašto su to onda uradili?“

„To je bio utopijski eksperiment. Takvi su eksperimenti, ne uspeavaju uvek.“

„Ipak, zamisli da deca po celu noć ostaju sama, od samog rođenja. To je protivno instinktima, razumu, svemu. Bili smo ostavljeni na milost i nemilost svima redom, da i ne pominjem jedni drugima. Golding je sigurno posetio neki kibuc pre nego što je napisao *Gospodara muva*“

Ami se nasmeja. „Zar je bilo tako strašno?“

„Pa, nije uvek. Najčešće je bilo sve u redu. Ali svakako smo imali i dane *Gospodara muva*“

„Ne mogu da dođem sebi posle ovog telefonskog razgovora. Ti zaslužuješ više.“

„Svi zaslužuju više od onoga što dobijaju. Osim mene. Upravo sada imam više nego što zaslužujem.“

„Tako nešto ne postoji. Naročito ne u tvom slučaju, Lili.“

„Da, ali kad ti život odjednom postane divan, osećaš obavezu da zaslužiš svoju sreću. To je veliki pritisak.“

Ami se opet nasmeja. „A ako nemaš sreće, smeš da budeš bezobrazan?“

„Malo.“

„Imaću to na umu... Nije čak ni pitala ništa o staklu“, reče on odmahujući glavom.

„Nije me zapravo ni slušala. Isključuje sve sa čim ne želi da se suoči.“

„Imali smo nekih prilično čudnih roditelja u susedstvu, ali nikoga sličnog njoj. Tako sam tužan zbog tebe, Lili.“

„Mnogi ljudi imaju i gore roditelje.“

„Šta može biti gore od zapostavljanja? A šta je s tvojom sestrom? Mi smo se kao deca često svađali, ali smo zapravo bili vrlo bliski. Teško mi je da zamislim život bez toga.“

„Moja sestra je bila veoma omiljena - vodila je vrlo aktivan društveni život i često je izbivala iz kuće. Oponašala je moje roditelje - i oni su stalno pravili žurke, skoro svakog vikenda, sa svim tim književnicima i umetnicima... Jednom...“ Oklevala sam.

Ami je čekao.

„Rekao si da ne želiš da slušaš o takvim stvarima.“

„Mislim da je ovo sasvim druga kategorija.“

„Pa, moja majka je jedno vreme radila kao šef administracije jedne

glumačke škole. I stalno je pozivala sve te *kul* face, mlade studente i režisere - oni su, kao, bili *ekstra kul*. Ja sam ostajala u svojoj sobi, mrzela sam te zabave jer je moja majka flertovala s tim muškarcima, a otac sa ženama. Deca to ne vole da gledaju. Zato sam se krila. Ali jednom sam, za vreme jedne žurke, došla u kuhinju i tu je bio taj tip, stvarno poznati reditelj - doveli su ga iz Londona da režira neku predstavu. Imao je kosu do ramena, bio je zbilja neverovatno seksepilan i šarmantan. Pa, ja sam imala samo četrnaest godina, bila sam strašno naivna. Počeo je da priča sa mnom i ponašao se kao da sam najzanosnija devojka koju je ikad sreo. Tako ti tipovi rade. Ubede te da su zaljubljeni u tebe, da im izgledaš kao dar s neba, ili možda zaista tako misle u tim trenucima, ko zna? U svakom slučaju, završili smo zajedno u kupatilu. Nikad ranije nisam poljubila muškarca, i bila sam vrlo polaskana i uzbuđena. Pre nego što sam shvatila šta se dešava, pokušao je da uđe u mene. Dozvolila sam mu - čak sam mu i pomogla. Ali onda se predomislio. Možda pre toga nije bio shvatio da sam devica i prepao se, pa mi je samo lizao i svršio mi na stomak.“

Oboje smo nekoliko minuta ćutali.

„U svakom slučaju, naravno, više ga nisam videla. Nekoliko dana kasnije otišla sam da gledam predstavu koju je on režirao. Bila je to neka nemačka drama iz sedamnaestog veka i stvarno je bila sjajno režirana, ne možeš ni da zamisliš. Na pozornici su bili postavljeni kavezi, a glumci su bili obučeni u neke konopce i trčali su od jednog kaveza do drugog. Mislila sam da je komad fantastičan, ali sam ga potom pročitala i shvatila da je staromodan i melodramatičan, međutim, u njegovoj režiji je bio božanstven. *Buđenje proleća*, tako se zvao. Zaboravila sam ko ga je napisao. Taj naslov je bio nekako podsmešljiv. On je stvarno bio genije, ali i drkadžija.“

„A tvoji roditelji nikad nisu saznali.“

„Nisu mogli da ne saznaju. Stalno sam pitala za njega, tražila njegovu adresu, pisala mu pisma, svaki dan čekala poštu. Skoro dve nedelje ništa nisam jela. Konačno mi je otac rekao: 'On ti nikad neće pisati, a ako se budeš ponašala jeftino, niko se neće zainteresovati za tebe.' Moj otac se samo ponašao *kul*. U suštini je bio vrlo konzervativan.“

„To mi nikad nisi pričala.“

„Navikla sam na njih takve kakvi su, tako sam odrasla.“

„A ni sestri nisi mogla da se poveravaš?“

„Ne, i ona je bila ista kao oni. Suviše zauzeta sopstvenim životom i prijateljima. Bila je najomiljenija devojka u svojoj školi. Išle smo u različite škole, a ona je bila mnogo starija od mene. Ja sam išla u privatnu jevrejsku školu, a ona u običnu, državnu. Tražila je da ide u običnu školu - želela je da bude kao i svi ostali. Nikad nije pozivala nikoga kući, znaš, a nisam ni ja. Naša kuća je bila nekako suviše uvrnuta. Ne umem to da objasnim. Ne zbog izgleda, po celoj kući su bile fine prostirke i slike, i slično. Problem je bio u tome kako su naši roditelji razgovarali s našim društvom. Kao... kao da im se udvaraju. Znam da to zvuči suludo, ali donekle je bilo tako. Teško je to tačno objasniti.“

„Znaš, Lili, mislim da, uzimajući u obzir tvoj bes prema meni, tvoj bes prema roditeljima, tvoja osećanja krivice zbog mog posla i sve ono što si doživela u kibucu i što je verovatno sada zbog trudnoće izbilo na površinu, čudo je što nisi uradila i nešto gore. Verovatno si tužna i zbog svoje prijateljice Šile.“

„Volim te, Ami. I ne mogu da verujem da u meni raste beba. Tako sam uzbuđena.“

„To zaista zvuči čudesno“, reče on sagnuvši se i poljubivši me u stomak. „A kad smo kod toga, moram pronaći nekog dobrog doktora. Šta kažeš na Belindu, Hilmanovu ženu? Ona je akušer, kažu da je odlična.“

„Misliš li da treba da idem kod privatnog lekara?“

„Da. Imaćeš mnogo bolju uslugu. I treba da počneš da piješ mleko.“

„Otkud toliko znaš o tome? Kako to da znaš sve simptome i sve ostalo? Je li ti se ovo već dešavalo?“

„Ne, ovo mi je prvi put. Ali pomagao sam sestri kad je bila trudna. Kad je bila u drugom mesecu trudnoće, muž joj je poginuo, tako da sam morao da ga zamenim.“

„Mislila sam da je udata.“

„Da, udala se ponovo, i ima drugo dete s drugim mužem.“

„Nisam znala.“

„Pa, Jomkipurski rat nam je došao glave.“

„Tada sam došla ovamo, znaš. Oktobra hiljadu devetsto sedamdeset treće. Pet dana pre nego što je izbio rat. Mislila sam da je sedenje u skloništima samo deo izraelskog iskustva. Stvarno nisam znala ništa o Izraelu. Mislim, baš

ništa. U dijaspori nemaš osećaj kako to zaista izgleda. Samo slušaš propagandu. Mrzela sam kako su u Kanadi govorili o ratu šezdeset sedme. Mrzela sam one razglednice s vojnicima kraj Zida. Nikad nisam poverovala u to, znaš. Instinktivno. To je sigurno bio instinkt, jer sam bila jedina. Bila sam jedina koja je sve to mrzela. Mislila sam da sam jednostavno uvrnuta.“

„Ti jesi uvrnuta. To sam ti rekao od samog početka.“

„Hoće li nam i dete biti uvrnuto?“

„Ima dobre izglede.“

„Jesi li siguran da sam samo uvrnuta, a ne luda?“

„Da.“

„Da li još brineš zbog mene?“

„Da.“

Danas sam zvala Ibrahima.

„Ovde Lili“, reko kad se javio. „Zovem iz Londona.“ U pozadini se čula nekakva buka i nije me odmah čuo. Morala sam da ponovim.

„Lili! Bože. Čekaj da podignem slušalicu u spavaćoj sobi. Imamo sastanak ovde, sačekaj.“

Čula sam Ibrahima kako kaže: „Hevre, imam međunarodni poziv, stišajte se.“ Reč *hevre* me je ganula. Ona označava grupu prijatelja s kojima se družite; ta reč označava bliskost i poverenje.

„Lili. Ne mogu da verujem da ti čujem glas.“

„Još se čujem s Meri Džo“, reko.

„Znam, znam. I mi smo u vezi.“ Prsnuo je u kratak smeh.

„Kako si, Ibrahime?“

„Šta da ti kažem? Dobro došla u pakao. Ipak, još sam živ. Još me nisu pogodili i još me nisu razneli, pa i to je nešto. Šta je s tobom? Šta se dešava?“

„Moja kćerka živi u Belgiji, plesačica je.“

„Daleko je.“

„Ibrahime, želim da te vidim.“

„I ja tebe želim da vidim. Dolaziš li?“

„Pitala sam se da li bi ti želeo da dođeš ovamo. Ako ti pošaljem kartu, hoćeš li doći?“

„Mislim da bih uspeo da se otrgnem odavde.“ Nasmejao se. Bio je to njegov stari smeh: kratak, glasan, neobuzdan.

„Još si u Edelsonovoj ulici?“

„Promenio sam stan. Sada sam u broju sedam.“

Odjednom nisam više mogla ni da dišem ni da govorim. Htedoh da kažem Ibrahimu da moram da prekinem vezu, da ću ga zvati kasnije, ali reči su se odvojile od mog tela i otplutale, ostavljajući me praznu i nemoćnu. Spustila sam slušalicu na sto i čula Ibrahima kako kaže: „Halo? Halo? Lili, jesi li tu?“, a zatim, nekom drugom: „Veza se sjebala.“ Potom začuh škljocanje i signal za prekinutu vezu.

Zurila sam u slušalicu. Tresla sam se. Potrčala sam u spavaću sobu, zgrabila Amijev jorgan, sela na pod kraj kreveta i umotala se u jorgan, ali nisam mogla da se ugrejem. „Ljubav je hladna kao smrt“, rekoh naglas.

Hiljadu sećanja poletelo je k meni, poput lišća u vihoru. Grimizno, crveno i žuto lišće, pocepano na ivicama i duž žilica, obavijalo me je i gušilo.

Gušila sam se, bilo mi je hladno i nisam mogla da se zagrejem.

Pitala sam se je li moguće umreti u sobi od zime.

Pozvala sam Ibrahima i Meri Džo da im kažem da sam trudna, a oni su želeli da nas izvedu na večeru, da proslavimo. Kad se Ami vratio s posla, pitala sam ga je li raspoložen za to. „Da, imao sam lak dan.“

Na rukavu njegove uniforme primetila sam mrlju koja je ličila na krv. „Je li to krv?“

Ami raskopča košulju i baci je u korpu za prljavo rublje. Zatim se ispruži na dvosedu i pruži mi ruke.

„Šta se desilo?“

Ami uzdahnu. „Dvojica zatvorenika su se potukli i morao sam da vozim jednoga u bolnicu. Za promenu, danas sam se dosađivao ispunjavajući bolničke obrasce, čekajući da ga pregledaju i da završe s njim.“

„Je li bilo nešto ozbiljno?“

„Dobro mu je.“

„Postoje li arapske bolnice?“

„Naravno. Bolnice, doktori, laboratorije, ambulante - neverovatno je koliko su ti ljudi napredni.“

Pocrvenela sam. „Nisam tako mislila. Samo sam mislila na to da smo mi sve preuzeli.“

„Nismo baš sve. Samo sam te zadirkiavao, Lili. Možda ćemo jednoga dana otići u Ramalu, da vidiš i sama.“

„Jesi li tamo bio? U bolnici u Ramali?“

„Ne, išli smo u Hadasu.“

„Jesu li znali da je zatvorenik?“

„Jesu.“

„Jesu li se sestre plašile?“

„Mi smo se plašili. Jesi li ikad videla medicinsku sestru iz Hadase? Čak i najhrabriji pred njima zadrhte.“ On počeo da oponaša prekorni ton po kojem su sestre iz Hadase poznate („Misliš da si se samo ti šlogirao?“) dok oboje nismo prsnuli u neobuzdan smeh.

U sedam smo se odvezli do Ibrahimovog stana. Ibrahim je pljesnuo Amija po leđima i čestitao mu. Otišli smo u jedan riblji restoran na obali mora, a Ibrahim je naručio bocu vina i nazdravio nam. Rekao je Meri Džo da je ona sledeća, da treba da se ugleda na mene. „Deca“, rekao je. „Deca su prava stvar.“

„*Le-chayim*“, reče Meri Džo.

„*Le-chayim*“, odgovorismo svi, kucajući se.

„Šta ti je s rukom?“, upita Meri Džo.

„Povredila sam se“, neodređeno rekoh, a ona je bila suviše pristojna da bi zapitkivala.

Dok smo čekali večeru lenjo sam zurila u more, uljuljkana tihim šumom talasa na pesku. Odjednom Ibrahim upita: „Dakle, Ami, kako se moja braća drže u tim vašim zatvorima?“

Ibrahimovo pitanje trglo me je iz sanjarenja. Nikada ranije nisam čula da je pomenuo tu temu.

„Kako kad“, reče Ami.

„Koliko ih imate?“

„Ne znam tačan broj.“

„Čujem svakakve glasine.“

Ami je ćutao.

„Trebalo da se organizuju“, reče Ibrahim. „Ništa se ne može postići bez organizacije. Pogledaj bilo koji revolucionarni pokret. Treba nam Mara, a, Ami? Treba nam Mara...“²⁷

„Mislio sam da mrziš komuniste.“ Ami se nasmeši.

„Da, pa...“

„Nije reč o izbacivanju“, rekao je Ami. „Mi moramo da odemo. Mi jednostavno moramo da odemo. Nema drugog načina.“

„Ljudi ne odlaze rado kada se dobro provode.“

„Naš dobar provod se brzo pretvara u vrlo loš provod. A biće i gore.“

„Gore? Kako?“

„Ne želim čak ni da razmišljam o tome.“

„Bar mogu da računam na tebe kao na razumno ljudsko biće“, reče Ibrahim.

„Cela situacija je nerazumna“, reče Ami.

„Zato nam trebaju ljudi poput njega, je li tako, Lili?“, reče on. Retko mi se direktno obraćao otkad sam postala Amijeva devojka.

„Da“, rekoh.

„Šta je granica, pitam vas? Živimo u svetu ogledala“, reče Ibrahim. „Nemamo pojma ko je napolju, a ko unutra. Zato gradimo podzemna skloništa. Imamo čitav podzemni svet skloništa koji nas čeka.“ Iskapio je vino jednim gutljajem i ponovo napunio čašu. „Ali more je more“, vedro reče on, gledajući u Sredozemno more.

„Da“, reče Ami. „More je more.“

Ibrahim ponovi: „Čujem svakakve glasine.“

„Znaš da ne smem ništa da kažem.“

„Pogrešno je ne reći ništa“, rekoh. „U tim zatvorima zlostavljaju ljude.“

Ami je izgledao najpre zaprepašćen, a zatim besan. Zaplakala sam.

„Shvatila sam nešto“, reče Meri Džo. Svi pogledasmo u nju. „Poroci

nemaju veze s površnim stvarima. Čak i kad bih gola trčala ulicom, to ne bi promenilo ono što jesam.“

„Ne pokušavaj to“, reče Ibrahim, i svi se nasmejasmu.

„Mislim da bih mogla još vina“, reče Meri Džo, a Ibrahim naruči još jednu bocu.

Kad smo ustali i krenuli, Meri Džo je jedva uspevala da održi ravnotežu. „Mislim da sam previše popila“, spokojno reče ona.

„Šta to radim ovoj ženi?“, reče Ibrahim.

Vraćajući se kući, Ami i ja smo ćutali. Svukli smo se u tišini. Kad smo oboje ležali u krevetu, pitala sam: „Jesi li još ljut?“

„Ne, razumem zašto si to rekla. Ali shvataš li koliko se Ibrahim zbog toga osećao bespomoćno? Ti imaš moć, ti radiš takve stvari, ne opravdava te to što kažeš: 'Eto šta mi radimo.' To je kao da likuješ.“

„Ali ljudi moraju znati.“

„On zna, Lili. Svi Arapi znaju. Ne treba to govoriti njima. A Jevreji te neće slušati.“

„Nisi u pravu, Ami. Ibrahim zna da nisam likovala. Mislim da je želeo da kažeš nešto, da priznaš šta se dešava, i bilo mu je drago što je neko to konačno izgovorio.“

„On oseća krivicu, Lili. Bezbedan je, ima sva prava, čak i ako je trećerazredni građanin. A njegov narod na teritorijama nema ništa. Zamisli kako mu je.“

„Ima li rođake tamo?“

„Ne, čitava porodica mu je ovde.“

„Koliko dece ima?“

„Šestoro.“

„Ipak mislim da nisi u pravu. Mislim da se suviše lako predaješ. Misliš da nikome nije stalo, ali to nije istina. Mnogim ljudima bi bilo važno, kad bi znali.“

„Da, *kad bi*. U tome 'kad bi' i jeste suština.“

„Je li u pravu kada je reč o organizovanju?“

„Naravno. Ali nije im dozvoljeno da se organizuju. Zato ih hapse. U svakom slučaju, to je jedan od glavnih razloga. S druge strane, organizuju se u

zatvoru.“

„Pa... ne shvatam.“

„Ne traži u tome logiku, Lili.“

„Zašto Ibrahim mrzi komuniste?“

„O, ne znam. Verovatno ih smatra elitistima. Ili je to možda nešto lično. Možda poznaje neke komuniste i jednostavno mu se ne sviđaju.“

„Misliš li da će na teritorijama nastati palestinska država? Misliš li da ćemo ih ikad napustiti?“

„Da, jednog dana. Ali ne uskoro. Ne bez mnogo patnji na obe strane.“

„Ali šta ako tamo nastane država i oni se naoružaju i napadnu nas?“

„Onda ćemo se braniti. Ali, slušaj, palestinska država bi značila promenu stava. A zaista mislim da to većina njih želi.“

„Promenu stava?“

„Da. Ljudi su, na izvestan način, vrlo jednostavni. Želimo proste stvari. Hranu, zaklon, ljubav, poštovanje, zabavu. Zastavu. Izvinjenje. Osećaj celovitosti.“

„Zašto onda to ne uradimo? Zašto ne sednemo i ne raščistimo stvari?“

„Zato što su oni ljuti, a mi besni. I zato što još nekoliko država želi da tako ostane. Uzgred, zaboravio sam da ti kažem da je juče zvala ona Amerikanka iz Londona.“

„Rekla sam ti! Rekla sam ti da će se javiti. Je li ona filmski producent ili nešto slično?“

„Tako kaže.“

„Zašto bi izmislila tako nešto? Pa, šta si joj rekao?“

„Isto što i u hotelu, da me gluma ne zanima. Međutim, rekla je da će možda doći u Izrael.“

„Ništa neće smetati da se nadeš s njom.“

„Osećam čudne vibracije kod nje, Lili.“

„Šta hoćeš da kažeš?“

„Ne znam. Možda je špijun.“

„Špijun! Čiji?“

„Bog zna.“

„Potpuno si paranoičan, Ami. Jednostavno ne možeš da veruješ da se neko zanima za tebe zato jer si talentovan.“

„Upravo tako. Otkud ona zna da sam talentovan?“

„To se vidi na kilometar, Ami. Svi to primećuju. Hajde barem da se vidimo s njom.“

„Ako ti tako želiš, Lili.“

„Da, želim.“

Miklat je sklonište, od reči kit, koja znači držati, upiti ili primiti u sebe. Reč miklat se koristi u Bibliji u vezi s gradovima u koje su se ljudi sklanjali. Ako biste slučajno nekog ubili, mogli ste se sakriti u grad-utočište (*'ir miklat*) da vas ne bi ubili rođaci ubijenog, iz osvete. Morali ste ostati tu sve dok prvosveštenik ne umre. Posle toga, mogli ste se bezbedno vratiti u svoj grad. Naravno, ne bi uvek bilo odmah jasno da li je ubistvo bilo slučajno ili namerno. U tom slučaju, otišli biste u grad-utočište sve dok sud ne odluči jeste li ubica ili niste.

Biblija daje neke korisne savete sudijama koji treba da presude je li ubistvo počinjeno namerno ili slučajno. Ako je ubica potegao neki metalni predmet, kamen ili drveno oruđe, ili s mržnjom probo žrtvu, ili čekao u zasedi, onda ga kamenujte li nasmrt prebijte, to je bilo namerno ubistvo. Ali ako je ubica nekoga probo „bez mržnje“ (ne znam tačno kako bi to izgledalo) ili ga gađao nečim ne čekajući u zasedi, ili bacio kamen ne znajući da tamo ima nekoga, to je slučajno ubistvo.

Biblija zaključuje da je važno razlikovati to dvoje, jer krv prlja i skrnavi zemlju. Bog ne želi da ubice švrljaju unaokolo; On ne želi krvoproliće u svojoj zemlji; to Ga vredi. „Zato ne skvrnite zemlju u kojoj nastavate i u kojoj ja nastavam“, kaže Bog. Vi živite u toj zemlji, ali i ja boravim u njoj. I ne želim da se dešavaju sva ta ubistva.

Sredinom marta zima se završila. Kupila sam široku i šarenu indijsku haljinu, pomalo prozirnu ali božanstveno laganu, da u nju smestim svoj sve veći stomak. Vreme pospanosti je prošlo: sad sam bila živahna i puna snage.

Belinda, moja akušerka, rekla je da sve ide kako treba i pitala me je želim li da se porodim kod kuće (Ami je rekao ne). Ami i ja smo kupili knjigu doktora Spoka i jednu knjigu o trudnoći; pohađali smo časove Lamazeove pripreme za porođaj, zajedno s još pet parova. Nekoliko puta sam bila kod Brahe, a ona mi je iznela detaljan i ne baš utešan prikaz svoga porođaja („Nekoliko puta sam zazvala Tvorca da me na mestu ubije“). Očigledno, Ami je uspeo da obezbedi Nogi posao koji je želela, a posledica toga bila je da ga je sad Braha smatrala polubožanstvom.

Uoči raspusta za Pashu Ami mi je rekao da mora da se vidi s nekim u blizini Ake. Želim li i ja da pođem?

„Sećam se Ake!“, rekoh. „Majka me je jednom vodila tamo. Kad mi je bilo šest godina.“

„Možemo da prošetamo tamo, ako želiš.“

„Otišle smo na plažu i majka mi je rekla da ostanem na ivici vode, tamo gde je bela pena, a onda je zaspala. I vodila me je da gledam film o Tarzanu. Pitam se da li taj bioskop još postoji.“

„Potražićemo ga.“

„Bila sam zaljubljena u Tarzana.“

Ami se nasmešio. „U kojeg?“

„Nije mi bilo važno. S kim to treba da se vidiš?“

„S nekim.“

„S nekim važnim?“

„S nekim vrlo nevažnim.“

Sledećeg jutra smo se odvezli u jedan arapski gradić istočno od Ake.

„Znaš“, rekoh, „mislim da nikad nisam bila u nekom arapskom gradu. Osim onaj put kad sam zalutala. Vozač koji me je povezao rekao je da ide u Tel Aviv, ali zapravo je išao u to selo da pronade neke radnike, i ostavio me je tamo.“

Ami je izgledao strahovito zgađen.

„Ali sve se lepo završilo. Tri momka su mi prišla i pitala me tražim li nekoga. Srećom, jedan od njih je govorio hebrejski. Zapravo, činilo mi se da svi razumeju hebrejski. Kad su čuli šta se dogodilo, svi su se rastrčali po selu da mi nađu prevoz. Konačno su pronašli jednog taksistu koji je išao u Tel Aviv, ali on je već bio pun. Onda su nagovorili jednog momka da izađe iz taksija da

mi napravi mesta. A vozač nije hteo da mi uzme novac. Bilo mi je neprijatno - zaista sam želela da platim, ali on nije hteo ni da čuje.“

„Smatrali su te svojom gošćom.“

„Verovatno. Mada sam zapravo samo zalutala tamo. Nemam pojma gde se nalazi to mesto, negde na teritorijama. To mi je bio jedini put.“

„Hoćeš da kažeš da studente koji dolaze sa one strane okeana ne vode u obilazak arapskih sela?“, zadirivao me je Ami.

„Zapravo, posetila sam još jedan arapski grad. Bila sam u Jerihonu, nedelju dana pošto sam došla ovamo. Zbog pesme.“

„Pesme?“

„Znaš ono, *Joshua fit the battle of Jericho, Jericho, Jericho, Joshua fit the battle of Jericho and the walls came a-tumblin down*“, ²⁸ zapevala sam. „Volela sam tu pesmu kad sam bila mala. I morala sam da vidim taj grad.“

Amiju se to svidelo. „Je li izgledao onako kako si ga zamišljala?“

„Da, bilo je *kul*“

„Jesi li videla izbeglički logor?“

„Izbeglički logor? Nisam znala ni da postoji. Šteta, zanimalo bi me. Samo sam prošetala po gradu, videla ruševine, otišla na pijacu. I Šila je trebalo da pode sa mnom, ali je roditelji nisu pustili.“

„Eno grada u koji idemo. Tamo, na onom brdu“, reče Ami kad se u daljini pojavio bele kućice i terasaste baštice.

„Ove kuće izgledaju kao da rastu iz brda. Kao da su deo njega. Veoma su lepe. Arhitekta bi trebalo da dolaze ovamo, da dobiju nadahnuće.“

Vozili smo se putem obasjanim suncem kraj ružičastih bodljikavih grmova, bledozelenog rastinja i mora krastavaca. Svuda oko nas, planine mog detinjstva blago su se dizale ka prozirnom nebu.

„Prirodi nije nimalo važno šta mi ovde radimo“, rekoh. „Zemlja se uopšte ne buni. Mi smo joj dosadni.“

„Da. Sve je to već viđeno.“

Ostavili smo auto na prilazu gradu i ušli u lavirint slepih i vijugavih ulica koje naizgled nisu vodile nikuda. Ovde, u gradu, kamene kuće behu zbijene jedna uz drugu i borile su se za prostor sa svim svojim dodacima i pomoćnim zgradama. Ami upita jednog prodavca povrća za pravac, a on pozva svoga

sina, dečkića od deset-jedanaest godina, da nam pokaže put. Dečak je s mnogo samopouzdanja hitao uskim, krivudavim ulicama. Ami htjede da popriča s njim, ali on se samo smeškao i slegao ramenima, i pokazavši nam kuću koju smo tražili brzo pobegao. Kada smo pokucali na vrata, otvorila nam je jedna krupna žena i znatiželjno nas pogledala. Ami reče nešto na arapskom, a žena se vedro nasmeši i pozva nas da uđemo.

Ami joj je doneo bocu maslinovog ulja na poklon. Žena ju je uzela bez mnogo buke i ušla u jednu sobu. Vratila se s čajem i tanjirima koje je spustila pred nas na zastrti pod. Ponudila nas je hranom, ali ja sam se plašila da jedem. Većina jela bila mi je nepoznata, a nerado sam jela hranu koju nisam poznavala. S druge strane, bilo bi vrlo nepristojno da je odbijemo. Ami je video da mi je neprijatno i objasnio ženi da sam trudna i da patim od jutarnje mučnine. Žena mi tad na hebrejskom najpre čestita, a zatim počela da mi daje savete: treba da sisam mandarinu, rekla je, a postoji i jedna vrsta čaja, koji ima gotovo čudesnu moć da ublaži jutarnju mučninu. Pružila mi je teglicu sa crnim lišćem. „Stavi jednu kafenu kašičicu u ključalu vodu i kuvaj pola sata, ili sat“, rekla je. „Nećeš verovati koliko će ti pomoći.“ Časkali smo o našim namerama da odemo u Aku i o baštovanstvu, a onda žena poče da zapitkuje Amija na arapskom, i činilo se da je zadovoljna njegovim odgovorima. Kad smo pošli, naterala nas je da obećamo da ćemo ponovo doći da upoznamo i ostale članove njene porodice.

Ami i ja krenusmo ulicom. Nismo imali pojma kuda da skrenemo. „Jednom sam išao na kurs snalaženja u ovakvim gradovima“, reče Ami.

„Znači li to da znaš kuda treba da ideš?“

„Ne, znači da znam da je svaki pokušaj beznadežan. Moraćemo da pronađemo novog vodiča.“

Poput duha iz boce, sin prodavca povrća iskrсну pred nama i odvede nas do auta.

„Ko je bila ona žena?“, upitah dok smo se vozili.

„Niko važan“, reče Ami.

„Ami, nešto se čudno dešava, a ti nećeš ništa da mi kažeš. Da li nas opet prate?“

„Ne, naravno da ne.“

„Šta se dešava? Unervozio si me.“

„Ne dešava se ništa uvrnuto niti opasno, Lili. Ta žena je nečija tetka.

Obećao sam da ću je posetiti i odneti joj vesti o sestriću, da bi ih mogla preneti njegovim roditeljima. To je sve.“

„Neki od tvojih zatvorenika?“

„Da.“

„Ne bi trebalo to da radiš, je li tako?“

„To je siva zona.“

„Čitav tvoj posao je siva zona! Mrzim tvoj posao. Mrzim ga, mrzim ga, mrzim ga.“

„Da, znam.“

„Znaš li šta još mrzim?“

„Ne.“

„Mrzim to što kod tebe ima toliko toga o čemu ništa ne znam, o čemu ništa ne smem da znam. Kao što su Roni, i vojska, i prostitutka.“

„Prostitutka?“

„Ona za koju si rekao da si je sreo u Ulici rabija Mejra. Kada si imao sedamnaest godina.“

„A, ona.“

Neko vreme smo se ćuteći vozili. Tada Ami reče: „Hoćeš li da vidiš Bahajske²⁹ vrtove? Nisu daleko odavde.“

„Dobro.“

Odvezli smo se do Bahajskih vrtova severno od Ake, persijskih vrtova s brižljivo negovanim drvećem i cvećem posađenim u redovima; poput uredne predstave o rajju.

„Tako je mirno“, rekoh. „Mislím da ću ovde zauvek ostati.“

Grupa italijanskih turista pokulja iz hrama na kraju bašte. Okupili su se oko vodiča koji je, kako se pokazalo, poznavao Amija. Ostavio je grupu i prišao da nas pozdravi. Tiho nam je rekao da mu je to prvi dan na poslu i da je zaboravio beleške, pa većinu podataka izmišlja. On i Ami se slatko nasmejaše.

Prepustili smo Italijane njegovim pričama i seli na jednu rezbarenu klupu. „Postoji li neka religija koja nema svetilišta u Izraelu?“, upitala sam.

„Srećom, da.“ Tada Ami reče: „U vojsci sam bio padobranac. Priče iz vojske nisu zanimljive, Lili. Obučavaju te da ubijaš a njih obučavaju da ubiju tebe, a onda i jedna i druga strana dobijaju priliku da to isprobaju, a obično i

na jednoj i na drugoj strani nešto pođe naopako. Ljudi umiru, ili bivaju ranjeni na najstrašnije načine. Odlaziš u borbu sa svim tim idejama, ali u borbi se ideje menjaju, i ti se menjaš. Roni je bio nežan i darovit i plakao je gledajući tužne filmove. Pisao je pesme i svirao u jednoj rok grupi električnu gitaru. Pustio je kosu do ramena i planirao da uloži prigovor savesti, mada bi na kraju ipak otišao u vojsku; oni uvek nađu nekog načina da privole one koji ulažu prigovor savesti. Verovatno bi mu ponudili posao na vojnom radiju. Bio je tvrdoglav. Imao je ljubimca, kornjaču po imenu Marko Polo, koju je obožavao. Stalno je bežala iz svoje kućice i zbog nje nam je spavaća soba uvek smrdela.

Evo šta se desilo s prostitutkom. Imao sam sedamnaest godina, uoči samog odlaska u vojsku, i znaš kako se momci osećaju pre vojske, misle da treba bar jednom da se kresnu jer bi mogli poginuti, a bilo bi strašno umreti a da nikada ne probaš seks. Nisam zapravo razmišljao o tome, ali kad se pojavila ta prostitutka, to mi je prošlo kroz glavu. A ona je bila tako slatka. Jemenka, verovatno mlađa od mene, krupnih crnih očiju, s malim zlatnim naušnicama. I, kao i naš prijatelj turistički vodič, nova u svom poslu. Pomislih, što da ne? Upravo sam dobio platu, imao sam dosta novca kod sebe, ili mi se bar tada činilo da imam dosta novca. Tada sam radio kao asistent u laboratoriji. U svakom slučaju, pristao sam, ali sam imao tu glupu ideju da treba prvo malo da je upoznam. Izgledalo mi je suludo da se tek tako kresnemo. Zato sam joj predložio da odemo na sladoled. Rekla mi je da se zove Mercedes, da je sebe tako nazvala jer mrzi svoje pravo ime. Shvatio sam da sam napravio veliku grešku kada sam pokušao da je upoznam, jer sam tada znao da ne želim da imam ništa s njom, nije bila moj tip. Međutim, nisam mogao da je se rešim, zakačila se za mene kao čičak. Konačno me je povelala kod sebe. Bila je to prava rupetina, tesna sobica, sumornija nego što možeš da zamisliš. Rekoh joj da sam se predomislio, a ona me je pitala da li je prezirem, mislim li da je ružna. Izmislio sam neku priču o slomljenom srcu. Mislim da mi je poverovala. Nije htela da uzme novac, ali ja sam navaljivao rekavši da je to pozajmica i da će mi vratiti novac kad postane filmska zvezda, što je bio njen san. To je bilo sve.“

„Dakle, nisi se kresnuo pre nego što si otišao u vojsku?“

„Začudo, kresnuo sam se istog dana. Pretpostavljam da mi je tako bilo suđeno. S devojkom koju sam poznavao, sreli smo se na žurci i završili u krevetu. U krevetu njenih roditelja. Oni su otišli u Nahariju na venčanje. Bilo mi je prvi put, kao i njoj. Mislim da nas je oboje iznenadilo koliko smo

uživali.“

„Sigurno te je mnogo devojaka jurilo.“

„Svako je svakog jurio. Tada smo svi bili raspoloženi za muvanje.“

„Sad se ružno osećam. Kao da sam te uhodila.“

„Drago mi je što si mi rekla kako se osećaš. Nisam znao da se tako osećaš. Nisam ništa hteo da sakrijem od tebe.“

„Kako to da si tako dobar prema meni, Ami?“

„Imalo bi više smisla da pitaš zašto neki ljudi nisu dobri.“

„Ipak mi se ne ide u Aku.“

„Dobro.“

„Imamo sreće što je danas tako toplo. U Kanadi je sad verovatno deset ispod nule. Jednom sam se umalo smrzla.“

„Smrzla?“

„Da, objavili su upozorenje da će biti veoma hladno, ali ga ja nisam čula. Bilo mi je trinaest godina. I mnogo sam volela Bergmana. Odlučila sam da odem u grad da pogledam njegov film *Osmesi letnje noći*. Bilo je sve u redu kad sam odlazila, ali kada sam izašla iz bioskopa temperatura je, činilo mi se, pala za još petnaest stepeni. Ulica je bila sasvim pusta, nigde nijednog taksija ni automobila, a znala sam da ću umreti ako budem morala da čekam autobus. Mislim, bukvalno. Imala sam šešir, ali su mi čelo i lice bili otkriveni, a hladnoća mi je, u svakom slučaju, probijala kroz šešir, rukavice i čizme. Pokušala sam da se vratim u bioskop, ali su zaključali vrata. Srećom, u blizini sam videla stambene zgrade i potrčala ka njima. Verovatno mi je trebalo oko dva minuta da stignem do njih, ali to su bila najduža dva minuta u mom životu. Vrata ulaza su bila otvorena, i sačekala sam u hodniku zgrade da naiđe taksii. Trajalo je duže od sat vremena. Nisam imala novca, i kad smo stigli do moje kuće morala sam da zamolim vozača da sačeka da mu donesem novac, a moja majka se naljutila što sam uzela taksii. Sigurno je bilo dvadeset stepeni ispod nule. Po Farenhajtovoj skali. To je kao minus trideset Celzijusovih.“

„Teško mi je to i da zamislim.“

„Pa, to je moja ratna priča. Borba s hladnoćom. Pretpostavljam da imam sreće, jer mi se nikad ništa gore nije desilo!“

„Nesreća se ne može izmeriti“, reče on. Izvadio je džoint iz džepa i pripalio ga. I ja sam želela da pušim, ali mi nije dozvolio da povučem ni jedan

jedini dim. Smatrao je da je naša beba premala da stiće takvu naviku.

„Je li trava protivzakonita u Izraelu?“, pitala sam.

„Naravno da je protivzakonita“, odgovori Ami.

„Ali nikoga ne hapse.“

„Imaju većih briga. A ne možeš hapsiti Arape zato što puše hašiš... Pitam se šta oni Italijani slušaju o bahajskoj veri“, reče Ami. „Verovatno da je ogranak judaizma.“

„Odakle poznaješ tog tipa?“

„Dudua? Bili smo u istom košarkaškom timu. Oduvek je bio spadalo. Stalno je nešto smišljao. Jednom je, dok smo se tuširali, pobacao sve peškire i odeću kroz prozor.“ Nasmejao se.

„Šta se desilo?“

„Morali smo goli da istrčimo na ulicu da ih pokupimo. Dve starije žene su zastale da nas gledaju i posvađale se ko je najzgodniji.“

„Gladna sam.“

„Zaboravio sam da u onoj kući nisi ništa jela. Šteta, hrana bi ti se sigurno svidela. To su bile samo varijacije poznatih jela. Ono zeleno jelo, kojeg si se toliko plašila, bio je namaz s peršunom.“

„Nisam znala. U tome je muka, htela sam da znam šta jedem pre nego što probam, a nisam mogla da pitam.. Ali kako to da je tetka Izraelka, a sestrić nije?“

„Jedna grana porodice otišla je četrdeset osme, a druga je ostala. Hoćemo li da potražimo neki restoran?“

„Da, molim te... Da li to radiš, podmićuješ zatvorenike obećanjima da ćeš otići kod njihove rodbine?“

„Radim sve što deluje.“

„Kako to radiš, Ami? Kako nagovaraš ljude da ti se povere?“

„Postoje razni metodi.“

„Kakvi? Možeš li to makar malo da mi objasniš?“

„Pa, znaš, zatvorenik sedi na stolici i očekuje najgore. Možda je čuo priče o meni, ili možda nije, ali je video dovoljno ljudi koji su se vratili sa ispitivanja da očekuje da bude gadno. Obično je već izmučen, iscrpljen od hapšenja i pritvora. Zato je već u određenom stanju kad se ja pojavim.“

Ja mu skidam lisice i dajem mu vode, a onda neko vreme sedimo, ponekad i ćutke. Ne uvek, to zavisi od zatvorenika, ali često tako počinjemo. Sedimo i navikavamo se jedan na drugoga, ponekad pušimo. Gledam ga u oči, on mi ponekad uzvraća pogled. Čekam da on prvi progovori. To je stvarno najvažnije. To ponekad traje sat ili dva, moraš biti strpljiv. Ili deset minuta. Obično me nešto pita. A ja odgovorim. Zatim ga, da tako kažem, pustim da neko vreme on mene ispituje. Pita šta će biti s njim, brine zbog svoje porodice, pita hoće li ići na sud, hoće li dobiti advokata, koliko će ga zadržati, kada sme da prima posete, hoće li ga deportovati, sme li u toalet. Ponekad se i žali. Misli da je uganuo članak. Ili ništa ne oseća u levoj ruci. A ja mu kažem da ću pokušati da mu dovedem lekara. Ponekad mu čak nudim da se istušira toplom vodom. Niko ne može da se navikne na to, ni zatvorenici, ni drugi islednici. Zatvorenici misle da je to trik, a drugi islednici misle da sam lud. Zatim ga pitam o lepim uspomena. To pitanje ga iznenadi, može pokušati da se opire, ali će početi da razmišlja o tome. A uglavnom posle jednog lepog sećanja naviru druga, neprijatna. Lične stvari. Otac ga je uhvatio u laži. Neka deca su mučila psa ili mačku, ne bi verovala koliko to često čujem, poštedecu te detalja. Konačno prelazimo na politiku, ponekad religiju. Često se ispostavi da ima mnogo toga što ne zna o Jevrejima, nečega o čemu je oduvek razmišljao, i zapitkuje me o tome. Nešto ga iznenađuje. Ako imam sreće, u jednom trenutku počnemo da se smejemo.

Ali ponekad uopšte ne ide tako. Ponekad zatvorenik odmah počinje da priča, i krećem odatle. Puštam ga da priča o bilo čemu. Puštam da on vodi razgovor. Da da oduška svom besu, znaš. Ako je vernik, možda će govoriti o svojoj veri. Ili je možda komunist, ili je ponešto našao, tu i tamo. Pokušavam da ga uvučem u neku teoretsku raspravu. Povremeno se pojavi i poneki običan kriminalac, bez savesti, bez ideologije, koji radi sam za sebe i pokušava da izvuče neku korist iz ove situacije. Ponekad je to baš smešno, ponekad prasnem u smeh. Ali nekad vidim da zatvorenik ne zna apsolutno ništa, da se ničim ne bavi i da nema pojma zašto je uhapšen. Brine ko će raditi njegov posao, ko će se starati o njegovoj porodici. Tada preporučujem da ga puste. Kažem: 'Jedino što ćete izvući od ovog tipa jeste kako da muzete koze ili popravljate vodovodne cevi.' Ponekad je zatvorenik sasvim uzgredno uključen u nešto, rekao je *možda* kada su ga prijatelji pitali želi li da učestvuje u nečemu, ili je delio neke letke, i tome slično. A ljudi za koje radim znaju više od njega. Tada pokušavam da ga nagovorim da potpiše priznanje. Pokušavam da ga nagovorim da napiše tačno šta je radio. Tako bi barem mogao dospeti na

sud i platiti kaznu ili možda odslužiti godinu ili dve umesto da se sve odugovlači, i slično. Ali ako ne želi da potpiše priznanje, nema svrhe da ga teram. On ima svoje razloge. Ima i tužnih slučajeva, nude se da pomognu, da sarađuju, bilo šta, samo da bi mogli da se vrate kući, svojoj ženi, deci i poslu. Mole me da ih premlatim da niko ništa ne bi posumnjao.

Ja ih šaljem momcima koji su za to zaduženi, s njima ne radim.

To je jedna od najgorih stvari u mom poslu, kada šaljem njima te zatvorenike, ali nemam mnogo izbora.

Ovo što opisujem su rutinski slučajevi. Kada me pozovu zbog nekog značajnog slučaja, to je druga priča. Ti tipovi su manje ranjivi. Oni su bistri, iskusni i ponosni. S njima postupam drugačije. Izazivam ih, pokušavam da ih prevarim, navedem ih da pomisle da već sve znam. Pokušavam da ih hipnotišem. A pošto oni očekuju mučenje, pomalo se zbune. To iskoristim. Obično su inteligentni i s njima je zanimljivo pričati, a ponekad ulazimo u duboke rasprave. Uvek se zaprepastim kad čujem šta sve misle o nama. Jedan tip je mislio da su naši polni organi drugačiji. Ne znam tačno kako. Mnogi misle da imamo neke čudne, tajne rituale. Jednog tipa koji je živeo u Egiptu i Evropi uhapsili su istog časa kad je sleteo ovde, a on se zaprepastio kada je video da jedemo srednjoevropsku hranu. Stalno je nabrajao različita jela, prosto nije mogao da veruje. 'Čak i ražnjiće? Čak i giros? Sigurno ne falafel!' Nije mi verovao. Morao sam da izađem i naručim neka jela da bih mu dokazao. Neki od njih su preko glave upetljani u nešto što nisu planirali i s ljudima kojima ne veruju. Ponekad gotovo osete olakšanje što su se izvukli iz toga. Ne mogu ti reći ništa više, Lili. Pa, kuda želiš da idemo na ručak?"

„Bilo gde, samo da je blizu.“

„U Aki ima sjajnih mesta. Ako si se predomislila i želiš da ideš tamo.“

„Možemo u Aku. O, pogledaj, eno Dudua. Maše nam.“

Odmahnusmo mu. Odlazeći, čuli smo šta Dudu govori Italijanima pod jednim drvetom u vrtu: „Stanite pod ovu mirisnu krošnju“, čusmo kako kaže, „i ponesite sa sobom miris ovog lišća.“ Sigurno je već pao u očajanje.

Humus - namaz s peršunom (10 porcija)

230 g obarenih i procedenih leblebija,

4 supene kašike vode,
4 supene kašike tahinija³⁰,
sok od jednog limuna,
2 kafene kašičice maslinovog ulja,
230 g svežeg, sitno naseckanog peršuna,
1 češanj belog luka,
1 kafena kašičica soli,

Mešajte sve sastojke u multipraktiku dok se masa ne ujednači.

Ohladite i služite sa somunom.

(iz *Jevrejskog vegetarijanskog kuvara*)

Nisam imala predavanja sve do kasno posle podne sutradan, pa sam iz kreveta lenjo posmatrala Amija kako pegla svoju uniformu (nikada mi nije dozvoljavao da ja to radim, govoreći da bi taj prizor bio suviše depresivan) i sprema se za posao. Rekao je da će raditi do ponedeljka i da će pravo s posla doći u Frojdov stan. Nastavila sam da spavam i sanjala da sam rodila bebu koja je odmah progovorila, od samog rođenja, što me je uplašilo ali i začudilo. Kad sam se probudila, bilo je skoro podne. Upravo sam se pakovala, spremajući se da pođem u Jerusalem, kad se Ami vratio.

Odmah sam videla da nešto nije u redu. Nije ništa rekao; nije me čak ni pogledao. Skinuo je uniformu, ali umesto da je baci u korpu za prljavo rublje u hodniku, ugurao ju je u plastičnu kesu za đubre i ubacio u plakar. Zatim je obukao farmerke i crnu majicu, i napravio sebi kafu. „Šta se dešava?“, pitala sam.

„Ništa me ne pitaj, Lili“, odgovorio je.

Povredio me je njegov ton, i to što mi se činilo da me ne želi kraj sebe.

„Dobro!“, rekoh. Otutnjala sam u spavaću sobu i zalupila vrata.

Nije krenuo za mnom. Znala sam da nije trebalo to da uradim, ali nije me bilo briga.

Čula sam kako se ulazna vrata otvaraju i zatvaraju. Izašla sam iz sobe i potrčala napolje. Ami je već upalio auto. Pojurila sam za njim, i kad me je ugledao u retrovizoru, zakočio je. „Izvini“, rekla sam. „Nemoj da ideš.“

Ali on se nije smekšao. Samo je rekao: „Uđi.“

Krenuli smo autoputem koji je vodio od Haife do Tel Aviva. Zagledala sam se u pučinu. Pitala sam se kako iko može da vozi autoputem Haifa-Tel Aviv i da se ne oduševi predelom. Međutim, na Amija to nije nimalo uticalo: more ga nije zanimalo.

Pre nego što smo stigli do Haife, Ami skrenu na sporedni put i konačno stigismo do jednog pošljunčanog puta. Bio je neravan i uzak, ali Ami nije usporio. Bila sam sigurna da ćemo se sudariti ako neko naiđe iz suprotnog pravca i osetila sam olakšanje kada je konačno prikočio. Skrenuo je na popločani prilazni put ispred jedne kućice sa žutim krovom i ružičastim zabatom. Kuća je bila okružena voćnjakom, a slatki miris limuna i pomorandži ulazio je kroz otvorene prozore automobila.

„Ko ovde živi?“, pitala sam.

„Neko koga moram da vidim“, reče Ami.

„Hoćeš li da ostanem u autu?“

„Da, neću dugo.“

Pozvonio je. Nizak čovek sede kose otvorio je vrata, pogledao u mene, pustio Amija unutra i zatim zatvorio vrata.

Izašla sam iz auta i počela da šetam kroz voćnjak. Preplavila su me sećanja iz detinjstva: šuma u Galilu kuda smo išli da slavimo Tu bishvat, more borovih iglica na zemlji, gljive što se kuvaju u šerpi nad vatrom, tajanstveni grob u šumi; Boaz je rekao da je tamo sahranjena neka beba. Držala sam Dalijinu vlažnu ruku dok smo se iskradale da tražimo divlje ciklame. Te noći su nam, izuzetno, dozvolili da izađemo u šetnju u pidžamama. Odvojila sam se od grupe i htela da nađem oca, ali nije ga bilo ni u njegovoj sobi, ni u kuhinji. Neko mi je rekao da pogledam u Šimoninoj sobi, ali pre nego što sam stigla tamo, uhvatila me je Miri. Uхватила me je oko struka i podigla, a ja počeh histerično da jecam i plačem. Sećajući se tog svog očajanja, zapitah se da li i odrasli mogu biti tako očajni.

Čula sam da se nešto kreće i, okrenuvši se, ugledala malog dečaka, od četiri-pet godina, kako se krije iza drveta. Izvirio je, široko se nasmešio, i opet se sakrio. Pomislih da želi da igra žmurke sa mnom, a zbog njegove živahnosti shvatih koliko sam beznadežno troma; kako mi je nemoguće da se otremem te tromosti, makar i na sekund, bar toliko da se nasmešim tom veselom detetu.

Vratila sam se u auto i sklupčala na zadnjem sedištu, čekajući Amija.

Čekala sam duže od sat vremena. Dan je bio topao i bila sam žedna, ali nisam htela da pokucam na vrata i zatražim nešto da pijem. Obišla sam oko kuće i pritisnula bravu zadnjih vrata. Bila su otvorena i ja tiho uđoh. Učinilo mi se da čujem dečji smeh; nasmešeni dečak me verovatno posmatra iz svog skrovišta.

U zadnjem delu kuće pronašla sam kupatilo i napila se hladne vode s česme. U kadi su bile plastične igračkice, a na podu vlažni peškiri. Znala sam da je to kuća nekog važnog čoveka i da većina ljudi ne vidi ovu stranu njegovog života, dečje igračke, vlažne peškire na podu. U drugoj sobi, iza zatvorenih vrata, začuh glasove.

Izašla sam iz kuće. Dečkić koji se krio iza drveta u voćnjaku čekao me je napolju. Stajao je na sredini travnjaka iza kuće, bos, prekrštenih ruku, u crvenim kratkim pantalicama i majici bez rukava. Beše to vrlo lep dečak.

„Ne smeš da ulaziš u kuću“, reče on. „Moraš da tražiš dozvolu. Beng, beng!“ On pruži ruku, praveći se da puca u mene.

„Trebalo je da padneš“, reče on.

„Ne sviđaju mi se takve igre“, rekoh. „Nisu smešne.“

„Pa, ti se meni ne sviđaš. I reći ću tati šta si radila.“

„Samo izvoli“, rekoh. Na travnjaku je stajalo nekoliko baštenskih stolica te odvucoh onu koja mi se činila najudobnijom, tapaciranu *chaise-longue*, u hlad. Sela sam, ispružila noge i sklopila ruke iza potiljka.

„Zar ne znaš ko je moj tata?“

„Ne znam, i nije me briga.“

„Jesi li ti Arapkinja?“

„Jesam.“

„Ne, nisi. Lažeš.“

„Zar te tata nije učio da se lepo ponašaš?“

„Pokaži mi ličnu kartu.“

„Neću da razgovaram s tobom. Nepristojan si.“

„Nisam ja nepristojan. Ti si.“

Nisam odgovorila. Dečak sede kraj mene na travu. Uzeo je jedan štap i počeo da me bocka po nogama. „Prestani“, rekoh. Bila sam besna.

Dečak prestade. „Zašto si došla ovamo?“, pitao je.

„Gde ti je mama?“

„Nije više s nama. Hoćeš li sladoled?“

„Ne, hvala. Ali lepo je od tebe što si me ponudio.“

„Kako se zoveš?“

„Lili.“

„Jesi li stvarno Arapkinja?“

„Da.“

„Plava si.“

„Neki Arapi su plavi.“

„Nisi Arapkinja. Izraelka si.“

„Neki Arapi su Izraelci.“

„Ne, nisu.“

„Pitaj tatu.“

„Je li onaj čovek unutra Arapin?“

„Ne. Nisam ni ja. Samo sam te zadirkivala.“

„Znao sam. Imam skoro pet godina. I biću pilot. I izmisliću najbolji tenk na svetu. Svi naši neprijatelji će se odmah predati. Gde si rođena?“

„Na severu.“

„Neću te reći tati.“

„Možeš mu reći da sam pila vode u vašem kupatilu. Neće se ljutiti.“

„Ne, neću mu reći. Sviđaš mi se. Hoćeš li da ostaneš na večeri? Imaćemo špagete sa sosom od paradajza i pečurkama. I sladoled.“

„Možda drugi put.“

„Evo ti muža.“

Okrenuh se i videh Amija kako stoji na suncu. „Hajdemo“, reče on.

„Budi dobar“, rekoš dečaku. Sagla sam se i poljubila ga. Zatim sam krenula za Amijem ka autu.

Bio je još nervozniji nego pre. Upalio je auto i nagazio gas.

„Ami, molim te. Ubićeš nas, sve troje.“

„Izvini“, reče on, nateravši sebe da uspori.

„Ko je taj čovek?“

„Neko koga sam morao da vidim.“

„Šta se dešava?“ Bila sam srećna što sad bar razgovara sa mnom.

„Rekao sam ti, Lili, ne sad.“ Glas mu je bio grub i neprijateljski.

„Ne brecaj se na mene, nisam ja kriva.“

„Ne, niko nije kriv. Niko nije kriv, u tome je čitava muka.“

„Pa ja sigurno nisam kriva!“

„Zar ne vidiš da smo svi u tome? Zar ne vidiš to?“ Gotovo je vikao na mene.

„Ne razgovaraj tako sa mnom! Nisam ti ja zatvorenik.“

Zaustavio je auto. Znala sam da sam ga izneverila, ali mi se činilo da je izneverio i on mene.

Rekao je: „Mislim da oboje moramo da se sredimo.“

Rekoh: „Besan si, i istresaš se na mene.“

„Potrebna si mi. Ne želim da budem ja tebi potreban. Ti trebaš *meni*.“

„Ne ponašaš se kao da sam ti potrebna. Hteo si da odeš bez mene. A sad se ponašaš kao da želiš da nestanem. Ili kao da bi me udario.“

„Ne govori tako, Lili. Prelaziš granice koje ne bi trebalo da pređeš.“

„Izvini, graničaru.“

„Dobro, sad je dosta. Odvešću te u Haifu, možeš taksijem da odeš kući.“

„Odlično! Jedva čekam.“

Odvezli smo se u Haifu i stali u Ulici Ha Hagana, u blizini taksi stanice. Jedan makro u prolazu udari rukom po autu. U zelenoj satenskoj košulji i srebrnim pantalonama, izgledao je kao matador. Jevrejski matador, spreman da osvoji svet. „*Helou!*“, rekao je, na engleskom. Mislio je da smo Amerikanci. „Cigarete?“ Ignoricali smo ga, te je ponovo udarivši po autu, ovaj put pesnicom, otišao.

Ami je znao da ne želim da idem kući, a ni on to više nije želeo. Sedeli smo u autu nekoliko minuta dok je motor radio. Nismo se ni pomerili.

Zatim je krenuo iz Haife. Više nije vozio brzo, ali je još bio besan i stezao je volan tako da su mu zglobovi prstiju pobeleli. Odvezao nas je do malog pansiona, gotovo skrivenog borovinom. Nisam imala pojma gde smo, a nisam ni pitala. Pošla sam za Amijem u blago osvetljeno predvorje i čekala da nas prijavi. Sve je bilo čisto i uglačano; čak je i mesingano zvonice na pultu

blistalo na prigušenom svetlu. Pitala sam se hoće li Ami zatražiti dve sobe, ali mu je recepcioner dao samo jedan ključ.

U sobi smo se oboje odmah opustili. Prozor je gledao na borovu šumu, i bilo je nečeg utešnog u čistom kamenom podu i teškom starom nameštaju, čipkanim miljeima na komodi i noćnom stočiću. Činilo se kao da smo se odjednom obreli u istočnoj Evropi, ili možda u Palestini početkom veka, u nekoj krčmi, kod starog krčmara i njegove žene.

U sobi su bila dva kreveta. Ami je legao na onaj bliži vratima i pokrio oči rukom.

„Izvini“, rekoh. „Nisam htela sve ono da kažem.“

Učinilo mi se da se nasmejao, ali tada sam shvatila da plače. Nisam imala pojma šta da radim. Znala sam šta žene žele kada plaču, ali nisam imala pojma šta žele muškarci kada plaču. Nisam čak bila sigurna ni da sam ikad videla muškarca kako plače.

Stajala sam kraj prozora i čekala. Posle nekoliko minuta Ami je zavukao ruku u zadnji džep, izvadio paklicu kamela i šibice, pripalio cigaretu i povukao onaj svoj jedini dim. Pepeljara je stajala na noćnom stočiću i on mi pruži ruku. Dok sam uzimala cigaretu, prsti nam se dotakoše.

„Jednog dana ću poludeti“, reče on. „Završiću kod svoje majke u Ezrat Našimu. Mogu mi dati sobu do njene.“

„Ne još“, rekoh. „Moraš prvo da mi pomogneš da se porodim.“

Sklopio je oči i za nekoliko minuta utonuo u san. Čvrsto je zaspao, te sam mu skinula sandale i pokrila ga.

Dugo je spavao. Kad se probudilo, činilo se da nekoliko trenutaka nije bio svestan gde se nalazi. „Koliko je sati?“, pitao je.

„Skoro osam.“

Otišao je u kupatilo da se umije, a zatim se vratio u krevet i seo, naslanjajući se na uzglavlje. Sad je bio smireniji. Rekao je: „Verovatno će me uhapsiti.“

„Uhapsiti?“

„Da. Otišao sam iz zatvora, odvezao se do kancelarije svog pretpostavljenog i pretio mu pištoljem.“

„Hoćeš da kažeš da si uperio pištolj u njega?“

„Da. A zatim sam nekoliko puta pucao u zid. Samo sam hteo da ga

uplašim. I uspeo sam.“

„Šta je uradio?“

„Sakrio se pod sto.“

„Zar te neko nije sprečio?“

„U prvi mah nisu shvatili ko to puca. Upali su u sobu, ali ja sam već bio bacio pištolj na pod i niko nije pomislio da sam to bio ja. Mislili su da se sigurno neki terorista uvukao kroz prozor. A pre nego što su shvatili šta se dešava, pobegao sam.“

„Čiji je to bio pištolj?“

„Moj, onaj iz pretinca za rukavice.“

„Zašto? Zašto si to uradio?“

„Nisam mogao da ga dozovem pameti, bulazio je za svojim stolom. Zato sam uperio pištolj u njega. Ne znam šta me je spopalo. Jednostavno sam se otkacio.“

„Je li ovo prvi put da si tako nešto uradio?“

„Da, naravno. Vojska ne trpi ljude koji pucaju u svoje nadređene.“

„Mislim da si izgubio živce. Znam da umeš da budeš grub. Psovao si preko telefona, u Londonu.“

Nasmešio se. „Psovanje je dozvoljeno, Lili. U svakom slučaju, ljudi koji su me tada zvali nisu bili iz vojske, tako da nije važno šta sam im rekao.“

„Pretpostavljam da si očajnički želeo da se izvučeš... Jesi li gladan?“

„Da. Ne. Ne znam.“

„Hoćeš li da se prošetamo? Čini mi se da je napolju lepo. Možemo samo da prošvrljamo okolo.“

„Jesi li zaključala vrata, Lili? Kod kuće?“

„Ne, samo sam istrčala napolje.“

„Jesi li ih bar zatvorila?“

„Jesam.“

„Znaš, u poslednje vreme razmišljao sam o tome da se vratim u pozorište. Ne kao glumac, već kao pisac. Želeo bih da pišem drame, a možda i da ih režiram. Razmišljao sam kako bih voleo da napišem jedan komad.“

„To je divna vest.“

„Da, smislio sam čak i naslov, *Gilgul Nephashot*. Imam čitav komad u glavi.“

„To bi bilo sjajno.“

„Imamo kuću, isplaćena je. I dovoljno novca za godinu dana. Ali posle toga bismo bili siromašni.“

„Znaš da mi takve stvari nisu važne.“

„Vaspitanje iz kibuca.“

„Šta se desilo? U zatvoru.“

„Jednostavno sam shvatio da mi je dosta.“

„Neko je umro“, rekoh.

„Da.“

„Kako?“

„Znaš, na poslu imam nadimak. Zovu me *Ha-moreh*.“

„Stvarno? To mi nikad nisi rekao.“

„Da. Učitelj. Jer, kada sam tamo, svi paze kako se ponašaju. Zato što im je neprijatno, zbunjeni su i svi se smire. Pre svega, ne mogu da radim kad neko stalno vrišti, a oni su na to navikli. Te prostorije bi trebalo da budu zvučno izolovane, ali nisu sasvim. U početku sam jednostavno upadao u druge prostorije i govorio im da se smire. Konačno su se navikli da se utišaju kad ja dođem. Radim u jednom manjem zatvoru, pa sam mogao to da sprovedem. A i nadležnima se to dopalo, jer je bilo discipline, mogli su da se pretvaraju da je sve pod kontrolom. 'Pogledajte kako smo ovde svi disciplinovani.' A onda, čim bih otišao, ponovo bi zavladao kaos. Sinoć se nekoliko njih dosađivalo, pa su hteli da nateraju jednog zatvorenika da hoda na sve četiri i govori nešto što bi svako odbio da kaže, ali su za jednog muslimana stvarno nezamislive. 'Hoću da jebem svoju majku u dupe.' Takve stvari. Pa, on je to odbio. I tako su ga šutirali sve dok se nije onesvestio, a te noći je umro. A čak nije ništa ni uradio. Uhapšen je samo zato što je izlazio posle policijskog časa. To je bio neki klinac, nosio je kasetu drugu da zajedno slušaju muziku. Klinac svetle kose, gotovo plav, mršav, sitan za svoje godine, mislili su da mu je jedanaest ili dvanaest kada su ga pokupili, a on je trebalo da im kaže da je tako, ali se plašio da slaže. Klinac iz logora. Rođen je u jednom logoru, i nikada ga u životu nije napuštao. Razgovarao sam s njim nekoliko minuta kada su ga doveli. Činilo mi se da je dobro. Nisu ga tukli, a neko se u ćeliji starao o

njemu. Trebalo je da pripadne meni, kad dođe na red - obično dobijam decu, jer sam dobar s njima. Jutros sam ga čekao, a oni su otišli da ga probude. Onda su shvatili da je mrtav. I tada je priča procurila. Jedan zatvorenik mi je ispričao šta se desilo, a dvojica islednika su to priznali, branili su se. Rekli su da su se samo igrali, da je sigurno bio od šećera. Mislili su da je to vrlo duhovito. Mislili su da je strašno smešno. 'Šećerni Arapin', ponavljali su smejući se do ludila.“

„Da“, rekoh. Gledala sam kroz prozor. „Šta će sada biti?“

„Ništa. To je sudbina svih okupatora. Ako hoćeš da budeš okupator, eto šta te čeka.“

„Je li to prvi put da je neko umro?“

„Nije prvi put da je neko umro u pritvoru, ali u tom zatvoru to se nije dešavalo. Mada se nekoliko puta umalo desilo, jer su neki zatvorenici lošeg zdravlja, a mi to ne znamo. Onda se desi da neko dobije napad astme i slično, a mi ih šaljemo u bolnicu. Ali češće umiru od posledica brutalnog hapšenja, kako se kasnije ispostavi u bolnici.“

„Mi nikad nismo čuli ništa o tome.“

„Vlada ne želi da uznemirava građane Izraela.“

„Zar ne možeš nešto da učiniš? Da to barem objaviš?“

„Znaš, imao sam jednog školskog druga, Jaira, koji je pre tri godine patrolirao u Gazi. Bila je noć, policijski čas je već počeo, a oni su naišli na jednog bucmastog tipa koji je pušio naslonjen na zid. Znaš, poput onih koji prodaju masline na *shuku*.³¹ U nekima od tih kuća živi i po desetak ili dvadesetak ljudi, i možda mu je jednostavno bilo pretesno unutra. Jedan tip iz Jairove jedinice počeo je da se šali: 'Deluje mi sumnjivo, baš sumnjivo', a Jair se pravio da ga ne čuje, te je taj tip, koji je bio potčinjen Jairu i nije smeo da reaguje bez naređenja, pucao u tog čoveka, tek tako. Uzeo je svoj *uzi*, naciljao i opalio, čovek je pao mrtav, Jair je pokušao da dovede pomoć, rodbina je istrčala iz kuće i svi su počeli da vrište... U svakom slučaju, Jair je dve godine pokušavao da razreši taj slučaj, da istera nekakvu pravdu. Stigao je čak do Kneseta.³² Ništa nije uradio. Vojnik je rekao da mu se činilo kako taj čovek hoće da ga napadne, a još dvojica vojnika su ga podržala. Konačno je Jair doživeo nervni slom. A to će se i meni desiti.“

„Napiši knjigu o onome što znaš. Napiši knjigu o tome šta radimo.“

„Neko je to već uradio. Jedna izraelska advokatica je napisala knjigu. Niko nije hteo da je objavi, pa ju je objavila o svom trošku. Možda joj je i Komunistička partija pomogla, ne znam. Tri knjižare u Izraelu pristale su da je prodaju. A sada, kad god prođe ulicom, svi je pljuju.“

„Mogu li da je upoznam?“

„Naravno, ako želiš. Njeno ime je verovatno u telefonskom imeniku.“

„U ovoj zemlji ima mnogo dobrih ljudi. Sigurna sam da bi podržali pravdu, kad bi znali.“

„Niko ne želi da zna.“

„Stalno to govoriš. Suviše si pesimističan, Ami. Nećeš čak ni da pokušaš.“

„Samo znam sa čime se suočavamo. To shvatanje da smo mi dobri momci, da smo mi fini, jadni, izmučeni, neshvaćeni - to nam je urođeno. Mi smo napredni, donosimo prosvetljenost kud god da krenemo. Neko vreme imali smo čega da se držimo, bilo je dobrih namera, istinske borbe. Sve što se nije uklapalo u tu sliku o nama, mi smo ignorisali. Usredsredili smo se na dobre stvari i verovali da smo bolji od svih drugih. Dobri momci okruženi lošim momcima. Pa, okupacija nam konačno zatvara vrata. Ona dokazuje da smo isti kao i svi drugi. Da smo spremni na sve. Ali niko ne želi da se odrekne iluzije. Zato se grčevito drže za nju, čak i kad nešto vide svojim očima. To je ogromna zavera slepila. Okupacija neće trajati večno, i jednoga dana ćemo morati da položimo račun za sve. Moraćemo da se osvrnemo i suočimo s tim. A tada ćemo, gledajući unazad, videti da to nismo radili radi bezbednosti, niti iz straha, ni iz očajanja; radili smo to jer smo bili zli i podivljali sadisti. Terali smo ljude da cele noći stoje dignutih ruku, da puze po blatu, pišali smo po njima, pljuvali ih, razbijali o zidove, gasili im cigarete na koži. I pravili se da se sve to ne dešava.“

„Gde je sada? Taj tip, Jair?“

„U Kanadi, zapravo. Radi kao moler.“

Sedela sam na drugom krevetu, gledajući u Amija. Prišao mi je i legao kraj mene. „Ne znam šta bih radio bez tebe“, reče. „Ne znam šta sam radio bez tebe.“

„Ne govori tako. Ne mogu da podnesem taj pritisak. Ne mogu da ispravim toliku nepravdu.“

„Ne radi se o tebi, već o meni. O mojim osećanjima prema tebi.“

„I to me plaši.“

„Ljubav je jaka kao smrt', znaš.“

„Da, jeste. Šta će sada biti s vojskom?“

„Verovatno će me poslati u zatvor. U svakom slučaju, ne vraćam se.“

„Koliko? Koliko ćeš dobiti?“

„Ne znam. Teoretski, mogao bih da odležim pet godina.“

„Pet godina!“

„Pa, verovatno neće trajati toliko dugo. Uzeće u obzir moje zasluge u borbi, mog brata, tvoju trudnoću, sve što sam dosad uradio.“

„Drago mi je što odlaziš.“

„To ništa ne menja. Sve će se nastaviti kao i obično, samo ja to neću više gledati. Pa, Palestinci to neće večno trpeti. Ne znam kako još nisu poludeli, stvarno ne znam. To mi je zagonetka. Tužna zagonetka.“

„Jevreji su to trpeli vekovima.“

„Da. Pa nam je prekipelo. I sada smo podivljali. I tako, istorija će se ponoviti, samo obrnutim putem. A onda ćemo svi podivljati, biće ratovanja po ulicama. Žrtve brzo uče.“

„Plašiš me.“

„I treba da se plašimo. Sebe i onoga što radimo. Imali smo toliko toga da ponudimo! Mogli smo toliko da učinimo, mogli smo da činimo dobro! Ali žurilo nam se. Posle svega što nam se dogodilo nismo želeli da razmišljamo ni o čemu - nismo mogli. Svi su sedeli skrštenih ruku i puštali da nas ubijaju i vode u gasne komore i muče do smrti. Sve ih je bolelo dupe. Zato sada i nas boli dupe. Samo hoćemo da dobijemo to što smo želeli. Pa, kad tako razmišljaš, veliki su izgledi da ćeš nešto zajebati. I to nam se desilo. Toliko smo se zajebali da je to neverovatno. Uništili smo sebe, to je najgore od svega. U svakom slučaju, ja odlazim. Sada ću to gledati sa strane, neću više da budem u areni.“

„Zašto si to radio?“

„Ne znam, Lili. Mislio sam da mogu malo da ih urazumim, i uspeo sam da pomognem nekim ljudima. Ali možda sam, u dnu srca, samo želeo da pobegnem od svega. Da stignem do srca tame, znaš? Da vidim šta je tamo, šta se dešava, kako preživeti. Jer sam, na izvestan način, već bio tamo pošto su mi braća poginula. Hteo sam da se suočim s besnim ljudima i da ih smirim, jer

sam i ja bio besan. Možda sam pokušavao da doprem do tog dela sebe. Ali, znaš, stvari se mogu posmatrati na mnogo načina. Jer sam istovremeno i ja bio deo sistema i gle - odjednom imaš vlast, svu moć u toj prostoriji. A od toga mi je bilo muka. Možda je sve to mazohizam, ma koliko to zvučalo uvrnuto... Rekao sam ti da nema jednostavnog odgovora.“

„Znaš li šta sam primetila, Ami? Izraelci su zbilja prilično neurotični. Zapravo, postoje dve vrste Izraelaca. Imaš one stvarno neurotične, i one razdrljene sa zlatnim lancima.“

„I oni su neurotični, veruj mi. Dobro sam ih upoznao. Oni samo nisu toga svesni, u tome je razlika. A neurotičan je fina reč, ali ona nikog ne opravdava.“

Ustao je, prišao prozoru i zagledao se u drveće. „Znaš“, rekao je, „iza scene se događa nešto što me zbilja iznenađuje. Nešto što nikad u životu ne bih očekivao i u šta ne bih mogao da poverujem.“

„Hoćeš li pisati o tome u svom komadu?“

„Naravno da neću, Lili. Govorim o strogo poverljivim stvarima. To niko ne sme da zna.“

„Da li bi nekome rekao? Kada bi mislio da to može da pomogne?“

„Ne. A ne mogu da zamislim situaciju u kojoj bi to moglo nekome da pomogne. Naprotiv. U svakom slučaju, odan sam svojoj zemlji, znaš. Uvek ću biti.“

„Da, znam. I ja sam. Kako to da toliko volimo svoju zemlju, bez obzira na sve?“

„Ne znam.“

„To je duboko.“

„Da, veoma duboko.“

„Ali napisaćeš dramu?“

„Da. Počeo bih odmah kad bih ovde imao papir.“

„Ja ću ti ga doneti. Ostani tu.“

Otišla sam na recepciju, zatražila papir, donela ga u sobu i gledala kako Ami počinje da piše dramu.

Oduvek sam mislila da se uzi zove uzi zato što oz znači snaga, a uzi „moja

snaga“. Ali zapravo je automatska puška uzi dobila ime po svom tvorcu, koji se slučajno zvao Uzi. Šta bi bilo da se zvao David? Ili Šlomo? Ili Baruh? Pretpostavljam da bismo se navikli i na to. „Ubio je demonstranta svojim davidom“; „Pucao je u vazduh iz svog šloma“; „Baruh je zamenjen s M-16.“

Reč *nephesh* znači „duša, duh, biće, ljudsko biće, osoba“.

Reč *gilgul* znači „okretati se, vrteti se, ići ukrug, vrludati kroz niz nasumičnih događaja.“

Izraz *gilgul niphashot* znači bukvalno „kružno kretanje duhova ili duša“. To jest, reinkarnacija. Ali ono takođe priziva u misli sliku ljudi koji se vrte i besciljno tumaraju tamo-amo, s jednog mesta na drugo.

Ha-moreh znači „učitelj“. Koristi se za obraćanje, umesto učiteljevog imena. „Učitelju, smem li da izađem?“; „Učitelju, zaboravio sam da uradim domaći.“ Ne znam odakle potiče taj oblik, sa članom pridodatim u znak poštovanja.

Isto je kad se obraćate nadređenima u vojsci. U hebrejskom ne postoji reč „gospodine“. Zato umesto toga kažete „komandante“. „Da, komandante“; „Ne, komandante“; „Ne brinite, komandante, postaraćemo se za to.“

Niko nije došao da uhapsi Amija. Poslao je vojsci pismo obaveštavajući ih da želi da raskine ugovor, ali mu nisu odgovorili.

Pet nedelja niko mu se nije javljao, a zatim je, usred noći u Frojdovom stanu, zazvonio telefon. Ustala sam i podigla slušalicu. Ami se nije ni pomakao; spavao je kao zaklan.

„Dajte mi Amija“, reče muškarac s druge strane žice.

„Spava.“

„Probudite ga“, naredio je.

Pokušala sam da probudim Amija. Morala sam dobro da ga prodrmusam. „Telefon za tebe“, prošaputala sam. „Nema šanse“, rekao je mamurno. Uzela sam slušalicu. „Ne želi da se javi“, rekoh. „Recite mu da nema izbora.“

„Kaže da nemaš izbora.“

„Pošalji ga do đavola.“

„Kaže da... da nije zainteresovan.“

Čovek se iznervirao. „Budi dobra devojka, Lili, i daj mi Amija na telefon. *Yalla*, nemam toliko vremena.“

Ami je psujući isteturao iz kreveta, uzeo slušalicu i rekao: „Kako da ti objasnim?“ Zatim ju je spustio i vratio se u našu tvrđavu pod baldahinom. Pod flanelskim čaršavima uzeo me je za ruku, prislonio je na svoje grudi i zaspao. Čula sam kako mu srce lupa i uplašila se, ali se nisam ni makla.

Nekoliko minuta kasnije prenuo me je zvuk koji je probudio i Amija. Bilo je to zvono na vratima Frojdovog stana; neko ga je uporno pritiskao.

„Ne otvaraj“, reče Ami.

Za zvonjavom je usledilo lupanje. Nastavljalo se u beskonačnost. Pitala sam se šta susedi misle, da li se plaše, hoće li pozvati policiju. „Otvorite. To je naređenje“, reče neki glas.

„Ne smeš se oglušiti o naređenje!“, rekoh. Čak sam i ja to znala.

„Samo gledaj.“

Lupanje na vratima je prestalo i ponovo je zazvonio telefon. Ami se pokrio jastukom preko glave. Konačno je ustao i digao slušalicu. „Šta se dešava?“, upitao je.

Neko mu je odgovorio. Zatim Ami reče: „Lepo, neka ih. Neka nas raznesu. To je vaš problem, nije moj.“

Čovek s kojim je Ami razgovarao nešto reče. Ami pokri rukom slušalicu. „Nude mi deset hiljada lira.“

„Reci ne.“

„Razgovarao sam sa svojim finansijskim savetnikom“, reče Ami. „Ona misli da je to loša investicija.“

Čula sam kako se glas u slušalici pojačava i preti Amiju teškim posledicama.

Ami spusti slušalicu.

„Zar se ne plašiš?“, upitah ga.

„Čega? Šta mogu da mi urade? Da me deportuju u Jordan? Najgore što mogu jeste da me pošalju u zatvor.“

„Otkud to da su tako očajni?“, pitala sam.

„To je krupno.“

„Odakle im toliki novac?“

„Imaju veliki budžet.“

„Ali, Ami, jesi li siguran da je u redu da ih odbiješ? Možda neko planira neki veliki teroristički napad?“

„Nemoj i ti, Lili, molim te. Ti si mi poslednja nada.“

„Samo ne želim da te muči savest.“

„Mislio sam da si pacifista.“

„Tvoja ispitivanja nisu nasilna.“

„Rekao sam ti milion puta, Lili, nije u tome suština. Neću više da učestvujem u toj farsii.“

„Šta će učiniti?“

„Imaju sopstvene islednike. Nisam ja jedini u zemlji. Hajdemo nazad u krevet. Stvarno si se raskrupnjala ovih dana, znaš? Pogledaj taj stomak.“ Zadigao mi je spavaćicu da bolje pogleda.

„Da, ali neobično je čvrst. Mislila sam da su trudnice nežne i krhke, ali je sasvim suprotno. Postaješ jača nego ikad.“

„Zdravo, bebo.“ Obraćao se mom stomaku. „Kako si?“ Zatim mi je spustio spavaćicu i pokrio me ćebetom.

„Osećam takvo olakšanje“, reče on. „Osećam se kao da mi je teg od sedam tona skinut s pleća. Konačno sam slobodan.“

Poljubila sam ga. Dugo smo se ljubili, skoro celu noć.

Uprkos dugačkom imenu i istorijskom značaju ser Edmunda Henrija Hinmana Alenbija Alenbija, feldmaršala i vikonta od Megida i Felikstoua, u izvesnim krugovima ime „Alenbi“ ne priziva u misli osobu, Alenbija, već određeni događaj, deportaciju. To je zato što se deportacija Palestinaca iz okupirane Palestine u Jordan sprovodila preko Alenbijevog mosta. Kada jedan Palestinac pomisli na „Alenbija“, misli na mogućnost da će ga probuditi usred noći, odvesti na Alenbijev most i reći mu da pređe u Jordan, koji se u hrišćanskoj mitologiji ponekad povezuje s rajem („Reka Jordan je mutna i hladna/ Ona hladi telo, ali ne i dušu“), ali je u stvarnom životu zapravo pust predeo s malo drveća, retkim pašnjacima i mnoštvom vukova, šakala i divljih

koza.

„Deportacija“ se na hebrejskom kaže *geyrush*, što je prilično oštra reč (znači „izbaciti, otarasiti se, razvesti se, isterati, odbaciti, skloniti s nekog mesta“), ali za Jevreje ipak manje oštra od engleske reči „deportacija“, koja priziva slike Jevreja koji odlaze da budu ugušeni, spaljeni i živi sahranjeni.

Pojam *geyrush* je poslednjih godina zamenjen rečju *transfer*. „*Transfer*“ se kao hebrejska reč odnosi izričito na transfer Palestinaca sa okupiranih teritorija. Ideja *transfera* je da umesto deportacije pojedinaca možete deportovati celokupno stanovništvo. Kako to tačno treba učiniti, zagovornici *transfera* nikada ne objašnjavaju.

U određenom razdoblju *transfer* je u Izraelu bio šokantan, tabu pojam koji su koristili samo fanatici i ekstremisti. Ali *transfer* je postao obična reč zahvaljujući neumornim naporima njegovih zastupnika, koji nikada ne prestaju da izgovaraju tu reč i raspravljaju o njoj, i koji su je odštampali na stotinama hiljada plakata i nalepnica. A to dokazuje da se ljudi zaista mogu navići na bilo šta.

Ami je napisao komad za dve nedelje. Radio je od ranog popodneva do kasno u noć, i bio je odlično raspoložen. Često je puštao radio, pa smo po čitav dan slušali piratsku stanicu Abija Natana, *Glas mira*, koja je emitovala najnoviju muziku s jednog broda u Sredozemnom moru.

Bila sam na tronedeljnom raspustu za Pashu, i svakog dana sve trudnija. Rekla sam Brahi da je Ami napustio posao i da piše dramu.

„U ovoj zemlji pozorište privlači publiku kao što med privlači pčele“, rekla je. „Lakše je neke stvari gledati na pozornici nego u novinama. Zamišljaš da imaš nekakvu kontrolu.“ Braha me je ponekad iznenađivala.

Posle dve nedelje, kad je komad završen, Amijeva sestra ga je prekucala i pročitala sam ga.

„Ovo je sjajno“, rekla sam Amiju. „Postaćeš slavan.“

Nasmejao se. „Slavan u Tel Avivu, u svakom slučaju. I Nataniji.“

Ami je pozvao nekoliko prijatelja da porazgovara s njima o postavljanju svog komada u nezavisnoj produkciji. Taj sastanak nije bio zamišljen kao audicija, ali su se na kraju dogovorili i o podeli uloga. U drami je bilo sedam

likova: trojica islednika, jedan zatvorenik iza scene, tinejdžerka koju dovode na ispitivanje, jedan navodni doušnik i jevrejski prošnjak.

Ibrahim je trebalo da glumi zatvorenika kojeg ispituju. Svi smo bili impresionirani kada je iskazao svoje glasovne sposobnosti.

Ulogu doušnika, Šamija, dobio je takođe jedan Arapin, Amijev prijatelj iz glumačke škole. Zvao se Masud, ali su ga svi zvali Susu. Imao je pedesetak godina i odavno nije glumio; bilo mu je drago što će se ponovo naći na pozornici.

Ulogu devojčice koju vode na ispitivanje dobila je devojka koja je upravo diplomirala glumu, Nili. Nije govorila arapski, ali je bila tamnokosa i likom je odgovarala ulozi, a u svakom slučaju, nije imala mnogo teksta. Ono malo što je imala da kaže bilo je na hebrejskom, a Ami je rekao da će joj pomoći oko naglaska. Nili je odahnula kada je shvatila da neće biti nikakvih seksi scena - ne bi mogla da prihvati takvu ulogu; porodica joj to nikad ne bi dozvolila. Gotovo su je se odrekli zbog toga što je studirala glumu.

Jedine uloge koje su ostale nepodeljene na kraju sastanka bile su uloge islednika, i svi su imali predloge u vezi s njima. Aleks je bio zadužen za muziku, a rekao nam je da će njegov brat, trenutno rezervista, moći da režira komad kad se vrati. Rita, nervozna žena koja je rekla da uzima terapiju i valijum, pristala je da se pozabavi publicitetom.

Ami je otvorio bocu šampanjca i doneo veliki paket hašiša, i svi se razvedriše. Nekoliko njih je smatralo da će cenzori dobiti nervni slom kad pročitaju komad, ali Ami reče da je bio oprezan: mislio je da neće biti problema.

Te večeri Aleks se strašno naduvao i održao dugačak govor o Jovu i levijatanu. Onda mu je pozlilo od šampanjca (samo je on popio više od pola čaše) te sam ga odvela u spavaću sobu da legne. Smestila sam ga na krevet i stavila mu mokar peškir na čelo, a on mi je rekao da sam Devica Marija (ili, na hebrejskom, sveta Marjam.) Kasnije, pošto su svi otišli, pitala sam Amija da li stav islednika prema devojčici (oni ne žele da upotrebe silu) u drami odražava stvarnost. Rekao je da. Rekao je da sa ženama postupaju drugačije nego s muškarcima i da se one u stvarnom životu ne nalaze čak ni u istom zatvorskom krilu; da ih ispituju posebno, u prisustvu još jedne žene. Zato je odlučio da zatvorenik u komadu bude žena: želeo je da se više usredsredi na psihološku stranu ispitivanja, na pitanje kako struktura moći utiče na učesnike.

Pitala sam zašto ni u drugačijim okolnostima vojnici nikad ne siluju žene.

Rekao je da je silovanje, u principu, sasvim protivno izraelskoj vojničkoj kulturi.

Pored toga, skoro sve žene su muslimanke. Čak ni najveći moron ne bi se usudio.

Ovo je istorijat Amijeve drame: premijera je održana 18. Jula 1977; cenzura je zabranila dramu 20. jula 1977; potom je drama zaboravljena, 1977-88; obnovljena 3. oktobra 1988, posle izveštaja komisije Lando (koja je otkrila da je *Šin bet* često pribegavao mučenjima) iz novembra 1987. i izbijanja prve *intifade* dve nedelje kasnije; osvojila sedam nagrada, 1989-93; postala deo standardnog repertoara.

Dogovorila sam se sa Ibrahimom oko datuma. Doći će za dve nedelje. Ispostavilo se da želi da vidi neke ljude ovde, novinare i pisce s kojima je bio u kontaktu, a sada će konačno moći i lično da ih upozna.

„Tako sam srećan što si se javila“, rekao je.

„Pišem knjigu.“

„Stvarno? Sjajno.“

„Napisala sam još nekoliko knjiga, o jeziku, ali one nisu bile lične.“

„Znao sam da ćeš daleko dogurati, Lili.“

„Nisam nikud dogurala.“

„Pa, sad svakako nemoj nikuda da ideš. Ostani tu, gde mogu da te nađem.“

„Čekaću te na aerodromu.“

„Biću u crno-žutoj jakni.“

„Prepoznaću te“, rekoh.

„Hoćeš.“

Ami i njegova sestra nisu slavili Pashu, ali su te večeri tradicionalno pozivali goste na večeru. To su činili naizmenično; ove godine večeru je priređivala Amijeva sestra. Bilo je ukupno jedanaest zvanica: Amijeva sestra,

njen muž Cvika, njihov trogodišnji sin Ejtan, dvogodišnja kćerka Tali, ja, Ami, njegova majka, Ibrahim, Meri Džo, Susu i Šoši, psihijatar iz Argentine koji bez ikakve rodbine u Izraelu, a bila je bliska prijateljica Amijeve sestre.

Amijeva sestra i njen muž živeli su u jednom stanu u Jad Eljahuu. Dolazeći kod njih, prošli smo kraj zida na kojem je pisalo: „*Avadim hayinu veakhshav bnei zonot.*“ Bila je to igra reči na temu Pashe: „Nekad smo bili robovi, sada smo sinovi slobodnih ljudi.“ Grafit je glasio: „Nekad smo bili robovi, sad smo kučkini sinovi.“

„To piše na zidu“, reče Ami na engleskom.³³ Stan Amijeve sestre je po izraelskim standardima bio raskošan: imala je kuhinju i trpezariju, četiri spavaće sobe i balkon sa širokim staklenim vratima s kojeg se pružao divan pogled na grad. Jedini nagoveštaj Pashe bio je maces na stolu, odmah kraj somuna.

Iako nije bilo tradicionalnog čitanja hagade,³⁴ Amijeva sestra je zamolila svakog gosta da pre večere naglas pročita neku pesmu ili odlomak.

Kada smo ušli, Amijeva sestra nam nije rekla zdravo već nas je poljubila, po izraelskom običaju, u usta. Iznenadila me je zagledavši se u Amija i rekavši: „Kakav *hatikh!*“, što bi se moglo prevesti kao zgodan ili seksi, ali zapravo ima specifično značenje.

Pošla sam za Amijevom sestrom u kuhinju da joj pomognem oko završnih priprema, dok su Ami i Cvika postavljali stolice oko stola. Cvika je bio mršav, proćelav, s naočarima; izgledao je učeno i stidljivo. Radio je otprilike sedam poslova, uglavnom povezanih s pisanjem, uređivanjem i prevođenjem.

Amijeva sestra je izvadila iz pećnice zapečeno testo. „Spremila sam mnogo vegeterijanskih jela... Znaš, Lili, ne sećam se kada sam videla Amija ovako srećnog. I ne mogu da verujem da se vraća u pozorište. Evo, probaj, vidi je li dovoljno toplo.“ Odsekla je komadić testa i izvadila ga iz zdele prstima, stavljajući mi ga u usta, kao detetu. I Braha je to ponekad radila. Čak i Ami me je povremeno hranio, kad bi želeo da probam masline ili sarmice od vinove loze koje je smatrao izuzetno ukusnim.

„Savršeno“, rekoh. „Da, zbilja je u dobroj formi, čak i ne puši. A juri ga i ta producentkinja iz Holivuda...“

„Stvarno?“

„Da, primetila ga je u Londonu, u hotelu. Javila nam se telefonom kad smo se vratili, i kaže da će doći na premijeru njegovog komada. Ami tvrdi da je

ona špijun, ali to je samo njegova paranoja. I skromnost. Ne može da veruje da bi neko potegao čak do Izraela samo da bi ga ubedio da snimi film. Kaže da ne želi ponovo da glumi, ali nikad se ne zna, možda će se predomisliti. Ipak se malo brinem zbog toga kako je ostavio posao.“ Ispričala sam joj sve o pištolju i scenama u Frojdovom stanu: o telefonskom pozivu usred noći, lupanju na vratima, pretnjama preko telefona.

Dok sam pričala, zaboravila je na hranu i zagledala se u mene. „To nije dobro“, rekla je. „Pretio je oficiru... i napustio posao. Sad mogu da ga okrive za dve stvari. Tri stvari. Pretio je oficiru oružjem, napustio posao bez odobrenja i oglušio se o naređenje. U velikoj je nevolji.“

„Šta mogu da urade?“

„Mora postojati neki način da formalno da otkaz. Mislila sam da je to već uradio.“

„Do sada nije.“

„Sad se i ja brinem.“

„Hoće li ga poslati na vojni sud?“

„Da, moraće. Ali ne brini, dušo, neće dobiti veliku kaznu, sigurna sam. Najviše nekoliko meseci zatvora. Siromah. Čudno je, međutim, što ga još nisu uhapsili. To ne razumem. Nisu odgovorili na njegov zahtev za razrešenje?“

„Ne.“

„Veoma čudno.“

„Bio je kod nekog čoveka na vrlo visokom položaju, nekoga ko stanuje blizu Haife. Ali mu ni on nije pomogao.“

„Nije trebalo uopšte da radi za njih“, besno reče ona skidajući poklopac sa šerpe s kuvanim povrćem i sočivom i smanjujući temperaturu na štednjaku. „Niko drugi nego Ami. Zaprepastili smo se kad nam je rekao - nismo mogli da verujemo. Jedva je dočekao da odsluži vojsku! A sedamdeset treće je doživeo strašnu traumu. Skoro svi u njegovoj jedinici su izginuli. Bila sam sigurna da će posle toga otići, ali nastavio je dalje. Razbesnim se kad se samo setim toga.“

„Nikada ne priča o tome. Mislim, o vojsci.“

„Ne, u ovoj zemlji niko ne priča o svojim doživljajima iz rata. Ljudi samo tiho lude.“

„Je li ti ikad pričao o svom poslu? Mislim, o ispitivanjima.“

„Nije morao ništa da mi kaže, videla sam koliko ga to košta. Kakvo okruženje! Nadajmo se da je sada sve gotovo.“

„Neće se vratiti, bez obzira na sve. Odlučan je.“

„Da...“

Začulo se zvono na vratima. Stigli su Šoši i Amijeva majka. Šoši je dovela Rahelu iz Jerusalima.

Amijeva sestra je poljubila Šoši, ali je majci samo spustila ruku na rame. „Kako si, Rahela?“, upitala ju je.

„*'Hanukka, Hanukka, hag yapheh kol kakh'*„, zapeva Rahela. „Sada je Pasha, a ne Hanuka“, reče Amijeva sestra. Deca pritrčase baki.

„*Safta! Safta!*“, vikali su vukući je za bluzu. „*Ner li, ner li, ner li doqiq'*„, pevala je Rahela drugu pesmu za Hanuku.

Deca popadaše jedno preko drugog, zatim pristigoše Susu i Ibrahim i Meri Džo, i posle kratke zbrke i opšteg pozdravljanja, seli smo u dnevnu sobu da gledamo vesti, dnevni ritual u svakom stanu osim mom i Amijevom. „*'Sevivan sov sov sov'*„, pevala je Rahela. „*Safta, tiše!*“, reče Ejtan. „Zar ne vidiš da slušamo vesti?“ Bio je 2. april 1977. Vesti su trajale samo petnaest minuta i bile su unapred snimljene, jer je bio praznik. Kad su se završile, Cvika je isključio televizor pa smo seli za sto, a Amijeva sestra svima požele dobrodošlicu. Potom smo svi opet ustali da iz torbi i džepova, a u Cvikinom slučaju s nekog nedokučivog mesta, uzmemo tekstove koje smo pripremili.

Cvika je čitao prvi. Pročitao je jednu strasnu Altermanovu ljubavnu pesmu koju je posvetio svojoj ženi. Bilo je malo teško zamisliti Cviku u vrtlogu strasti, ali Amijeva sestra nije izgledala nimalo iznenađena.

Zatim je došao red na nju, ali ona nije pročitala ništa. Rekla je da nije imala vremena da pronade prigodan tekst, jer je celog dana bila zauzeta oko dece i pripremanja hrane.

Ejtan i Tali su nam opevali prvih nekoliko stihova pitanja³⁵ koja su naučili u obdaništu, i svi smo im pljeskali.

Rahela je rekla: „Nekad sam imala fotografski aparat.“ Ami je pročitao šaljivi odlomak iz neke drame ili komedije, monolog u kojem stara žena sedi na balkonu i priča o svojim susedima. Svi smo se valjali od smeha.

Ja sam odrecitovala jednu hebrejsku pesmicu koju sam volela kao dete. „Dođi, dođi leptiriću/ Sleti mi na ruku/ Sedi i ne boj se/ A onda opet

odlepršaj!“

Ejtan i Tali zapljeskaše.

Meri Džo je pročitala odlomak iz Biblije o dolasku proleća: „Jer gle, zima prođe, minuše daždi, otidoše. Cveće se vidi po zemlji, dođe vreme pevanja, i glas grličin čuje se u našoj zemlji. Smokva je pustila zemetke svoje, i loza vinova ucvala miriše. Ustani, draga moja, lepotice moja, i hodi.“

Ibrahim reče: „Sledeće godine u Jerusalimu. *Našem* Jerusalimu“, dodao je.

Susu je pročitao *Pesmu čudne žene* Lee Goldberg.

Šoši reče: „Nadam se, Ibrahim, da ćeš nas pustiti u svoj Jerusalim.“

Ibrahim se nasmeja. „Ako se budete lepo ponašali“, odgovori on.

Šoši nije ništa pročitala jer je, kako je rekla, nekom neverovatnom slučajnošću odabrala isti odlomak koji je pročitala Meri Džo. Umesto toga, održala je kratak govor. Rekla je da joj je čast što se našla u tom odabranom društvu, poželela Amiju veliki uspeh u novom poduhvatu i takođe, Amiju i meni veliku radost u našem zajedničkom poduhvatu, i rekla kako se nada da ćemo svi uskoro imati ono što najviše želimo.

Posle toga smo se bacili na desetak jela koja je Amijeva sestra pripremila.

Usred večere osetismo jak miris mokraće. Ami i njegova sestra se pogledaše. Prišli su majci i pomogli joj da ustane. „Opa!“, reče ona dok su je odvodili. „Zaboravila sam da tražim napolje.“ Cvika je odneo na balkon njenu stolicu na rasklapanje i polio je vodom i sredstvom za dezinfekciju. Deca su se kikotala. Cvika krpom obrisa stolicu i vrati je na mesto. Zatim je očistio pod.

Iz kupatila smo čuli glasove Amija, njegove sestre i majke. Ami je rekao: „Hajde, Rahela, budi dobra, da obavimo ovo, svi te čekaju.“ Ejtan i Tali potrčaše u kupatilo nadajući se da će nešto videti, ali vrata behu zatvorena.

Nekoliko minuta kasnije Ami i njegova sestra su se vratili vodeći Rahelu, koja je sada bila u kćerkinim somotskim pantalonama i majici na kojoj je pisalo *Born To Be Wild*. Sela je i rekla: „Nekad smo svi imali fotoaparata.“

Posle večere Susu i Cvika su raspreli dugačku političku raspravu o statusu i budućnosti izraelskih Arapa. Cvika je bio pesimista. Rekao je da će Begin verovatno pobediti na izborima i da u tom slučaju možemo odmah svi da se zavijemo u crno, jer će to biti kraj poslednjeg tračka nade za pravu

demokratiju. Susu je, s druge strane, bio optimista. Rekao je da je napredak prirodan proces i da Begin verovatno neće pobediti, jer suviše glasno podržava naseljavanje na teritorijama. Susu je rekao da većina Izraelaca želi mir i zna da nastavak naseljavanja znači večiti sukob.

Prekinuli su razgovor da čuju Meri Džo, koja je ponela svoju gitaru. Svojim blagim, spokojnim glasom otpevala je *Bridge Over Troubled Water*, i svi su joj pljeskali. Nakon mnogo moljakanja, Amijeva sestra je uzela gitaru i zapevala *Videh pticu velike lepote*, a Ibrahim i ja zaplakasmo. Zatim su Susu i Cvika otišli da peru sudove i nastave raspravu. Ami i ja smo se lenjo zavalili na dvosedu, a Ejtan i Tali su iskoristili priliku da se poigraju sa ujakom. Ejtan je seo Amiju na ramena, a Tali mu se posadila na krilo. „Moj pravi otac je poginuo u prošlom ratu“, poverio mi se Ejtan, naslanjajući obraz na Amijevu kosu. „Ali ja isto tako volim i svog novog *abu*. I svog ujku Amija.“

Zatim se zainteresovao za moj stomak i pitao kako će beba izaći i, što je još važnije, kako je uopšte dospela unutra. „Koliko to traje?“, pitao je.

„Jednu sekundu i devet trinaestina“, odgovorio je Ami.

„A kako izgleda?“

„Pomalo kao čokoladni sladoled po vrlo, vrlo vrelom danu.“

„Moraš li da vežbaš?“

„Da, bar tri godine.“

„A moraš li da tražiš dozvolu od mame?“

„Da.“

„Možeš li nam to jednom pokazati?“

„Pokazivanje nije dozvoljeno.“

„Kako?“

„Tako kaže zakon.“

„O! Ali šta ako ne budem tačno znao *kako*?“

„Onda me možeš pozvati telefonom.“

Tali ovaj razgovor nije zanimalo. Umesto toga, htela je da zna imam li mleka. Tek je nedavno odbijena od sise i stalno me je zapitkivala sme li da iscedi koju kap mleka iz mojih grudi. Njakala je i kenjkala („Zašto ne, zašto ne, zašto ne?“) sve dok konačno Šoši nije predložila da je pustim da sama vidi, te smo otišle u spavaću sobu gde sam sela na krevet, a Tali bezuspešno pokušala da sisa iz mojih bradavica. „*Esek bish!*“, rekla je silazeći s kreveta.

„*Ani legamri meyu'eshet.*“ Što znači: „Ne vredi! Baš sam se iznervirala.“

Ami i ja smo ostali duže od ostalih, te je Ami pomogao sestri da stavi majku u krevet u gostinskoj sobi. Njih dvoje su se neko vreme raspravljali da li da zaključaju vrata spolja: prethodnih puta je bilo problema. Rahela je konačno rešila nedoumicu: „Zaključajte, zaključajte“, rekla je. „U svakom slučaju, Mesija večeras neće doći.“

Narednog dana objavljene su sledeće vesti: Jordanski kralj Husein spreman je za mirovne pregovore, ali zahteva potpuno povlačenje na linije od pre 1967. godine i kompromisnu podelu jurisdikcije nad Jerusalimom. Spreman je da prihvati izvesno vojno prisustvo na Zapadnoj obali. Laburisti će odgovoriti posle izbora.

Kuvajt i Sovjetski Savez potpisali su veliki ugovor o naoružanju.

Roditelji Brigitte Šulc, jedne od petoro terorista (dvoje Nemaca, troje Palestinaca) zarobljenih u pokušaju da prethodne godine obore avion kompanije *El Al*, posetili su kćerku.

Begin je smešten u bolnicu zbog bolova u grudima i iscrpljenosti, što je izazvalo manje teškoće u izbornoj kampanji Liduka.

Snage obezbedenja pronašle su napunjen minobacač od 32 mm usmeren ka naselju u Hebronu. Minobacač je bio starijeg tipa i neispravan.

Anvar el Sadat je započeo turneju po Nemačkoj, Francuskoj i Sjedinjenim Državama.

Izraelskom advokatu Feliciji Langer, koja je zastupala Palestince na sudu, izrečena je zabrana zastupanja u vojnim sporovima jer je bila upoznata s vojnom dokumentacijom i istovremeno u kontaktu s neprijateljem. Nameravala je da se žali na tu odluku.

Snage PLO jačale su svoje položaje u južnom libanskom gradu Bint Džubajlu radi sprečavanja sve jačih napada desničarske hrišćanske policije. PLO je tvrdila da policiju podržava Izrael. Od trideset hiljada stanovnika u Bint Džubajlu ostalo je samo dve hiljade. Ostali su napustili grad.

Duvao je vreli pustinjski vetar, dižući temperaturu na gotovo trideset stepeni.

Trebalo nam je izvesno vreme da se venčamo. Ami je bio suviše zauzet pripremanjem pozorišne predstave, a nijedno od nas se nije radovalo susretu s rabinatom. Ami je pozvao telefonom jednog rabina za kojeg je znao da nije naročito strog, ali je njegova žena rekla da ima tegoba sa žuči i da ne obavlja venčanja. Razmišljali smo o tome da odemo na Kipar, ali zapravo nismo imali volje za to, pogotovo kada su počele pozorišne probe. Osim toga, sada smo živeli od Amijeve ušteđevine i želeli smo da nam ona potraje što duže.

Na kraju smo to ipak obavili kako je uobičajeno. Rekla sam Amiju da nemam ništa protiv da obavim *miqveh*, ritualno kupanje; zanimalo me je kako će to izgledati. Takođe, biće zabavno proći kroz ritual pročišćenja u šestom mesecu trudnoće. Ali Ami se gnušao *miqveha* i bio je besan što moram to da radim. Ispostavilo se da on nikada nije imao čak ni *bar mitzvah*. Majka je želela da mu priredi *bar mitzvah*, ali ju je otac odgovorio.

Ami je bio mrzovoljan dok smo se vozili ka rabinatu, i još mrzovoljniji kada smo stigli. Seli smo na klupu u hodniku da sačekamo red. Zgrada je bila stara i oronula i puna ljudi. Gledala sam kako se jedan par venčava usred gužve; bio je to besplatan obred, što je značilo da je venčanje obavljeno za pet minuta, u hodniku. Mladin otac je pokušao da unese malo vedrine u taj događaj, koji je za njega morao predstavljati ponižavajući dokaz njegovog siromaštva: sa očajničkom veselošću delio je okrugle komade bledožutog kolača. „Uzmite, uzmite“, nudio je nekoliko zvanica koje su sedele na klupi do nas. Nije uspeo da razveseli svoju sasvim potištenu ženu, koja se za tu priliku ogrnula tankom skerletnom maramom, ali sem toga kao da nije bila svesna šta se dešava. Čitav prizor je bio veoma tugaljiv.

Konačno su prozvali moje ime. Ami im nije bio potreban, samo ja: datum našeg venčanja određivan je na osnovu mog menstrualnog ciklusa.

„Kada očekujete sledeću menstruaciju?“, upita me žena koja je sedela za stolom. Izgledala je kao lik iz priče iz nekog štetla, s maramom na glavi i sitnim, ispijenim licem.³⁶

„Posle porođaja“, rekoh. „Verovatno na jesen. Ali želela bih da se venčam što pre.“

„Trudni ste?“

„Da. Kao što vidite.“

Ona pogleda u moj stomak. „Mhm“, reče. „Koji mesec?“

„Šesti.“

„Zašto ste toliko čekali?“

„Mislila sam da ću se venčati na Kipru, ali nismo uspeli to da izvedemo.“

„Molim?“ Njeno sitno lice zbunjeno se naboralo.

„U svakom slučaju, sad sam ovde.“

„Da. Bez razmišljanja o posledicama. Slamate roditeljima srce. Ponašate se kao Akum.“ Akum je akronim za idolopoklonika.

„Ja *jesam* idolopoklonik“, detinjasto rekoh. Nije obraćala pažnju. „Možete se venčati sledećeg utorka, s božjom pomoću, u jedanaest sati. Prethodne večeri morate otići na *miqveh*. Tamo ćete dobiti plavi papir. Bez tog papira se ne možete udati.“

Onda mi je pružila iskrzani isečak iz novina o rezultatima istraživanja u vezi sa seksualnim odnosima za vreme menstruacije. Otkriveno je da žene koje imaju odnose u vreme menstruacije imaju više šanse da obole od raka materice. „Posle menstruacije morate staviti maramicu na prst, ugurati je unutra i proveriti je li ostala čista.“

„Dobro“, rekoh. „Imaću to na umu.“

„Sada ćete vi i mladoženja prisustvovati informativnom sastanku s još nekoliko parova“, reče ona. „Soba broj dvanaest.“

Ami nije hteo da pođe sa mnom, pa sam morala sama. Rekla sam da mi je mladoženja gluv i da ću mu ja preneti sva obaveštenja. Sastanak nije dugo trajao, ali bilo nas je desetero u sobičku veličine plakara i nismo mogli ni da se maknemo. Bilo je strahovito vruće i zagušljivo i svi su izgledali potišteno. Niko nije obraćao pažnju na rabina koji je jednoličnim glasom nešto pričao; svi smo samo čekali da nas puste.

Noć uoči obreda odvezli smo se do nemačke sinagoge da obavim svoje ritualno kupanje. Nemačku sinagogu mi je preporučila Braha; rekla je da je tamo čisto.

Bila je u pravu: prostorija u koju su me uveli ličila je na kupatilo u hotelu s pet zvezdica. Osim umivaonika i kade, u jednom uglu nalazio se i mali četvorougao ni bazen.

„Operi se“, reče mi bucmasta, vedra žena s krutom plavom perikom. Dala mi je češalj. „Zatim se očešljaj. Svuda. Očešljaj se po celom telu“, rekla je, a

ja pocrveneh. Činilo mi se da je sve to ipak preterano, mada sam znala da je pre hiljadu sedamsto godina verovatno imalo savršenog smisla. „Pozvoni kad budeš spremna.“

Nisam se žurila. Svukla sam se i dugo tuširala. Nikad se nisam osećala lagodno kada sam se tuširala u Amijevoj kući, jer je topla voda bila veoma skupa. Ali ovde nisam marila za to.

Odjednom začuh histerične krike iz susedne prostorije. „Ne, ne, ne!“, vrištala je neka izbezumljena žena. „Vadite me odavde, vadite me odavde! Nacisti! Nacisti!“ Posle toga prešla je na jidiš i poljski, pa je više nisam razumela. Čula sam tihe glasove žena koje su pokušavale da je smire, ali nisu uspele.

Shvatila sam šta se dešava tek kad je došao red na mene. Morala sam da uđem u bazenčić i potopim se. Morala sam cela da se potopim, ne pridržavajući se za ivice bazena, i izgovorim komplikovanu molitvu. Svaki put kad bih to pokušala ispostavilo bi se da sam u nečemu pogrešila: ili bi mi teme izvirilo, ili bih laktom dodirnula ivicu, i morala bih ponovo da uranjam. Trebalo mi je ukupno tri pravilna potapanja, ali morala sam da pokušavam devet puta da bih to tri puta ispravno uradila.

Voda je bila topla i čista i žena s plavom perikom je bila ljubazna, ali sam shvatala da je teško potopiti se nag ako se plašite vode. Najteže je bilo pustiti se od ivice i potpuno uroniti u vodu. A ako ste se nagi osećali neprijatno pred nepoznatim osobama, ako bi vas to, na primer, podsetilo na kupanje u nacističkom logoru, sve je postajalo nepodnošljivo. Pitala sam se jesu li pustili onu prestrašenu ženu pre nego što se tri puta pravilno potopila, isto kao što su zanemarili moju zamršenu kosu.

Posle potapanja sam se ponovo istuširala. Zatim sam se obukla i izašla iz sinagoge, mašući plavim papirom kao dobitničkim lozom. „Sad možeš da me tucaš“, rekla sam Amiju. „Čista sam.“

Ali Amiju to nije bilo smešno. „Srednjovekovni običaji“, zgađeno reče on. „Hajde da jedemo. Jede mi se slanina.“

Sledećeg dana venčali smo se u hodniku. Nismo povelili svedoke, pa su morali da pozovu radnike iz rabinata. Upravo su krečili i sišli su u izmrljanim radnim odelima, gundajući i žaleći se da ne mogu da prekidaju krećenje usred posla, sve će se pokvariti. Bili su tako nervozni da su jedva stajali u mestu. Ali trebalo je samo pet minuta da se udam za Amija, koji je izgledao spreman da pobije sve oko sebe, uključujući i četiri radnika koji su držali baldahin.

Naravno, morao je da stavi *kippah*, i pomislila sam kako izgleda smešno s velikim zlatnim *kippahom* koji je tugaljivo, poput palačinke visio preko njegove kovrdžave kose, ali njemu to uopšte nije bilo smešno. I ja sam pokrila glavu, belim *keffiyehom* koji je Ami pronašao u svojoj fioci s rubljem.

U obredu se pominjao i novac. Ami je morao da kaže koliko će mi dati ako se razvedemo. Zapitala sam se postoji li još neka vera koja pominje razvod usred ceremonije venčanja.

„Ništa“, reče Ami. „Moraće da gladije.“

„Reci bilo šta“, zaustih da kažem, ali me rabini brzo ućutkaše; ja očigledno nisam smela da govorim za vreme obreda.

„Dobro. Pet lira“, reče Ami.

Rabini nisu obraćali pažnju. Navikli su se na nevernike.

Osim odgovora na pitanje o alimentaciji, Ami je samo morao da kaže: „Ovim prstenom te venčavam za sebe, po zakonu Mojsija i Izraela.“ Pružila sam prst, baldahin je nestao, a radnici pohitali nazad sa svojim kantama. Prešli smo u drugu prostoriju da potpišemo ugovor. Dok smo čekali, neko je prišao Amiju i objasnio mu da se od njega očekuje napojnica. Ami reče: „Hvala na obaveštenju.“

Konačno smo bili slobodni, s bračnim ugovorom u ruci. Pogledala sam ga. U podatke o alimentaciji rabini su upisali „pet hiljada“ umesto „pet“.

„Prešli su te, Ami. Upisali su pet *hiljada* lira.“

„Ako se ova stopa inflacije nastavi, za osam meseci to će izaći na isto.“ Još se pušio od besa.

„Pa, bar smo to obavili“, rekoh.

„Da, zaista je bilo zabavno.“

Skinula sam prsten i stavila ga Amiju na mali prst. „Ovim prstenom te venčavam za sebe, po zakonu ljubavi i erosa“, rekoh. Strasno smo se ljubili na pločniku, a zatim me je Ami odvezao do glavne stanice jer sam morala u Jerusalim na ispit, dok se on vratio na probe.

Kćerka mi se javila telefonom, sva u suzama, spremna da napusti *Pjesas* i dođe kući. Nisam najbolje razumela njenu priču, ali jedna plesačica ju je

iznervirala i niko nije bio na njenoj strani. Niko nije bio ni na strani te druge plesačice. Mojoj kćerki i toj drugoj devojci rekli su da to same izgode.

„Ali Bobo je kriva“, jecala je moja kćerka. „Nisam joj ništa uradila. Ne znam zašto je tako pokvarena.“

„Ima li malu ulogu?“

„Ne, veliku. Ona je takoreći zvezda predstave. Mislim da joj se sviđa Kejs.“

„Nisu oni nikada izlazili, niti bilo šta slično. Nisam ja kriva. Šta treba da radim? Da ga ostavim zato što se njoj sviđa? On je ne podnosi!“, reče ona pobedonosno.

„Stvarno?“

„Da. Kaže da je sebična i plitka.“ Samopouzdanje joj se polako vraćalo.

„O?“

„Da. A sad sam sigurna da smeram nešto za premijeru, jednostavno znam. Ukrašće mi kostim. Ili tako nešto.“

„Ako te to stvarno brine, razgovaraj s Line.“

„Već jesam. Rekla sam joj. Kazala mi je da sam paranoična. Mrzim je!“

„Žao mi je, dušo.“

„O, za sve sam ja kriva. Hvalisala sam se u vezi s Kejsom. A Bobo je bila tamo. Nije trebalo to da radim.“

„Hvalisala si se?“

„Da, pričala sam kako je on sjajan i kako ćemo se veriti. A da, mama, zaboravila sam da ti kažem, verili smo se!“

„Verili ste se!“

„Da. Volimo se. On je savršen. On je najsavršenija osoba na svetu. Posle tebe.“

„Je li te zaprosio?“

„Ne, ja sam zaprosila njega. Znala sam da to želi, ali se plaši. I tako sam ja... Mislim da je Bobo ljubomorna.“

„Moguće je.“

„Mama, pozvaću je na večeru. Mislim, Bobo. Pomiriću se s njom. Da li bi tata tako uradio?“

„Da.“

„Otići ću odmah kod nje, s bombonjerom. Čim spustim slušalicu.“

„Dobra ideja, dušo. Javićeš mi šta ima novo? S tobom i Kejsom, mislim.“

„Naravno.“

Onda mi je pričala o Kejsu i njegovim roditeljima, braći i sestrama, i brojnim rođacima, i o tome kako Kejs i ona žele da imaju decu i kako će ih odgajati (kao „ljude koji vole čovečanstvo“).

„Doći ćeš sve da ih upoznaš“, rekla je. „Žive u predgrađu Stokholma.“

„Rado“, reko.

„Imaćeš veliku porodicu, mama. Imaćeš milion novih rođaka.“

Pošto je bila tako uzbuđena nisam htela da joj objašnjavam da je ta nova velika porodica njena, a ne moja. Pustila sam je da misli kako želim da postanem deo Kejsovog klana braće, sestara i bezbrojne rodbine.

Amijev rođendan bio je 20. aprila, datuma koji je te godine padao tri dana uoči Dana nezavisnosti. Nije želeo da ga slavi, ali ja sam mu kupila košulju i ispekla tortu. Proveli smo dan sređujući dečju sobu. Morali smo da raspremimo ili radnu sobu ili ostavu. Ami nije imao pojma šta da radi sa svim kutijama i nameštajem iz ostave (bratovljevim i majčnim stvarima), pa smo kupili police za knjige za dnevnu sobu i počeli da sređujemo ostavu. Prebacili smo sve knjige na police i izneli radni sto. Zatim smo okrečili zidove i stavili čipkaste zavese na prozore s kopcima, a Ami je napravio igračku u vidu ptice i obesio je na plafon. Odlučili smo da sačekamo s daljim uređenjem sobe: Ami je rekao da prvo treba da upoznamo bebu, da naslutimo šta ona želi.

Dok smo iznosili radni sto, jedna fioka se otvorila i sve se prosulo na pod: olovke, novčići, telefonski žetoni, stare gumice, lepak, koverta, papir za pisma, stari pokidani kaiš za ručni sat, snežna kugla sa Ajfelovim tornjem. Među tim stvarima našle su se i dve medalje.

„Šta je ovo?“, upitala sam.

„Ništa“, odgovori on.

„Jesu li to medalje?“

Ami je ćutao.

„Zašto si ih dobio?“

„Ne znam. Za prvu sam mislio da ima smisla, mada mi ni tada spašavanje prijatelja u nevolji nije izgledalo kao herojski čin. Nikad nisam razumeo zašto sam dobio drugu. Samo sam uspeo da preživim, dok su svi oko mene izginuli.“

„Sigurno si nešto uradio.“

„Da, grčevito sam se borio za život. Vрати ih u fioku, Lili.“ U stolu smo pronašli i dnevnik koji je Ami pisao kad mu je bilo četrnaest godina. Detaljno je opisivao svoju žudnju prema gospođici Hinterbuš, profesorki hemije, i šta bi joj radio kad bi ostali sami; planove za sat koji govori; pravila takmičenja u masturbaciji s prijateljima Šimijem (sada direktorom jedne velike izraelske banke) i Josijem (danas vlasnikom kioska za prodaju falafela); i jednu smešnu porodičnu svađu, navedenu od reči do reči.

Veče uoči Dana nezavisnosti ostali smo kod kuće. Nismo slavili; nismo čak ni uključili radio ni televizor. Ležali smo na podu i slušali Bili Holidej i *Njujork rokenrol ansambl*. U jednom trenutku ustala sam i pošla u toalet. Kad sam se vratila, Ami je stajao pred vratima i gledao u mračnu baštu. Rekao je: „Voljena zemljo, gde si?“

Napolju je bilo toplo, i u ponoć izađosmo u šetnju. Krenuli smo u suprotnom pravcu od grada, prema Afeki, gde su obrisi gradilišta okruživali nove raskošne zgrade. Prošli smo ulicama koje su tek nedavno dobile imena: Rekanatijevom, Abea Ahimejera, Mejra Fejnštajna, Sloma ben Josefa i Ulicom Magšimima. Nigde nikoga nije bilo, svi su slavili praznik ili ostali kod kuće.

Nemam šta da kažem o toj šetnji, sem da je bila tiha i spokojna i da smo bili srećni.

Imenice u hebrejskom jeziku su muškog ili ženskog roda. Reč koja znači „zemlja“ je, slučajno, ženskog roda. Pitanje: „Voljena zemljo, gde si?“ tužnije zvuči na hebrejskom nego na engleskom,³⁷ jer ta rečenica zvuči kao kada se obraćamo ženi. „Gde si, voljena? Kuda si otišla? Jesi li ikada zaista bila tu?“

Još jednom su pokušali da vrate Amija na posao. Zvono se začulo dok je prao sudove. Bio je to Emil, muškarac sa zgodnom ženom, koji nas je vodio na predstavu. „Zdravo, Ami!“, rekao je vedro. Ami mu nije odgovorio, već je

samo obrisao ruke i seo za sto. Emil sede naspram njega.

Rekao je da su prihvatili Amijevu odluku. Pustiće ga da ode i oprostiće mu nedolično ponašanje. Traže samo da održi jednonedeljni kurs za islednike negde u Negevu. Dobro će mu platiti. Žele od njega da obavi neka ogledna ispitivanja - odglumljena ispitivanja, dodao je brzo - koja će snimiti za svoju buduću upotrebu.

Ami je rekao da ga to ne zanima. Rekao je da se potpuno odvojio od tog sveta i da ne želi da mu se ponovo vraća, čak ni na nedelju dana. Osim toga, nije imao šta da podučava; ni sam nije znao kako je radio. Što se tiče snimanja, imaju stotine - hiljade - snimljenih sati njegovih ispitivanja; šta im još treba?

Emil reče da se veoma trudio da izbori ovakav dogovor za Amija. A ako ga on ne prihvati, završiće na vojnom sudu. „Nemam ništa protiv da odem na vojni sud“, odgovori Ami. Emil reče Amiju da razmisli. Rekao mu je da može mnogo da učini. Bio je dobro poznat po svojim nenasilnim metodama i mogao je da popravi situaciju, stvori atmosferu. Mogao bi da utiče na uvođenje nove politike. A pošto očekuje dete, sigurno mu treba novac: niko ne može da živi od pozorišta.

Pošto je otišao, Ami reče: „Ne znam šta da radim. Teoretski, mogao bih dosta da odležim. Ti bi bila sama, mada bi ti moja sestra pomagala. A naravno, predstavu bismo morali da odložimo.“

„Kako bi ti bilo u zatvoru?“

„Mogao bih da izdržim.“

„Zar ne možeš da kažeš da si doživeo nervni slom?“

„Mogu da pokušam, ali sumnjam da bi mi poverovali budući da postavljam dramu.“

„Ne znam. Kako god da odlučiš, ja ću se složiti. Ako hoćeš da ideš u zatvor, u redu, posećivaću te. Smem li da te posećujem?“

„Naravno, viđao bih te. Čak i ako dobijem dužu kaznu, pustiće me za porođaj. O tome ne bismo morali da brinemo.“

„Emil mi deluje vrlo fino.“

„On jeste fin.“

„Kako je to moguće?“

„On se bori s tim sistemom već godinama.“

„Ali je u njemu?“

„Da, veoma je moćan.“

„Okrutno je kažnjavati te posle svega što si učinio.“

„U svakoj drugoj vojsci na svetu već bih odavno bio do guše u govnama. U našoj vojsci štošta prolazi.“

„Mislila sam da je u vojsci stvarno gadno. Neko mi je rekao da je obuka IDF-a jedna od najtežih.“

„To nema veze s tim. Ima veze s ravnopravnošću. Nekad smo gledali američke ratne filmove, u kojima dvojica oficira međusobno razgovaraju - da, gospodine, ne, gospodine, je li to sve, gospodine? - i smejali se. Jer, znaš, mi smo tako mala zemlja, svako svakog poznaje, to stvara određenu bliskost. Tvoj komandant ti je možda prodao klimu prošle nedelje ili je otac dece koju čuvaš pet godina. A znaš kakvi su Izraelci, ne mogu da drže jezik za zubima. Pre svake operacije čak i obični vojnici daju svoje predloge... Znaš, Lili, ne mogu da verujem kolike su ti grudi. Kako tako sitna žena odjednom može da ima tolike grudi?“

„Znam, to je zbilja čudno! Jesam li ti rekla da mi je Braha pozajmila dva grudnjaka?“

„Smeta li ti što mi se to sviđa?“

„Ne, ako ne budeš razočaran kada se vrate na svoj normalni, minijaturni obim.“

„Raznovrsnost je lepa. A takođe... sada drugačije mirišeš“, reče on zadižući mi trudničku haljinu.

„Mirišem? Kako mirišem?“

„Baš po mom ukusu. Hajde, lezi na bok. Tako će mi biti baš zgodno da te uhvatim za ove nove grudi.“

„Ami! Šta se desilo s dva sata predigre?“

„Mislim da ne razumem tu reč.“

„I kako to misliš da me *uhvatiš*? Nisam ja šipka u autobusu.“

„Ne, više kao voće na grani.“

„Dobro, dobro, samo izvoli. Vidim da sad imam posla s tinejdžerom.“

„Hvala. O, šta je ovo? Nojev potop?“

„Ne mogu ništa da sakrijem od tebe.“

„Ne, ne možeš.“

Kasnije te večeri rekao mi je da je odlučio da odbije ponudu i ipak ode na sud, nadajući se lakšoj kazni. U zatvoru nije tako strašno, naročito ako ga pošalju u Atlit. Nadao se da će se predstava odvijati po planu; ako ga narednog dana uhapsu, glumci će imati malo nevolja, ali će Aleks preuzeti posao u svoje ruke; a ako bude smeo da izlazi vikendom, on će im pomagati.

Sledećeg dana javio se Emilu i obavestio ga o svojoj odluci. Mislili smo da će biti uhapšen istog popodneva i otišli u *Mendis* na poslednji zajednički ručak. Ali niko nije došao.

Ibrahim je stigao juče ujutru. Nije se mnogo promenio; izgleda kao umornija verzija samog sebe, pomalo izboran, još dublje usađenih očiju.

Prvi me je primetio i uzviknuo moje ime, pritrčao mi i podigao me sa zemlje grleći me. Zatim mi je obema rukama dodirnuo lice. „Nimalo se nisi promenila“, rekao je. „Uvek bih te prepoznao. Neverovatno. Neverovatno.“

„I ti isto izgledaš“, rekoh.

„Da, pa, kosa mi se proredila.“

„Gde ti je prtljag?“, pitala sam. Nije nosio ništa, čak ni ranac.

„Nisam hteo da se bakćem s prtljagom.“

„Nisi baš ništa poneo?“

„Imam velike džepove.“

„Dobro, kupićemo sve što ti treba.“

„Šta mi treba? Ovde sam, s tobom, to je sve što mi je potrebno. Ne mogu da verujem.“

Odvezli smo se do mog stana ćuteći. Ibrahim je vedro razgledao grad.

Pripremila sam mu spavaću sobu; opet sam prognana u radnu.

Ručali smo za mojim malim kuhinjskim stolom. Ibrahim je komentarisao pogled s prozora („egzotičan“), čaj, čajnik i poklopac („ljupko“), sliku moje kćerke („dragulj“). Iz džepa jakne izvadio je kompakt-disk. „Za tebe“, rekao je. „Najnoviji disk Jehude Polikera.“

„Upravo ono što sam želela!“, rekoh. „Znam sve reči prve pesme.“

„Prilično si u toku.“

„Slušam radio, znaš, na netu. Hvala, Ibrahim.“

Posle ručka smo otišli u kupovinu jer sam htela da mu kupim čarape, jednu majicu i papuče. „Pazi me“, objašnjavao je Ibrahim prodavcima.

Želeo je da se vozi autobusom na sprat, pa smo ušli u prvi koji je naišao i obreli se u Oksford stritu. Ibrahima je sve oduševljavalo. „Bože, ovde je tako mirno“, stalno je ponavljao. „Zaboravio sam kako izgleda prolaziti ulicom bez straha da ćeš ostati bez ruku i nogu. A nema ni pretresanja. Osećam se kao na drugoj planeti.“

„Još radiš u servisu?“

„U servisu!“ Nasmehio se. „To je bio drugi život... Ne, radim na održavanju kompjutera. Imam još više posla nego kad sam popravljao automobile.“

„Šta je s Tufikom?“

„Prićaćemo o tome kasnije, Lili. Hoću da kupim razglednice i marke. Moraću da promenim novac. Osim ako primaju vizu.“

„Ja ću platiti - možeš me večeras izvesti na večeru. U restoranu primaju vizu.“ Kupili smo razglednice, marke i nekoliko suvenira.

Većerali smo tek u deset. Najpre smo otišli kod mene, gde se Ibrahim istuširao i zatim proveo dva sata popravljajući moj pokvareni tuš, toalet i slavinu u kuhinji koja je curila. Pozajmio je alat od jednog starijeg suseda, ali je rekao da mu treba još ponešto. Rekao je da će sutra otići da kupi gumice i još neke sitnice koje mu trebaju da završi posao.

Odvezli smo se u jedan miran indijski restoran. Ibrahim je naručio bocu vina.

„Kako si, Lili?“, pitao me je.

„Pa, zauzeta sam odgajanjem kćerke, svojim izučavanjem, poslom.“

„Od čega živiš?“

„Obično radim kao profesor. Ove godine pauziram. Želim da ti kažem da mi je žao što sam onako pobegla i što nismo bili u kontaktu.“

„Mislim da nema razloga da se izvinjavaš.“

„Veruješ li u opraštanje?“

„Naravno.“

„Ja ne. Izgubila sam smisao za to. Jednostavno to više ne umem.“

„Jesi li me zato zvala ovamo? Da ti držim časove?“

Nasmešio se. „Ni ja u poslednje vreme nisam u formi.“

„Znam.“

„Komplikovano je, Lili. To nije nešto što možeš tek tako izvući iz šešira, kao zeca.“

„Ili goluba.“

„Mora postojati kontekst.“

„Ne znam šta da radim. Ne znam šta dalje da radim.“

„Razgovaraćemo o tome, imam nekih ideja. Ali ne sada. Sada ćemo jesti. Indijsku hranu, neobičnu. Uzgred, premršava si.“

„Nisam gladovala otkako sam počela da pišem knjigu.“

„To nema nikakve veze s gladovanjem.“ Pokidao je hleb *naan* nadvoje i pružio mi polovinu. „Budi dobra devojčica“, rekao je.

„Sećaš li se kad si rekao da smo svi dobri?“

„Jesam li? Ne sećam se. Sigurno sam bio naduvan.“

„Zapravo, i jesi.“

Prasnulo je u smeh. „Da, to sve objašnjava“, rekao je.

„Šta se desilo s Meri Džo? Zašto ste raskinuli?“

„Nisi čula?“

„Ne.“

„Ne mogu da verujem da ti nije rekla.“

„Ne, samo mi je napisala da se 'vratila u Sjedinjene Države'.“

„Njeni roditelji su iznenada banuli. Ili su zaista želeli da je iznenade ili da provere šta radi, ne znam. Susedi su ih uputili u moj stan, a ja sam otvorio vrata, samo u peškiru. Meri Džo je spavala. Pretpostavili su da smo se tajno venčali, i Meri Džo je morala sve da im objašnjava. Pa, to je bio kraj. Odveli su je kući.“

„Nije se vratila?“

Ibrahim se nasmeši. „Stalno se vraća, svake godine mi dolazi u goste. Ali složila se s roditeljima. Ne u tome da je uradila nešto loše već da će, ako želi decu, morati da nađe nekoga s kim može da se venča. Samo što se to nije desilo - pa, taj deo znaš.“

„Misliš li da je to zato što te nikad nije prebolela?“

On odmahnu glavom. „Jednostavno nikad nije pronašla pravog čoveka. Šta je s tobom, Lili?“

„Teško je zameniti nekoga kao što je Ami.“

„Mislim da je Ami bio najusamljeniji čovek kojeg sam poznavao.“

„Usamljen?“, iznenađeno rekoh.

„Da. Izvan našeg malog kruga, ko je u ono vreme još gledao na stvari njegovim očima? Petnaestoro ljudi? Šesnaestoro? Jevreja, mislim. Sada je to polovina zemlje.“

„Pa, nije baš polovina.“

„Veruj mi, Lili, Izraelci su gotovo isto toliko siti okupacije kao i Palestinci. Sećaš li se Nili? Ona sad predaje u prvom razredu. Prvih deset minuta sva deca zovu mobilnim telefonima da jave roditeljima da su živi. Ko još tako može da živi? Od bombe u Haifi dve žene su izgubile muževe i decu. Ne smem ni da zamislim kako to izgleda.“ On odmahnu glavom. „Bože, baš ste tvrdoglav narod.“

„Za razliku od Palestinaca.“

Ibrahim se nasmešio. Beše to neki nov osmeh, kakav nisam primećivala dok je bio mlađi; ili možda osmeh zapravo i nije bio nov, već izraz u njegovim očima kad se nasmešio: prodoran i umoran.

„Kakav je to sastanak bio kod tebe kad sam te pozvala telefonom?“, pitala sam.

„Ne sećam se. Ovih dana stalno idem na sastanke. Ceo moj život je jedan veliki sastanak. Vojnici neće u vojsku, pravnici se bore protiv proterivanja, ljudi organizuju konvoje... Trudimo se da se izvučemo iz ove zbrke, Lili. Treba nam vaša pomoć. Niko spolja ne želi da nam pomogne, samo žele da nas gurnu još dublje. Mi smo jedini koji to mogu da urade.“

„To je teško.“

„Da, teško je.“

„Šta je bilo s Tufikom?“

„Drugi put, Lili.“

Automobil je bio parkiran prilično daleko od restorana i, posle večere, dok smo šetali tihom polumračnom ulicom, Ibrahim me uze za ruku. Zatim je pusti i prebaci mi ruku preko ramena.

Nismo razgovarali. Bili smo previše tužni.

To je kraj priče. Upoznala sam Amija, zavoleli smo se, zatrudnela sam, on je ostavio posao, počeo je da priprema predstavu, napunio je trideset godina, šetali smo se na Dan nezavisnosti. Sedam meseci mog života, sedam meseci njegovog.

Anđeo smrti nam se ukazao jedne subote krajem maja, prerušen u dvojicu muškaraca.

Bili smo na probi u jednom prašnjavom skladištu u Tel Avivu. Svi su bili na okupu - glumci, režiser, nekoliko prijatelja koji su došli da nam pomognu. Sedela sam u stolici za ljuljanje i posmatrala Amija kako daje uputstva.

Tada u skladište upadoše dva muškarca u uniformama. Rekli su: „Ami, Ibrahim, moramo da porazgovaramo s vama nasamo, odmah.“

Sva četvorica su ušli u garderobu odvojenu zavesom. Ostali su izašli iz skladišta, ali ja sam ostala i slušala razgovor.

Jedan muškarac reče: „Ibrahim, tvoj sin je uzeo taoca, jednog vojnika. Ami, traži da vidi tebe.“

Ibrahim progundā nešto što nisam čula. Zatim reče: „Ne idi, Ami. Ne idi. Ja ću to srediti.“

„To ne dolazi u obzir“, reče čovek.

„Trebā samo da popričā s njim. Dajte mi samo pet minuta.“

„Nemāmo vremena za raspravljānje. Morāmo da krenemo.“ Ami reče: „U redu je, Ibrahim. Ja ću se pobrinuti za to. Je li Tufik rekao zašto?“

„Posvađāo se s tim vojnikom. Ne znamo sve pojedinosti. U autu ćemo vam ispričati sve što znamo. Hajdemo.“

Izašli su. Ona dvojica me u žurbi nisu ni primetili, ali Ami zastade i nasmeši mi se. „Brzo ću se vratiti“, rekao je. „Aleks će te odvesti kući. Ne zaboravi da zaključāš vrata, Lili.“

To su bile poslednje reči koje mi je rekao: „Ne zaboravi da zaključāš vrata, Lili.“

Prošle noći sam ponovo sanjala san o registarskoj tablici, ali ovaj put je

bio drugačiji. Kad sam potrčala za Amijem, mahnuo mi je iz auta. Sedeo je pored vozača, mahnuo mi je i nasmešio se, i kao da mi je rekao da mi je namerno ostavio tu tablicu, da ju je ostavio meni i da ne treba on da je protumači, jer je sad moja. Više nije njegova.

Kad izraelski vojnik pogine na dužnosti, tri oficira vam dolaze u kuću, sede u vašoj dnevnoj sobi i pričaju vam šta se desilo. Zamislite koliko se puta taj prizor odigrao u izraelskim dnevnim sobama. Stotinu puta: to možete da zamislite, ako se potrudite, možete da zamislite stotinu dnevnih soba, stotinu različitih kuća. I oficire, tri stotine oficira, mada su neki od njih isti, isti oficiri. Oni ne dolaze i ne odlaze, već ostaju. Tako da imate vremena da zamislite te dnevne sobe. Dvosede s cvetnim dezenima. Prugaste dvosede. Stolice na rasklapanje. Slike na zidu. Gole zidove. Porcelanske figurice, ili keramičke tanjire.

Sa dve stotine je već teže. Počinjete da zaboravljate. Sobe se stapaju jedna s drugom. Ali ipak možete pokušati. Možete pokušati da zamislite tri stotine soba, pa čak i četiri stotine ili pet stotina ili šest stotina ili sedam stotina soba.

Posle toga, sobe postaju veoma male. Kao kutijice. Majušne kutijice. Osam stotina, devet stotina, hiljadu kutija. Hiljadu i sto, poslaganih jedna na drugu. Hiljadu dvesta, hiljadu trista, hiljadu četiristo, hiljadu petsto.

Oficiri kašičicama mešaju kafu. Hiljadu šeststo kašičica. Hiljadu sedamsto kašičica. Hiljadu osamsto, hiljadu devetsto, dve hiljade kašičica. Hiljadu sto šoljica. Hiljadu dvesta kockica šećera. Hiljadu trista kapi kafe prosutih po stolu. Dve hiljade četiristo kapi. Dve hiljade petsto kapi. Dve hiljade šeststo prozora. Otvarate li prozor? Ili ga zatvarate, jer je odjednom u kući suviše svetla? Gledate li kroz prozor, ili zurite u oficire sa sažaljenjem i mržnjom?

Dve hiljade sedamsto roletni se spušta ili podiže. Dve hiljade osamsto roletni. Dve hiljade devetsto ruku vuče roletne. Tri hiljade ruku. Tri hiljade sto ruku. Tri hiljade dvesta ruku. Tri hiljade trista ruku.

Oni su u uniformama. Nose čizme. Ogromni su. Tri hiljade četiristo puta po tri ogromna oficira. Tri hiljade petsto uniformi. Tri hiljade šeststo uniformi. Tri hiljade sedamsto epoleta sa oznakama činova. Tri hiljade osamsto epoleta.

I noktiju. Savršeno podsečenih osim kod jednog koji, začudo, grize nokte. Tri hiljade devetsto zglobova na prstima. Četiri hiljade, četiri hiljade sto, četiri hiljade dvesta, četiri hiljade trista, četiri hiljade četiristo zglobova na prstima. Birate jednog. Ostalu dvojicu ne primećujete. Birate jednog i slušate ga. A oni primećuju da gledate u njega i puštaju ga da govori. Mrze taj deo posla. Jedan, onaj koga slušate, plače.

Ne vidljivo, ali vi primećujete. Guta knedle, šmrkće, otire oči. Četiri hiljade petsto progutanih knedli. Četiri hiljade šeststo, četiri hiljade sedamsto. Četiri hiljade osamsto. Četiri hiljade devetsto. Pet hiljada knedli. Pet hiljada sto knedli. Pružate mu ruku, i on je prihvata. Pet hiljada dvesta pruženih ruku. Pet hiljada trista, pet hiljada četiristo. Pet hiljada petsto šoljica. Pet hiljada šeststo čajnika. Pet hiljada sedamsto stolica. Pet hiljada osamsto ljudi povraća u toaletu. Pet hiljada devetsto ljudi se hvata za nešto. Šest hiljada zidova. Šest hiljada sto, šest hiljada dvesta, šest hiljada trista zidova. Šest hiljada četiristo zidova. Šest hiljada petsto toaleta. Šest hiljada šeststo kupatila. Šest hiljada sedamsto oficira-lekara vas prati u kupatilo. Šest hiljada osamsto oficira-lekara gleda to opet, jebiga, opet.

Šest hiljada devetsto klimanja glavom. Sedam hiljada klimanja glavom. Sedam hiljada sto klimanja glavom. Sedam hiljada dvesta ukočenih pogleda. Sedam hiljada trista skamenjenih ljudi koji ne mogu da se pokrenu. Sedam hiljada četiristo skamenjenih ljudi. Sedam hiljada petsto misli o samoubistvu. Sedam hiljada šeststo završetaka jednog dela života. Sedam hiljada sedamsto novih početaka. Sedam hiljada osamsto izmenjenih života. Sedam hiljada devetsto, osam hiljada, osam hiljada sto, osam hiljada dvesta, osam hiljada trista, osam hiljada četiristo izmenjenih života.

Osam hiljada petsto priča. Osam hiljada šeststo priča. Osam hiljada sedamsto detaljnih priča. Osam hiljada osamsto telefona. Ako imaju telefon. Danas uvek imaju telefon, ali pedesetih i šezdesetih i sedamdesetih nisu svi imali telefon. Osam hiljada osamsto objašnjenja. Osam hiljada devetsto objašnjenja. Devet hiljada objašnjenja. Devet hiljada stotinu očeva. Devet hiljada dvesta majki. Devet hiljada trista sinova. Devet hiljada četiristo, devet hiljada petsto, devet hiljada šeststo kćerki. Devet hiljada sedamsto sestara. Devet hiljada osamsto braće. Devet hiljada devetsto nerođene dece. Deset hiljada ljubavnika.

Deset hiljada stotinu osećanja nečeg vrlo mračnog iza očiju. Deset hiljada dvesta čeličnih šipki se diže s poda. Deset hiljada trista čeličnih šipki se diže

s poda i drži vas. Deset hiljada četiristo, deset hiljada petsto, deset hiljada šeststo srca jače kuca. Deset hiljada sedamsto šolja kafe. Deset hiljada osamsto obećanja da će uvek biti tu. Deset hiljada devetsto uteha. Jedanaest hiljada odbijanja da poverujete. Jedanaest hiljada stotinu odbijanja. Jedanaest hiljada dvesta odbijanja. Jedanaest hiljada trista slika smrti. Jedanaest hiljada četiristo slika spore smrti. Jedanaest hiljada petsto slika brze smrti. Jedanaest hiljada šeststo pomena borbe. Jedanaest hiljada sedamsto slika borbe. Jedanaest hiljada osamsto tela. Jedanaest hiljada osamsto tela umire. Jedanaest hiljada devetsto tela. Dvanaest hiljada tela. Dvanaest hiljada i stotinu tela. Dvanaest hiljada dvesta tela. Dvanaest hiljada trista kockica šećera. Dvanaest hiljada četiristo ruku. Dvanaest hiljada petsto čizama. Dvanaest hiljada šeststo ruku na prozoru. Dvanaest hiljada sedamsto toaleta. Dvanaest hiljada osamsto ruku s ručnim satovima. Dvanaest hiljada devetsto ruku na vašem čelu.

Trinaest hiljada.

Četrnaest hiljada.

Petnaest hiljada.

Šesnaest hiljada.

Sedamnaest hiljada.

Osamnaest hiljada.

Devetnaest hiljada.

Devetnaest hiljada i jedna.

Mirno sedite i slušate. Rečenice su jasne i sažete, tako da vam se zauvek urezuju u pamćenje. Specijalna jedinica je okružila kuću. Ami je ušao. Ostao je u njoj sat i deset minuta. Vojnici su bili spremni da upadnu ako se stvar ne reši. Snajperisti su dobili Tufikov opis. Crveni *keffiyeh*, farmerke, teksas jakna. Bili su spremni da pucaju da bi spasli vojnika i Amija. Imali su deflektore, da zaslepe Tufika ako se pojavi na prozoru ili na vratima. Ami je izašao iz kuće noseći vojnikov uzi u ruci i Tufikov *keffiyeh* oko vrata. Deflektor je zaslepio komandanta. Bio je sumrak. Ami je bio u farmerkama. Snajperista je morao brzo da reaguje, nije imao vremena da razmišlja, a komandant je dao naredbu za paljbu. Snajperista je pogodio metu: Ami je poginuo trenutno, bez bola. Ne znaju zašto je Ami nosio *keffiyeh*. Možda je to bio deo nekakvog dogovora s Tufikom. Tufik je uhapšen. Izaći će pred sud i biće kažnjen, odležaće dugo u zatvoru. Tragičan, nesrećan slučaj. Svi su veoma tužni. Dečko koji je ubio Amija je očajan.

U početku ste mirni. Pitaj u vas koga želite da pozovete i vi kažete: Ibrahima. Oni se zgedaju, misle da ste u šoku. Žele da pozovete roditelje, da pozovete Amijevu sestru i njenog muža, koji su takođe obavešteni. Ali vi ste uporni. Uporni ste, a oni oklevaju i vi ste i dalje uporni, i na kraju vas poslušaju jer ste u žalosti. Onda vam obećavaju da će uvek biti uz vas, da će vam pomagati, da će pomagati vašem detetu. Možete im se uvek obratiti, oni su tu, samo treba da se javite. Daju vam listu telefonskih brojeva odštampanu na jeftinom, grubom papiru, kakav se koristi na fakultetu. Prave vam kafu. Oficir-lekar vam pomaže kad potrcite u kupatilo. Na ruci ima sat baš kao Amijev.

Ne odlaze kada Ibrahim dođe, ne žele da vas ostave nasamo s njim. Pozivaju medicinsku sestru i socijalnog radnika, a kad medicinska sestra i socijalni radnik stignu, oficiri koji su vam doneli vesti odlaze. Medicinska sestra i socijalni radnik pokušavaju da razgovaraju s vama, pokušavaju da vas ubede da legnete. Ne mogu vam dati lekove jer ste trudni. Pokušavaju da vas ubede da pozovete roditelje. Ne razmišljate ni o čemu dok su oni tu, samo čekate da odu, ali oni ne žele da vas ostave nasamo sa Ibrahimom i zato telefonom zovu Amijevu sestru i Cvika dolazi i sedi na dvosedu, nepomičan i nem. Zatim Cvika odlazi i vi pokušavate da umrete, da popijete tablete protiv bolova, ali Ibrahim vas sprečava i baca ih u toalet i razgovara s vama. „Ami želi da rodiš njegovo dete“, kaže. Govori u sadašnjem vremenu. A vi pokušavate da pobegnete od njega da biste probali nešto drugo, ali on vas ne pušta. „Ne dozvoli im da ubiju i tebe, to nije ono što Ami želi“, kaže. Ne govori ništa o onome što se desilo. Udarate ga pesnicama jer vas ne pušta i on plače i vi vrištite, i to traje sve dok se u zoru konačno ne sručite na dvosed i ne zaspate.

On vas budi za sahranu, veliku vojnu sahranu sa izraelskom zastavom preko sanduka i vencima cveća i postrojenim vojnicima.

Svi dolaze, svi važni ljudi, iz vojske, iz vlade, svi ljudi iz bezbednosti. Drže govore o ogromnom doprinosu tog čoveka koji je umro i mnogo nas zadužio, i svi misle da je umro neko ko je bio na vrlo visokom položaju, tamo u službi bezbednosti, neko ko je radio svakakve važne, poverljive, hrabre i opasne stvari i spasio mnoge živote. Pominju reči žrtvovanje i junaštvo i kažu koliko će on svima nedostajati.

Za to vreme, Ibrahim i Amijeva sestra vas drže: pridržavaju vas, i fetus u vama. Svi nose naočare za sunce.

Zatim se sve prodaje; Emil i njegova žena se brinu o svemu. Amijeva

sestra ništa ne želi i vi uzimate novac, odlazite u London, porađate se.

I konačno, vraćate se na studije, u Londonu, dodajete im i hebrejski i arapski i vaša kćerka, koja se zove Amit, ima engleski naglasak, i ne udajete se ponovo. Svakog leta Amijeva sestra dolazi u goste, s dvoje, pa troje, pa četvero dece. Ne pričate o politici, ne pričate o prošlosti. Idete s njom u muzej i gledate *Kupače u Asniju* i ne pominjete Liban ni *intifade* ni propale mirovne pregovore ni nove tržne centre u Tel Avivu. Ali pratite vesti iz Izraela i Palestine, iz godine u godinu, pokolj za pokoljem.

Negde u dnu srca, nameravate da se jednoga dana vratite.

U drevna vremena žrtvovanje dece je bilo uobičajeno. U određenom trenutku, međutim, činilo se da to više nije u redu. Taj novi stav izražava i Biblija, koja predviđa da žrtvovanje dece više neće biti dopušteno.

Da bi to objasnila, Biblija koristi svojevrsni moralitet,³⁸ kojim se predstavlja ova nova zapovest. Tako možete videti prikaz zabrane, priču koja vam pomaže da je shvatite i upamtite i usvojite. Ne dobijate samo iskaz, kao kod drugih zapovesti, jer ovo je (za razliku od laganja, ubijanja i obožavanja idola) jedino što (čini se da tako kaže Biblija) zaista može prestati da radite.

U toj priči Bog kaže Avramu da žrtvuje svoje dete i Avram se sprema da ga poslušati: pravi oltar, vezuje dete, stavlja ga na oltar i diže ruku da ga ubije.

Ali tada se s neba javlja anđeo božji i kaže: „Ne diži ruku na dete.“

To je to. Vidite: vrlo je jasno. Dete na oltaru, nož u vazduhu, anđeo koji mu govori ne.

Ne diži ruku na dete.

Note

- [1] Srednjovekovne drame zasnovane na događajima iz Biblije, koje su najčešće priređivali esnafi na praznik Tjelovo (*Corpus Christi*). (Prim. prev.)
- [2] U engleskom reč *assasin* označava ubicu, posebno atentatora. (Prim. prev.)
- [3] Purim je praznik koji Jevreji slave 14. i 15. marta kao uspomenu na spasenje od pokolja koji im je pripremao Aman (Knjiga o Jestiri, 9: 21-28). (Prim. prev.)
- [4] Menoniti - verska sekta srodna anabaptistima, nastala u Holandiji u XVI veku, a proširila se u SAD i Kanadu. Zagovaraju krštenje odraslih, ustezanje od zakletve i ne priznaju vojnu službu. (Prim. prev.)
- [5] Jezik kojim se danas govori u Iranu i zapadnom Avganistanu; pripada porodici indoevropskih jezika. (Prim. prev.)
- [6] Psilocibin ili psilocin, halucinogena supstanca koja je svoj žargonski naziv dobila po tome što se dobija od pečuraka (*Psilocybe mexicana*). (Prim. prev.)
- [7] *Shabak* je akronim od *Sherut Bitahon Klali*, na engleskom najčešće *Shin Bet* (što je bio originalni naziv *Šabaka* u ranim danima Izraela). *Šabak* je takođe poznat i kao Izraelska bezbednosna služba, *Israel Security Agency (ISA)*, ili *GSS (General Security Service)*. (Prim. prev.)
- [8] *Mount Scopus*, jevrejski univerzitetski kompleks u Jerusalimu. (Prim. prev.)
- [9] Citat je adaptiran prema prevodu Branimira Živojinovića. (Prim. prev.)
- [10] Tableta ili kapsula metakvalona, sedativa i hipnotika koji izaziva zavisnost. (Prim. prev.)
- [11] Komad Semjuela Beketa. (Prim. prev.)
- [12] Engl.: *come* - u osnovnom značenju: doći, stići. (Prim. prev.)
- [13] Grčki prevod Starog zaveta koji su, kako se smatra, uradila sedamdesetorica ili sedamdeset dva prevodioca oko 270. ili 280. godine pre naše ere u Aleksandriji. (Prim. prev.)
- [14] Rabinska tumačenja Biblije. (Prim. prev.)
- [15] Ironična parafraza čuvene pesme o Kolumbu; odnosi se na veliki pogrom Jevreja u Španiji u doba Inkvizicije. (Prim. prev.)

[16] Deo Starog zaveta koji se kod nas obično naziva Treća knjiga Mojsijeva. (Prim. prev.)

[17] Četvrta knjiga Mojsijeva. (Prim. prev.)

[18] Jomkipurski rat (poznat još i kao Ramazanski ili Oktobarski rat) vodio se između 6. i 26. oktobra 1973. između Izraela i koalicije arapskih zemalja pod vodstvom Egipta i Sirije. Rat je počeo na dan jevrejskog praznika Jom kipur (Dan pomirenja) iznenadnim napadom Egipćana i Sirijaca. Napali su Sinaj i Golansku visoravan, koje je Izrael zauzeo 1967. (Prim. prev.)

[19] IDF je akronim od *Israeli Defence Force*, izraelske vojske. (Prim. prev.)

[20] *Here for the long haul* značilo bi približno *Ovde sam na duže, Ovde na duži rok*. (Prim. prev.)

[21] Poznata slika Žorža Seraan, koja se nalazi u Nacionalnoj galeriji u Londonu. (Prim. prev.)

[22] Pozorišni komad o političkoj drami u Južnoj Africi. (Prim. prev.)

[23] *Ha-Mossad le-Modi'in u-le-Tafkidim Meyuchadim* - Institut za obaveštajnu službu i specijalne operacije ili skraćeno Mosad, što znači institut, jeste Izraelska obaveštajna služba. (Prim. prev.)

[24] Metod pripreme za porođaj i savlađivanje porođajnih bolova koji je četrdesetih godina dvadesetog veka osmislio francuski akušer dr Fernan Lamaze. (Prim. prev.)

[25] Beskvasni jevrejski hleb, koji se jede u vreme Pashe. (Prim. prev.)

[26] Tradicionalna marama-čalma kakvu Arapi, posebno Palestinci, nose na glavi. (Prim. prev.)

[27] Žan Pol Mara, jedan od istaknutijih i radikalnijih vođa Francuske revolucije. (Prim. prev.)

[28] Stihovi iz nekada veoma popularne pesme *The Walls of Jericho, Zidovi Jerihona*. (Prim. prev.)

[29] Bahajci su pripadnici religije nastale u Iranu u XIX veku. Bahajska vera izvedena je iz jevrejske i islamske monoteističke religije, s elementima hinduizma i zoroastrejstva. (Prim. prev.)

[30] *Tahini* - pasta od mlevenih semenki susama. (Prim. prev.)

[31] Suk, bazar, pijaca. (Prim. prev.)

[32] Izraelski parlament, smešten u Jerusalimu. (Prim. prev.)

[33] Takođe igra reči: izraz *writing on the wall* označava grafit, ali takođe znači i predznak, nagoveštaj, najčešće zloslutan. (Prim. prev.)

[34] Knjiga u kojoj je zapisan tekst porodičnog obreda za Pashu. (Prim. prev.)

[35] Reč je o „četiri pitanja“, koja na proslavi Pashe tradicionalno recituje najmlađe dete. (Prim. prev.)

[36] *Štetl* tipično označava mali evropski grad, pre svega u Poljskoj i Belorusiji devetnaestog veka, sa brojnim jevrejskim stanovništvom, i kulturu Jevreja tipičnu za takve gradove koja podrazumeva pobožnost, konzervativnost i sl. (Prim. prev.)

[37] U srpskom je ovde isto kao u hebrejskom, dok pak u engleskom imenice po pravilu nemaju gramatički već samo prirodni rod, te su tako gotovo sve imenice koje označavaju neživa bića srednjeg roda, među njima i zemlja. (Prim. prev.)

[38] Moralitet je vrsta verske drame nastale u srednjem veku, čija je tema iskupljenje i izbavljenje pojedinca. Dok su tjelovske drame bile dramatizacije teksta Biblije, moraliteti su bili neka vrsta dramatizacije propovedi. (Prim. prev.)